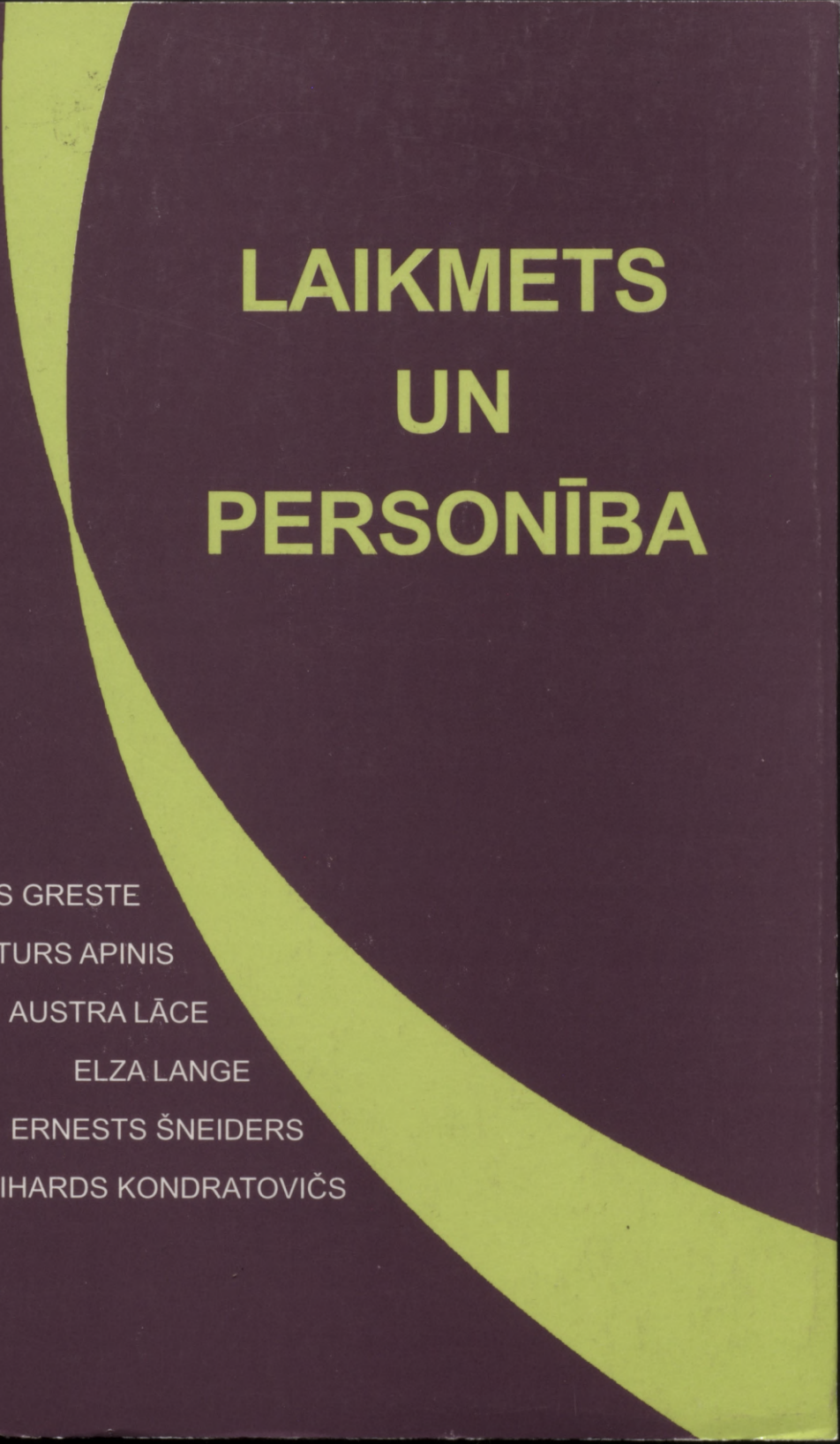

LAIKMETS UN PERSONĪBA

JĀNIS GRESTE

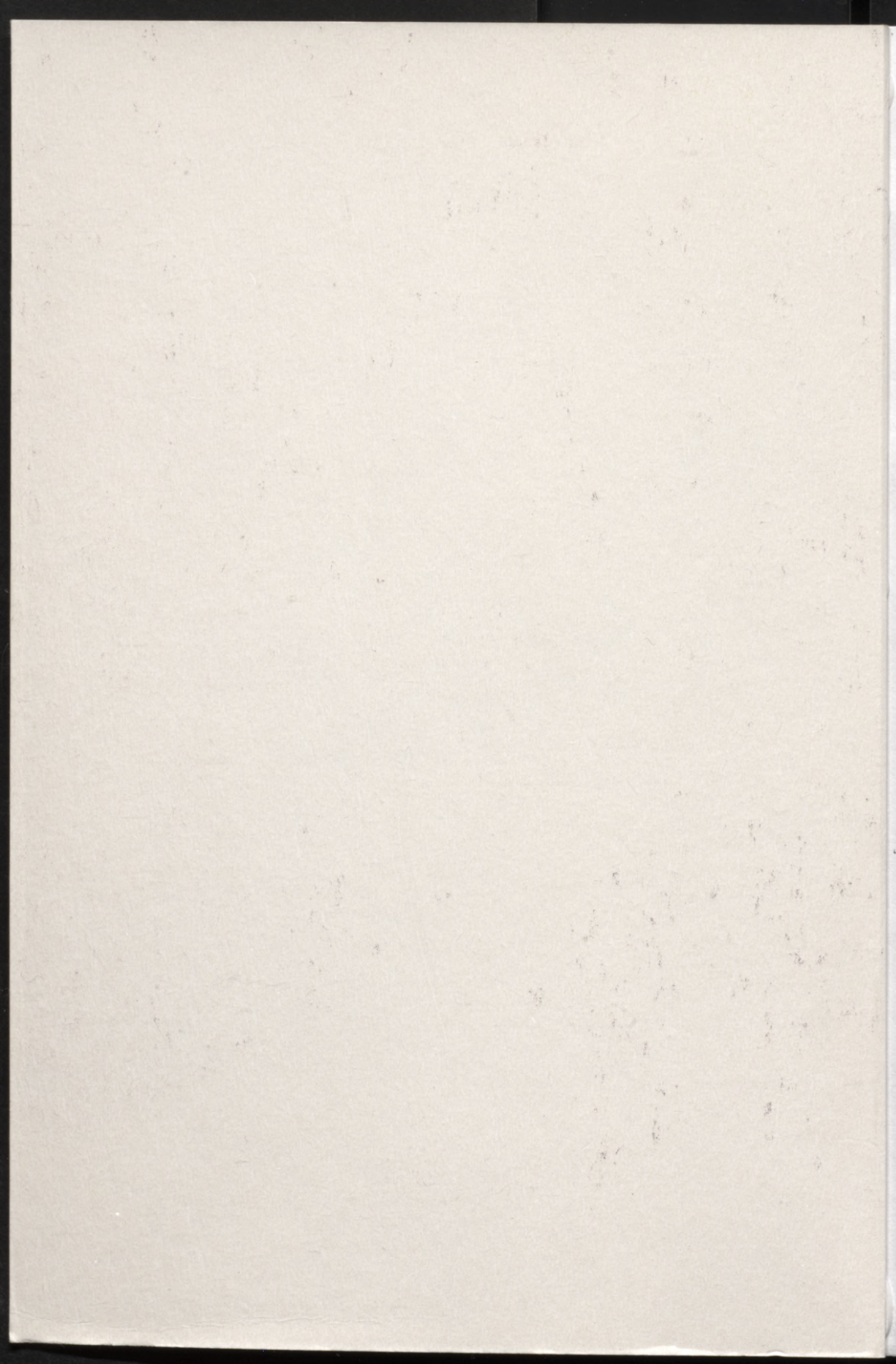
ARTURS APINIS

AUSTRA LĀCE

ELZA LANGE

ERNESTS ŠNEIDERS

RIHARDS KONDRATOVIČS

2002-4

Latvijas Universitātes
Pedagoģijas muzejs

Latvijas Skolu muzeju biedrība

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

8

Raka

0306064940

Astotais rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" izdots, atceroties skolotāju izmēģinātāju, muzejnieku, zemes bagātību pētnieku Jāni Gresti viņa 130. dzimšanas dienā. Tāpēc krājumā ievietoti arī pētījumi par skolotājiem, docētājiem, zinātniekiem dabaszinātņu nozarē.

Grāmatas adresāts – muzeju darbinieki, pedagogi, studenti, vecāko klašu skolēni.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore
LU Pedagoģijas muzeja vadītāja,
prof. Dr. paed. AĪDA KRŪZE

Recenzenti:

LU asoc. prof. Dr. paed. *Iveta Kestere*

LU prof. Dr. med. *Amis Vīksna*

Vāka noformējums

Kristians Drande,
Valdis Ķikuts

© A. Krūze, A. Dābols,
A. Staris, A. Saulīte,
I. Grosvalds, E. T. Vaivode,
L. Spirka, I. Andžāne,
I. Kraukle, I. Embrekte

Literārā redaktore
Datorgrafiķe

Rita Cimdiņa
Laila Kreicere

ISBN 9984-15-813-6

© "Izdevniecība RaKa", 2006

SIA "Izdevniecība RaKa" Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668

E-pasts: pasts@raka.lv, mājas lapa: <http://www.raka.lv>

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 7291875

Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā

SATURS

Aīda Krūze	Priekšvārds 4
	Jānis Greste – Latvijas pedagogijas pelēkais dārgakmens 10
Andrejs Dābols	Augstākais dzīves bauslis – darbs 10
Ilgars Grosvalds	Jaunu ceļu meklētājs 26
Alfrēds Staris	Skolu muzeji – Jāņa Grestes dzīves "spožums un posts" 65
Anita Saulīte	Latvijas zemes dziļu bagātību popularizētājs 93
Aīda Krūze	Pedagoģiskais mantojums 106

Eleonora Terēzija Vaiivode	Arturs Apinis un dabas mācība..... 116
Lilita Spirka	Ģeogrāfijas skolotāja un direktore Austrā Lāce 180
Irita Embrekte	Ernests Šneiders un Pāvilosta 214
Inta Kraukle, Inese Andžāne	Elzas Langes dzīve un pedagoģiskā darbība 232
Aīda Krūze	Rihards Kondratovičs: mūžs kā daudzkrašu rododendri 254

PRIEKŠVārds

"Jāmāca valstiski domāt un valstiski darīt," rakstījis skolotājs izmēģinātājs Jānis Greste, vienā teikumā trāpīgi ietverdams audzināšanas darbības jēgu jebkurā laikmetā, jo audzināšanas uzdevumi izriet no sabiedrības vajadzībām. "Domāt" un "darīt" nosaka mācību un audzināšanas procesa virzību, kas pakārtojas audzināšanas mērķim kā ideālam – rīkoties "valstiski". Šī un daudzas citas tālredzīgas un praksē pārbaudītas atziņas droši vien arī ir pamats tam, ka J. Grestes 130. atceres dienā atkal popularizējam viņa veikumu.

Dzīves gaitā, zaudēdams ne vienu vien paša iekārtoto muzeju ar bagātīgu uzskates līdzekļu klāstu un kolekcijām, Greste pauda atziņu: "Mantu var atņemt, izputināt. Doma dzīvos." Praviētiski vārdi, kas attiecināmi arī uz šo vārdu autoru – Grestes doma dzīvo. Latvijas pedagoģiskajā domā viņš ierakstījis nozīmīgu lappusi, kas ir ne vien tā laika liecība par skolu muzejiem, skolotāju sagatavošanu, mācību un audzināšanas darbu skolā un ārpus tās, bet arī vērtīgu teorētisko atziņu avots mūsdienu studentiem un skolotājiem.

"Skolotājam jābūt kompetentam mācību priekšmetā un metodikā, un viņam noteikti jāpieņem humora izjūtai – bez tās mūsdienu skolā neiztikt," aizstāvēdams savu maģistra darbu, uzsvēra Rīgas Hanzas vidusskolas skolotāja Jana Jumtiņa. Un es nodomāju – nez vai ir vēl Latvijā kāds cits tik spilgts piemērs pedagoģijas vēsturē kā J. Grestes autobiogrāfiskie tēlojumi, kurus sakārtojusi Līvija Volkova: "...kā

dzeņa vēders" (1977), "Krist un celties" (1990). Viņš prata pasmieties par savu un citu rīcību, trāpīga ir viņa ironija par birokrātiem, kuri traucēja radoši strādāt, Grestes audzinošo humoru saprata draugi un atcerējās viņa audzēkņi, kuri sevi dēvēja par "grestiešiem".

Pēc Skolu muzeju biedrības valdes priekšsēdētājas **Zinaidas Soboļevas** ierosinājuma gada sākumā izveidojās darba grupa no Grestes mantojuma pētniekiem un viņa personības cienītājiem, lai līdz J. Grestes 130. dzimšanas dienas atcerei apkopotu rakstus par viņa dzīvesdarbību. Vienbalsīgi pieņemām vēsturnieka A. Stara priekšlikumu virsrakstam, piekrītot domai, ka Greste bijis Latvijas skolotāju saimes "pelēkais dārgakmens" un ir pelnījis, lai mēs viņu atcerētos un aktualizētu viņa mantojumu, kas, kaut arī attiecas uz dažādām darbības jomām, kalpojis vienam mērķim – jaunās paaudzes audzināšanai.

Jāņa Grestes dzīvesgājumu aprakstījis **Andrejs Dābols**, Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja galvenais krājuma glabātājs. A. Dābols dzimis Jelgavā un visu mūžu palicis tai uzticīgs, būdams muzeja darbinieks, Jelgavas novada kultūrvēstures pētnieks, daudzu publikāciju un izstāžu autors. Viņa darbu atzinīgi novērtējusi Kultūras ministrija, Jelgavas pilsētas dome un nesen arī Latvijas Kultūrkapitāla fonds, piešķirot mūža stipendiju. Jelgavā, kur Greste strādājis par skolotāju un mācībspēku, glabā viņa piemiņu. Tagad muzeja materiālu klāstam pievienojas arī A. Dābola raksts ar fotogrāfijām, kas tiek publicētas pirmoreiz.

Biogrāfiskos datus bagātīgi papildina inženierzinātņu doktors, Paula Valdēna prēmijas laureāts, Latvijas Ķīmijas vēstures muzeja vadītājs **Ilgars Grosvalds**. Iepazīstoties ar pētnieka dzīvesdarbību, sapratu, kāpēc viņam tuvas arī Grestes pedagoģiskās atziņas – I. Grosvaldam ir liels pedagoģiskā darba stāžs: viņš bijis skolotājs Rīgas Valsts tehnikumā, Slokas Strādnieku jaunatnes vidusskolā, Rīgas 2. vidusskolā, Rīgas Raiņa vakara (maiņu) vidusskolā. I. Grosvalda ieguldījumu zinātņu vēstures izpētē nevar novērtēt par augstu. Kopš

1962. gada viņš ir Latvijas Zinātņu vēstures asociācijas biedrs. I. Grosvalds ir sešu grāmatu un pāri par 500 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu autors vai līdzautors. Patiesi apbrīnojams ir viņa redzesloks Latvijas kultūrvēsturē. Gribat pārliecināties – iegriezieties Ķīmijas vēstures muzejā Kronvalda bulvārī 4!

Plaši pazīstamais skolu vēstures pētnieks, vēstures doktors **Alfrēds Staris** rūpīgi izpētījis arī Latvijas Skolu muzeju vēsturi. Rakstu krājumā “Laikmets un personība” 5 (2004) var lasīt viņa pētījumu par Izglītības ministrijas Skolu muzeju un tā pārzini Jāni Siliņu. Šinī grāmatā viņš ir autors rakstam par J. Grestes kā muzejnieka darbību.

Raksta autors ir gandarīts, ka Latvijas skolas un muzeji glabā J. Grestes piemiņu. Uz aicinājumu atsūtīt materiālus atsaucās Strautiņu pamatskolas direktore Ilga Timofejeva, Jēkabpils Valsts ģimnāzijas direktore Inta Poļevska un muzeja pārzine Stella Mekša, Bērnu un jauniešu centra mazpulka vadītāja Spodra Purviņa, Alūksnes Vēstures un novadpētniecības muzeja darbinieki un Jēkabpils Vēstures muzeja galvenā krājuma glabātāja Elga Sēnala.

Vistiešākais J. Grestes vākuma pārmantotājs ir Latvijas Dabas muzejs, kur daļa Grestes kolekcijas skatāma ekspozīcijā “Latvijas derīgie izrakteņi”. Te glabājas arī mācību filmas “Mans pelēkais dārgakmens” videokopija. Tāpēc par Gresti kā dziļu bagātību popularizētāju rakstīja ģeoloģijas maģistre, Dabas muzeja ģeoloģijas nodaļas vadītāja **Anita Saulīte**. Jāpiebilst, ka viņa Dabas muzejā strādā kopš Universitātes Ģeogrāfijas fakultātes absolvēšanas 1971. gadā. A. Saulīte atceras, ka, sagaidot Grestes 100. dzimšanas dienu, muzejā nebija nekādas informācijas par viņu, izņemot kolekcijas. Tad sākās materiālu vākšana, un 120. atceres dienā Latvijas Dabas muzejā jau varējām skatīt plašu izstādi.

Kolēgu plašajiem rakstiem pievienota Grestes pedagogiskā mantojuma analīze, kas sniedz priekšstatu par “jaunās skolas” veidošanos Latvijā un skolotāju izmēģinātāju kustību.

Taču, nododot apkopojumu par Grestes personību un dzīvesdar-

bību lasītājiem, es tomēr gribētu mudināt visus interesentus atsaukties Jāņa Grestes aicinājumam: "Meklējiet rakstos!" Tāpēc noderīga varētu būt I. Grosvalda apkopotā J. Grestes bibliogrāfija, kā arī publikāciju saraksts, kurās rakstīts par Jāni Gresti.

Grestes rakstības stilu var izjust, tikai lasot oriģināldarbus, un jautājumi, uz kuriem meklējam atbildes, arī mums katram savi. Kuru Grestes dzīves gudrību, kuru pedagoģisko "recepti" izmēģināt, tas lai paliek lasītāja ziņā.

Un vēl – varam taču vismaz Jāņu dienā, apciemojot dzejnieku Raini Raiņa kapos, aiziet pa taciņu lejup līdz Grestes atdusas vietai. Bet varbūt radošas domas radīsies, pastaigājot pa Jāņa Grestes ielu Rīgā, Pļavniekos.

8. rakstu krājums, tāpat kā divi iepriekšējie, ir tematiski vienots. Tajā ietverti pētījumi, apkopots materiāls par skolotājiem, docētājiem, zinātniekiem dabaszinātņu nozarē.

Pedagoģijas doktore, pētniece Eleonora Terēzija Vaivode turpina rakstu sēriju par dabaszinību metodiķiem. Šoreiz viņa piedāvā apjomīga pētījuma rezultātus par Arturu Apini, LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes absolventu, Rīgas 1. Valsts ģimnāzijas skolotāju, kurš apkopojis plašu vēsturisku informāciju par dabas mācības grāmatām un metodiku līdz 1890. gadam, dabaszinību apguvi skolotāju semināros, izvērtējis dažādu autoru mācību grāmatas. A. Apinis docējis dabaszinātņu metodikas kursu Universitātes Bioloģijas fakultātē, Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā un Valsts pedagoģiskajā institūtā. Raksts sniedz interesantu informāciju arī par citiem dabaszinātniekiem no Apiņu dzimtas. Autore pateicas Apiņu dzimtai, īpaši A. Apiņa dēlam Tālivaldim, kurš sniedzis izsmeļošas ziņas par Apiņu dzimtu, kā arī LLU asociētajai profesorei Anitai Aizsilai un mākslas doktorei Inai Balodei, kas palīdzējušas šīs ziņas papildināt.

Alūksnes rajona Liepnas vidusskolas angļu valodas skolotāja, šīs skolas absolvente, pedagoģijas maģistre **Lilita Spirka** maģistra darbam,

ko aizstāvēja 2004. gadā, bija izvēlējusies Liepnas skolu vēstures un ilggadēju skolotāju personību dzīvesdarbības pētniecību (zinātniskā vadītāja A. Krūze).

Skolu vēstures pētniecību Liepnā uzsākusi ilggadējā vidusskolas direktore un ģeogrāfijas skolotāja Austrā Lāce, kurai arī ir veltīta raksta lielākā daļa.

Pētījuma autore un zinātniskā vadītāja pateicas visiem atmiņu sniedzējiem, jo īpaši Alekseja Grāviša mazmeitai Gunai Skujai par personīgā arhīva materiāliem, kuri palīdzēja atklāt skolas dibinātāja un viņa dēlu ieguldījumu Liepnas pagasta izglītības vēsturē.

Jūrmalas pilsētas Pumpuru vidusskolas latviešu valodas skolotāja, pedagogijas maģistre **Irita Embrekte** maģistra darba ietvaros pētījusi savas dzimtās pilsētas – Pāvilostas skolotāja Ernesta Šneidera personību un devumu pilsētas kultūrvides izveidē (zinātniskā vadītāja I. Kestere). E. Šneiders savulaik piedalījies J. Grestes vadītajos skolotājuursos un, līdzīgi Grestem, bijis radošs skolotājs, kura darba augļi Pāvilostā jūtami vēl šobrīd. Pateicība arī Pāvilostas Novadpētniecības muzeja krājuma glabātājai Maritai Hornai par palīdzību raksta tapšanā.

Pedagogijas maģistre **Inese Andžāne** Latvijas kultūrvēsturē vēlējusies saglabāt savas dzimtas pārstāves, LU Bioloģijas fakultātes docentes Elzas Langes personību (zinātniskā vadītāja A. Krūze). Raksts tapis sadarbībā ar darba recenzenti, ilggadēju E. Langes kolēģi docenti **Intu Kraukli**. Rakstu sērijas lasītājiem I. Kraukles vārds jau pazīstams no iepriekšējiem krājumiem, kuros viņa rakstījusi par A. Rudīti, A. Dombrovski un J. A. Studentu.

Rakstu krājums nebūtu pilnskanīgs, ja netiktu turpināta tradīcija stāstīt par laikabiedriem. No Jāņa Grestes līdz **Rihardam Kondratovičam**... No skolotāja izmēģinātāja Latvijas brīvvalsts laikā līdz visā

valstī atzītam zinātniekam mūsdienās (varētu lietot arī tā laika apzīmējumu, jo, cik reižu nācies būt “mēģinātājam” rododendru izpēti un selekcijas darbā, to droši vien arī pašam zinātniekam būs grūti saskaitīt). “Liels darbs prasa arī lielu darītāju. Diženi darbi un diženi darba darītāji ir tautas lepnums” – tā Jānis Grete. Šo mūžīgo patiesību apliecina raksts par habilitēto bioloģijas doktoru, LU profesoru, akadēmiķi, Valsts emeritēto zinātnieku, Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri, Tēvzemes un LZA balvas laureātu Rihardu Kondratoviču, kura lolotie rododendri šopavasar atkal mūs iepriecina vai uz katra soļa.

Recenzentiem, grāmatas veidotājiem un izdevējiem, kā arī sērijas “Laikmets un personība” lasītājiem pateicībā Jāņa Grestes vārdi: “Papildināt sevi un ar to darīt savu darbu ražīgāku – tas ir meklētāju mērķis. Kur ir miers, tur ir miegs...” Balsosim par nemieru!

Aīda Krūze

Henry

JĀNIS GRESTE –
LATVIJAS PEDAGOĢIJAS PELĒKAIS
DĀRGAKMENS
(1876–1951)

Augstākais dzīves bauslis – darbs

Dzimtenes patriots, skolotājs un skolotāju skolotājs, pētnieks, lektors, muzejnieks, viens no pretalkoholisma kustības organizētājiem. Viņš strādāja, neprasot, ko par to dos, “vai darbu ar zeltu reiz atalgo”. Šie vārdi ir teikti par Jāni Gresti, kura dzīves gājums nav šķirams ne no Latvijas skolu vēstures, ne dabas bagātību pētniecības Daugavas un Lielupes krastos, ne no latviešu rakstniecības vēstures saglabāšanas.

1876. gada Jāņu dienā (pēc vecā stila) mājniecības skolotāja Jēkaba Grestes un viņa sievas Marijas ģimenē pasauli ieraudzīja zēns, kuram vecāki deva latviešu tradicionālo vārdu – Jānis. Šeit Vidzemē, Smiltenes pagasta Piltiņu draudzes skolā, sākās viņa “raibais” mūžs, kā pats Greste to vērtēja pēc daudziem gadiem.

Jēkaba Grestes tēvs bija novadā iecienīts pīpju un ratiņu dreimanis. Savās dzimtas mājās Smiltenes pagastā rijā iekārtoto dreimaņa – koka virpotāja darbnīcu viņš atdeva dēlam Jēkabam skolas klases iekārtošanai pagasta bērnu skološanai. Viņš pildīja arī mājniecības skolotāja pienākumus – staigāja apkārt pa zemnieku mājām, pārklaušināja un mācīja bērnus vairāku gadu garumā, līdz pagasts atvēlēja meža zemi pie Piltiņu mājām, kur tika celta jaunā Piltiņu

*Trīs paaudzes;
Jēkabs Greste, Jānis Greste un dēls
Jānis Greste*

skola – Jāņa Grestes šūpla vieta. Šajā skolā Jāņa tēvs nostrādāja divus gadus. Vidzemes guberņas skolu virsvalde mājmacības

skolotāju Jēkabu Gresti nosūtīja uz Ādama Tērauda vadīto Valkas pagastskolotāju semināru, lai iegūtu pagastskolu skolotāja tiesības. Pēc semināra beigšanas viņu ievēlēja par Alsviķu pagastā jaunceltās Ķemera skolas skolotāju. Smagais darbs pagastskolas apkopšanā un attīstīšanā salauza Jāņa tēva veselību. Vairāk nekā deviņus gadus viņš veica savus pienākumus, kaut arī uz rokām ienests klasē, līdz, slimības pieveikts, mira. No tēva Jānis mantoja neatlaidību un spītību. Bērnībā pierada pie smaga lauku darba, gana gaitām, kā vecākajam brālim viņam vajadzēja gādāt arī par jaunākajiem ģimenes locekļiem. Viņa lielā vasaras peļņa bija malderpuikas gaitas pilsētnieku dzīvokļu krāsošanā. Māte Marija bija klusa un čakla mājas darbu veicēja.

Pienāca skolas laiks arī Jānim Grestem. Ar radnieku un mātes māsas atbalstu zēns iestājās Pleskavas pilsētas skolā, lai iegūtu pamatizglītību turpmākām studijām. Pēc skolas beigšanas 17 gadu vecumā

J. Grestes māte Marija

jauneklis uzsāka palīgskolotāja gaitas Kolbergā skolā Bejas pagastā (1893–1897), pēc tam dzimtajā Alsviķu pagastskolā (1898–1899), kādu laiku arī vācu kolonistu skolā Iršos pie Kokneses (1900). Vasaras brīvlaikos Jānis Greste strādāja par rakstvedi, mājskolotāju un arī krāsotāju, pelnot līdzekļus izglītības turpināšanai, lai kļūtu par pilntiesīgu skolotāju.

1901. gadā Jānis Greste devās uz Pēterburgu, lai iestātos Skolotāju institūtā un iegūtu ģimnāzijas skolotāja cenzu. Uz 23 pirmā kursa studentu vietām pretendēja 88 kandidāti. Pēc iestājpārbaudes jaunais censonis palika aiz “strīpas” kā divdesmit ceturtais. Parādot savu raksturu un neatlaidību, viņš trīs dienas, stāvot pie kabineta durvīm, pārbaudīja institūta vadītāja pacietību, kamēr beidzot tas neizturēja latviešu jaunekļa neatlaidību un padevās – ieskaitīja arī viņu nākamo studentu skaitā. Studiju laikā Jānis Greste ieguva nepieciešamās pedagoģiskās zināšanas un uzticīgus draugus. Tie bija Fricis Dravnieks, Kārlis Dēķens, Krišs Melnalksnis, Pēteris Kūla, Ģederts Odiņš. 1903. gadā Greste uzsāka skolotāja gaitas Valmieras pilsētas skolā un progimnāzijā.

*Jānis Greste – Valmieras pilsētas skolas
un progimnāzijas skolotājs. 1903. gads*

1905.–1906. gada revolucionārie notikumi saviļņoja arī Valmieru – sevišķi skolotājus, kuru vidū bija arī Jānis Greste. Lai izbēgtu no soda ekspedīcijas, Greste paslēpās Pleskavas guberņas “Trakonamā” ar diagnozi – “smaga grūtsirdība”.

1907. gadā Jānis Greste ieradās Rīgā. Sākās interesants, aizraujošs darbs, kuru viņš veica ar milzīgu fanātismu. Pirmā darbavieta bija Ata Ķeniņa nodibinātā Tirdzniecības skola. 1908. gadā viņu uzaicināja par skolotāju Tirdzniecības skolā Martas ielā 5, kuru vadīja Ģederts Odiņš.

Rīgas posms bija Jāņa Grestes jaunrades laiks. Sadarbība veidojās ar rakstniekiem, dzejniekiem, māksliniekus. Pārdzīvojumiem pilns bija Rūdolfā Blaumaņa slimības laiks, ārstēšanas līdzekļu gādāšana Takaharju sanatorijai Somijas visskaistākajā ezeru novadā. Brīnums nenotika, pēc dažiem mēnešiem R. Blaumanis atgriezās, bet šoreiz mūža mājās – Ērgļu kapsētā.

1910. gadā Pēterburgas skolotāju institūta studiju biedrs Ģederts Odiņš atkal uzaicināja Jāni Gresti uz Krievijas galvaspilsētu strādāt Nikolaja II Tirdzniecības skolā par dabas zinību skolotāju. Ģ. Odiņš vadīja šo skolu, un bez J. Grestes tur darbojās gan F. Dravnieks, P. Kūla, gan citi paziņas.

*Jānis Greste (2. rindā 3. no kreisās) Tirdzniecības skolas audzēkņu vidū.
1908–1909. gads*

Visu no skolas darbiem brīvo laiku J. Greste veltīja savu zināšanu papildināšanai. 1912. gadā viņš iestājās Pēterburgas Komerccinstitūtā studēt preču zinības, vienlaikus kā brīvķlausītājs apmeklēja nodarbības dabas zinību nodaļā Pēterburgas universitātē.

Ģimene atbalstīja Jāni Gresti. Dzīvesbiedre Paula, Pēterburgā dzīvodama, uzņēmās mājsaimnieces pienākumus. 1915. gadā piedzima Jancis juniors, kura audzināšanai vecāki veltīja visus spēkus.

Dzīve Krievijas galvaspilsētā sarežģījās. Izglītības darbiniekiem, lai glābtu bērnus no slimību epidēmijām un bada nāves, radās iespēja pilsētas tuvumā Udeļņajas stacijas rajonā nodibināt bērnu nometni – koloniju "Prudki".

J. Greste uzņēmās lauksaimniecības nodaļas vadīšanu. Diena sadalījās mācību laikā un praktiskajās nodarbībās. Kolonijas

*Jānis Grete – Pēterburgas Nikolaja II
Tirdzniecības skolas skolotājs.
1913. gads*

audzēkņi savām vajadzībām izaudzēja burkānus, kāpostus, tomātus, ieguva lielisku ķirbju ražu, guva labus panākumus kartupeļu audzēšanā ar spraudekļu palīdzību. Jānis Grete savā daudzpusīgajā personībā atklāja vēl vienu neparastu šķautni – dārzkopja talantu. Šis Petrogradas dzīves posms viņam un ģimenei ilga līdz 1921. gadam, kad tie atgriezās Latvijā.

Atgriežoties jau neatkarīgajā Latvijā, tos gaidīja Pirmā pasaules kara seku likvidēšanas darbs. Izglītības druvās kopēji aicināja atjaunot sagraudātās skolu ēkas, veidot jaunu izglītības sistēmu, daudzus novados, sevišķi vidusskolās, mudināja skolotājus meklēt jaunus metodiskos paņēmienus zināšanu apgūvē un nostiprināšanā. Šo darbu Izglītības ministrijā no 1921. gada vasaras vadīja Ģ. Odiņš. Ar viņa atbalstu Jānis Grete ieradās Jēkabpils ģimnāzijā un pildīja inspektora pienākumus.

1923. gadā J. Grete pārcēlās uz dzīvi Jelgavā – pilsētā ar senām un dziļām izglītības tradīcijām.

1920. gadu sākumā darbojās tikai klasiskā ģimnāzija nesaugrautajā Pētera Akadēmijas ēku daļā. "Vecās valodas" – latīņu un

*Jānis Grete – “dārzkopības speciālists” – ar skolēniem un darbiniecēm
pie izaudzētās ķirbju ražas. 1920. gads*

grieķu – mācīja izcili valodnieki. Dažās klasēs skolēni apguva arī vācu, angļu un franču valodas. Nebija ne darbnīcu, ne laboratoriju, nekādu mācību kabinetu. Bermontiešu nodedzinātās ģimnāzijas nams gaidīja atjaunotājus. Šādos apstākļos Jelgavā vajadzēja nodibināt otru vidusskolu – reālģimnāziju. 1922. gada rudenī pilsētas jaunā II vidusskola darbojās Ģ. Odiņa vadībā.

Jaunais direktors līdzdarboties aicināja savus domubiedrus. Viņu vidū atkal redzēja F. Dravnieku, P. Kūlu, J. Gresti, u. c. Jauno mācību gadu skola uzsāka trīs lielākajās pilsētas ēkās, kuras atzina par piemērotām mācību iestādes vajadzībām. Sieviešu ģimnāzijas nams Pasta ielā, Kurzemes vācu bruņniecības pils Driksas krastā Upes ielā un Valdekas pils Rīgas šosejā pulcināja pirmos skolēnus. Upes ielas namā iekārtoja fizikas, ķīmijas, dabaszinātņu, vēstures kabinetus. Tas bija jauns progresīvs solis izglītības sistēmā. Jānis Grete uzņēmās ķīmijas

*Jēkabpils ģimnāzijas skolotāji un audzēkņi.
Augšējā rindā 5. no kreisās stāv Jānis Grete. 1922. gads*

skolotāja pienākumus un pats iekārtoja mācību kabinetu bijušajā baronu ēdamzālē un kungu smēķētavā. Viņa iekārtotais kabinets kļuva par paraugu citu skolu ķīmijas skolotājiem, un pedagoga autoritāte auga. Pie viņa brauca mācīties, pats viņš apmeklēja kolēģus visos Latvijas nostūros, iedziļinājās katrā lielā un mazā pasākumā, priecējās līdz pat par vismazākajiem panākumiem.

Skolotāju profesionālās izglītības uzlabošanā aktīvi darbojās Latvijas Skolotāju savienība. Valde ierosināja dibināt divgadīgu Valsts Centrālo pedagoģisko institūtu. 1925. gada pavasarī Saeima pieņēma lēmumu par institūta budžetu. Latvijas pamatskolu skolotāju izglītības līmeni pacēla uz augstāku līmeni, jo šajā mācību iestādē audzēkņus varēja uzņemt tikai no vidusskolu beidzēju vidus. Par institūta vadītāju iecēla Jelgavas II vidusskolas direktoru Ģedertu Odiņu, nodarbības notika II vidusskolas mācību kabinetos. Par mācībspēkiem uzaicināja

skolotājus no šīs pašas mācību iestādes un citus izcilus pedagogus. Dabas zinātņu un agronomiskās nodaļas speciālistu vidū mācību darbā un praksē iesaistījās arī Jānis Grete, kurš ķīmijas stundās lielu uzmanību veltīja nosacījumiem: vairāk izprast, mazāk iekalt, eksperimentam, ķīmijas stundai dabā – dzimtā zeme, tās sastāvs, ko tā dod, kas tas par minerālu, kā tas radies, no kurienes nācis, tā sastāvs, kur noderīgs, ekskursijas, paraugu un kolekciju sagatavošana, arī “jautrā ķīmija”. Latvijas Skolotāju savienība organizēja skolotāju vasaras kursus, kuros pedagogi papildināja zināšanas, eksperimentēja, vāca un izgatavoja minerālu kolekcijas, rīkoja darbu izstādes.

Kādi bija šie Latvijas Skolotāju savienības rīkoto praktisko darbu

Vasaras kursu dalībnieku sagatavotā darbu izstāde Jelgavas II vidusskolā. No kreisās: direktors Ģ. Odiņš, Latvijas Skolotāju savienības priekšsēdētājs P. Kūla, skolotājs J. Grete, laborante L. Ķempe.

1925. gads

kursi dabas zinībās? Kāds bija to mērķis, dalībnieki, rezultāti? Tādi notika arī 1924. gada jūlijā. Kursu vadītājs J. Greste piedāvāja pašu spēkiem ar minimāliem izdevumiem ierīkot laboratorijas, sagatavot ierīces, kolekciju materiālus, padziļināti izskatīt elementāro ķīmijas un mineraloģijas kursu. Vasaras mācībās piedalījās 40 dalībnieki no dažādiem Latvijas novadiem ar dažādu skolās nostrādāto darba stāžu. Kursantu darba diena ilga 10–12 stundas. Ar interesi un aizrautību tie pavadīja pat vakara stundas mācību līdzekļu sagatavošanā, dabas zinību kabinetu izveidošanā skolās. Kā mācību līdzeklis klausītājiem kalpoja ekskursijas uz stikla fabriku, porcelāna un fajansa fabrikām Rīgā, Latvijas Universitātes Anatomijas muzeju, Ruļļu kalnu Jelgavā. Kursu rezultāti liecināja, ka skolotāji turpināja darbu savās skolās un mācību kabineti pildījās jaunām ierīcēm un kolekcijām. Tas nebija viegls uzdevums.

Pedagoģiskā institūta darbība nebija ilga, jo valdība un Saeima atteica līdzekļus. Pēc piecu gadu sekmīgas darbības to likvidēja, reformējot pastāvošo skolotāju institūtu sistēmu Latvijā. Jelgavā turpināja darbu otra mācību iestāde – esošais Skolotāju institūts, uz kuru pārcēla daļu audzēkņu no bijušā “Odiņa” institūta.

Jānis Greste mācīja citus, bet zināšanas papildināja arī pats. 1923./1924. mācību gadā viņš rūpīgi iepazīnās ar skolu lietām, mācību priekšmetu metodiku Hamburgas, Berlīnes, Potsdamas u. c. Vācijas mācību iestādēs, sajūsminājās par Prāgu – Čehoslovāķijas galvaspilsētu. Uz Jelgavu mājiniekiem – ģimenei un darba biedriem – ceļoja skatu kartes ar īsām atziņām, pozitīviem iespaidiem. Pēc tam sekoja ceļojums uz Eiropas dienvidiem – Insbrukas kalnājiem, kur J. Greste vāca akmeņu paraugus Alpu kalnu San-Gothardas pārejā, itāļu pilsētām Romu, Neapoli, Venēciju, pētīja bojā gājušās Pompejas drupas un muzeja eksponātus, kāpa Vezuva kalnā, lai uz Jelgavu atvestu kādu sastinguša vulkāna izvirduma lavas paraugu.

Pēc K. Ulmaņa autoritārā režīma nodibināšanas skolu dzīvē sākās pārmaiņas uz varas un vadoņa glorificēšanu. Pamazām no mācību ie-

stādēm atbrīvoja daudzus progresīvus, bet varai neizdevīgus cilvēkus, arī J. Gresti. Tā kā viņa sirdslieta bija Latvijas dabas bagātību izpēte, tad viņš to arī nepārtrauca. Lielvārdes pagasta Apsēs turpinājās Daugavas dolomītu izpēte, kaut arī pēc dažiem gadiem tos daļēji appludināja jaunuzceltās Ķeguma elektrostacijas ūdeņi. Nozīmīgi bija Rembates smilšakmens izmantošanas pētījumi. Bet tikmēr J. Greste veidoja ap savu vasaras mājiņu laboratoriju – akmeņu muzeju.

Dabas bagātību apzināšana un izmantošana 1930. gadu vidū kļuva prioritāra ekonomikas nozare Latvijā. Valdība nodibināja Zemes bagātību pētīšanas institūtu. J. Gresti iesaistīja par konsultantu. Drīz pēc tam viņš kļuva par institūta Latvijas derīgo izrakteņu muzeja pārzini. Sākās aizraujošs darbs materiālu vākšanā, kolekciju apstrādē un sagatavošanā arī skolu vajadzībām. Ar līdzstrādnieku atbalstu Jānis Greste apzināja Kurzemi – dabas bagātības Ventas krastos, Saldus kalnos un

*Jānis Greste Lielvārdes pagasta Apsēs iekārtotajā akmens dārzā.
1930. gadu vidus*

*Zemes bagātību pētīšanas
institūta stends Zemgales
rūpniecības, lauksaimniecības
un amatniecības izstādē Jelgavā.
1937. gads*

rūpniecības, lauksaimniecības un amatniecības izstādi, kurā Zemgales zemes dziļu un virszemes atradumus un to izpēti demonstrēja atsevišķā izstādes paviljonā.

1936. gadā īpašs notikums bija pirmās latviešu populāri zinātniskās dokumentālās skaņu filmas “Mūsu pelēkais dārgakmens” demonstrācija uz kino ekrāniem. Filmas scenāriju uzrakstīja Jānis Greste, režisors un operators bija Voldemārs Pūce. Ar šo filmu J. Greste un V. Pūce viesojās Latvijas skolās, kur to noskatījās skolēni, skolotāji un bērnu vecāki.

Publicistika bija vēl viens J. Grestes izpausmes veids. “Izglītības Ministrijas Mēnešrakstā”, “Mūsu Nākotnē” u. c. pedagogiskajos izdevumos 1920.–1940. gados lasītāji iepazinās ar pedagoga un novadpētnieka padomiem un aicinājumiem par dabas bagātību izmantošanu.

Par nopelniem Latvijas labā un izglītības reformas attīstībā Triju Zvaigžņu ordeņa dome 1929. gada 13. novembrī Jāni Gresti apbalvoja ar IV šķiras Triju Zvaigžņu ordeni, pasniedzot Goda diplomu Nr. 911 un iecelot viņu par Ordeņa virsnieku.

Pēc PSRS okupācijas sākuma Latvijā 1940. gada vasarā J. Greste turpināja darboties un pārzināt Zemes bagātību pētišanas institūta muzeju, lai gan viņam bija jau turpat sešdesmit pieci gadi, no kuriem gandrīz pusgadsimts kalpots pedagoģijai.

Par viņa ģimenes dzīvi ir saglabāties maz liecību. Liekas, ka viņš ļoti mīlēja savu dēlu Janci, Jelgavas II vidusskolas absolventu un nākamo Latvijas Universitātes Ķīmijas fakultātes studentu – puisi ar daudzsološu nākotni. 1941. gada 23. martā čeka viņu apcietināja par piedalīšanos pretošanās kustībā un dalību nelegālā organizācijā "Tēvijas sargs". To apstiprina kara sākumā Rīgas Centrālcietumā atrastā fotogrāfija anfasā un profilā. Sirmā skolotājs dziļi pārdzīvoja šo traģēdiju, lai gan cerēja, ka dēls atradīsies pēc kara beigām.

Vācu okupācijas laiks daudz neko neizmainīja J. Grestes dzīvē. Darbs, tikai darbs, jo turpat kabinetā bija viņa rakstāmgalds, guļvieta, ūdens krāns. Kara beigās bija jādomā, kā paglābt institūta mantu, kur to noslēpt, kur to izvest tālāk no Rīgas, lai tā nepazustu vispārējā evakuācijas virpulī un kauju mutulī Vācijā. J. Greste devās uz

*Jānis Greste ar dēlu,
Latvijas Universitātes studentu.
1940. gads*

Kurzemi. Lai izdzīvotu, strādāja gan par puisī, gan par malkas cirtēju, baznīcas ērgelnieku, bija pat skolu inspektors, vāca kara izpostīto skolu īpašumu – grāmatas, uzskates līdzekļus Rendas, Kuldīgas, Talsu pusē. 1945. gada janvārī kopā ar institūta mantu un dažiem darbiniekiem atgriezās Rīgā un turpināja darboties dabas bagātību un derīgo izrakteņu popularizēšanā.

J. Greste, vērtējot savas dzīves gaitas, atzīmēja, ka viņš esot fanātiķis, mazliet ķerts un apdauzīts, cits vācot vaboles vai kauliņus, viņš nevarot paiet garām akmeņu čupai. Viņa vākums kļuva par pamatu vairākiem muzejiem Latvijā. Jānis Greste un Latvijas Skolotāju savienība organizēja tikšanos ar rakstniekiem, braucienus – ekskursijas uz Kalna Kaibēniem Vecpiebalgā un Sprīdīšiem Tērvetē.

Par mūža ieguldījumu Latvijas kultūrvēsturē, pedagogijas zinātnē, dabas bagātību izpētē Latvijas PSR Augstākā Padome piešķīra Jānim Grestem Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukumu. Lai

gan Prezidijs lēmumu pieņēma jau 1946. gada 5. janvārī, tomēr viņš saņēma to tikai gada beigās 9. decembrī.

*Jāņa Grestes kapa piemineklis
Raiņa kapos*

70 gadu dzīves jubileju J. Greste nosvinēja klusu un mierīgi kolēģu vidū. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas prezidents Pauls Lejiņš apsveikuma rakstā godināja jubilāru par viņa apbrīnojamo darbību un neizsīkstošo enerģiju dabas bagātību pētīšanā un popularizēšanā.

Gadiem ejot, pedagoga un pētnieka spēki saruka. 1951. gada 2. februārī smaga slimība salauza šī unikālā cilvēka sirdi. No viņa vadītā muzeja ekspedīcijas zāles aukstā ziemas dienā sākās pēdējais ceļš uz Raiņa kapiem. Sēroja tuvinieki, darbabiedri, skolotāji, bijušie skolēni, zemes bagātību pētnieki un draugi. Jāņa Grestes daudzšķautņainās personības apliecinājums ir draugu uzceltais pieminēklis no paša izvēlētā pelēkā Latvijas laukakmens.

Avoti un literatūra

1. Ģ. Eliasa Vēstures un mākslas muzeja krājums. JMMM Grestes kolekcija: dokumenti, rokraksti, fotogrāfijas, iespaiddarbi, lietiskie avoti.
2. **Greste, J.** ... kā dzeņa vēders. Rīga: Liesma, 1977.
3. No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā 1940–1986. Noziegumos pret padomju valsti apsūdzēto Latvijas iedzīvotāju rādītājs. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999.
4. Triju Zvaigžņu gaismā. 1. grāmata, 1924–1940. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 1997. Pielikums 172 lpp.

Jaunu ceļu meklētājs

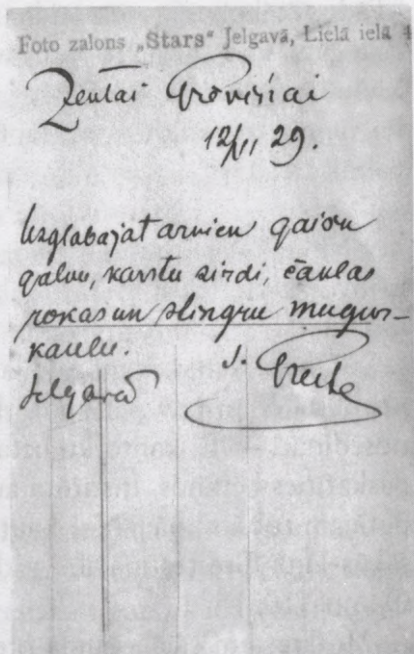
Jānis Greste visā savā dzīvē bija jaunu ceļu meklētājs, kas dāsni dalījās savā dzīves un darba pieredzē, vai tās būtu atmiņas par Rūdolfu Blaumani, domas par nākotnes skolu, atziņas par dzīvās un nedzīvās dabas bagātībām. Par savām idejām viņš cīnījās ar runāto un rakstīto vārdu. Viņa draugu pulkā bija rakstnieki Rūdolfs Blaumanis, Anna Brigadere, Matīss Kaudzīte un Rainis, pedagogi Ģederts Odiņš, Krišs Melnalksnis, Pēteris Kūla un Kārlis Dēķens. Grestes skolēnu skaits sniedzās daudzos simtos. Viņu vidū ir rakstnieki Pāvils Rozītis, Līnards Laicens, literatūrzinātnieks Rūdolfs Egle, gleznotājs Konrāds Urbāns, biologs Pauls Salenieks, agronoms Pāvils Kvelde-Kreišmanis, vēsturnieks Arveds Švābe, skolotājs un literāts Jānis Lapiņš. Viņa audzēkņi – skolotāji ar lepnumu teica: “Mēs esam grestieši.”

Jānis Greste atzīst: “Cik daudzi aiziet kā vējš pa noru – pat kaut kādas redzamas zīmes nepaliek. Bet kaut kādas redzamas pēdas atstāt, tāda laime tomēr cilvēkam ir.” To mēs varam teikt par Gresti: viņš kā arājs atstājis labi uzartu lauku, kas gaida sējēju.

Palicis J. Grestes dzīves kredo, viņa novēlējums skolotājiem, ko viņš devis kā ceļa maizi savai skolniecei Zentai Grēviņai-Jašēvicai: “Uzglabājat arvien gaišu galvu, karstu sirdi, čaklas rokas un stingru mugurkaulu!”

J. Grestes pedagogiskais, populārzinātniskais un literārais mantojums ietver 5 grāmatas un 103 rakstus [sk. bibliogrāfiju 1–108], kas izkaisīti dažādos periodiskos izdevumos. No viņa grāmatām trīs veltītas Latvijas minerālām dabas bagātībām: “Latvijas derīgie izrakteņi” (1957) [65], “Latvijas PSR derīgie izrakteņi” (1948) [96–97] latviešu un krievu valodā. Daudzi J. Grestes rokraksti, kas glabājas Rakstniecības, teātra un mūzikas vēstures muzejā, pateicoties L. Volkovai, ir apkopoti un publicēti krājumā “Kā dzeņa vēders” (1977) [103] un “Krist un celties” (1990) [108]. Latvijas Valsts bibliotēkas Reto rokrakstu nodaļā atrodas ne viens vien Grestes manuskripts un raksti par viņu, kas gaida pētniekus [183–188]. Vēl dažādi materiāli

J. Grestes portrets ar veltījumu savai skolniecei Zentai Grēviņai
1929. g. 12. jūnijā

ir Latvijas Akadēmiskajā bibliotēkā, Dabas muzejā un Latvijas Ķīmijas vēstures muzejā, LU Pedagoģijas muzejā un Rīgas Skolu muzejā. Dažādos izdevumos iespiesti autobiogrāfiskie tēlojumi, portreti, vēstules, atmiņas par Rūdolfu Blaumani, raksti par izglītību un Latvijas minerāliem un iežiem.

Par J. Gresti publicēti 73 darbi [109–182]. Viņš minēts Latvijas enciklopēdijās [116, 122, 126, 131, 157, 170, 179, 181] un biogrāfiskās vārdnīcās [170, 182], rakstu krājumos “Pedagoģiskā doma Latvijā 1890–1940” (1994) [171], “Grestieši stāsta par saviem skolotājiem” (1994) [172] un “Personība. Jānim Grestem – 120” (1996) [177].

Par sevi Greste teicis: “Es jau nedzīvoju, es švirkstu kā paeglis, kam pielikta uguns.” Par savām skolotāja palīga gaitām viņš raksta:

"Tādus "zābakus" toreiz laida uz katedru, ka tik māc rakstīt un lasīt. Bija gadi, kad es vairāk neko nepratu kā ar nagu ievilkāt un atprasīt. Malu uz diviem gaņģiem, pusgadu kā skolotājs, otru pusi kā mālders. Pa ziemu kā skolotājs es dabūju 40 rubļus, kā mālders nopelnīju vairāk." [103]

Nelielās zināšanas jauno skolotāju neapmierināja, viņš cītīgi gatavojās un 1901. gadā nolika eksāmenus Pēterburgas Skolotāju institūtā.

"Divas dienas mani raidīja prom, trešajā direktors teica: kur es jūs likšu. Man nav pat kantorkas [pults ar skapīti apakšā], kur jūs nosēdināt! – "Es kantorku uztaisīšu!" Tad direktors lika kalpotājam paskatīties bēniņos. Institūta audzēknis Ģederts Odiņš iespieda kalpotājam rubli sauļā: "Nes kaut vai ziepju kasti, bet saki, ka ir!" Tā sākās Jāņa Grestes mācību gadi un ilggadējā draudzība ar Ģedertu Odiņu. [103]

J. Grestem šajā visumā prestižajā mācību iestādē (1901–1903) nācās vilties minerologā: "Visu laiku muldēja par kristāliem, bet neparādīja pat kvarca graudu. Nevienu minerālu neredzēju. Tikai ar krītu uz tāfeles." Toties viņam atmiņā palikuši skolas direktora Jakova Nikolajeviča Naumova vārdi: "Dabas zinātnes jāmāca nevis aprakstoši, nevis uzskatāmi, bet taustāmi." Šis izteikums kļuva par Grestes evaņģēliju – dzīves likumu. Ekspozitātus vajag ne vien apskatīt, bet arī turēt rokās, darboties ar tiem. [183]

Toreiz Pēterburga bija latviešu kultūras centrs. Te Jānis Greste iepazīnās ar Rūdolfu Blaumanu, kas bija "Pēterburgas Avīžu" redaktors. "Mēs rijām "Pēterburgas Avīžu" saturu," viņš atceras. "Nekad neko neesmu lasījis ar tādu aizrautību."

"Blaumanis bija atnācis uz Vaidelotes izrādi Pavlovas zālē. Vēl tagad viņu redzu tāpat kā toreiz, starp frakainiem un līpainiem kungiem iet viens vienkāršos svārkos, iet uzmanīgi pa glumo parketu, un var redzēt, ka tas nu gan uz parketa nav audzis. Raugās caur savu

zelta brilli, ka mums palika neveikli. Mēs viens otram piebikstījām: "Tā vien pielūko, ka Grāvracis tevi ar neieliek purva malā." Viņš mums toreiz izlikās tik briesmīgi gudrs, augsts un nepieejams kungs.

Dažas nedēļas vēlāk "Pēterburgas Avīžu" redakcijā redzēju viņu mazā piekraudā istabiņā kopā ar Aleksandru Būmani. Un viņš savā valodā un satiksmē bija tik vienkāršs un tik sirsnīgs, ka nu no viņa vairs nebija bailes. Skaidra lieta – Blaumanis tūlīt mudināja un drošināja rakstīt "Purva malai". [103] Tā radās J. Grestes pirmie spalvas mēģinājumi, kas iespiesti avīzes literārā pielikumā. [1–3]

Jānis Greste kļuva par mūsu lielā rakstnieka vienu no vistuvākajiem cilvēkiem. Viņš atzina: "Pēterburga bija laba skola. Tur es guvu uzņēmību, drosmi, pārgalvību."

J. Greste no 1904. līdz 1906. gadam strādāja par skolotāju Valmieras pilsētas skolā un proģimnāzijā. Pēc Pēterpils brīvās atmosfēras J. Gresti uztrauca nospiedošais policejiskais gars, kāds valdīja Valmierā, kad skolotājiem uzdeva izsekot skolniekus. Tas labi raksturots P. Roziša romānā "Valmieras puikas". Proģimnāzijas pārzinis Liepiņš, kas nosaukts par Osi, jaunajai skolotājai, kurai jāsāk strādāt, romānā savus audzēkņus raksturo: "Jaunieši ir nemiera un trauksmes pilni. Valmieras puikas dara savu, un tādēļ audzināšanas darbs ir grūts. Mums lāga netic priekšniecība, bet arī audzēkņu uzticību varam ātri pazaudēt."

Un citur: "Šai nemiera pasaulē skolniekiem bija sava pasaule, bet skolotāji viens no otra vairījās. Varbūt viņi viens otram neuzticējās, jo baidījās, ka viņus neapsūdz, nesāk vajāt."

Valmierā Jānis Greste izvērsa aktīvu sabiedrisku darbību, īstenoja savus demokrātiskos audzināšanas ideālus, kuru pamatā bija skolotāja un audzēkņu savstarpējā uzticība. Viņš dalīja skolniekiem grāmatas gan latviešu, gan krievu valodā, vairāk gan aizliegtās.

Pāvils Rožītis romānā "Valmieras puikas" (1936) attēlojis Jāni Gresti kā dabaszinātņu skolotāju Dzirkali, bet Linardu Laicēnu – kā

Lauci. Lasām, cik dedzīgi Dzirkalis aizstāv savu audzēkni Lauci, kuru grib izslēgt no skolas.

“Man tiešām kauns, ka skolotājs gājis ar ziņojumu uz policiju. Ir jau pasaulē tādi cilvēki, kuriem tīra veļa izskatās nepieklājīgi. Bet tos taču nevar laist klasē par skolotājiem! Ja skolotājs vairs nav audzinātājs, bet žandarmu dienderis, tad neviens mums nevar piespiest sēdēt kopā ar tādu vienā istabā. Mums skolnieki nav tikai jā māca, bet arī jāpasargā no vajātājiem.” [103]

Toreiz Valmiera bija izveidojusies par vienu no latviešu kultūras un sabiedriskās dzīves centriem. Te darbojās tādi sabiedriski darbinieki kā Kārlis Ulmanis, Krišs Melnalksnis un Kārlis Dēķens. “Mums ar veco Dēķenu bija vienāds spriedums – ja tu neesi cūkas ganījis, tad no tevis kārtīgs darba cilvēks nevar iznākt. Latviešiem ir divi dažādi tipi. Pirmkārt, tādi, kas prot uzstāties, reprezentēties, vienīgi sēdēt un taisīt gudru ģīmi. Mazāk darišana, vairāk runāšana. Otrā grupā – cūkgani. Tie radīja garīgas un materiālas vērtības.” [103]

R. Blaumaņa iespaidā J. Greste aizrāvās ar teātri. Kad Blaumanis Valmierā dzīvoja pie Grestes, viņš savervēja spēlētājus lugām “Ugunī” un “Indrāni”. Greste atceras: “Ugunī piedalījās: Mēvenšterns – Blaumanis, Horsta madāma – Emīlija Dēķena, Kristīne – Dace Akmentiņa, Edgars – mana loma, Sutka – Kārlis Dēķens, Alders – Pēteris Dēķens, Akmentiņš – Ādolfs Greste. “Indrānos” man nebija grūti. Blaumanis un Mierlauks rādīja, es pūlējos izdarīt. Bet “Ugunī” es dabūju velnu redzēt. Tur man vajadzēja Kristīni (Daci Akmentiņu) ķert, nēsāt, bučot. “Nu bučojiet tak. Jums tak jābučo. Ūja, ūja, kas tā bučo! Izskatās, it kā jūs taisītos man kost!”

Vispirms Blaumanis, tad Akmentiņa un beidzot Mierlauks. Bet kaut ko viņi man ir devuši – jēgu par skatuves mākslu, par režiju, par inscenēšanu, par aktiera stāju, valodu. Un tas ir mans lepnums, ka Mierlauks mani mācīja, Blaumanis skoloja, Dace Akmentiņa dīdīja.” [103]

Uzbangoja 1905. gada revolūcija. J. Greste bija cīnītāju pirmajās rindās. Viņš sēja audzēkņos nemiera sēklu. Viņa neparastās dabaszi-

nību stundas, īpatnējās darba metodes bija tikpat kā dadzis acīs vietējai varai. Sāka trakot soda ekspedīcija – melnā sotņa. Jānis Greste bija viens no tiem sešiem valmieriešiem, kas bija ierakstīti nošaujamo sarakstā. Viņam laimējās aizbēgt uz Pleskavu un nonākt psihiatriskajā slimnīcā. Tās direktors doktors Goroškovs “.. juta, vēlāk zināja, ka es esmu revolucionārs, bēglis, kam draud nāves sods, un tomēr pelēko kreklā mani slēpa”. [103]

Gederts Odiņš, kas strādāja par inspektoru A. Ķeniņa Tirdzniecības skolā, 1908. gadā ar domu biedriem atvēra Tirdzniecības skolu Rīgā, Martas ielā 5. Pulcināja tajā tādus spējīgus skolotājus kā Krišu Melnalksni, Kārli Dēķenu, Pēteri Kūlu, Ermani Pīpiņu, Jāni Gresti un Zelmāru Lancmani. Viņi sapņoja par latviešu skolu, kur mācības notiktu mātes valodā, kur skolēniem nebūtu jāiekaļ uzdotsais no grāmatas, saproti vai nesaproti. Tajā laikā Greste sapņoja par medicīnas studijām. Lai sagādātu anatomijai preparātus, strādāja arī morgā un 1. slimnīcā liķu sekcijas kamerā. [103]

Martas ielas skolā J. Greste organizēja mācību līdzekļu muzeju un darbnīcu, kas vēlāk noderēja par pamatu Skolu muzejam un mācību līdzekļu krātuvei.

Par gaisotni, kas toreiz valdīja, stāsta Zelmārs Lancmanis:

“Vēl tagad, pēc 20 gadiem, gaiši nostājas acu priekšā cara varas slēgtā Skolotāju biedrības sapulces katedra, no kuras Greste savā raksturīgā šaubas nepazīstošā tonī pauda mācību līdzekļu un to krātuves (centrālās) nepieciešamību. Viņa nešaubīgā ticība “gāza kalnus” – sāka plūst mantas no malu malām: jūrnieki, muitas uzraugi, ceļotāji nesa dažādus svešzemju paraugus, skolotāji un skolēni vietējās dabas un veclaiku dzīves lieciniekus.

Greste nemīlēja garu, jūsmīgu izrunāšanos. Pārsprieda darba gaitu un tad tūlīt pie darba. Pēc šādas īsas pārrunas Martas ielas Tirdzniecības skolas verandā sākās darbs rokām un kājām. Pēteris Ozoliņš savā raksturīgākajā baltajā vestē ar “oktobri” galvā devās uz veikalu savākt lietotas kastītes – kolekciju iesaiņojumam. Jansonu Vilis politehnikā

formā, ar pensneju uz deguna kārtoja rotaļlietu veikalos sapīrtās mantas skolu ceļojošai kolekcijai, bet Greste, arī pensnejā, izlaistīja kolekciju pudelītēs akmeņogļu darvu.” [114]

Martas ielas tirdzniecības skola kļuva par Skolotāju biedrības centru. Kad 1912. gadā to slēdza, darbu turpināja muzeju biedrība, kas pārņēma mācību līdzekļu krātuvi. Par šīs biedrības priekšnieku ievēlēja Jāni Gresti, bet par darbvedi – Pēteri Kūlu.

Šajā laikā Rūdolfs Blaumanis pārnāca uz Rīgu, sāka strādāt laikraksta “Latvija” redakcijā, vadīja feļetonu un satīras pielikumu “Skaidiena”. Tajā viņš 1906. gadā publicēja vairākus J. Grestes tēlojumus. [4–6] Vienu laiku Blaumanis dzīvoja ar J. Gresti vienā istabā Ņevas (tagadējā Blaumaņa) ielā.

1907. gadā R. Blaumanis saslima ar tuberkulozi. Slimība strauji progresēja. Viņa draugi organizēja Blaumaņa glābšanas komiteju. Blaumani no Brakiem uz Takaharju slimnīcu 1908. gada vasarā pārveda J. Greste. 1908. gada 30. jūnijā viņš raksta vēstulē Annai Brigaderei: “No Brakiem līdz lielceļam 8 cilvēki aiznesām Blaumani kā kungu. Tāpat brauciens kariatē līdz Koknesei viņu nemocīja. Rīgā viņu aizvedu uz savu skolu, kur atbrauca arī Skujas kungs aplūkot. Pēc kādām stundām izbraucām no Rīgas 2. klases vagonā. Tur nu bija tik neērti, ka bijām laimīgi, ka ar 13 rubļu piemaksu varējām nopirkt nodaļu 1. klases vagonā. Pēterburgā jau mans brālis bija ar karieti pretī. Tā viss gāja gludi. Cik nospiests un cerību zaudējis Blaumanis bija Brakos, tik spīrgts un atdzīvojies viņš izskatījās, Somijai tuvojoties. Tāpat sanatorijas kārtība un gaiss un izturēšanās viņā pamodināja cerību.” [108] Tomēr cerības nepiepildījās, un 1908. gada 4. septembrī Blaumanis mira.

1910. gada vasarā Jānis Greste no jauna devās uz Pēterburgu. Tur dzīvoja viņa brālis Ādolfs, bet Ģederts Odiņš vadīja Nikolaja II Tirdzniecības skolu. Pie Odiņa strādāja Frīcis Dravnieks un Jānis Jirgensons. Greste atceras: “Viņš pievāca mani, es atvilku savukārt divus – Jāni Ķempi un Jāni Līni.” [103]

Ģ. Odiņa vadībā skola uzplauka. Greste teica: "No Rīgas turp aizbraucu ar lielāku vairumu anatomisku preparātu. To skaits bija pāri simti. Tur bija telpas, bija kur izplesties." Tapa bagātīgi apgādāti fizikas, ķīmijas un dabaszinātņu kabineti.

Par šo laiku interesantu epizodi var lasīt Jāņa Grestes atmiņu zīmējumā "Kas puikam kabatās?": "Tas bija Ļeņingradā – toreizējā Pēterpilī – apmēram pirms 30 gadiem. Franču valodas skolotāja man sūdzējās par manas klases skolēnu Serovu, ka viņš klasē nesis visādus niekus, tie stundā izbiruši uz grīdas, un tas traucējis stundu. Skolotāja daļu šo nieku atņēmusi, bet puikam esot vēl. Viņa domāja, ka puika jāsoda un tam jāliedz ar tādiem niekiem nākt klasē. Aplūkojis atņemtās mantiņas, redzēju, ka puikam ir interesanti minerālu paraugi. Aprunājos ar zēnu, lai viņš atvainojas par stundas traucējumu. Kad visas mantiņas tas saņēma atpakaļ, nogājām abi klusā muzeja stūrī, apskatījām un pārrunājām viņa krājumu. Nodevu zēna rīcībā skapī vairākus plauktus. Viņš teica, ka arī mājā tas nevarot neko krāt, tur metot laukā. Devu Serovam grāmatas un minerālu paraugus. Zēns lasīja un krāja. Kādreiz šo puiku pa jokam nosaucu par mazo profesoru. Vēlāk to vairs nesatiku, jo pārbraucu uz Rīgu. Pagāja apmēram 30 gadi. Par saviem bijušajiem skolēniem neko nezināju.

Nupat, šī gada septembrī (1945. g.), kāda krievu zinātnieku ekspedīcija pētīja Daugavas un Ventas krastus. Man teica, ka vadītājs esot pazīstams krievu profesors un gribot arī apciemot Zemes bagātību pētīšanas institūta muzeju. Ļoti labi. Noteiktā stundā nāk grupa pētnieku ar profesoru priekšgalā. Piepeši profesors apstājas, ieplēš acis un skatās. Tad viņš sauc mani vārdā un apskauj. Tagad es arī pazīstu: tas ir mans bijušais skolnieks Serovs. Viesis stāstīja, ka bijis Amerikā, Japānā, Kamčatkā, Kaukāzā un tālos ziemeļos. Tās bija jaukas stundas. Skolotāja lielākais prieks jau ir tas, ja viņš redz, ka no viņa audzēkņiem iznākuši "lietas koki". [92]

Par smagajiem revolūcijas un pilsoņu kara gadiem un savu draugu Jāni Ķempi Greste raksta: "Ķempis sāka kā mans palīgs ķīmijas laboratorijā, vēlāk patstāvīgi vadīja fizikas kabinetā praktiskos darbus. Kad

1918. gadā skola, lai glābtos no bada, dabūja Pēterburgas priekšpilsētā zemi un vasarnīcas, tad par vasaras kolonijas vadītāju izvēlējām Jāni Ķempi kā enerģiskāko un uzņēmīgāko. Cilvēki sapampa, krita, mira badā. Arī pats esmu staigājis sapampušu seju un kājām. Bet tad mēs ar Odiņu un Ķempi priekšgalā izķepurojāmies, izbarojām četrus simtus skolēnu un sešdesmit pieaugušos. Zeme paglāba, un man, kurš nebija izlasījis piecpadsmit kapeiku brošūru, man, kuru nekad lauksaimniecība nav vilkusi, nu es skaitījos agronoms, un manā rīcībā bija cilvēki, zeme, siltumnīcas, lecektis.” [103]

Bieži kolonijā viesojās mākslinieki. “Viena māksliniece, viņas augstības soliste, nesa no dārza lielu žūksni skaistu burkānu ar visiem lakstiem. Nesa un priecājās: tā es kādreiz nesu rožu klēpjus.” [183]

Greste atzīst: “Esmu strādājis tāpat kā Makarenko. Arī mums bijuši visādi salašņas. Vai viņus var drusku līdzīgus cilvēkam padarīt. Var, bet tad atvainojiet, jāpieliek visādi līdzekļi, kad ar zagli un hulīgānu citādi nevar, tad dzirdiet – gāž pa purnu, pa vienu, pa otru vaigu, tad aiz apkakles. Vai tika darīts? Jā! Labi, ka mums bija pāris simtu savu skolēnu – kārtīgu puisi.

Tur bija vienkārša ģimenes atmosfēra. Kopā ēd, kopā strādā, kopā mācās, kopā cīnās par kolonijas labumu. Šeit ir sajūta – mēs, šie aug sabiedriskais cilvēks. Šie iemācījās cienīt un augsti vērtēt roku darbu. Kad citi mira badā, mēs ēdām. Un nekas, iztikām. Šie darbnīcās, siltumnīcās iemācīja kaut ko visai dzīvei.”

Kad Jānis Ķempis nomira ar melnajām bakām, J. Grestem bija jāuzņemas visa kolonijas vadība. “Tos pušus, kuriem biju licis divniekus, biju rājis un sodījis, tie mani izvadīja 1921. gadā uz Latviju, ka vēl tagad silti paliek.” [183]

Atbraucis Latvijā, Jānis Greste 1921.–1922. gadā strādāja Viļa Lamberta vadītajā Jēkabpils Valsts vidusskolā. Skolā viņš organizēja ķīmijas laboratoriju, ar skolotāju un skolēnu čaklajām rokām tika vākti eksponāti un gatavoti mācību līdzekļi.

Jēkabpils karā bija izpostīta. Viņš varēja teikt: “Jūs esat laimīgi

tādēļ, ka tik pamatīgi esat izpostīti. Tagad laimei uz drupām var atraisīties visi radošie sapņi.”

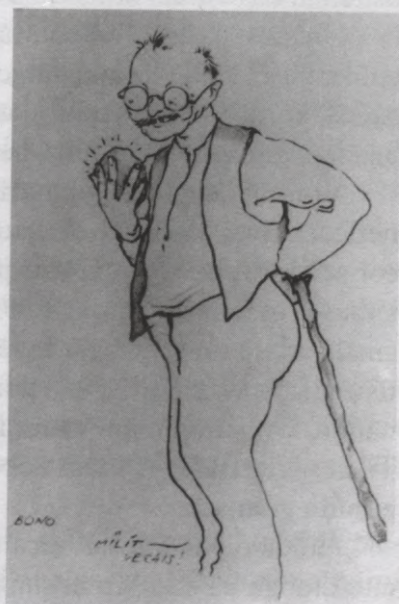
“Viņš pie mums, Jēkabpils vidusskolā, atnāca it kā nemanot,” raksta Olga Kundrāte. “Vidēja auguma, apvalkātās drēbēs, arvien steidzīgā solī. Kaut kāds dīvains spēks staroja ap viņu un saistīja mūs. Viņš mācīja ķīmiju, taču skolotāja zināšanas bija ļoti plašas ne tikai šajā priekšmetā, bet arī botānikā, zooloģijā, tehnoloģijā, mineroloģijā, matemātikā, ģeogrāfijā, medicīnā, literatūrā – vai gan visu var nosaukt. Stundās bija ļoti prasīgs, toties brīvajā laikā prata aizrautīgi stāstīt, radīt zināšanu alkas. Kabineta tumšajos plauktos saradās pudeļītes ar dažādiem nedzirdētiem uzrakstiem.

Visādus brīnumus ar šīm vielām varēja veikt. Mums atklājās jauna pasaule. Izdarot mēģinājumus, formulas bez zubrīšanas iegūla atmiņā. Mēs sākām pat ikdienas sarunās lietot ķīmiskus apzīmējumus.

Kabinetā saradās akmeņi gan no Daugavas krastiem, gan no citām vietām. Skolotājs rādīja marmoru, kas atvests no Itālijas, javas gabalus no Vezuva.

Viņš stāstīja par rakstniekiem – Brigaderi, Austriņu, Poruku, Skalbi. Ar dziļu sirsnību runāja par Blaumani.

Draudzīgs saržs:
Greste ar pelēko dārgakmeni.
Mīlīt, vecais!

Viņš vedināja mācīties, nepagurt neveiksmju priekšā. Stāstīja, ar kādām grūtībām pats ticis pie zināšanām: "Jā, cibīši, kad uz pleciem nav tikai tukša kārba, bet galva ar smadzenēm, tad pat siena nevar būt par šķērslī. Tev pieder tik, cik būs spēka un prāta saņemti." [169]

Jebkurā gadījumā J. Greste bija savu skolēnu audzinātājs ne vien ar vārdiem, bet arī ar darbiem. Par to stāsta Neretas skolotāja Kalniņa: "Rudenī aizbraucu uz Jēkabpils ģimnāziju paskatīties, kā Greste māca ķīmiju. Pēc zvana gājām uz klasi. Trepēs nomesta grāmata, avīzes lapa, malkas šķila. Atvērām durvis. Ūdens spainis apgāzts, grīda pludo, bet skolēni sēž.

"Kāpēc nesakopāt?" "Tas apkalpotājas darbs. Spainis bija nevietā nolikts, netīšām apgāzām." Skolotājs [J. Greste] paņēma lupatu un izlieto ūdeni saslaucīja, sakārtoja trepju telpu. "Skolotāj, bet kad mēs atbildēsim uzdoto?" "Pēc stundām. Bet citreiz mācieties nepaiet garām, kas nevietā." [133]

Ar savu darbu, prasībām un iejūtību J. Greste ieguva skolēnu uzticību, kas viņam atmaksāja ar labestību.

Grestes skolniece skolotāja Elza Cīrule savā atmiņū grāmatā ierakstījusi [133]: "Manu dārgo skolotāj! Jau vairāki gadu desmiti aizgājuši, kopš Jūs bijāt mans klases audzinātājs. Tikai vienu gadu man bija laika mācīties pie Jums, bet tas atsvēra visus."

Viņa uz Jēkabpils ģimnāzijas pēdējo klasi atnāca bikla, trausla, neticot dzīvei. Bērnu trieka jau mazotnē bija sakropļojusi kāju. Braucot ar Gresti mācību ekskursijā uz Rīgu, viņa sēdēja savrup, kaktiņā ierausies. Greste neuzkrītoši ar visu baru pavirzās pie viņas. Tā Elza ienāca klasē un kļuva par savējo. Viņa saglabājusi kādu vecu iedzeltējušu fotogrāfiju, kur pieci puīši un sešas meitenes sēž ar savu audzinātāju. Dažiem zēniem vamži izskatās pārsūti no strēlnieku šinelīem. Tikai nezin kādēļ visi tādi nobēdājušies? Atšķiram nākamo lapaspusi atmiņū grāmatā.

"Kādā dienā Greste teica mūsu klasei: "Esmu te svešs. Man nav citu draugu kā jūs. Aiznesīsim pēc stundām manu puisīti uz kapsētu."

Uz zēnu pleciem līgojās mazs, balts zārciņš, citiem bija lāpstas. Meiteņu rokās vēlīni rudens ziedi. Vairāk nebija neviena. Šajā skumīgajā gājienā nepiedalījās neviens skolotājs. Zināms, nebija arī mācītāja. Pēc apbedīšanas pasēdējām vēl brīdi visi kopā aiz kapsētas vaļņa un nofotografējāmies. Bija tik skumji.” [134]

J. Grestes puisīti apglabāja Jēkabpils kapos diezgan skrajā vietā. Viņš ar skolēniem izveidoja ap dēliņa kapa kopu samērā plašu ieapaļu dzīvzogu, paredzot, ka te būs atdusas vieta skolotājiem, kuriem nav dzimtas kapu. Te vēlāk apglabāja J. Grestes draugu – Jēkabpils vidusskolas direktoru Vili Lambertu, literatūras skolotāju Mariju Liepiņu un pazīstamo muzejnieku – Arnoldu Štokmani.

“Pirmajā izlaidumā Jēkabpils vidusskolā Elza Cīrule bija vislabākā skolniece. Pēc izlaiduma Greste iesauca viņu savā kabinetā: “Tātad vēl arvien gribi kļūt par skolotāju? Padomā – darbs skaists, bet grūts!” “Gribu!” “Skolotāju kursi jau tepat trīs nedēļas, kopš sākušies, bet ceru, ka tevi pieņems. Te vēstule.” Vēstule manās rokās, bet es stāvu. “Kas nu ir, meit?” Nomākdama kaunu, caur zobiem izdvešu, ka nau-das nav. “Tik vien tās nelaimes! Kad pelnīsi pati, atmaksāsi! Ņem un taisies ceļā!”

Rīgā nododu vēstuli. “Cik jums gadu?” – vēstulē neieskatījušies, man jautā. “Divdesmit.” “Jums nav vairāk par sešpadsmit. Tik jaunus nepieņemam, un kā domājat izpildīt skolotājas pienākumus ar savu slimo kāju?”

Mani apdedzina kā liesma. Eju pa ielām akla un izmisusi. Cerību nekādu, jo dzimšanas apliecības līdzī nav. Bet kā par brīnumu, otrā dienā saņemu atļauju mācīties kursus.”

Grestes vārdam bija brīnišķīgs spēks. Jau nākamajā rudenī Elza strādāja Sunākstes skolā. Katru dienu mācīja sešas vai septiņas stundas un sestdienās vēl ābečniekiem burtus, strīpiņas vilkt un līdz simtam skaitīt.” [133]

Kad J. Greste bija atstājis Jēkabpili, vairākus gadus no viņa piedzina 50 tūkstošus rubļus, ko it kā nelikumīgi saņēmis, lasām atmiņu

skicē "Pārmijnieks vainīgs" [33]. Nelīdz uzrādītās Izglītības ministrijas un Skolu departamenta izziņas. Ja Izglītības ministrija toreiz esot rīkojusies nepareizi, tad Greste varot to iesūdzēt. Par krāpnieku uzskatīja cilvēku, kas Jēkabpilī bija strādājis "cik spēj un var".

J. Grestes pedagoģiskās dotības sevišķi izpaudās Ģederta Odiņa vadītajā Jelgavas II vidusskolā (1922–1934) un Valsts Centrālajā pedagoģiskajā institūtā (1925–1930) Jelgavā. Te bez Grestes strādāja tādi jaunu ceļu meklētāji mācību darbā kā Kārlis Dēķens un Jūlijs Flugins. Savas pedagoģiskās atziņas J. Greste šajā laikā izklāstījis vairākos rakstos žurnālā "Mūsu Nākotne" – "Vienas stundas gaita" [17], "Maza ekskursija ķīmijā" (1922) [19], "Gaišas parādības" [23], "Kristālu audzēšana" [24], "Drumslas" [25], "Pie dienas kārtības" [26], "Pedagoģiskā izstāde" [27], "Pa piemirstām takām" [32], "Pārmijnieks vainīgs" [33], "Ciemā pie meklētājiem" [34], "Skolēnu referāti" (1926) [35], "Skolas sētā" [36], "Uz drupām" (1928) [39], "Viens solis uz jaunu skolu vecās sienās" (1930) [40], "Mūsu skolām jātop labākām" (1931) [43], "Ķīmija bērniem" (1932) [44], "Skolotāja darba vērtēšana" [48], "Raisi domu un mēli" [49], "Dažas prozaiskas lietas" (1933) [50], "Citā apgaismojumā" [51], "Vai nederētu?" (1934) [54]. Par Grestes pedagoģiskajiem uzskatiem lasām arī skolotāju gada grāmatā – "Nāc līdz!" (1923) [20], "Drusku par mēģinājumu klasēm" (1924) [29] un J. Ģirupnieka sastādītajā "Dabas mācības metodikā" – "Ķīmija pamatskolā" [41], "Skolēnu referāti" (1931) [42].

Par J. Gresti kā pedagogu atzinīgus vārdus teicis dzejnieks Rainis, kas kādu laiku (1926–1928) bija izglītības ministrs: "Jūs esat jaunu ceļu meklētājs. Dzejnieki tāpat. Jūs strādājiēt kā zinātnieki, eksperimentējot, tamdēļ jūsu darbam ir liela nozīme. Jūsu atradumus varēs likt nākotnes darba pamatos."

"J. Grestem bija sauklis: "Nost ar dārgiem uzskates līdzekļiem – gatavo pats! Ko var parādīt praktiski – nezīmē ar krītu," raksta Emīls Jērcums: "Audzēkņiem priekšā akmeņu kaudzīte. Tad atdzīvojās

rupjgraudainais, smalkgraudainais, melnais granīts, granīts ar granātiem, dolomīts, kaļķakmens, ģipšakmens. Tas atrasts Rīgas ielas bruģī. Tas Salaspils vecās baznīcas pamatos, tas atvests no Tartu, tas mūsu pelēkais dārgakmens – kaļķakmens – vai mūsu marmors – gliemežu dolomīts. Paskaidrojumi dažkārt tika papildināti ar atbilstošu anekdoti. Jānim Grestem to bija bagātīgs krājums.” [172]

Milda Lapsa atceras: “Jelgavas Skolotāju institūtā pēdējās stundas mums vadīja skolotājs Jānis Greste. Tās bija veltītas mineroloģijai. Ar prieku devāmies uz Upes ielu iepretī Driksnai. Skolotāja darba kabinets atradās muižniecības namā. Tajā pašā namā bija arī viņa dzīvoklis, kur mita kopā ar dzīvesbiedri un dēlu. Blakus kabinetam esošā nelielā zāle tika saglabāta kā muzejs.

Pirmajā ekskursijā oktobrī kopā ar zēnu klasi devāmies uz Ruļļu kalniem Jelgavas apkaimē. Ruļļu kalnos nogruvumu vietās lasījām oļus, granīta šķembas. Iepazinām konglomerātus, vizlu un citus minerālus. Skolotājs par tiem stāstīja aizrautīgi. Atnestos minerālus stundās pārbaudījām ar skābēm, lai noteiktu to sastāvu. Visu derīgo, ko izdevās atrast, nolikām kabinetā.

Topošajiem skolotājiem nepieciešama minerālu kolekcija. Tā nolēma Jānis Greste. Viņš mums deva materiālus, kurus vajadzēja sakārtot. Taisījām kastītes ar iedalījumiem, veidojām tabulas ar minerālu nosaukumiem un nelielu paskaidrojumu, kur to izmanto. Jānis Greste netaupīja arī savus krājumus, deva mums kūdras, akmeņogļu, māla, vizlas, smilšakmens un citus paraugus. Kastēs ievietojām arī pašu sameklēto granītu, konglomerātu, kaļķakmeni un tā tālāk. Pāri likām stiklu. Tā tapa kolekcijas.

Atpūtas brīžos dziedājām. Jānis Greste uzsāka kādu drastisku tautasdziesmu. Ieteica mums savus bērnus agrāk par deviņiem gadiem skolā nelaist. Skolotājs neatzina agrīno audzināšanu, lai nebojātu bērnu veselību.

2. vidusskolas audzēkņi bija sacerējuši dziesmu par skolotāju. Viens pants bija šāds: “Meitas pa kreisi, zēni pa labi. Pats Lielais Jānis

tur vidū stāv.” Piedziedājums: “Ai, Jāni, Jāni, vai ilgi vēl būs jācieš mums tevis dēļ?” Skolotājs klausījās un smējās.” [172]

Cik lielas bija Grestes dotības iepazīstināt ar derīgajiem izrakteņiem, stāsta kāds atmiņu fragments: “Iet J. Greste ar skolēniem ekskursijā. Skolēni sarunājas, smejas. Nevienam nav intereses par akmeņiem, kas mētājas grāvmalā. Kā iepazīstināt viņus ar zemes vēsturi ceļa malā? J. Greste pieliecas, paceļ vienu akmeni, ieliek kabatā, pēc brīža atkal kādu paceļ. Skolēni ieinteresējas, sāk jautāt. Bet Greste iet, akmeņus skandinādam kabatā. Atkal un atkal paceļ un ieliek kādu oli kabatā. Skolēni lūdz, lai pastāsta, kas kabatā. Greste apsēžas, velk vienu akmeni pēc otra no kabatas, stāsta, un visi klausās ar aizrautību – stāstu par akmeņiem.” [177]

Vēl Tamāras Veitbergas-Zariņas atmiņas: “Skolotājs Greste ne tikai interesējās par obligātajiem mācību priekšmetiem, bet arī mācīja mūs ievērot higiēnas prasības, galda kultūru, pieklājīgu uzvešanos. Viņš mudināja palīdzēt veciem cilvēkiem, nekaunēties tiem panest grozu vai izgriezt ratiņus no grambām. Tad gadījums, kas palicis uz mūžu atmiņā. Viņš sūrojās, ka nevarot atrast granītu ar izteiktiem melniem vizlas gredzeniem. Nu mēs, iedami uz skolu, vienmēr pētījām bruģa akmeņus. Līnāja lietutiņš un pēkšņi pie kājām ieraudzījām tādu akmeni, tīri noskalotu. Ak, kas par sajūsmu! Arī skolotājs bija ļoti iepriecināts.” [172]

“Grestes stundās bija daudz mēģinājumu, īpatnējas, citur neredzētas metodes,” atceras skolotāja Irma Titāne. “Attiecībā uz mācību darbu Greste bija prasīgs, bet ārpus stundām pieejams, vienkāršs, sirsnīgs, palīdzīgs.”

Studentiem, nākamajiem skolotājiem, Jānis Greste prasīja dziļas zināšanas, drosmi rīkoties jebkurā situācijā. Par to stāsta Grestes audzēkne, skolotāja Zenta Grēviņa-Jasēviča: “Grestes stundas ķīmijā vidusskolā klausījās viņa audzēkņi, institūta studenti. Dažkārt teica kādam praktikantam: “Novadiet tālāk stundu. Man kaut kas kabinetā jāpadara.” Izlikās, ka strādā, bet patiesībā klausījās. Ja students netika

ar klasi galā, nāca glābt, kas glābjams. Ja stunda noritēja labi, nepārādījās līdz stundas beigām. Vēlāk noteica: "No tevis, šķiet, iznāks skolotājs."

Citreiz skolā bija ieradusies komisija ar izglītības ministru priekšgalā. Stunda – praktiskie darbi ķīmijā – bija jānovada man. Kādam skolniekam apgāzās pudele, saturs izlija uz galda. Tūlīt jāsaslauka, jo Greste necieta vismazāko paviršību, bet dvielis bija pakārts izglītības ministram aiz muguras, ko nevarēja aizsniegt. Palūdzu ministram pasniegt dvieli. Viņš piecēlās un padeva – galds bija noslaucīts. Iztirzājot stundu, Greste teica: "Pareizi. Tas tik ir skolotājs, ja vajadzīgs, var paprasīt dvieli pat ministram!"

Gala eksāmenā ķīmijā Jānis Greste absolventiem uzdeva atbildēt rakstveidā. Lai nebūtu garlaicīgi, J. Greste izsauca labākos audzēkņus, izskatīja neorganisko un organisko ķīmiju no sākuma līdz galam. Viņš tā aizrāvās ar labāko studentu eksaminēšanu, ka nemanīja, ka pārējie viens pēc otra ir uzrakstījuši un atstājuši klasi. Pateicībā par "izglābšanu" grūtā brīdī J. Grestes eksaminētos gaida saklāts galds. [177]

J. Grestes draugs Zelmārs Lancmanis atzīst, ka ar J. Grestes muzeja un laboratorijas bagātībām Jelgavā nevar līdzināties neviens cits skolu muzejs.

Trīs plašas laboratorijas istabas līdz pēdējam plauktam piepildītas ar akmeņiem, traukiem, kolekcijām; to saturs stipri kūsā pāri tehnoloģijas un ķīmijas rāmjiem. Te sastopami arī veco muzejnieku dāgumi no tiem laikiem, kad sāka skanēt Grestes saucieni pēc taustāmības skolas darbā. Arī naudas zīmju, marku un skatu kartīšu kolekcijas liecina, ka Greste joprojām ir nelabojams, daudzpusīgs vērotājs, kas nevar nepacelt, nepievākt tās vērtības, kas gadās viņa ceļā.

Ar muzeja guvumu viņš dalījās ar skolotājiem, palīdzēja viņiem iekārtot laboratorijas un muzejus skolās.

Vasaras brīvdienās J. Greste organizēja kvalifikācijas kursus, uz kuriem Jelgavā sabrauca skolotāji no Latvijas malu malām. Tajos viņš dalījās ar savu bagāto pedagoģisko pieredzi. Runājot spēja aizraut ikvienu klausītāju. Atzinumi, ko skolotāji ieguva no Grestes, rosināja

uz meklējumiem, uz mācību darba pilnveidošanu. Skolu valde atzina, ka skolās, kuru skolotāji bijuši Grestesursos, valda cits gars, cita degsme.

"Greste mūs mācīja un audzināja nevis ar vārdiem, bet darbos," atceras Neretas skolotāja Kalniņa. "Mugursomas plecos un ejam uz grants bedri, upes krastu, fabriku. Radinājāties uz zemi skatīties un pazīt, ko tā dod. Ņēmām rokās veseri, zāģi un nazi, lai nabadzīgajās lauku skolās taptu mācību kabineti.

Pirmā audzināšanas stunda sākās uz Driksnes tilta Jelgavā, kad devāmies uz staciju. Pret margām atspiedusies, stāvēja māmiņa ar žagaru nastu plecos. Mēs visi aizgājām garām. Tikai Greste apstājās:

"Māmuļ, vai jums tālu jānes?"

"Nav tālu, dēls, tepat aiz tilta."

"Dodiet man!"

Tad pieskrien jauns skolotājs:

"Atļaujiet man. Esmu jaunāks."

"Garām gāji? Redzēji?"

"Jā."

"Kāpēc nepaņēmi?"

"Jāsteidzas."

"Steidzies!"

Vilciens pienāca un aizgāja, bet mēs sēdējām, kamēr atnāca Greste.

"Nu redziet, skolotāj. Nokavējām."

"Neko mēs neesam nokavējuši. Tikai ieguvuši: neej garām cilvēkam, kas nes smagu nastu, vienalga, fizisku vai garīgu."

Otra audzināšanas stunda bija Līvānu stikla fabrikas pagalmā. Daži skolotāji, kas bija aizkavējušies, stacijā pērkot papirosus, redzēja, ka viņus gaida, un pārlēca pār sētu.

"Klāt esam!"

"Nāca suns, iegāja pa vārtiem. Nāca cūka, iegāja pa vārtiem. Nāca jauns skolotājs, lēca pār sētu."

“Steidzāmies panākt grupu.”

“Tāpēc nešķiediet dārgo laiku personīgām iegribām, kad nopietns darbs vai gaita.” [133]

J. Greste izvērta ļoti aktīvu pedagogisko un sabiedrisko darbību, kas neierobežojās tikai ar Jelgavu. Lai visu izdarītu, viņš bija mūžīgā miega badā. Katru rītu cēlās sešos. Vēstulē E. Ziemelei viņš atzina: “Tagad jau divas nedēļas neesmu kārtīgi gulējis, jo divas dienas esmu bijis visu dienu Jelgavā 7 stundas, tad bez pusdienām uz Rīgu projām, ap vieniem naktī mājās. Jāpadara pa nakti darbi ar – vēstules, skolas darbi...”

Latvijas Skolotāju savienības telpās Rīgā, Dzirnavu ielā 12/14 J. Greste, sākot ar 1925. gadu, ierīkoja ekspozīciju.

1925. gada 12. februārī viņš raksta Annai Brigaderei: “Pie Latvijas Skolotāju savienības dibinās Pedagoģisko muzeju. Pie muzeja mēs ierīkojam istabu “Rakstnieku stūrītis”. Še ievietoju to, kas man no R. Blaumaņa uzglabājies. Ir apmēram 40 lietišas, bet man šķiet, nākamā paaudze pratīs labāk to novērtēt. Ja uzskatāt šo pasākumu par atbalstāmu, varbūt arī Jums kas atradīsies, kas mums, skolotājiem, noder, lai jaunatnei modinātu interesi, lai jaunatni iesildītu, ierosinātu, to mēs, skolotāji, zinām no piedzīvojumiem. Varbūt skaistie grāmatu veikalu logi neradīs to iespaidu, ko maza lietiņa laba audzinātāja rokās.” [99]

Jaunajās Latvijas Skolotāju savienības telpās Mednieku ielā 7 no 1927. līdz 1935. gadam J. Greste Rakstniecības muzeju varēja izvērst plašāk. Muzejam bija piecas istabas un virtuve – vesels stāvs. Tajā varēja izvietot materiālus par 52 rakstniekiem, to skaitā par Raini un Aspaziju, Rūdolfu Blaumani, Kaudzītes Matīsu un Reini, Jāni Poruku, Kārli Skalbi, Jāni Esenbergi, Jēkabu Janševski, Lapas Mārtiņu, Birutu Skujenieci, Pērsieti, Linardu Laicenu. “Šī muzeja dēļ braucu vismaz divas reizes nedēļā no Jelgavas uz Rīgu,” raksta J. Greste. “Gulēju naktīs virtuvē uz papīriem. Nekad desmit gadu laikā neesmu bijis algots darbinieks.” [100]

Rūdolfam Blaumanim bija paredzēta vesela zāle. To svinīgi atklāja 1929. gada 10. novembrī. Greste varēja teikt: "Es esmu bagāts. Man piederēja daļa no Blaumaņa labvēlības. Anna Brigadere izturējās pret mani kā pret draugu. Kaudzītes Matīss man uzticējās. Rainis deva piemiņas lietas un rokrakstus muzejam. Viņu tuvumā mēs tapām labāki."

Kā dārgu relikviju J. Greste glabāja nelielu finiera dēlīti – kastītes vāku ar uzrakstu "*Herrn A. Naglin Schweiz Lugano*", kas viņam bija sūtīta kā paciņa, kuru Rainis izlietoja kā galdiņu, rakstot pusguļus uz kušetes. Kad 1929. gada 29. septembrī atklāja Raiņa muzeju Durbes pilī – Tukumā, ko bija iekārtojuši Marija Birkerte Saule-Sleine un Fricis Rokpelnis, nākamais dzejnieks, J. Grestes vadībā ar glītu rak-

*Jānis Greste ar Madi Svili-Peņģeroti pie
R. Blaumaņa darbastabas loga Brakos. 1933. gads*

stāmgaldu un mīkstu krēslu, Rainis ironizēdams teica: "Manā muzejā būs rakstāmgalds un mīksts krēsls. Lūk, kā Rainis dzīvojis!"

J. Greste atzina: "Jūs nevarat iedomāties, ko nozīmē bērniem tāda uzskatāma konkrēta lieta. Raiņa nodilušais rakstāmdēlītis tiem ir garīga laipa uz "Uguns un nakts" autoru." [99]

Pēc 1934. gada 15. maija, kad K. Ulmanis pārņēma varu, no Jelgavas II vidusskolas direktora amata atbrīvoja Ģedertu Odiņu. Arī J. Grestem 1935. gadā bija jāatstāj iemīļotais skolotāja darbs, kurā viņš vairs neatgriezās.

"Tādu mantu, kurām bija tikai relikviju vērtība, bija daudz simtu. To starpā bija maza zāļu pudelīte, no kuras pirms miršanas pēdējo reizi bija dzēris Rainis, netīrs, rievains finiera gabaliņš, uz kura Rainis bija rakstījis. Tur bija Blaumaņa rakstāmgalds – apgāztas durvis, tur bija Kaudzīšu pulsts, kur bija rakstīti "Mērnieku laiki".

Es zināju, kas tās par lietām. Kad Freinbergs un Baumanis tās saņēma, tiem ne reizes neienāca prātā aicināt Gresti un pajautāt, kas tie par krāmiem. Derēja viss, ko varēja naudā pārvērst. Derēja 6 mikroskopi, galdi, vitrīnas, bibliotēka, krēsli. Nederēja Tērauda skolotāju semināra žurnāls, kur redzama 8 gadu darba gaita, Tērauda vēstules, Cimzes dokumenti, pirmās latviešu skolas grāmatas. Nederēja arī paštaisītas ierīces ķīmijā." [100]

Presē parādījās arī J. Grestes literārie darbi. 1939. gadā žurnāls "Sējējs" publicēja veselu virkni viņa apcerējumu – atmiņas par rakstnieku Rūdolfu Blaumani [76–81]. Radās arī pirmie autogrāfiskie uzmetumi, ko viņš turpināja (1949–1951) pēc Otrā pasaules kara. Protams, netika aizmirsti arī pedagoģiskie jautājumi, kas publicēti galvenokārt laikrakstā "Jaunākās Ziņas" [56, 58, 61, 63, 67, 68, 70, 71].

1940. gadā, nodibinoties padomju varai, J. Greste cerēja, ka varēs iesaistīties pedagoģiskajā darbā, viņš vēlējās nodibināt Mācību līdzekļu institūtu, kas izgatavotu skolām vajadzīgos mācību līdzekļus, bet padomju birokrātija apspieda katru brīvāku domu. Viņš mēģināja

sadarboties ar jaundibinātā Izglītības tautas komisariāta Metodiskā kabineta vadītāju, no Savienības atbraukušo Robertu Miķelsonu, kura pārziņā bija Skolu muzejs, taču īstu atbalstu neguva.

J. Greste savus visīstākos draugus atrada Lielvārdes skolā, kas atradās 3 km no viņa mājām. Viņš strādāja katru svētdienu. Veidojās muzejs ar neparastu un daudzpusīgu tematiku. Greste atzina: "Lielvārde bija mana pēdējā mīlestība."

Sākoties karam 1941. gadā, nodega skola un muzeja eksponāti aizgāja bojā. Viņš raksta: "Še pirmo reizi sirds iesāpējās. Citus zaudējumus esmu uzņēmis mierīgāk. Lielvārdes sitiens ir viens no vissmagākajiem." [100]

Vēl jārunā par Jāņa Grestes personīgo traģēdiju, kas fiziski un morāli iedragāja šo tēraudcieto cilvēku. Viņa dēls Jānis Greste, dzimis 1915. gada 6. augustā Pēterburgā, ar labām sekmēm bija beidzis Jelgavas Valsts II ģimnāziju 1934. gadā, turpināja izglītību Latvijas

Jānis Greste ar dēlu Jāni

Universitātes Ķīmijas fakultātē. Viņš ļoti lepojās ar savu dēlu, kas darbojās par ekskursiju vadītāju muzejā. 1941. gadā Jānis Greste ar dēlu dzīvoja docenta Jūlija Eiduka dzīvoklī vienā istabā Stabu ielā 70, dz. 6. Dēlu, kas bija iesaistījies studentu nacionālajā kustībā – apvienībā “Tēvijas sargs”, 1941. gadā Alsviķos apcietināja. Centrālcietumā Grestem atdeva dēla drēbes bez kādiem paskaidrojumiem.

J. Greste bija neziņā. Pēc vāciešu ienākšanas izmeklējās dēlu gan “stūra mājā”, gan Centrālcietumā. Atrada arī bairus pierādījumus – no cilvēka rokas norautu ādu. Varbūt arī tādēļ Jānis Greste sāka krāt materiālus par komunistu zvērībām. Iekārtoja pat izstādi. Vēl 1945. gada 11. decembrī J. Greste lūdza drošības iestādē izziņu par dēlu. Tagad mēs zinām – viņu piemeklēja tāds pats liktenis kā citus – tika nošauts. [177]

Vācu okupācijas laikā J. Grestes darbs Zemes bagātību pētīšanas institūta muzejā ritēja ierastajā gultnē. 1944. gadā Rīgai kritiskajās oktobra dienās, kad fronte atradās tās pievārtē, kad uz ielām ķēra cilvēkus aizvešanai uz Vāciju, J. Grestem bija jāizšķiras. Rīgu draudzēja saspridzināt, neatstāt akmeni uz akmens. “Te dzīves nebūs,” viņš noprieda. Bez uz Vāciju, tikai to nē. Jāglābjas Kurzemē. 4. oktobrī viņš kopā ar citiem darbiniekiem un institūta mantām ar smago mašīnu izbrauca no Rīgas. Apmetās Rendā pie kāda saimnieka liela meža malā. Kad Greste bija devies uz Kuldīgu, māju aplaupīja: palika tikai tas, kas mugurā. [183]

1944./45. gadu mijā Greste kļuva par skolu inspektoru. Viņš centās pieņemt darbā pēc iespējas vairāk cilvēku, bija vai nebija skolotāji, lai paglābtu no izsūtīšanas uz Vāciju, arī rakstnieku Jāni Plaudi. Ar palienētu kreklu un patukšu vēderu apbraukāja Kurzemes skolas, vēroja, kā norit mācības. Vāca materiālus skolas muzejam Kuldīgā. Zem apšaudes brauca uz Saldu, lasīja kopā grāmatas un uzskates līdzekļus. Pārpildītās auditorijās runāja par Rūdolfu Blaumani. Parasti referentu pacienāja. Blaumaņa vakaram Vandzenē – alus brūža telpās – bija pat noteikta ieejas cena – 5 kartupeļi kungiem, 3 – dāmām, 1 – bērniem.

Pēc priekšnesuma Grestem par brīnumu bija nolikti vairāki maisi ar kartupeļiem, grozs ar olām, speķa gabals, pat sviesta pika. [103]

1945. gada maijā pēc Vācijas kapitulācijas J. Gresti Kurzemē sameklēja Zemes bagātību pētīšanas direktors ģeofiziķis Jānis Irbēns, un Greste atgriezās Rīgā pie sava darba, pie saviem akmeņiem.

1946. gadā, nodibinot Zinātņu akadēmiju, Zemes bagātību pētīšanas institūts pārtapa par Ģeoloģijas un ģeogrāfijas institūtu. [183] Mainījās direktori. Ģeogrāfa akadēmiķa Matveja Kadeka vietā, kas vadīja institūtu no 1946. līdz 1950. gadam, nāca ģeologs Verners Melnalksnis. J. Grestes personība veicināja muzeja popularitāti. To apmeklēja pat līdz 70 ekskursijas mēnesī. “Ja jūs iegriezīsities pie viņa,” raksta Valdis Grēviņš, “viņš jūs paņems aiz svārku pogas, vadās gar nebeidzamām minerālu kolekcijām un stāstīs par nedzīvajiem akmeņiem tik daudz, ka jūs klausīsities kā visrāvīgākā romānā.” [125]

J. Greste bez skolas un skolēniem nevarēja dzīvot. Ar Rīgas pilsētas 3. vidusskolas skolotāju A. Šķipsnu, dabas un ķīmijas pulciņu dalībniecēm viņš veidoja priekšnesumu “Mūsu pelēkais dārgakmens”, izmantojot Ģeoloģijas institūta uzskates līdzekļus. Izrāde – luga 16 ainās – noritēja bez pārtraukuma divas ar pus stundas, kurā “visi sēdēja un, elpu aizmūruši, klausījās”.

Izrādes vadītājs J. Greste iesāka: “Lūk, šis akmens pacelts uz lielceļa – pelēks, auksts, garlaicīgs, mēms. Bet arī akmens runā, tikai vajag saprast tā valodu.”

Vienā ainā pēc otras risinās stāsts par kaļķakmeni, tā daudzajām pielietošanas iespējām, par to, kas notiktu, ja pēkšņi tā nebūtu. “Pamanītu, ka nav neviena spoguļa, neviena papīra, nevienas grāmatas. Visas betona celtnes būtu pazudušas. Cilvēks nevarētu pāiet, jo viņa kaulos ir līdz 70% kaļķu.”

Palaikam uzdzirkstēja Grestes humors: “Te ir pūders ar franču nosaukumu. Uzliesim sālsšķābi. Vārās. Tātad kaļķo ne tikai māju, bet arī seju fasādes.”

Un izskaņā: “Visu cienību šim pelēcim, šim pelēkajam dārg-

akmenim, bez kura nav iedomājama ne rūpniecība, ne celtniecība, ne lauksaimniecība, ne kultūras dzīve. Vajag cilvēku, kas prastu celt gaismā tās vērtības, kuras guļ zemes klēpī, kuras vairo tautas labklājību. Kur ir šie nākamie inženieri, zinātnieki, fabriku direktori? Tie sēž uz skolas sola.” [125]

1946. gadā, kad J. Grestem piešķīra Nopelniem bagātā kultūras darbinieka nosaukumu, viņš rakstīja LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētājam: “A. god. profesors Kirhenšteins! Ja es griežos tieši pie Jums, tad man ir savs pamats:

- 1) Man personīgi no Jums nekā nevajag.
- 2) Nosaukums “kultūras darbinieks”, ko Jūs esat man piešķīris, uzliek man arī pienākumus.
- 3) Ja man būtu cerība kaut kur citur atrast dzirdīgas ausis, es jūs netraucētu. Iet bojā kultūras vērtības aiz nevīžības, pa daļai aiz zemiskiem iemesliem.”

J. Greste lūdza atļaut vākt bez īpašuma pamestu mantu. Vēstuli beidza ar vārdiem: “Ja vēl tagad ir par agru, tad reiz nāks laiks, kad uzkrātais materiāls noderēs.” [184]

Tomēr nekas neliecina, ka Greste būtu saņēmis atbildi.

Man Jāņa Grestes vārdu iznāca pirmoreiz dzirdēt 1939. gadā, kad Ziemassvētku brīvlaikā ciemojās manas mātes māsa Zenta Grēviņa, Grestes audzēkne pedagoģiskajā institūtā. Viņa stāstīja par saviem iemīļotajiem skolotājiem – filozofu, profesoru Teodoru Celmu, kas lasīja lekcijas psiholoģijā, un ķīmiķi, dabaszinātnieku Jāni Gresti.

Viņas fotoalbumā aplūkoju T. Celma un J. Grestes portretus. Vienā Greste bija redzams ar ķīmikāliju vai zāļu pudelīti rokās, fotogrāfijas aizmugurē ierakstīts viņa novēlējums.

Visinteresantākie bija eksperimenti, kurus pats Greste allaž bija demonstrējis, stāstot par ķīmiju – brīnumi bez brīnumiem – un iemācījies tos veikt arī saviem audzēkņiem pedagoģiskajā institūtā. No papīra turziņām tika izņemtas dažādas vielas. Pie dzīvsudraba rodanīda pietuvinot sakarsētu stiepli, izlocījās indīgā faraona čūska, aizdedzinot tīģelī, kurā bija iebērts oranžbrūnais amonija dihromāts, sērskociņu

galviņas, sāka darboties vulkāns, izkaisot gaisā dzirksteļveidīgus zaļganus pelnus – broma oksīdu. Beidzot – Bengāliskās ugunis un cukura degšana ar rubīdiju kā katalizatoru, kuru patiesībā aizvietoja papirosu pelni, kas saturēja šo vielu, un sprāgstošie amonija jodīda putekļi, kas sprāga no mazākā pieskāriena ar violetiem dūmiem.

Tas viss mani ieinteresēja. Kad studēju ķīmiju Latvijas Universitātē, 1947. gadā nolēmu pārkāpt institūta muzeja sliekšni. J. Greste bija ģērbies vienkāršās pelēkās drēbēs, izrādīja savu akmens valstību. Darba kabinets, ja tā var teikt, bija būcenis bez logiem, kas bija iebūvēts muzeja vienā stūrī. Virs rakstāmgalda uz āķa bija saspraustas lapiņas ar daudzām niknām jautājuma un izsaukuma zīmēm. Greste bija palicis tas pats vecais nemiera gars.

Galvenais iemesls, kādēļ biju atnācis – gribēju uzzināt kaut ko tuvāk par docenta Jūlija Eiduka atrasto devona kaļķakmeni Latvijas ziemeļaustrumu stūrī un Kurzemes perma dolomītu. Mani interesēja, vai, izmantojot devona kaļķakmeni, varētu Latgalē attīstīt portlandcements rūpniecību, vai perma dolomīts, par ko līdz tam literatūrā nekas nebija minēts, ir tik tīrs no dzelzs oksīda piemaisījumiem, ka varētu lietot augstvērtīga stikla ražošanai. Patiesību sakot, kā vēlāk noskaidroju, Latgales ziemeļaustrumu stūrī tikai daži plāni slāņi bija derīgi portlandcements ražošanai.

Šie jautājumi bija pārāk specifiski. J. Greste gari un plaši stāstīja par Kurzemes perma kaļķakmeni un Saulkalnes gliemeža dolomītu, tā arī neieguvu atbildes uz jautājumiem.

Apmeklēju muzeju vairākas reizes. Muzeja darbiniece, kas izpildīja laborantes pienākumus, stāstīja, ka Jānis Greste dažkārt tā aizrāvies ar darbu, ka, paliekot akmeni pagalvī, turpat uz garāka cieta sola pārlaidis nakti. Muzeja stūrī pie loga bija izliktas kastes ar iežu paraugiem, blakus knaibles un stieple. [177]

Jānim Grestem bija nepārtraukta cīņa ar institūta vadību par telpām. Tā prasīja vairākas telpas atbrīvot, bet Greste to neņēma vērā. Kad Jānis Greste smagi saslima, viņš tika ievietots slimnīcā. Pagraba telpā tumšākā nostūrī atrada J. Grestes noslēptos materiālus

par padomju varas šausmu darbiem 1940.–1941. gadā. Direktors V. Melnalksnis izbijās, ziņoja valsts drošības komitejai. Kas zin, kā būtu norisinājušies tālākie notikumi, bet 1951. gada 2. februārī Jānis Greste mira.

Lai gan viņam bija piešķirts Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukums, daudzus gadus par viņu nedrīkstēja ne runāt, ne rakstīt. [177] Plašāk Grestes dzīve un darbs tika izvērtēts viņa simtgadē – 1976. gadā.

Grūti J. Grestem bija mūža pēdējie gadi: dzīvoja starp akmeņiem. Lai nebūtu jāsašaurina muzejs, atteicās no kabineta, pārlaida nakti turpat muzejā, kur ziemā pat ūdens glāzē sasala. Kad viņam piedāvāja dzīvokli citur, atbilde bija: "Lieciet mani mierā. Zem manis akmens, virs manis akmens, pa labi akmens, pa kreisi akmens. Dzīvoju savā akmens sprostā."

Nevienu darbinieku, nevienu nopietnu palīgu viņam nedeava.

1951. gadu Greste sagaidīja drūmā noskaņojumā. Sēdēja viens starp akmeņiem. Izgājis ārā, klausījās baznīcu zvanu skaņās, atcerējās tuvus cilvēkus. Spēki izsīka. Mocīja neciešamas sāpes. Likās, ka iekšās kāds būtu sabēris nokaitētus akmeņus. Ievietots slimnīcā, kā svētlaimi gaidīja ciešanu beigas. Pie viņa karantīnas dēļ varēja nākt tikai sieva Paula, kas viņu paš aizliedzīgi kopa.

Pēdējā vēstulē no slimnīcas Ženijai Sūnai-Peņģerotei viņš rakstīja: "Es tuvojos ar nepacietību gaišam brīdim – saulrietam jūras krastā. Aizlidošu līdz. Mums ir dažādi uzskati uz miršanu. Tev šausmas, man tas laimīgs atbrīvošanas brīdis." [183]

Pēc saulrieta pamale ilgi dega ugunīgā blāzmā, liecinot, ka nemiera gars atradis vietu aizsaulē. Lai ugunīgā dzirksts, ko metis Jānis Greste, kvēlo ikvienā, kam dedzīga sirds un vēlme piepildīt to, ko viņš nepaspēja.

Bibliogrāfija

Jāņa Grestes darbi

1. **Grestes Janča.** Mālderu valodā. *Pēterburgas Avīžu literāriskais pielikums*, 1902, Nr. 98, 784. lpp.
2. **Grestes Janča.** Balles saruna, noklausīta Pēterburgā pēc "Vaidelotes" izrādes. *Pēterburgas Avīžu literāriskais pielikums*, 1902, Nr. 102, 816. lpp.
3. **Grestes Janča.** Mālderu skola. *Pēterburgas Avīžu literāriskais pielikums*, 1903, Nr. 5, 40. lpp.
4. **Grestes Janča.** Nagla. *Latvijas literāriskais pielikums*, 1906, Nr. 7, 49.–53. lpp.
5. **Grestes Janča.** Rakstura audzināšana. *Latvijas literāriskais pielikums*, 1906, Nr. 10, 78.–79. lpp.
6. **Grestes Janča.** Iz maniem māldera laikiem. I. Starp debesi un zemi. *Latvijas literāriskais pielikums*, 1906, Nr. 12, 89.–92. lpp.
7. **E. fon Stēliņa.** Miroņu svētku dienā. Tulk. Nagla. *Latvijas literāriskais pielikums*, 1906, Nr. 39, 310.–312. lpp.
8. **Maria von Ebner-Eschenbach.** Krabambulis. Tulk. Nagla. *Latvija*, 1906, Nr. 191, 192.
9. **J. Gr.** Mācību līdzekļi. *Izglītība*, 1909, Nr. 2, 157.–159. lpp.
10. **J. Gr.** Galvas kausi. *Izglītība*, 1909, Nr. 4, 313.–315. lpp.
11. **Greste, J.** Mācību līdzekļu centrāles lietā. *Izglītība*, 1909, Nr. 10, 791.–793. lpp.
12. **J. Gr.** Par mācību līdzekļu muzeju. *Izglītība*, 1909, Nr. 12, 952.–953. lpp.
13. **J. Gr.** Anketa par mācības līdzekļu centrāli. *Izglītība*, 1910, Nr. 3, 238.–239. lpp.
14. **J. Gr.** Tautskolu muzeju (Centrāles) lietā. *Izglītība*, 1910, Nr. 4, 316.–318. lpp.
15. **J. Gr.** Latvijas skolotāju biedrības Muzeju komisijas darbība. *Izglītība*, 1910, Nr. 6, 481.–482. lpp.

16. Grete, J. Vai nederētu? *Izglītība*, 1911, Nr. 4, 318.–319. lpp.
17. J. Gr. Vienas stundas gaita. *Mūsu Nākotne*, 1922, Nr. 6, 172.–175. lpp.
18. J. Gr. Toreiz un tagad. *Mūsu Nākotne*, 1923, Nr. 3, 79.–82. lpp.
19. Grete, J. Maza ekskursija ķīmijā. *Mūsu Nākotne*, 1922, Nr. 12, 366.–372. lpp.
20. Grete, J. Nāc līdz! (Dabas zinātniskās ekskursijas) *Skolotāju gada grāmata ar kalendāriju 1923. gadam*. Latvijas Skolotāju savienības izdevums, 48.–57. lpp.
21. Grete, J. Atmiņu drumslas. Grāmata: Rūdolfs Blaumanis. Atmiņu kopojums Pētera Ērmaņa redakcijā. Rīga: Blaumaņa pieminēkļa komitejas izdevums, 1923, 30.–37. lpp.
22. Grete, J. Vai Latvijā ir stalaktītu alas? *Daba*, 1924, Nr. 1, 42. lpp.
23. Grete, J. Gaišas parādības. *Mūsu Nākotne*, 1924, Nr. 1, 13.–14. lpp.
24. Grete, J. Kristalu audzēšana. *Mūsu Nākotne*, 1924, Nr. 3, 70.–73. lpp.
25. Grete, J. Drumslas. *Mūsu Nākotne*, 1924, Nr. 11/12, 342.–345. lpp.
26. Grete, J. Pie dienas kārtības. *Mūsu Nākotne*, 1924, Nr. 15, 418.–422. lpp.
27. Grete, J. Pedagoģiskā izstāde. *Mūsu Nākotne*, 1924, I, Nr. 17, 471.–476. lpp.; II, Nr. 20, 575.–580. lpp.
28. Grete, J. Muzejniekiem. *Mūsu Nākotne*, 1924, Nr. 22, 670.–674. lpp; Nr. 23, 682.–687. lpp.; 1925, Nr. 6, 173.–174. lpp.; Nr. 22, 682.–687. lpp.
29. Grete, J. Drusku par mēģinājumu klasēm. *Skolotāju gada grāmata ar kalendāriju 1924. gadam*. Latvijas Skolotāju savienības izdevums, 38.–50. lpp.
30. Grete, J. Latvijas skolotāju savienības sarīkotie praktisko darbu kursi dabaszinībās Jelgavā 1924. gada jūlijā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1925, Nr. 2, 190.–192. lpp.

31. Grete, J. Daži vārdi sakarā ar R. Blaumaņa vēstuli [Rūdolfā Blaumaņa vēstule Ādolfam Grestem]. *Latvju Grāmata*, 1925, Nr. 3, 168.–173. lpp.
32. Grete, J. Pa piemirstām takām. *Mūsu Nākotne*, 1925, Nr. 4, 101.–103. lpp.
33. Grete, J. Pārmijnieks vainīgs. *Mūsu Nākotne*, 1926, Nr. 1, 21.–25. lpp.
34. Grete, J. Ciemā pie meklētājiem. *Mū u Nākotne*, 1926, Nr. 4, 115.–120. lpp.; Nr. 5, 146.–151. lpp.
35. Grete, J. Skolēnu referāti. *Mūsu Nākotne*, 1926, Nr. 7, 231.–240. lpp.
36. Grete, J. Skolas sētā. *Mūsu Nākotne*, 1927, Nr. 3, 72.–82. lpp.
37. Grete, J. Kazarma vai skola? *Jaunākās Ziņas*, 1927, Nr. 31, 1.–2. lpp.
38. Grete, J. Latvijas skolotāju savienības paidagoģiskais muzejs. Grāmatā: *Latvijas skolotāju savienība*, 1917.–1927. 10 gadu darbības atcerei. Sastādījis K. Dēķens. Rīga, 1927, 78.–82. lpp.
39. Grete, J. Uz drupām. *Mūsu Nākotne*, 1928, Nr. 21, 648.–654. lpp.
40. Grete, J. Viens solis uz jauno skolu vecās sienās. *Mūsu Nākotne*, 1930, Nr. 2, 36.–41. lpp.; Nr. 3, 65.–69. lpp.; Nr. 4, 101.–106. lpp., Nr. 5, 127.–134. lpp.
41. Grete, J. Ķīmija pamatskolā. Grāmatā: *Dabas mācības metodika*. Red. J. Ģirupnieks. Rīga, 1931, 296.–336. lpp.
42. Grete, J. Skolēnu referāti. Grāmatā: *Dabas mācības metodika*. Red. J. Ģirupnieks. Rīga, 1931, 112.–116. lpp.
43. Grete, J. Mūsu skolām jātop labākām (sakarā ar prof. V. Maldoņa rakstu). *Mūsu Nākotne*, 1931, Nr. 2, 81.–95. lpp.
44. Grete, J. Ķīmija bērniem. *Mūsu Nākotne*, 1932, Nr. 3, 161.–177. lpp.; Nr. 15 (laikr.).
45. Grete, J. Birutas Skujenieces piemiņas vakars. *Mūsu Nākotne*, 1933, 11. oktobris, Nr. 37 (laikr.).

46. Grete, J. Meža dienu darbinieku smagā domā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1933, Nr. 7/8, 37.–48. lpp.
47. Grete, J. Kā Rūdolfs Blaumanis radīja. *Jaunākās Ziņas*, 1933, Nr. 197, 9. lpp.
48. Grete, J. Skolotāju darba vērtēšana. *Mūsu Nākotne*, 1933, Nr. 1, 1.–15. lpp.; Nr. 3, 161.–179. lpp.
49. J. Gr. Rāisi domu un mēli. *Mūsu Nākotne*, 1933, Nr. 4, 254.–262. lpp.
50. Grete, J. Dažas prozaiskas lietas. *Mūsu Nākotne*, 1934, Nr. 9 (laikr.).
51. Grete, J. Citā apgaismojumā [par trūkumiem skolā]. *Mūsu Nākotne*, 1934, Nr. 1, 1.–11. lpp.
52. Grete, J. Viņu darbus pieminot. *Mūsu Nākotne*, 1934, Nr. 20 (laikr.).
53. Grete, J. A[ntons] Ernests. *Mūsu Nākotne*, 1934, Nr. 2 (laikr.).
54. Grete, J. Vai nederētu? [saraksta nepieciešamība skolotāju ekskursijām]. *Mūsu Nākotne*, 1934, Nr. 7 (laikr.).
55. Grete, J. Vēl par to pašu [par radio nozīmi skolā]. *Mūsu Nākotne*, 1934, Nr. 17 (laikr.).
56. Grete, J. Ko teica Rūdolfs Blaumanis pats par sevi kā redaktoru un par savu pieminēkli. *Jaunākās Ziņas*, 1934, Nr. 294, 5. lpp.
57. Grete, J. Z. Lancmanis. *Ekskursants*, 1935, Nr. 14, 303.–305. lpp.
58. Grete, J. Zinātnieku un skolotāju Lancmani pieminot. *Jaunākās Ziņas*, 1935, Nr. 234, 13. lpp.
59. Grete, J. Dīvainas parādības kartupeļu izmēģinājuma lauciņā. *Latvijas Lauksaimnieks*, 1935, Nr. 2, 43.–44. lpp.; Nr. 3, 75.–76. lpp.; Nr. 4, 99.–100. lpp.
60. Grete, J. Zemes bagātību pētīšanas komitejas kultūrfilma "Mūsu pēlēkais dārgakmens". Rīga: Valsts papīru spiestuve, 1936. 15 lpp.
61. Grete, J. Vēl maz izmantots nacionālās audzināšanas līdzeklis. *Jaunākās Ziņas*, 1936, Nr. 22, 28. janvāris, 5. lpp.

62. **Grete, J.** Latvijas zeme, daba un tauta. [Rakstu krājums. N. Mal-
tas un Dr. P. Salenieka redakcijā] (rec.). *Jaunākās Ziņas*, 1936,
29. februāris, Nr. 50, 14. lpp.
63. **Grete, J.** Arī malkas šķīlas noder audzināšanā. *Jaunākās Ziņas*,
1936, 10. martā, Nr. 57, 5. lpp.
64. **Grete, J.** Latvijas bagātā zeme [derīgie izrakteņi]. *Jaunākās Ziņas*,
1936. gada 18. aprīlī, Nr. 87, 2. lpp.
65. **Grete, J.** Latvijas derīgie izrakteņi. *Jaunais Zinātnieks*, Nr. 50.
Rīga: Valters un Rapa, 1937. 104 lpp.
- Recenzijas:
K. *Jaunākās Ziņas*, 1937, Nr. 30.
Al. Dr.: *Audzinātājs*, 1937, Nr. 718, 470. lpp.
J. J. *Jēkabpils Vēstnesis*, 1937, Nr. 30.
Alb. Freijs. *Ceļš*, 1937, Nr. 3, 192. lpp.
A. Dravnieks. *Daba un Zinātne*, 1937, Nr. 6.
Zemgales Balss, 1937, Nr. 156.
J. Ķelpe. *Kurzemes Vārds*, 1937, Nr. 183.
Fr. Ekonomists, 1938, Nr. 3, 148. lpp.
V. Sk. [Skuja Viktors, Mundurs] *Zīdunis*, 1938, Nr. 10.
Ar[tūrs] Baumanis. *Daugavas gada grāmata*, 1938.
66. **Grete, J.** Zemes bagātību pētīšanas komitejas Zemgales izstādes no-
vietne. Rīga: Rini, 1937. 16 lpp.
67. **Grete, J.** Gādāsim bērniem interesantu un audzinošu nodarbo-
šanos. *Jaunākās Ziņas*, 1937, 26. janvāris, Nr. 20.
68. **Grete, J.** Spodrības nedēļai tuvojoties. *Jaunākās Ziņas*, 1937,
20. aprīlis, Nr. 87, 5. lpp.
69. **Grete, J.** Skolotājas P. Rasas piemiņai. *Izglītības Ministrijas*
Mēnešraksts, 1938, Nr. 5/6, 606.–610. lpp.
70. **Grete, J.** No “es” uz “mēs”, no “mans” uz “mūsu”. *Jaunākās Ziņas*,
1938, 15. oktobris, Nr. 235, 4. lpp.
71. **Grete, J.** Neapēnosim gaišo svētku prieku. *Jaunākās Ziņas*, 1938,
17. decembris, Nr. 287, 4. lpp.

72. Grete, J. Pa meklēšanas ceļu. *Latvijas Skola*, 1939, Nr. 1, 43.–48. lpp.
73. Grete, J. Pašapziņas vajag. *Latvijas Skola*, 1939, Nr. 3, 242.–250. lpp.
74. Grete, J. Ko runā akmeņi. Grāmatā: *Latvijas zemes bagātību pētījumi*. Rīga: Zemes bagātību pētīšanas institūta izdevums, 1939, 94.–97. lpp.
75. [Grete, J., Zāns, V.] *Norādījumi laukakmeņu reģistrētājiem*. Rīga: Valsts Tipogrāfija, 1939. 4 lpp.
76. Grete, J. Mūsu nemirstīgais Blaumanis. Raksturojums un maldu izklaidēšana. *Sējējs*, 1939, Nr. 3, 251.–255. lpp.
77. Grete, J. Ikdienas darba dzejnieks un gaišregis. Atmiņas par R. Blaumani. *Sējējs*, 1939, Nr. 4, 364.–367. lpp.
78. Grete, J. R. Blaumanis un jaunatne. Atmiņas. *Sējējs*, 1939, Nr. 5, 474.–475. lpp.
79. Grete, J. Vajag būt īstam. Atmiņas par R. Blaumani. *Sējējs*, 1939, Nr. 6, 581.–582. lpp.
80. Grete, J. Vecpuiša dzīve. Atmiņas par R. Blaumani. *Sējējs*, 1939, Nr. 7, 702.–703. lpp.
81. Grete, J. R. Blaumaņa ārstēšanās. Atmiņas. *Sējējs*, 1939, Nr. 8, 822.–824. lpp.
82. Grete, J. *Zemes bagātību pētīšanas institūts Latvijas 5 gadu sasniegumu skatā*. Rīga, 1939, 37.–38. lpp.
83. Grete, J. Mūsu pelēkais dārgakmens. *Zemes bagātību pētīšanas institūta kultūrfilma*. Rīga, 1939.
84. Grete, J. Sargu vietā. *Ugunskurs*, 1939, Nr. 8, 170. lpp.
85. Grete, J. Mazi talcinieki lielā darbā. *Latvijas Skola*, 1939, Nr. 5, 487.–491. lpp.
86. Grete, J. *Derīgo izrakteņu kolekcija skolām*. Doc. V. Zāna redakcijā. Rīga: Tirdzniecības un Rūpniecības ministrijas Zemes bagātību pētīšanas institūts, 1940. 94 lpp.
87. Grete, J. Ko veikuši jaunie talcinieki? *Latvijas Skola*, 1940, Nr. 4, 378.–393. lpp.

88. Grete, J. Viens solis. *Sējējs*, 1940, Nr. 2, 190.–191. lpp.
89. Grete, J. Mācību līdzekļi [par uzskates līdzekļu kabinetu veidošanu]. *Padomju Latvijas Skola*, 1940, Nr. 2, 139.–145. lpp.
90. Grete, J. Mācību līdzekļu institūts. *Padomju Latvijas Skola*, 1940, Nr. 1, 67.–70. lpp.
91. Grete, J. Mācību līdzekļu institūts [jautājums par mācību līdzekļu institūta radīšanu]. *Padomju Latvijas Skola*, 1940, Nr. 1, 67.–71. lpp.
92. Grete, J. Kas puikam kabatā? *Bērniņa*, 1945, Nr. 1/2, 28. lpp.
93. Grete, J. Jautājums, kas nenoveco. *Padomju Latvijas Skola*, 1946, Nr. 2, 71.–73. lpp.
94. Grete, J. Zemes bagātību pētīšanas institūta muzejs. *Padomju Latvijas Skola*, 1946, Nr. 10, 75.–79. lpp.
95. Grete, J. Acis vaļā [iepazīstina ar savu dzimto zemi]. *Bērniņa*, 1947, Nr. 7, 31. lpp.
96. Grete, J. *Latvijas PSR derīgie izrakteņi*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1948, 59. lpp.
97. Гресте, Я. *Полезные ископаемые Латвийской ССР*. Рига: Латгосиздат, 1948. 63 с.
98. Grete, J. Atmiņu drumslas. Grāmatā: *Rūdolfs Blaumanis laika biedru atmiņās*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1962, 155.–169. lpp.
99. Fragmenti no Jāņa Gretes sarakstes (L. Volkovas ievads). Sarakste ar R. Blaumani, A. Brigaderi, M. Kaudzīti, E. Birznieku-Upīti, K. Kraujiņu, M. Madarāju, Ž. Peņģeroti-Sūnu. *Literatūra un Māksla*, 1976, 11. septembris, 16. lpp.; 18. septembris, 16. lpp.; 25. septembris, 16. lpp.; 2. oktobris, 16. lpp.
100. Grete, J. Autobiogrāfiskie tēlojumi (L. Volkovas ievads). *Literatūra un Māksla*, 1976, 3. jūlijs, 16. lpp.; 10. jūlijs, 16. lpp.; 17. jūlijs, 16. lpp.; 24. jūlijs, 16. lpp.; 7. augusts, 16. lpp.; 14. augusts, 16. lpp.; 21. augusts, 16. lpp.; 4. septembris, 16. lpp.
101. Grete, J. Jēkabs Noriņš (fragm. no atmiņām). *Padomju Dau-gava*, 1976, 3. jūlijs.

102. **Greste, J.** Viņa tuvumā topam labāki. Fragm. no tēlojuma par R. Blaumani. *Stars*, 1977, 1. janvāris.
103. **Greste, J.** *Kā dzeņa vēders*. Autobiogrāfiski tēlojumi. Sast. L. Volkova. Rīga: Liesma, 1977. 198 lpp.
Recenzija:
Bibere, V. Personības valdzinājums. *Jaunās Grāmatas*, 1977, Nr. 5, 21.–31. lpp.
104. **Greste, J.** Kā Blaumanis mani par dzejnieku taisīja. *Pionieris*, 1983, 7. jūnijs.
105. **Greste, J.** Sieviete. *Dadzis*, 1985, Nr. 5, 4. lpp.
106. **Greste, J.** Manas aktiera gaitas. *Dadzis*, 1986. Rīga: Avots, 1985, 103.–105. lpp.
107. **Greste, J.** Caura kabata. *Dzimtenes Balss*, 1986, 31. jūlijs, 7. augusts.
108. **Greste, J.** *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. Sast. L. Volkova. Rīga: Zvaigzne, 1990. 304 lpp.

Raksti par Jāni Gresti

109. **Lancmanis, Z.** Mūsu dzīves skolas pirmie skolotāji J. Ģirupnieks, J. Greste u. c. *Jaunākās Ziņas*, 1923, Nr. 80, 81.
110. **Līdumnieks.** Ķīmijas un tehnoloģijas laboratorijas apskate 2. Jelgavas vidusskolā. *Mūsu Skola*, 1924, Nr. 7, 198.–203. lpp.
111. **Siliņš, J.** Skolotājs Jānis Greste kā muzeju organizators. *Akvārijs*, 1927, Nr. 11, 2.–3. lpp.
112. **Medards, Olis.** Roku mednieks (Atmiņu zīmējums). *Mūsu Nākotne*, 1929, Nr. 1, 23.–26. lpp.
113. **Serģis Cezars.** Kā Greste izmanto dienas notikumus skolas darbā. *Mūsu Nākotne*, 1929, Nr. 1, 17.–23. lpp.
114. **Lancmanis, Z.** Jāņa Grestes skolotāja darbs 35 gadu atskatā. *Mūsu Nākotne*, 1929, Nr. 1.
115. **Unams, Ž.** Jelgavas skolu darbinieku jubilejas (Jānis Greste). *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1929, Nr. 1, 63. lpp.

116. Greste Jānis. Grāmata: *Latviešu konversācijas vārdnīca*. 3. sējums. Rīga: A. Gulbis, 1931, 10651.–10652. sleja.
117. **Rozenfelds, P.** Šāviens ar nokavēšanos un nevietā (piezīmes pie J. Grestes raksta). *Mūsu Nākotne*, 1931, Nr. 25, 1. lpp.
118. Irlavas Grenču tautas izglītības nedēļa. *Tukuma Ziņas*, 1932, 28. aprīlis.
119. **Jankovskis, J.** Atpūtā pēc ražīga darba cēliena. *Skolu Dzīve*, 1935. gada maijs, 5. lpp.
120. Grestes Jānim 60 gadu. *Jaunākās Ziņas*, 1936, Nr. 147.
121. Skolotāja Jāņa Grestes 60 gadi. *Tēvijas Sargs*, 1936, Nr. 28, 3. lpp.
122. Greste Jānis. Grāmata: *Latvju mazā enciklopēdija*. 1. sējums. Rīga: Grāmatu draugs, 862. lpp.
123. **Mētra, V.** Skolotāji iepazīstas ar dzimtenes dabu (par J. Gresti). *Arodnieks*, 1941, 10. jūnijs, Nr. 25.
124. Augstākās Padomes Prezidija dekrēts par Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka goda nosaukuma piešķiršanu Jānim Jēkaba d. Grestem – 1946. g. 5. janv. LPSR APP Ziņotājs, 1946, Nr. 7.
125. **Grēviņš, V.** Mūsu pelēkais dārgakmens. *Bērniība*, 1947, Nr. 70, 25.–27. lpp.
126. Greste Jānis. Grāmata: *Latvju enciklopēdija*. 1. sējums. Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1950.–1951., 719. lpp.
127. Jānis Greste (1876–1951): R. Miķelsons, V. Melnalksnis, I. Ansbargs u. c. *Skolotāju Avīze*, 1951, 9. februāris.
128. **Šmits, K.** Izcilo pedagogu pieminot. *Darba Uzvara* (Jelgava), 1966, 7. jūlijs, Nr. 81.
129. **Zanders, O.** Bagāts mūžs. *Skolotāju Avīze*, 1966, 2. janvāris, Nr. 25.
130. **Zanders, O.** Par darbīgo Blaumaņa draugu. *Literatūra un Māksla*, 1966, 2. jūlijs, Nr. 27.
131. Greste Jānis. Grāmata: *Latvijas PSR Mazā enciklopēdija*. 1. sējums. Rīga: Zinātne, 1967, 594. lpp.

132. **Grosvalds, I.** *Latvijas dzīļu bagātības* (par J. Gresti 157.–159. lpp.). Rīga: Zinātne, 1970. 170 lpp.
133. **Flugins, J.** Jānim Grestem atklāj piemiņas izstādi. *Skolotāju Avīze*, 1971, 18. augusts, Nr. 35.
134. Jāatceras, ka vistumšākajā stundā uzlec rīta zvaigzne. Grāmatā: L. Ķuzāne. *Zodiaka loks*. Rīga: Liesma, 1975, 92.–111. lpp.
135. **Vilsons, A., Grāvītis, V., Flugins, J.** Jānis Greste un pelēkais dārgakmens. Grāmata: *Dabas un vēstures kalendārs 1976. gadam*. Rīga: Zinātne, 1975, 224.–227. lpp.
136. **Madarājs, J.** Jānis Greste – valmierietis. *Liesma*, 1976, 6. jūlijs.
137. **Grosvalds, I.** E. Rozenšteinu un J. Gresti atceroties. *Skolotāju Avīze*, 1976, 12. maijs.
138. **Putna, V.** Jānim Grestem – 100. *Darba Uzvara*, 1976, 7. maijs.
139. **Grosvalds, I.** Pedagoģs, ģeoloģs, sabiedriska darbinieks [J. Grestem 100]. *Dzimtenes Balss*, 1976, 15. jūlijs.
140. **Zanders, O.** Nemiera gars. *Zvaigzne*, 1976, Nr. 15, 17. lpp.
141. **Būmane, A.** Akmeni azotē nest. *Padomju Jaunatne*, 1976, 6. jūlijs.
142. **Dzenītis, Ģ.** Trīs jubilejas vienā vasarā (sakarā ar filmas “Mūsu pelēkais dārgakmens” 40 gadiem. Scenārija autors J. Greste, režisors V. Pūce). *Dzimtenes Balss*, 1976, 21. oktobris.
143. **Staris, A.** Skolotāju izmēģinātāju kustība un Jānis Greste. *Skola un Ģimene*, 1976, Nr. 11, 50.–51. lpp.
144. **Dorbe, H.** Izcila pedagoga un Blaumaņa drauga atcerei. *Padomju Venta*, 1976, 23. jūlijs.
145. **Kalniņa, M. J.** Grestes simtgadei [par izstādi Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā]. *Literatūra un Māksla*, 1976, 16. jūlijs, 5. lpp.
146. **Dorbe, H.** Blaumaņa drauga atcerei. *Skola un Ģimene*, 1976, Nr. 7, 32. lpp.
147. **Krūmiņa, R.** Nerimtīgais Jānis Greste. *Literatūra un Māksla*, 1976, 7. februāris, 7. lpp.

148. **Flugins, J.** Jāni Gresti pieminot. *Karogs*, 1976, Nr. 7, 177.–179. lpp.
149. **Cīrule, E.** LPSR Nopelniem bagātajam kultūras darbiniekam Jānim Grestem – 100. *Padomju Ceļš*, 1976, 1. jūlijs.
150. **Ķīve, Z.** Jāni Gresti atceroties. *Komunisma Rīts*, 1976, 3. jūlijs.
151. **Zālite, M.** Jāņa Grestes jubilejas vakars Lielvārdē. *Padomju Ceļš*, 1976, 16. novembris.
152. **Kučers.** Vai Tu uz akmeņiem vēl skaties. *Padomju Jaunatne*, 1976, 18. jūlijs, Nr. 140.
153. **Žīgurs, E.** Jānis Greste un Smiltene. *Darba Karogs* (Valka), 1977, 22. oktobris.
154. **Volkova, L.** Jānis Greste. Grām.: *Jānis Greste... kā dzeņa vēders*. Rīga: Liesma, 1977, 5.–10. lpp.
155. Dzejnieks, kas sevi noliedz. Solījums uz mūžu. Skolotāja atmiņas. *Laiks*, 1978, Nr. 3, 4. lpp.
156. **Volkova, L.** Latvijas progresīvie skolotāji – Literatūras muzeja dibinātāji. *Literatūra un Māksla*, 1980, 9. maijs, 16. lpp.; 16. maijs, Nr. 20, 16. lpp.
157. Greste Jānis. Grāmata: *Latvijas padomju enciklopēdija. 3. sējums*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1984, 615. lpp.
158. Par J. Gresti. Grāmatā: *Dadzis*, 1986. Rīga: Avots, 1985, 102.–103. lpp.
159. **Kundrāte, O.** Mīļā, baltā skola. *Padomju Daugava*, 1986, 30. augusts.
160. **Zigmonte, D.** Blaumanis un Greste. Grām.: *Reminiscences*. Rīga: Liesma, 1986, 198.–208. lpp.
161. **Volkova, L.** Cik vecs ir Greste? *Skola un Ģimene*, 1986, Nr. 6, 23. lpp.
162. **Brūveris, P.** Māksla ieinteresēt un iesildīt. *Pionieris*, 1986, 4. jūlijs.
163. **Pijols, I.** Ar sava paša prātu domāt. *Skolotāju Avīze*, 1986, 9. jūlijs.

164. **Vīksna, M.** No Grestes Janča. *Padomju Jaunatne*, 1986, 4. jūlijs.
165. **Cāzers, B.** Skolotāju skolotājs. *Darba Uzvara*, 1986, 29. jūlijs.
166. **Lamberts, K.** Mans skolotājs. *Padomju Daugava*, 1986, 30. augusts.
167. **Ķuzāne, L.** Par pēctecību. *Padomju Daugava*, 1986, 30. augusts.
168. **Volkova, L.** Jānis Greste. Grām.: *Krist un celties*. Rīga: Zvaigzne, 1999.
169. Greste Jānis. Grāmata: *Enciklopēdiskā vārdnīca. 1. sējums*. Rīga: Zinātne, 1991, 594. lpp.
170. Greste Jānis. Grāmata: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1992, 116. lpp.
171. **Staris, A.** Jānis Greste. Grām.: *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. līdz 1940. gadam*. Rīga: Zvaigzne, 1994, 119.–121. lpp.
172. Mildas Lapsas, Olgas Kundrātes, Tamāras Veitbergas-Zariņas, Emīļa Jērcuma raksti par J. Gresti. Grām.: *Grestieši stāsta par sevi skolotājiem*. Rīga: Arka, 1994, 3.–54. lpp.
173. **Litaunieks, V.** Jāņa Grestes pedagoģiskās atziņas. *Malienas Ziņas*, 1996, 23. marts.
174. **Krūze, A.** Tev pieder tik, cik būs spēka un prāta saņemti. Paš-aizliedzīgajam pedagogam, sabiedriskajam darbiniekam, literātam Jānim Grestem – 120. *Latvijas Vēstnesis*, 1996, 17. jūlijs, Nr. 121, 6. lpp.
175. **Dābols, A.** Jānim Grestem – 120. *Zemgales Avīze*, 1996, 2. jūlijs. Kultūrvēsturisks pielikums, Nr. 15, 5. lpp.
176. **Ķuzāne, L.** Es esmu bagāts. *Jēkabpils Vēstnesis*, 1996, 6. jūlijs.
177. Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūts. *Personība. Jānim Grestem – 120.* (Zinaidas Soboļevas, Alfrēda Stara, Anitas Saulītes, Līvijas Volkovas, Aīdas Krūzes, Ainas Britānes, Ilgara Grosvalda raksti. Rīga, 1996. 90 lpp.

Recenzija:

Grunte, M. Grestes personības atspulgi skata jaunu gaismas staru. Par grām.: *Personība. Jānim Grestem – 120. Izglītība un Kultūra*, 1996, 19. decembris, 15. lpp.

178. **Rauhvagers, E.** Jānim Grestem 120. *Maxpulks*, 1996, Nr. 3.
179. Greste Jānis. Grāmata: *Latvijas daba*. 6. sējums. Rīga: Preses nams, 1998, 459. lpp.
180. **Krūze, A.** Jāmācās valstiski domāt un valstiski darīt. Jānim Grestem – 125. *Skolotājs*, 2001, Nr. 4, 94.–95. lpp.
181. Greste Jānis. Grāmata: *Latvijas enciklopēdija*. 2. sējums. Rīga: SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2003, 650. lpp.
182. Greste Jānis. Grāmata: *Latviešu rakstniecība biogrāfijās*. Rīga: Zinātne, 2003, 215. lpp.

J. Grestes arhīvs

183. **Peņģerote-Sūna, Ž.** Jāņa Grestes ugunīgais mūžs "viņa paša tēlojumā". Apcere. Mašīnraksts. Rīga, 1961, 247. lp. Latvijas Valsts bibliotēka. Reto rokrakstu nodaļa. *J. Grestes fonds RX/77*, 7, 8.
184. **Greste, J.** Vēstule A. Kirhenšteinam. 3. lp. Latvijas Valsts bibliotēka. Reto rokrakstu nodaļa. *J. Grestes fonds RX/77*.
185. **Greste, J.** Materiāli par darbību Zemes bagātību pētīšanas institūtā. Trīsdesmitie un četrdesmitie gadi. Rokraksts, 44 lp. Latvijas Valsts bibliotēka. Reto rokrakstu nodaļa. *J. Grestes fonds RX/77*, 4, 2.
186. **Greste, J.** Materiāli par darbību Ģeoloģijas muzejā 1941., 1945.–1952., 78. lp. Mašīnraksts. Latvijas Valsts bibliotēka. Reto rokrakstu nodaļa. *J. Grestes fonds RX/77*, 4, 3.
187. **Greste, J.** Autobiogrāfiski tēlojumi, atmiņu pieraksti. 1949.–1951. 706. lp. Autogrāfs un mašīnraksts. Latvijas Valsts bibliotēka. Reto rokrakstu nodaļa. *J. Grestes fonds RX/77*, 2, 1–10.
188. J. Grestes raksti un citu autoru raksti periodiskos izdevumos 1922.–1942. 399 lp. Latvijas Valsts bibliotēka. Reto rokrakstu nodaļa. *J. Grestes fonds RX/77*, 5, 19.
189. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzejs, *J. Grestes kolekcija*.

Skolu muzeji – Jāņa Grestes dzīves “spožums un posts”

Viena no galvenajām Jāņa Grestes darbības jomām bija muzeju veidošana. Taču kolekcionēšana un muzeju iekārtošana nebūt nebija Jāņa Grestes darbības galamērķis, bet tikai līdzeklis lielajam dzīves uzdevumam – ieaudzināt jaunatnei mīlestību uz darbu, dzīvi un dzimto zemi.

Jānis Greste atzīst, ka viņu saucot par lupatlasī un krāmu krājēju. Laikam jau pati likteņa lēmēja šūpulī bija ielikusi šo “lupatlaša” (ļoti labā nozīmē) dzinuli, jo pats viņš pat neatceras – vai tajā laikā jau staigājis uz divām kājām, vai vēl joprojām rāpojis, kad savās Jaunlaiviņu mājās kā pele sācis vākt kopā sērkokociņu un krāsainu papirosu kastītes, ko izvietojis metru augstā koka skapītī ar četriem plauktiņiem. Šī bērnībā radusies aizraušānās pavadīja Jāni Gresti visu mūžu un kļuva par lielā krājēja dzīves “spožumu un postu”, jo gandrīz visi viņa vāktie un veidotie muzeji vai nu liktenīgas sagādīšanās, vai ne-labvēļu pret darbības rezultātā aizgāja bojā. Ar gadiem mainījās zēna interešu loks, un turpat – Jaunlaiviņu mājās, pēc Grestes laikabiedra skolotāja A. Ločmeļa domām, tapis viņa **pirmais vērā ņemamais muzejs**. Iespējams, ka uz savu roku un risku Jānis veicis arheoloģiskos izrakumus mājām tuvajā senkapu kalnā un bagātinājis savu dārgumu krātuvi ar vērtīgiem eksponātiem no tautas senatnes. Pats Greste raksta: “Man te bija desmitiem galvaskausu, turpat Jaunlaiviņu kalnā raktu, bija varbūt piecdesmit saktas, tikpat gredzenu, rokassprādžu, šķēpu uzgaļu, cirvju, dūču, pāris litru gliemežvāku, vaiņagu pārles, segu gabaliņi utt.” [1, 178]

Turpmākajos gados turpat, Jaunlaiviņās – savā pirmajā muzejā – viņš glabāja arī vēlāk iegūtos eksponātus un, kā pats atzina, bija paspējis izveidot pamatu raibam muzejam, kad 1917. un 1918. gadu mijā pāri Vidzemei vēlās frontes līnija un vācu karaspēks okupēja vēl neieņemtas Latvijas teritorijas, Jāņa Grestes pirmais muzejs krita par

upuri kara ugunsgrēkam. Sadega arī Blaumaņa portfelis, kas glabājās jau agrāk minētajā skapītī, kopā ar dokumentiem, vēstulēm, vizītkartēm un citām piemiņas lietām. Bojā aizgāja no Pēterburgas vestie lieliskie stikla trauki preparēšanai, sadega savāktās senās grāmatas, kā arī paša vai no kaimiņiem un darbabiedriem iegūtie avižu un žurnālu gadagājumi un daudz kas cits. [1, 179]

Jāpiezīmē, ka šajā laikā Jānis Greste jau bija paspējis izveidot un pat zaudēt dažu labu muzeju. Cik senatnes relikviju krātuvju un mācību un uzskates līdzekļu noliktavu Jānis Greste savā mūžā izveidojis, par to precīzu ziņu nav. Tos ir mēģinājis skaitīt gan pats veidotājs, gan viņa laikabiedrs skolotājs A. Ločmelis, kurš domā, ka Jānis Greste savā dzīvē ir paspējis radīt sešpadsmit pedagoģisko dārgumu krātuves [10, 290901]. Pats autors gan tik lielu skaitli nemin un dažus no A. Ločmeļa proponētajiem par īstiem muzejiem neuzskata. Lai nu kā, bet viena cilvēka mūžam skaitlis ir iespaidīgs.

1896. gadā divdesmit gadus vecais skolotājs Jānis Greste, nokārtojot Valmieras pilsētas skolā nepieciešamos eksāmenus un saņēmis zemākās pakāpes skolotāja diplomu, uzsāka darbu attiecīgajā amatā Alsviķu Ķemera skolā. Ekspozītu vākšana un jauna muzeja veidošana sākās no gala. Greste atzīst, ka sākumā viņš šīs senlietas vācis, kārtojot un kolekcionējot ar mērķi pētīt mūsu senču pagātņi, viņu kultūras attīstību gadsimtu gaitā, lai, pamatojoties uz iegūtajām zināšanām, aicinātu skolu jaunatni iepazīt savu māju, dzimteni, izpētīt savu senču saknes un līdz ar to arī savas tautas pagātņi. Nostājies klases priekšā, viņš konstatēja, ka savāktos ekspozītus ar labiem panākumiem var izmantot mācību procesā. Ļoti iespējams, ka līdz jaunā skolotāja dzirdīgajām ausīm jau bija nonākušas ziņas par krievu, bet it īpaši Rietumeiropas valstu skolotāju – teorētiķu un praktiķu – paustajām modernajām pedagoģiskajām idejām, par uzskates līdzekļu izmantošanu mācību stundās skolēnu darbības aktivizēšanai, viņu patstāvīgās domāšanas veicināšanai.

Nav izslēgta arī varbūtība, ka šī ideja radās paša jaunā skolotāja – dzimuša pedagoga – galvā. Greste vēlāk raksta, ka gudri cilvēki bijuši

Bijusī Alsviķu pagasta Ķemera skola, kur J. Greste iekārtoja pirmo skolas muzeju

arī starp latviešu skolotājiem, kuri nekādu īpašu pedagoģisko izglītību nav baudījuši. Kā piemērs tiek minēts Kaudzītes Matīss, kurš atteicies no tā sauktās “naga” metodes, kad skolotājs ar nagu, lai nebojātu grāmatu, ievilcis tekstā švīku un pie-
teicis skolēnam – no šiten tās vietas līdz šiten tai. Kaudzīte turpretī nepaļāvēs vienīgi uz grāmatu, bet centies mācāmo vielu skolēniem nodot uzskatāmi. Viņš vedis tos virtuvē, kur pie vārošas tējkannas visi noskaidrojuši tvaika mehāniskā spēka izmantošanas principu. [9, 13]

Domājams, ka Jānim Grestem pie šīs atziņas nonākt palīdzēja arī Malienas zemes arāja Jēkaba Noriņa gudrais padoms, ko Greste kā vada zvaigzni atcerējās visu mūžu: “Dēls, meklē rakstos. Ne tikai visu atzītos, bet arī aizlietos... Tas lai ir tavs dzīves augstākais uzdevums – meklēt. Nevis mieru, bet nemieru. Nevis aizvēju, bet vētru. Nevis aklu paklausību, bet savu galvu!” [1, 57]

Šo padomu jaunais skolotājs centās nodot arī saviem skolēniem. Taču, lai meklētu, bija vajadzīga viela, kur meklēt. Lūk, kāpēc

skolotājs Jānis Greste jau agri nonāca pie atziņas, ka priekšmeti runā un audzina labāk nekā vārdi. Vajadzīgi priekšmeti. Un Alsviķu Ķemera skolā sāka veidoties Jāņa Grestes otrais ievēribas cienīgais muzejs. A. Ločmelis to nosaucis par mācību un uzskates līdzekļu krātuvi, ko jaunais skolotājs izmantoja savā ikdienas darbā. Kā atceras pats muzeja veidotājs, Ķemera pamatskolā, kā tā laika lauku elementārajā mācību iestādē, mācījās gandrīz tikai zemnieku bērni, kuru dzīve bija saistīta galvenokārt ar zemi un lauksaimniecību. Tāpēc skolas muzejā kā pirmie eksponāti parādījās visdažādāko savvaļas un kultūraugu sēklas. Bija eksponēti arī svešzemju, galvenokārt zemnieku ģimenēs lietoto garšaugu paraugi, kā pipari, lauru lapas, kanēlis. Muzejā bija apskatāmi tajos gados zemnieku saimniecībās lietotie lauksaimniecības darbarīki – arkls, spīlarkls, ecēšas ar egļu zaru tapām, spriguļi u. c. Tā kā lauksaimniecība ir cieši saistīta ar dzīvnieku, to skaitā ar putnu, valsti, muzeja eksponātu klāsts tika bagātināts ar savvaļas lauku un meža putnu spārniem, kājām un knābjiem, lai zemnieku bērni varētu tos tuvāk iepazīt un spriest par attiecīgā putna derīgumu vai kaitīgumu zemes arāja dzīvē. Anatomijas apgūšanu atviegloja muzejā eksponētās cilvēka skeleta daļas, proti, galvaskauss, krūšu kurvja fragmenti, roku un kāju kauli u. c. Un, beidzot, muzejnieka Jāņa Grestes lielā mīlestība – zemes dzīļu bagātības – visdažādāko Latvijas laukos sastopamo iežu kolekcija. [10, 290901]

Darbodamies skolotāja vadībā, muzejam vajadzīgos eksponātus vāca paši skolēni. Līdz ar to viņi mācījās strādāt, domāt, secināt un tuvāk iepazīt savu dzimto novadu un to iemīlēt.

Kopš tiem laikiem ir mainījušies ne vien gadsimti, bet arī gadu tūkstoši. Pāri mazajai Ķemera (tagad Strautiņu) skoliņai brāzušies kari un revolūcijas. Arī laika zobs ir darījis savu. Šodien no trauzlajiem muzeja eksponātiem nekas pāri nav palicis. Kā atceras bijušie Strautiņu skolas skolēni, tagad jau sirmgalvj, pirms gadiem divdesmit skolā bija saglabājusies Grestes veidotā Latvijas derīgo izrakteņu kolekcija, bet arī tā kaut kur pazuda.

1904. gadā Jānis Greste absolvēja Pēterburgas skolotāju institūtu un, ieguvis augstāko pedagogisko izglītību, sāka strādāt par skolotāju Valmieras pilsētas skolā. A. Ločmelis raksta, ka arī šajā mācību iestādē Greste iekārtojis plašu uzskates līdzekļu krātuvi – muzeju. Autors tomēr šo, pēc viņa paša domām, necilo uzskates līdzekļu kolekciju cilvēka anatomijā par pilnvērtīgu muzeju neuzskata, tāpēc savā pārskatā to nemaz nemin.

Nāca revolūcijas gadi un tiem sekojošais baisais soda ekspedīcijas laiks. Tā kā revolūcijas uzplūdu posmā jaunais skolotājs nebija sēdējis bezdarbībā, pēc ģenerāļa A. Orlova vienību ierašanās Alūksnē viņš bija spiests slēpties. Tikai 1907. gadā, kad revolucionāru vajāšana bija kaut cik pierimusi, J. Greste devās uz Rīgu un iesaistījās darbā Ģederta Odiņa vadītajā Tirdzniecības skolā Martas ielā 5. Pats Greste šo Odiņa Tirdzniecības skolas darbības laiku ļoti augstu vērtēja, norādīdams, ka šo Latvijas skolu darbības posmu vēstures pētnieki nosauks vienkārši par Martas ielas periodu. [1, 133]

*Bijusī Ģ. Odiņa vadītā Tirdzniecības skola un
muzejnieku kustības centrs Martas ielā 5*

Latvijas lauki un pilsētas dzīvoja tikko aizšalkušās revolūcijas atskaņās. Joprojām asiņoja soda ekspedīcijas cirstās brūces. Atguvusies pēc revolucionāru radītā pārbīļa, ķeizara valdība pastiprināja rusifikācijas centienus. Gadsimtu mijā par Rīgas mācību apgabala tautskolu direktoru tika iecelts dedzīgs pārkrieivotājs A. Viljevs. Pārtautošanas procesa veicināšanai nacionālajās skolās viņš ieteica izmantot naturālo mācīšanas metodi. Mācību darbam pēc naturālās metodes bija vajadzīgi daudzi un dažādi uzskates līdzekļi. Tāpēc skolotāju nodrošināšanai ar nepieciešamajiem mācību materiāliem, pēc Rīgas mācību apgabala kuratora S. Prutčenko ieteikuma, 1913. gadā Nikolaja ģimnāzijas telpās atvēra **Rīgas skolu muzeju**. Muzejs veica valdības uzdevumu, tāpēc tam naudas netrūka, un īsā laikā tā kabineti un laboratorijas piepildījās ar vismodernākajiem uzskates un mācību līdzekļiem. Vairums latviešu skolotāju minētās iestādes pakalpojumus tomēr neizmantoja, jo pārāk klaji bija saskatāms tā darbības tendenciozais raksturs, proti, mazākumtautību jaunatnes pārtautošana.

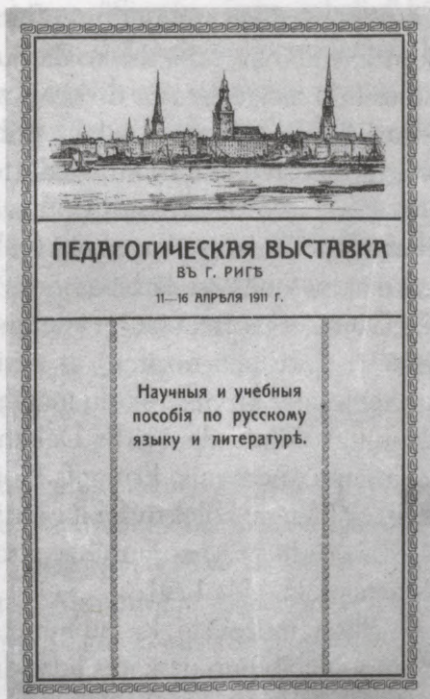
Līdzīgs mērķis acīmredzot bija arī 1911. gada pavasarī rīkotajai krievu literatūras izstādei – *“Naučnija i učebnija posobija po russkomu*

Ēka Nikolaja, tagad Valdemāra ielā 1c, bijusī Nikolaja ģimnāzija, kur 1913. gadā sāka darboties Skolu pārvaldes atvērtais skolu muzejs

Krievu literatūras izstādes
prospekta titullapa

jaziku i literature” (Pedagogiķeskaja
vistavka v g. Rige (1911. g. 11.–
16. aprīlis). Izstādē bija apskatāmi
izziņas krājumi, vārdnīcas, krievu

valodas mācību grāmatas (gramatikas) gan saistībā ar senslāvu (baz-
nīcslāvu), gan ar krievu valodai radniecīgajām jaunajām valodām.
Bija izstādīti krievu tautas garamantu krājumi, literatūras mācību
grāmatas, sākot no senākajiem laikiem līdz 20. gadsimtam, plašs
antoloģiju klāsts. Atsevišķā nodaļā bija apskatāmi mācību palīgīdzekļi
skolēniem, kā arī bagātīgs krievu valodas mācīšanas metodiskās litera-
tūras krājums skolotājiem. Izstādei bija liela informatīva un zinātniski
pētnieciska nozīme. Tā iepazīstināja rīdziniekus ar krievu literatūras
bagātībām. Tās apmeklētāju skaitu ierobežoja vienīgi Baltijas guberņu
iedzīvotāju (latviešu un vāciešu) pretkrieviskais noskaņojums, ko tajā
laikā bija radījis pārkrievošanas politikas vilnis.

Neraugoties uz revolūcijas asiņainajām sekām, latviešu skolotāju
apziņā bija noticis lūzums. Ķeizara valdības aizliegumiem un miljoniem
rubļu lielajiem pabalstiem, ko saņēma pārkrievotāji, latviešu skolotāji,

Grestes vārdiem runājot, pretī lika trūcīgas telpas – šķūnīti pagalmā, jumta istabiņas, sabiedrisko darbu svētdienās un vakaros, kā arī pašu soļus un niecīgos grašus no savas algas. “Toties apskaužami daudz bija cita kā. Bija uguns, bija laba griba kalpot skolai radīt kopīpašumu, veidot nedzīvu materiālu, veidoties pašiem.” [1, 179]

Par latviešu skolotāju pulcēšanās vietu kļuva Ģederta Odiņa pārzinātā Tirdzniecības skola (vēlāk komercskola) Martas ielā 5. Te savu apmešanās un darbības vietu rada arī Latviešu skolotāju biedrība. Ģ. Odiņš organizēja jaunu enerģisku skolotāju kolektīvu, kur visi bija apsēsti (ļoti labā nozīmē) ar aktivizējošo mācību metožu apgūšanu un ieviešanu latviešu skolu mācību darbā. Te sev labvēlīgus darbības apstākļus bija radis Kārlis Dēķens, Pēteris Kūla, Krišs Melnalksnis, Zelmārs Lancmanis, Ermanis Pīpiņš un daudzi citi. Kā viens no visdedzīgākajiem kolektīvā bija Jānis Greste. Par šo laiku viņš raksta: “1907. gadā ar visu jaunības straujumu sāku veidot **skolu muzeju Martas ielā.**” [1, 179]

Skolu muzejiem, kā jau minēts iepriekš, tajos gados bija vairāk vai mazāk mācību un uzskates līdzekļu krātuvju raksturs. Tie tika veidoti mācību darba racionalizēšanas nolūkos. Izglītības resora ierēdņu vidū uzskatāmības principa un aktivizējošo mācību metožu atbalstītāju bija gaužām maz. Tāpēc kustība lielāko tiesu notika pašdarbības un pašfinansēšanas ceļā, nesaņemot nekādu morālu, nemaz nerunājot par materiālu atbalstu no skolu pārvaldes. Par šo darbības posmu Greste rakstīja: “Deva? Kas man ko deva! Ne skola, ne Skolotāju biedrība. Es ņēmu. Man piederēja tik, cik es mācēju paņemt. Pirku pats formālinu un traukus, ņēmu pats lopkautuvē un līķu kambarī preparātus un nesu uz Martas ielu. Triju gadu laikā radās bagātākais muzejs (neskaitot Doma muzeju).” Greste uzskaita, ka “muzejā bija tabulas, preparāti, skeleti, galvaskausi, izbāzti putni, modeļi, aparāti, minerālu kolekcijas, kā arī izejmateriāli kolekciju gatavošanai”. [1, 179]

Brīvajā laikā Greste darbojās pilsētas 1. slimnīcas laboratorijā un morgā Maskavas ielā, kur noteica mirušo nāves cēloņus. Te viņam bija liela izvēle, jo no sekcijai paredzētā mirušā varēja ņemt, ko vien sirds

vēlējās. Un negausīgais kolekcionārs ņēma. "Simtiem gaļas gabalu," kā viņš raksta, "tika iebāzti kabatās un somā. Kabatas nopuva, bija jāliek jaunas." Toties Jānim Grestem un viņa biedriem tas darīja prieku, jo namiņā Martas ielā 5 radās plaukti ar preparātiem. Kā redzams, šie "gaļas gabali" tika no mirušajiem ņemti ar stingru atlati, proti, lai katrs izgatavotais preparāts kalpotu kādam audzinošam nolūkam. "Kādus orgānus es ņēmu?" jautā Greste, un pats arī atbild: "Gabals veselās plaušās līdzās ar kavernu. Šie preparāti runāja uz skolēniem skaļāk nekā dikti vārdi. Lūk, tev plaušas ir tādas – sārtā krāsā, veselās, nebojātas. No smēķēšanas dabūsi tādas, un, ja noķersi tuberkulozi, paskaties te... Skolēns to iegaumēja, un kaut kas viņam palika uz mūžu." [1, 139]

Jānis Greste nebija vienīgais vācējs un kolekcionētājs. Krišs Melnalksnis ar stumjamiem ratiņiem veda no stacijas akmeņogles. Muzejnieki bija izgatavojuši akmeņogļu sausās pārtvaices ierīci, ar kuras palīdzību ieguva izejvielas stendam "Akmeņogļu sausās pārtvaices produkti un to izmantošana". Zelmārs Laņcmanis rīkoja ekskursijas dabā un gatavoja visdažādāko Latvijas savvaļas un kultūraugu herbārijus dabaszinību stundām.

Muzejnieku pulciņš pamazām pieauga. Greste atceras, ka 1907. gadā, kad Martas ielas 5. namiņā sāka pulcēties pirmie muzejnieki, tos varējis saskaitīt uz vienas rokas pirkstiem. Gadu vēlāk šis pulciņš jau trīskāršojies. Radās sabiedriskais aktīvs. Skolotāja Ženija Gulbe atceras, ka, skolotāja Grestes ieinteresēta, arī viņa sākusi vakaros un svētdienās piedalīties muzejnieku darbā, kur skolotāji izgatavojuši visdažādākos uzskates līdzekļus mācību stundām. Tādā veidā ieguvus ne vien muzejs, bet arī viņas skolā parādījušies pirmie uzskates līdzekļi. Rīgas muzejnieku pašdarbībā iesaistījās ne vien pilsētnieki, malā nestāvēja arī daudzi lauku skolu skolotāji. Iebraucis Rīgā, ne viens vien no viņiem apmeklēja Martas ielas namiņa laboratoriju – darbnīcu, lai ievingrinātu roku un papildinātu savas skolas nabadzīgo uzskates līdzekļu krājumu. [10, 290899]

Sākumā darbs Martas ielas muzejā aprobežojās gandrīz vienīgi ar visvienkāršāko uzskates līdzekļu izgatavošanu dabaszinību stundām. Pamazām, pateicoties pašu muzejnieku izdomai un aktivitātei, darbības loks izvērtās dziļumā un plašumā. Uzskates līdzekļu klāsts pieauga tādos apmēros, ka tos varēja klasificēt pa mācību priekšmetiem. Izveidoja nodaļas botānikai, zooloģijai, anatomijai, mineraloģijai, kā arī nodaļu uzskates līdzekļiem dažu citu priekšmetu mācīšanai. Pateicoties paša Jāņa Grestes preparatora veikumam, īpaši bagātinājās anatomijas nodaļa. Muzejā iezīmējās vairāki perspektīvās attīstības virzieni. Pirmām kārtām, neapšaubāmi jāmin darbnīca – laboratorija, kuras produktīvās darbības rezultātā radās nepieciešamība arī pēc īpašas ekspedīcijas, kā šo nodaļu dēvēja paši muzejnieki. Tās uzdevums bija iespēju robežās izgatavotos uzskates līdzekļus izplatīt patērētājiem, tas ir, par niecīgu samaksu, ne augstāku par pašizmaksu, pārdot tos lauku un pilsētu skolām, lai tos varētu izmantot pēc iespējas plašāks skolotāju loks. Muzejā tika iekārtota arī visdažādāko materiālu, vielu un priekšmetu noliktava, kur interesenti varēja iegādāties sev vēlamo eksponātu visdažādāko kolekciju komplektēšanai.

Muzejnieki rūpējās arī par tādu uzskates līdzekļu sagādāšanu, ko nevienā darbnīcā izgatavot nebija iespējams. Šim nolūkam tika rīkotas ekskursijas.

Mēnešrakstā “Izglītība” bija ievietoti sludinājumi par Martas ielā 5 muzejā izgatavotajiem vai sagādātajiem mācību un uzskates līdzekļiem, ko skolām bija iespējams iegādāties. Gatavojoties Latvijas Skolotāju biedrības pilnsapulcei, “Izglītībā” parādījās paziņojums, ka lauku un pilsētu skolas Martas ielas skolu muzejā var iegādāties vulkāniskās lavas paraugus no Vezuva Itālijā, ko pats Greste ekskursijas laikā tur bija savācis. Bija iegūstamas arī pudelītes ar vulkāniskajiem pelniem, ko acīgie muzejnieki atraduši uz tirdzniecības kuģa klāja. Kuģis vulkāna izvirduma laikā atradies vienā no Martinikas salas ostām. Muzeja ekspozīcija piedāvāja arī galvaskausus, skorpionus, korāļu gabaliņus, kā arī preparātus anatomijas stundām. Varēja dabūt

vielas kolekcijai "Akmeņogļu sausās pārtvaices rezultātā iegūstamie produkti". [4, 317]

Jāpiezīmē, ka jau pirms Jāņa Grestes pārcelšanās uz Rīgu tur bija izveidojušies latviešu skolotāju pedagoģiskās jaunrades darbības aktivizēšanai piemēroti apstākļi. 1898. gadā nodibinājās Vidzemes guberņas pirmmācības tautskolu skolotāju un bijušo skolotāju savstarpējās palīdzības biedrība, ko 1907. gadā pārorganizēja par Latvijas Skolotāju biedrību. No 1909. gada līdz 1911. gadam iznāca E. Pīpiņa redīgētais Biedrības literārais, zinātniskais un pedagoģiskais mēnešraksts "Izglītība". Tā pedagoģisko nodaļu vadīja Kārlis Dēķens. Viņa žurnālā publicētajos rakstos galvenokārt tika iztirzāti Rietumeiropas valstu skolu reformas jautājumi. Viens no reformas uzdevumiem bija dogmatiskās izglītības sistēmas vietā ieviest tādas mācību metodes, kas tuvinātu skolu praktiskajai dzīvei, bezdomu iekalšanu nomainīt ar skolēnu radošu domāšanu un aktīvu darbību. Dēķena publikācijas teorētiski pamatoja muzejnieka Jāņa Grestes darbību un sagatavoja augsni skolotāju izmēģinātāju kustībai, kas Latvijā sākās pēc neatkarības iegūšanas.

Martas ielas skola kļuva par Latvijas Skolotāju biedrības darbības centru. Te darbojās bērnu svētku organizācijas un norises vadība, skolas telpās notika Biedrības sanāksmes, te Skolu muzejs rīkoja kursus lauku un pilsētu skolotājiem, kur viņi varēja apgūt vienkāršāko uzskates līdzekļu izgatavošanas iemaņas, kā arī to pielietošanas paņēmienus mācību stundās. Tika rīkotas ekskursijas, priekšlasījumu cikli un citi pasākumi.

1911. gadā Latvijas Skolotāju biedrību kā ķeizara valdībai neuzticamu organizāciju slēdza. Tās vietā iesākto darbu turpināja Skolu muzeju biedrība. Kad, fronteī tuvojoties, no Rīgas kopā ar rūpniecības uzņēmumiem, valsts iestādēm un skolām uz Iekšskrieviju bēgļu gaitās devās daudzi skolotāji, muzejnieku kustība Rīgā tika pārtraukta. Muzejnieku sarūpētais bagātais uzskates līdzekļu klāsts palika Martas ielas namiņa jumtistabiņās. 1920. gadu sākumā, pēc neatkarīgās Latvijas

valsts nodibināšanās, šos krājumus mantoja Jāņa Siliņa pārzinātais Izglītības ministrijas Skolu muzejs, bet muzeja darbnīcas – laboratorijas materiālu krājumu – Izglītības ministrijas mācību līdzekļu darbnīca Lāčplēša ielā 55.

1910. gadā Ģederts Odiņš aizbrauca uz Pēterburgu, kur viņam uzticēja ķeizara Nikolaja II tirdzniecības skolas vadību. Sekojot Odiņa aicinājumam, tajā pašā gadā Nikolaja II tirdzniecības skolā darbu uzsāka arī Jānis Greste. Šajā privileģētajā mācību iestādē viņš sāka iekārtot savu **trešo ievēribas cienīgo skolas muzeju**. Gandrīz vai nē-ierobežotie līdzekļi, ko skola saņēma gan no budžeta, gan ziedojumu veidā, ļāva muzejniekam Grestem rīcības brīvību. Tomēr iesīkstējusi muzejnieka un krājēja daba ļāva viņam šo iespēju izmantot tikai minimāli. Greste rakstīja: “Esmu slikts pircējs. Esmu mēģinājis pats taisīt, izlūgt, iemainīt, noķert momentu. Zooloģiskajā dārzā kara laikā nobeidzās strauss, cirkū – pērtiķis, citā vietā – ronis. Acu vajag un veiklu pirkstu. Paķer, kamēr citi tūlājas. Tā rodas muzejs!” [1, 180] Pats viņš atzīst, ka tas prasa lielu darbu. Bet pēc pāris gadiem ķeizara tirdzniecības skolas muzejs kļuva par bagātāko un ievēribas cienīgāko visā pilsētā. Neapšaubāmi, ka tas bija Jāņa Grestes nopelns, jo visus vajadzīgos eksponātus izvēlējās un sagādāja viņš pats. Tāpat kā visus iepriekšējos, arī ķeizara Nikolaja II tirdzniecības skolas muzeju Greste sācis ar preparātu izgatavošanu. Uzskatāmībai viņš raksturo tikai vienu skapi, kura garums bijis astoņi metri, augstums – līdz griestiem, pilns preparātu, skeletu, modeļu, visur stikla durvis... Neapšaubāmi tika izmantoti arī piedāvātie vai pat izlūgtie līdzekļi. Skolas goda kurators miljonārs Jeļisejevs “apmaiņā” pret ordeni, ko viņam no valdības izgādāja Odiņš, mācību iestādei piešķīra līdzekļus ziemas dārza ierīkošanai ar palmām un kaktusiem. Bija akvāriji, terāriji, zivis, čūskas, bruņurupuči, putni.

Tika iekārtoti fizikas un ķīmijas kabineti. Divas lielas telpas atvēlēja tehnoloģijas laboratorijai, kas bija viena no modernākajām Petrogradā.

Kara laikā, bet īpaši revolūcijas un pilsoņu kara gados pilsētās valdīja bads. Lai iegūtu kaut kādus iztikas līdzekļus, mācību iestādēm iedalīja zemi pilsētas nomalēs un ieteica iekārtot palīgsaimniecības ar sakņu dārziem. Arī bijusī Nikolaja II tirdzniecības skola saņēma zemes gabalu vasarnīcu rajonā "Prudki" (citā vietā – Udzeļnaja).

1918. gadā arī bijusī Nikolaja II tirdzniecības skola, kā mācību iestāde ar stabilu audzēkņu sastāvu un spējīgu skolotāju kolektīvu, no kuriem gandrīz visi bija vīrieši, tika reorganizēta par mācību un darba koloniju (Škoļņaja trudovaja kolonija "Prudki"). Jānim Grestem uzlika atbildību par praktiskajiem darbiem laukā un dārzā, lai gan, kā viņš pats atzina, no lauksaimniecības neko nesaprata. Tā kā darbs laukā un dārzā prasīja no skolēniem kaut minimālas zināšanas zemkopībā, Greste pirmām kārtām organizēja visiem obligātas mācības šajos priekšmetos. Mācību darba atvieglošanai viņš kolonijā iekārtoja nelielu mācību un uzskates līdzekļu kabinetu. [1, 149]

Pilsētas varas iestādes ik dienas uz koloniju sūtīja uz ielām seķertus bezpajumtnieku barus, lai saujiņa skolotāju tos atkal pār-audzinātu par civilizētiem sabiedrības locekļiem. "Vai tu zini, kā ir, kad atved pusotra simta uz ielas noķertu klaidoņu, iztaisīt tos par cilvēkiem?" – Greste vēlāk rakstīja savās atmiņās. "Labi, ka mums bija pāris simti savu skolēnu – kārtīgu puisi. Tas nebija darbs, tā bija cīņa!" [16, 12–13]

Ar gandarījumu jāsecina, ka latviešu pedagogu – Ģ. Odiņa un J. Grestes – pašizliedzīgais darbs vainagojās panākumiem. Par šo gadu darbību Greste vēlāk raksta: "Bet mēs ar Odiņu un Ķempu priekšgalā izķepurojāmies un izbarojām četri simti skolēnu un sešdesmit pieaugušo." [16, 149]

Vienlaicīgi nenogurdināmais kolekcionārs un krājējs domāja par jaunu muzeju iekārtošanu. Arī šajos bada un posta bezcerīgajos apstākļos viņš sameklēja telpas un iekārtoja derīgo izrakteņu vai – precīzāk – dažādu iežu noliktavu minerālu kolekciju komplektēšanai, kas kalpotu mācību darba aktivizēšanai skolās.

Kā jau minēts, pilsētā valdīja bads. Īpaši trūcīgi bija ar maizi. Katrs iedzīvotājs dienā saņēma ceturtdaļmārciņas nenosakāma sastāva produkta, ko dēvēja par maizi (mārciņa – apmēram 409 g). Vēlāk šī deva saruks līdz astotdaļmārciņai. Sākot ar 1914. gadu, Greste sāka krāt izsniegtās maizes kolekciju. Ik dienas tika atzīmēts saņemtā produkta svars un cena, kā arī naudas summa, par kādu šo devu varēja nopirkt tirgū. Jāpiezīmē, ka kolekcijai domāto maizes gabaliņu kolekcionārs ik dienas ņēma no savas bada pārtikas devas. Maizes kolekcijas krāšana un līdz ar to arī sevis apkrāpšana ilgusi septiņus gadus. Toties kolekcionāram bijusi iespēja vērot, kā samazinājusies pārtikas deva, kā pasliktinājusies tās kvalitāte, bet pieaugusi cena. 1920. gadā par šo bada maizes kolekciju ārzemju tūristi solījuši milzīgu summu – veselu bagātību jebkurā valūtā. Kolekcionārs tomēr atbildējis: "*Mi svoj sram ne prodajom!*" ("Mēs savu kaunu nepārdodam!") [1, 181] Visas svešumā rūpīgi krātās kolekcijas un bagātīgi iekārtotie skolu muzeji drīz pēc Grestes aizbraukšanas aizgāja bojā pilsoņu kara ugunīs.

1921. gadā Jānis Greste atgriezās dzimtenē. Tas bija laiks, kad Latvijā sākās skolotāju izmēģinātāju kustība, par kuras vienu no dedzīgākajiem apoloģētiem kļuva Jānis Greste. No Rietumeiropas ieplūda jaunās pedagoģiskās idejas, un Latvijas skolotāju saime kā sūklis tās uzsūca. Īpašu aktivitāti šajā ziņā izrādīja Latvijas Skolotāju savienības biedri. 1922. gadā Savienība Mārtiņa Liepas redakcijā sāka izdot žurnālu skolotājiem un vecākiem – "Mūsu Nākotne". Tajā publicējās Kārlis Tīfentāls (Dziļleja), Krišs Melnalksnis, Kārlis Dēķens, Jānis Broka, Leons Taivāns un citi Savienības biedri, kuri savos rakstos popularizēja jaunas mācību metodes. Uz Latviju aicināja šo ideju paudējus, rīkoja sanāksmes, notika disputi. Par izglītības reformas jautājumiem runāja Berlīnes pedagogs A. Bogens, vācu pedagogs Hugo Gaudigs referēja par personības pedagoģiju, par eksperimentālo psiholoģiju vairākas lekcijas nolasīja Kauņas profesors Vabala-Gudaitis, uzstājās arī "runājošo roku" idejas popularizētājs vācu pedagogs Oskars Zeinigs un vairāki citi. [15, 67, 68]

Jaunie skolotāji Jāņa Grestes pavadībā ne vienreiz vien devās

pieredzes braucienos uz Rietumeiropas zemēm, lai ar savām acīm pārlicinātos par jauno darba skolas ideju iedzīvināšanas metodēm.

Pedagoga Friča Jansona vadībā Rīgā sāka darboties Valsts paraugpamatskola, kur stundas vadīja skolotāji – jauno mācību metožu speciālisti. Jānis Broka aizrāvās ar vācu pedagoga Augusta Laja darbības pedagogiju, Leons Taivāns izmantoja ASV populāro projektu metodi, bet Milda Martinelli popularizēja apvienoto mācību. Ar kaut ko jaunu bija nodarbināti arī pārējie šīs skolas skolotāji. Visas skolo-tāju stundas bija atklātas, tas ir, tās varēja apmeklēt un vērot ikviens interesents.

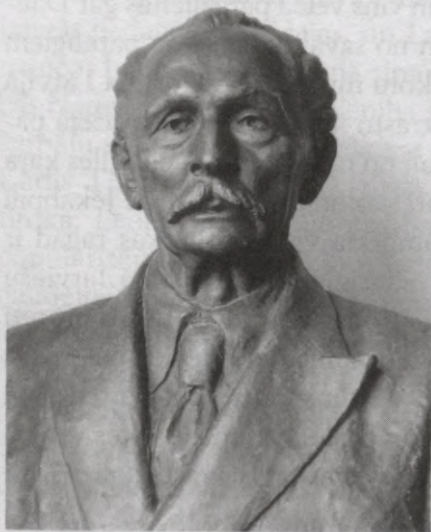
Kaut cik iepazinušies ar jauno metožu tehnoloģiju, Latvijas skolotāji sāka tās izmantot arī savā darbā, lai pārlicinātos par to lietderīgumu Latvijas skolu konkrētajos apstākļos. Šie skolotāji entuziasti tad arī ieguva skolotāju izmēģinātāju nosaukumu. Īpaši lielu aktivitāti jauno metožu izmēģināšanā izrādīja Jelgavas, Aizputes, Madonas un Jēkabpils apriņķu skolu skolotāji.

Atgriezies no Krievijas, Jānis Greste iestājās darbā par skolotāju Jēkabpils Lamberta vidusskolā, kur jau pirmajās mācību stundās sāka strādāt pa jaunam. Kopā ar skolēniem viņš veica pārgājienus gar Daugavu no Līvāniem līdz Koknesei, un no savāktajiem iežu paraugiem **Jēkabpils vidusskolā sākās pirmā skolu muzeja iekārtošana Latvijā neatkarības gados.** Pēc Daugavas krastu iežu kolekcijas muzejā parādījās arī galvaskausi un skeletu kauli no nesenā Pirmā pasaules kara kauju lauka Jēkabpils pievārtē. Lai arī skolotājs Jānis Greste Jēkabpilī strādāja tikai vienu gadu, bijusī Lamberta vidusskola, kas tagad ir Jēkabpils Valsts 1. ģimnāzija, joprojām glabā ievērojamā latviešu pedagoga piemiņu. Skolā goda vietā atrodas viņa krūšutēls. Turpretī par derīgo izrakteņu kolekcijas tapšanu kaut netiešu liecību sniedz fotogrāfija, kas aplūkojama Jēkabpils Vēstures muzejā. Tajā redzama Jēkabpils vidusskolas skolēnu grupa, kas skolotāja Jāņa Grestes vadībā rosās derīgo izrakteņu paraugu “medībās” Daugavas krasta palienē pie Krustpils.

1924. gadā Jānis Greste pēc Odiņa aicinājuma devās uz Jelgavu un uzsāka savu radošo muzejnieka, pedagoga darbību Jelgavas Valsts II vidusskolā. Vidusskola atradās bijušajā Kurzemes bruņniecības ēkā, kur skolotāja Grestes rīcībā tiek nodotas četras istabas, to skaitā arī baronu ēdamzāle. Tajā, pēc skolotāja Grestes domām, varēja novietoties ap 400 cilvēku. Sākās muzejnieka nākamā – pēc J. Ločmeļa domām – **desmitā, muzeja iekārtošana.**

Par skolu muzejiem Greste pats raksta, ka muzejs var būt krātuve, uzglabāšanas vieta, bet krātuvei vien nav vajadzīgas tik dārgas telpas. Muzejs var būt vieta, kur cilvēks atnāk, apskatās, aiziet. Tas par maz. Muzejs var būt arī auditorija, klase, laboratorija. Un par tādu tam jābūt. Viņš vēl piezīmē, ka muzejam jāklūst par sapulču vietu, kur notiek pulciņu apspriedes, mācību līdzekļu demonstrēšana un citi dažādi priekšnesumi. [1, 182]

Šādu savu sapni muzejniekam Jānim Grestem, liekas, izdevās piepildīt Ģ. Odiņa vadītajā Jelgavas Valsts II vidusskolā. Jau 1920. gadu beigās viņam atvēlētās telpas bija piepildītas ar visos vidusskolas mācību plānā paredzētajos priekšmetos nepieciešamajiem mācību un uzskates līdzekļiem. Laboratorijās bija eksponētas minerālu kolekcij-

*Jāņa Grestes krūšutēls
Jēkabpils Valsts 1. ģimnāzijā
(tēlnieks E. Rivošs)*

jas. Pēc viņa domām, tās bija bagātākās laboratorijas un kabineti Latvijā, kuros gandrīz ik gadu notika republikas skolotāju kvalifikācijas celšanas kursi. Līdz 1934. gadam te bija notikuši septiņi četras līdz sešas nedēļas gari republikas skolotāju teorētisko zināšanu un praktisko iemaņu pilnveides pasākumi. Kursu laikā lauku un mazpilsētu skolotājiem bija iespēja vingrināties uzskates līdzekļu izgatavošanā un apgūt to izmantošanas paņēmienus mācību stundās.

Laikā no 1925. līdz 1930. gadam II vidusskolas telpās otrajā maiņā mācības notika Valsts Centrālajam pedagogiskajam institūtam. Arī topošajiem skolotājiem Jānis Greste mācīja savu sen pārbaudīto metodi – nedzīt bērnus pa priekšu kā avis, bet pēc pamatzināšanu apgūšanas ieinteresēt viņus, iemācīt patstāvīgi domāt un darboties, pašiem meklēt atbildes uz visiem jautājumiem. Lai to panāktu, bija nepieciešami uzskates līdzekļi. Tāpēc praktiskā šo priekšmetu izgatavošanā tika iesaistīti gan II vidusskolas skolēni, gan arī topošie skolotāji. Ģederta Odiņa pārzinātajā Valsts Centrālajā pedagogiskajā institūtā, pateicoties skolotājam Jānim Grestem, ne viens vien jaunais skolotājs pēc institūta beigšanas, kopā ar teorētiskajām zināšanām, paņēma no institūta līdzī arī dažu labu pašizgatavotu mācību līdzekli un prasmi to izmantot mācību stundā.

No visa teiktā var secināt, ka Jelgavas Valsts II vidusskolas skolēni mācību procesā ieguva ne vien teorētiskās zināšanas, bet arī darba prasmes un iemaņas. Tāpēc uz Izglītības ministrijas pārmetumu, ka vidusskolas negatavojot audzēkņus dzīvei, Greste atbildēja, ka par Jelgavas Valsts II vidusskolu to nevar teikt, jo ar skolotāju un skolēnu rokām pāris gadu laikā skolā ir radīti kabineti un laboratorijas un skolā nav neviena priekšmeta, kur stundās netiktu organizēts skolēnu darbs. [5]

1934. gadā pēc autoritārā režīma nodibināšanas no mācību iestādes vadības Jelgavā tika atbrīvots Ģederts Odiņš. Solidarizēdamies ar savu ilggadējo vadītāju un domubiedru, drīz pēc tam Jelgavas Valsts II vidusskolu pameta arī Jānis Greste. Par šo laiku viņš vēlāk ar rūgtumu rakstīja: "Mani no darba padzina divi mācītāji – izglītības

ministrs Ludis Adamovičs un Skolu departamenta direktors Ludis Bērziņš." [16, 17] Viss moderni iekārtotais mācību un audzināšanas komplekts, ko ar tādu rūpību un mīlestību vairāk nekā desmit gadu laikā bija paspējis sarūpēt nenogurdināmais krājējs, bija jāpamet.

Pēc Ģederta Odiņa aiziešanas jaunais direktors, kas nāca viņa vietā, pavēlēja Jāņa Grestes sarūpētos mācību un uzskates līdzekļus izmest mēslainē, bet tukšajās telpās iekārtot sev greznu dzīvokli.

Lai saglabātu nākamām audzēm rakstnieku, dzejnieku un mākslinieku piemiņu, Jānis Greste jau 1924. gadā paralēli darbam skolā, sāka vākt šo cilvēku piemiņas lietas un iekārtot stūrīšus. Sākumā piemērotu telpu trūkuma dēļ viņš izmantoja vienu istabiņu Latvijas Skolotāju savienības īrētajā ēkā Dzirnavu ielā 12/14. Sabiedrības uzmanības piesaistīšanai un darbības paplašināšanai 1924. gada 29. decembrī Latvijas Skolotāju savienības konferencē viņš izvirzīja jautājumu par rakstniecības muzeja iekārtošanas nepieciešamību, kā arī informēja konferences dalībniekus par jau paveikto. Jāņa Grestes veikumu un muzeja idejas izvirzīšanu un apspriešanu 1929. gada 29. decembra konferencē literatūrzinātniece Līvija Volkova uzskata par **Rakstniecības muzeja** tapšanas sākuma punktu. [17, 31] J. Greste rakstīja Annai Brigaderei, ka Latvijas Skolotāju savienības pārziņā tiek dibināts pedagoģiskais muzejs, kur viena istaba atvēlēta rakstniekiem un dzejniekiem. Šajā istabā viņš esot savācis visu, kas saglabājies no Blaumaņa. Sākums esot likts. Greste sola Brigaderei darbu turpināt, vai kāds nāks palīgā vai nenāks: "Neesmu radis nolaist rokas, ja uzreiz neiet pilnās burās." [2, 248]

Darbs prasīja daudz laika un pūļu. Arī materiālie izdevumi nebija mazi. Vajadzēja apbraukāt visas Latvijas malas, kur dzīvoja un darbojās rakstnieki un dzejnieki. Arī piemiņas lietas no to īpašniekiem vajadzēja izlūgties, izdiedelēt. Greste raksta, ka reizēm nācies pat bārties, jo jau gados esošie cilvēki no šīm lietām šķīrušies nelabprāt. Sākumā rakstnieku un dzejnieku stūrītim bija atvēlēta tikai neliela telpa vecajā koka ēkā Dzirnavu ielā 12/14, kur tajā laikā atradās Latvijas Skolotāju

savienības centrs. Kad 1927. gadā Mednieku ielā 7 uzcēla Skolotāju māju, stāvoklis uzlabojās – rakstnieku un dzejnieku vajadzībām tika ierādīts vesels stāvs. Šajā laikā muzejā jau atradās 52 rakstnieku un dzejnieku mantas, to skaitā Raiņa, Aspazijas, Brigaderes, Kaudzītes Matīsa, Dārziņa, Poruka, Skalbes, Esenbergā, Janševska, Skujenieka, Vīgnera, Lapas Mārtiņa, Pērsieša, Linarda Laicena un daudzu citu rakstnieku un dzejnieku izmantotie priekšmeti.

Šo muzeju Jānis Greste ļoti augstu vērtēja, jo tajā bija savāktas neatkārtojamas lietas. Rainis muzeja rīcībā bija nodevis visu savu arhīvu – grāmatas, vēstules, rokrakstus, albumus un godalgas. Muzejs ieguva arī dēlīti, kas dzejniekam ilgu gadu kalpoja par rakstāmgaldu. Greste šai vajadzībai izgatavoja un uzdāvēja dzejniekam gludu koka dēlīti, bet finiera vāciņu izlūdzās muzejam. [2, 183] Tādu mantu ar relikvijas vērtību muzejā nebija mazums. Tur glabājās Blaumaņa sudraba medaļas, ko rakstniekam bija dāvinājis Valmieras Skolotāju seminārs, kādas 50 Emīla Dārziņa mantas, to skaitā arī viņa asinīm aptraipītā Pusbībele, brāļu Kaudzīšu galdniecības instrumenti, pulsts, pie kuras tapis romāns “Mērnieku laiki”, Blaumaņa “rakstāmgalds” – klētiņas durvis no Brakiem, un daudz kas cits. Rakstniecības muzeja, jeb kā pats Greste mēdza teikt – pedagoģijas muzeja dēļ viņš nedēļā divas reizes brauca no Jelgavas uz Rīgu. Bieži vien nakšņojis virtuvē uz papīriem. Pēc viņa paša aprēķina ceļa garums, ko viņš veicis, braukādams uz Rīgu, līdzinājies zemes ekvatora garumam. Jāpiezīmē, ka par šo darbu Greste nekad nekādu atlīdzību nesaņēma. “Neviens mani nedzina, tikai nelabojamais kolekcionāra dzinulis,” atzīst pats muzejnieks. [1, 182]

Muzejā ieeja bija brīva. Tas darbojās ik dienas, izņemot otrdienas, no 10 līdz 15. Interesentu netrūka, jo tā bija vienīgā tāda tipa kultūras iestāde Latvijā. Kā liecina 1930. gada atskaite, muzeju bija apmeklējušas 50 lauku skolu un 17 Rīgas skolu skolēnu un skolotāju ekskursijas, kā arī 650 atsevišķas personas no Latvijas un 10 ārzemju viesi.

Muzejs rīkoja tikšanās ar rakstniekiem un dzejniekiem, kā arī mūžībā aizgājušo literātu un mākslinieku piemiņas vakarus, kas

vienmēr bija kupli apmeklēti. Tā 1925. gada martā notika dzejnieces Aspazijas 60 gadu šūpla svētku svinības ar pašas gaviļnieces piedalīšanos. 1926. gada novembrī sakarā ar Kaudzītes Matīsa nāves dienu muzejs rīkoja brāļu Kaudzīšu piemiņas vakaru – sākumā skolotājiem, bet pēc tam arī skolēniem. Abos pasākumos referātu par “Mērnieku laiku” tipu galeriju nolasīja literatūras vēstures pētnieks Alberts Jansons. Uzstājās arī bibliotekārs Jānis Misiņš un pats Muzeja “dvēsele” – Jānis Greste. Ainas no “Mērnieku laikiem” attēloja Rīgas Jaunā teātra aktieri Teodors Podnieks un Parņickis, bet ar deklamācijām vakara viesus iepriecināja Dailes teātra aktieris Jānis Simsons un Luijs Šmits no Strādnieku teātra. [30, 672]

Par īpašiem nopelniem valdība 1923. gadā Rainim piešķīra Durbes pili, kurš 1925. gadā to uzdāvināja Latvijas Skolotāju savienībai. [19, 264]

1929. gadā Latvijas Skolotāju savienības biedru vidū populārs kļuva jautājums par Raiņa stūrīša paplašināšanu, par dzejnieka Raiņa muzeju. Izpildot dzejnieka pēdējo vēlēšanos, ko viņš bija paudis īsi pirms aiziešanas aizsaulē, Raiņa muzeju iekārtoja Durbes pilī. Literatūrzinātniece Līvija Volkova domā, ka “šī fakta nozīmīgumu savā kultūras vēsturē vēl neesam pienācīgi novērtējuši. Tas taču ir pirmais Raiņa memoriālais muzejs un vienīgais, kas tapis ar paša dzejnieka līdzdalību”. [17, 34]

Pēc pārcelšanās uz ēku Mednieku ielā 7 (Skolotāju māju), vesela zāle tika ierādīta Rūdolfam Blaumanim. Šī paplašinātā ekspozīcija sabiedrībā tika uzskatīta kā atsevišķs Blaumaņa muzejs. To atklāja vienlaicīgi ar Blaumaņa pieminekli Rīgā 1929. gada 10. novembrī. [17, 33]

Apbrīnojama bija Jāņa Grestes spēja iegūt atsaucību un rast domubiedrus visdažādāko tautību, kārtu un profesiju cilvēku vidū. Visi šie sakari kalpoja vienam mērķim – jaunu eksponātu iegūšanai muzejam. Jau pirms Pirmā pasaules kara viņš sarakstījās ar vācu pedagogu Oskaru Zeinigu un ar tā starpniecību saņēma no Berlīnes

cilvēka, zirga un suņa modeļus cilvēka un dzīvnieku dažādu orgānu kustību demonstrēšanai, kā arī divtaktu motora un zemes garozas šķērsriezuma modeļus. [4] Neatkarības gados Greste sarakstījās un saņēma eksponātus gan no Liepājas "Tosmāres", gan no Slokas Celulozes fabrikas, gan no daudzām citām organizācijām, uzņēmumiem un personām. Bet pēc Otrā pasaules kara viņam radās domubiedri pat Kirova vārdā nosauktajā mācību līdzekļu fabrikā Baku. [9, 139]

1934. gadā Latvijas Skolotāju savienība tika slēgta. Skolotāju māju nacionalizēja, bet visi Grestes vāktie muzeja materiāli pārgāja

Ēka Mednieku ielā 7 (Skolotāju māja) –
 Latvijas Skolotāju savienības centrs, kur 1927. gadā sāka darboties
 J. Grestes izveidotais Pedagoģijas muzejs.
 Ēkas portāls ar uzrakstu "Skolotāju māja"

valsts īpašumā. Šo zaudējumu Greste pārdzīvoja traģiski. Viņš rakstīja: "1935. gadā Mednieku ielā biju spiests atstāt 15 gadu darbu. Tāpat, kā 1934. gadā – Jelgavā, pašu padzina, manta palika. Bet Mednieku ielā atņēma pat piemiņas albumus un veļu." [13, 18] Par laimi starp ierēdņiem atradās cilvēki, kas prata novērtēt Grestes muzeja eksponātu vērtību, un tie negāja zudumā. 1937. gadā uz Jāņa Grestes veidotā Rakstniecības muzeja bāzes nodibināja **Literatūras un mākslas muzeju** un izvietoja ēkā K. Barona ielā 4, tas ir, vienā ēkā ar J. Siliņa pārzināto Izglītības ministrijas Skolu muzeju. Pēc aiziešanas no Jelgavas Valsts II ģimnāzijas Greste rakstīja Odiņam: "Kustos pie Siliņa Skolu muzejā. Turpat arī nakšņoju. Vadu nodaļu "Kurzemes derīgie izrakteņi un to izmantošana." [13, 19] Tikai vēlāk viņš atzinās un norādīja darbavietas maiņas īstos cēloņus, proti, ka, strādājot Skolu muzejā, ir vieglāk pārskatāms, kas notiek ar bijušā rakstniecības muzeja eksponātiem.

Tomēr šis stāvoklis viņu neapmierināja, un kolekcionārs sameklēja telpas Antonijas ielā 15a, iekārtoja noliktavu un sāka vākt Latvijas derīgo izrakteņu paraugus. Šis Jāņa Grestes kārtējais krājums kļuva par **Zemes bagātību pētīšanas institūta muzeju**, ko vēlāk savā pārziņā pārņēma Zinātņu akadēmija. Grestes laikabiedri atzīst, ka šis muzejs bijis bagāts ar ļoti plašu un daudzveidīgu derīgo izrakteņu klāstu un praktisko pielietojumu dzīvē. Padomju varas pirmajos gados šis muzejs kādu laiku tika pārvērstš par slēgta tipa iestādi, kurā ieeja apmeklētājiem bija liegta. Pret to kategoriski iebilda Jānis Greste un panāca savu – aizliegums tika atcelts. Šo muzeju ik gadu apmeklēja simtiem skolēnu, jo ekskursijas pa muzeju vadīja pats Greste un ar savu interesanto stāstījumu par Latvijas pelēko dārgakmeni prata ieinteresēt daudzus. Pēc Jāņa Grestes nāves Rīgā vairs neatradās cilvēks, kas ar tādu degsmi, kā to spēja aizgājējs, cīnītos par muzeja turpmāko likteni. Arī no valdības puses tas gandrīz nekādu atbalstu nesaņēma. Rezultātā 60. gados muzejs sāka nīkuļot, un 1968. gadā tika pievienots Dabas muzejam.

1940. gadā, vienojies ar Lielvārdes skolas direktoru Goldšmitu, Jānis Greste sāka iekārtot muzeju Lielvārdes skolā. Sakarā ar Daugavas krastu tuvumu liela vēriba tika pievērsta derīgajiem izrakteņiem. Īsā laikā tapa ģeoloģijas nodaļas ar vairākiem sektoriem, kuros eksponēti šādi tautsaimniecībā izmantojamu iežu paraugi:

- 1) māls (eksponēti ap 40 Latvijā sastopamā māla paraugi);
- 2) kaļķakmens (eksponēti cementa un betona paraugi);
- 3) granīts (eksponēti daudzi un dažādi paraugi);
- 4) ģipšakmens (eksponēts izmantošanas apraksts);
- 5) saldūdens kaļķi (eksponēti ap 50 dažādi paraugi);
- 6) dolomītsmilšakmens (eksponēts izmantošanas apraksts);
- 7) dolomīts (eksponētas daudzkrāsainas pulētas plāksnes). [10, 290901]

Bez derīgo izrakteņu kolekcijām muzejā tika iekārtota botānikas, zooloģijas, anatomijas, literatūras un vēstures nodaļa. Pēdējā glabājās tādi unikāli vēstures dokumenti kā Gotharda Ketlera 1560. gadā rakstīts pergaments, 1713. gadā noslēgtais Kurzemes baronu līgums ar Krievijas valdību, dokuments ar hercoga Kazimira parakstu, Kurzemes guberņas valdes protokoli, koka arkls bez metāla detaļām un daudz citu neatkārtojamo eksponātu. Atsevišķā nodaļā bija eksponētas Pirmā pasaules kara kauju liecības. Zālē bija novietoti arī četri lieli akvāriji ar zivīm. Grestes laikabiedrs domā, ka Lielvārdes skolas muzejs bijis tā laika bagātākais no visiem Latvijas mācību iestāžu vēstures relikviju krājumiem. Otrā pasaules kara laikā arī šis Jāņa Grestes lolojums kļuva par ugunsgrēka upuri.

Pie **piecpadsmītā muzeja kārtošanas** viņš ķērās savās lauku mājās Rembates pagasta Apsēs. Īstenībā tas nebūt nav bijis muzejs, bet tikai vēsturisku dokumentu un priekšmetu krātuve nākotnes muzejam. Tā kā lauku mājās nebija piemērotu telpu eksponātu sakārtošanai, tie glabājās kastēs gan dzīvojamā mājā, gan saimniecības ēkās. Kad 1944. gadā Rembates pagastam pāri virzījās frontes līnija, gan vācu, gan krievu karavīri no Apsēm klēpjiem nesuši dažādas mantas un

literatūru uguns kuriem, lai vārītu vācu zupu vai krievu *kašu*. Greste raksta, ka uguns kuros sadedzinātas vairākas tonnas avīžu, žurnālu, senu grāmatu, kā arī citu vērtīgu eksponātu.

Par pēdējo – sešpadsmito Jāņa Grestes sarūpēto skolu muzeju – A. Ločmelis uzskata Alsviķu pagasta Ķemera skolas muzeju (tagad, kā jau minēts – Strautiņu skola), ko Greste kā savas pirmās darbavietas muzeju nepārtraukti apgādājis ar dažādiem vērtīgiem eksponātiem. Šī vēsturisko materiālu krātuve bijusi līdzīga Lielvārdes skolas muzejam, tikai mazākos apmēros. Grestes laikabiedrs vienīgi nepaskaidro – kurā laikā šis Ķemera skolas atkārtotais muzejs tapis.

Šīs ziņas, kā liekas, neatbilst patiesībai. Ilggadējais Alsviķu pagasta novadpētnieks Jānis Līcis, kurš Latvijas neatkarības gados pats beidzis Strautiņu sešklasīgo pamatskolu, visu mūžu dzīvojis Alsviķu pagastā, mums atsūtījis Ķemera skolas ēkas foto, kā arī dažas ziņas par “Jaunlaiviņām” un Ķemera skolu. Savā vēstulē viņš raksta, ka 1920. gados Strautiņu pamatskolā par skolotāju strādājis Jāņa Grestes brālis Ādolfs. Pēc Otrā pasaules kara Greste sūtījis derīgo izrakteņu kolekciju, kas, kā jau minēts iepriekš, kaut kad un kaut kur pazudusi. Turpretī par kaut kādu “vēsturisko materiālu krātuvi”, par ko raksta Ločmelis, Līcis neko nezina.

A. Ločmelis domā, arī pats Greste to vairākkārt ir apgalvojis, ka viņš krājis visu, sākot ar akmeņiem, naudaszīmēm un beidzot ar anekdotēm. Tās tikušas grupētas atbilstoši klausītāju sastāvam: anekdotes vīriem, anekdotes sievietēm, jauniem, veciem, anekdotes bērniem, studentiem, anekdotes smēķētājiem, nesmēķētājiem utt. Grestes anekdošu krājumi bijuši neizsmeļami. Anekdošu stāstīšanā viņam bijuši divi konkurenti – žurnālists Jūlijs Celms un izglītības darbinieks Mārtiņš Liepa. Sacensības ilgušas veselām naktīm. Klausītāji no smiekliem gan raudājuši, gan mocījušies ar vēdergraizēm. [10, 290901]

Apbrīnojama bijusi Jāņa Grestes spēja ieinteresēt visdažādāko auditoriju, rast kopēju valodu ar jebkura vecuma, dzimuma un izglītības līmeņa klausītājiem. A. Ločmelis atceras: Greste nupat pabeidzis

lekciju pēdējo kursu studentiem, izvadājis pa muzeju profesoru. Skatās – viņu gaida apmeklētāji – vesels bars dažāda vecuma bērnu. Lieļajiem pie rokas mazākie, viena meitenīte atbraukusi muzejā ar visiem leļļu ratiņiem. Un Greste prata nekavējoties pārslēgties no vienas “valodas” uz citu, piemērotu attiecīgajai auditorijai. Muzeju apmeklējuši gan ūdenslīdēji, gan zootehniķi, skolēni, profesori, studenti, jo katrs no viņiem atradis muzejā sev kaut ko vajadzīgu. [10, 290901]

Atmiņās par bijušajiem laikiem un cilvēkiem Jāņa Grestes darbabiedrs no Valsts Centrālā pedagoģiskā institūta laikiem Jūlijs Flugins šo rindu autoram pastāstīja, ka Greste necietis glēvus, neuzņēmīgus bezrakstura cilvēkus. Viņam patikušas personības, kuras bija spējīgas uzdrīkstēties pat uz avantūrām. Dažkārt viņš mēdzis atkārtot – dodiet man huligānus. Tajos ir potence. No tiem es iztaisīšu cilvēkus! Katrā dumpīgā jaunieši, kurš ne vienmēr pakļāvās ierastajām regulām, Greste prata saskatīt snaudošu enerģiju, ko ar attiecīgu pedagoģisku metožu palīdzību vajadzēja ievirzīt pareizajā gultnē.

Šī bezkompromisa pārliecība par pāraudzināšanas visspēcību piemita arī Ģedertam Odiņam, kas par nožēlošanu beidzās traģiski.

1934. gadā, sarūgtināts par nepelnītiem apmelojumiem un atbrīvošanu no iemīļotā darba Jelgavas Valsts II ģimnāzijā, viņš pameta skolotāja darbu un sāka saimniekot savās lauku mājās Rubas pagastā, kur audzēja liellopus un nodarbojās ar piensaimniecību. Kad kādā dienā radās nepieciešamība nomierināt satracinātu bulli, to uzņēmās pats saimnieks, jo ticēja savām pārliecināšanas spējām, ko vienlīdz efektīvi var pielietot gan pie cilvēkiem, gan lopiem. Par šo liktenīgo kļūdu viņš samaksāja ar savu dzīvību.

Psihologs Jūlijs Flugins savās atmiņās raksta, ka Jānis Greste mācējis latviešu kultūras dzīvī pieņācīgi sevi pieteikt un pratis arī godam aiziet. Mūža novakarē, būdams jau smagi slim, viņš ar aktīvistu palīdzību joprojām gatavojis lauku un pilsētu skolu vajadzībām nelielas minerālu kolekcijas. Šo rindu autors atceras, ka 1939. gadā, kad viņš vēl mācījās pamatskolas piektajā klasē, mazā Vanagu

sešķlasīgā pamatskola Līvānu pagastā saņēma Jāņa Grestes pirmo sveicienu – nelielu iežu kolekciju kā sākumu nedzīvās dabas stūrīša iekārtošanai skolas jauno naturālistu muzejā. Šo tradīciju muzejnieks un jaunatnes audzinātājs turpināja arī vēl gadu pirms savas aiziešanas mūžībā. 1949. gada nogalē vēstulē Valmieras skolotājam M. Madarājam viņš ziņo, ka derīgo izrakteņu kolekcijas ir gatavas un tās var saņemt. [2, 296] Jūlijs Flugins domā, ka tā bijusi lielā pedagoga pēdējā – atvadu tikšanās ar Latvijas skolu jaunatni. [10, 119672]

Turpretī laikabiedri par Jāņa Grestes “gulbja dziesmu” atzīst viņa 1936. gadā uzņemto dokumentālo filmu “Latvijas pelēkais dārgakmens”, jo pedagogs un zemes dziļu pētnieks pats ar savas personības iekšējo gara spēku atgādinājis Latvijas pedagogijas pelēko dārgakmeni. [10, 119672]

Pēdējos gadu desmitos Jāņa Grestes pausto pedagogisko ideju sekotāju skaits ir katastrofāli sarucis. 1976. gada jūnijā Piebalgā bija sapulcējies ievērojams skaits sirmu pedagogu, kuri sevi dēvēja par

*Jāņa Grestes 100 gadu jubilejai veltītā grestiešu salidojuma dalībnieki
Piebalgā 1976. gada vasarā*

grestiešiem. Tas ir, viņi bija vai nu beiguši vai vismaz kādu laiku apmeklējuši Valsts Centrālo pedagogisko institūtu, kur par pedagogu strādāja Jānis Greste, vai arī piedalījušies skolotāju kvalifikācijas celšanasursos, kas līdz 1934. gadam ik vasaru tika rīkoti Jelgavas Valsts II vidusskolas telpās skolotāja Grestes iekārtotajos kabinetos un laboratorijās.

Pirms desmit gadiem, 1996. gada jūnijā, Latvijas Dabas muzeja līdzstrādnieki kopīgi ar Latvijas Pieaugušo izglītības apvienības un LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta docētājiem rīkotajā Jāņa Grestes 120. dzimšanas dienai veltītajā pēcpusdienā varēja satikt vairs tikai nepilnu desmitu bijušo grestiešu. Bet cik šogad atsauksies aicinājumam apmeklēt iemīļotā skolotāju skolotāja 130 gadu jubilejas pasākumu? Cilvēka atmiņa nespēj ilgi saglabāt seno dienu notikumu precīzu norises kopiju, tāpēc neglābjami sašaurinās arī iespaidu loks par savdabīgo latviešu pedagoģijas "tīrradni".

Avoti un literatūra

1. **Greste, Jānis.** ...kā dzeņa vēders. Autobiogrāfiski tēlojumi. Sastādījusi Līvija Volkova. R.: Liesma, 1977.
2. **Greste, Jānis.** *Krist un celties.* Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. Sastādījusi Līvija Volkova. R.: Zvaigzne, 1990.
3. **Gr(este).** Mācību līdzekļi. *Izglītība*, 1909, Nr. 2.
4. **Gr(este).** Tautskolu muzeju lietā. *Izglītība*, 1910, Nr. 6.
5. **J. G. (Jānis Greste)** Audzināšana darbam. *Jaunākās Ziņas*, 1923, Nr. 152.
6. **Greste, J.** Muzejniekiem. *Mūsu Nākotne*, 1924, Nr. 23.
7. **Greste, J.** Muzejniekiem. *Mūsu Nākotne*, 1925, Nr. 5.
8. **Greste, J.** Muzejniekiem. *Mūsu Nākotne*, 1925, Nr. 22.
9. **Greste, Jānis.** Mācību līdzekļi. *Padomju Latvijas Skola*, 1940, Nr. 2.
10. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja Grestes fonda materiāli.
11. Jēkabpils Vēstures muzeja materiāli.
12. Alūksnes vēstures un novadpētniecības muzeja materiāli.
13. Jēkabpils Valsts ģimnāzijas muzeja materiāli.
14. Strautiņu pamatskolas muzeja materiāli.
15. *Latvijas Skolotāju savienība 1917.–1927.* Desmit gadu atcerei. Sastādījis K. Dēķens. Rīga, 1927.
16. Atceroties skolotāju Jāni Gresti viņa 120. dzimšanas dienā. *Personība*. Rīga, 1996.
17. Lai šķiram atpakaļ dažas sadzeltējušas lapas. *Personība*. Rīga, 1996.
18. **Odiņš, M.** Muzejnieku organizācijas. *Mūsu Nākotne*, 1925, Nr. 4.
19. **E. T.** Skolotāju organizācijas. *Mūsu Nākotne*, 1925, Nr. 8.
20. **E. U.** Latvijas Skolotāju savienības Pedagoģijas muzejs. *Mūsu Nākotne*, 1928, Nr. 4.
21. **Odiņš, M.** Aspazijas vakars. *Mūsu Nākotne*, 1928, Nr. 6.
22. **Odiņš, M. R.** Blaumaņa muzeja atklāšana. *Mūsu Nākotne*, 1929, Nr. 22.
23. **L. T.** Konferences un apspriedes. *Mūsu Nākotne*, 1930, Nr. 8.

Latvijas zemes dziļu bagātību popularizētājs

“Mūsu acis – tā vairāk pa gaisu... Bet zem kājām guļ vērtības. Tās gaida,” rakstīja Jānis Greste. [3, 103]

Ģeologi J. Gresti mēdz dēvēt par mūsu “Latvijas pelēko dārgakmeņu” spodrinātāju, ņemot vērā viņa ieguldījumu Latvijas zemes bagātību popularizēšanā, bet, izvērtējot viņa aktīvo darbību dabas objektu apzināšanā un aizsardzībā, šodien mēs viņu droši vien sauktu arī par vides sargātāju.

Jānis Greste plaši propagandējis Latvijas dabas krājumu izmantošanu, lai netērētu valsts līdzekļus ārzemju materiālu iepirkšanai: “..nesteigsimies saspridzināt tādus akmeņus, kas var noderēt celtniecībai un tēlniecībai. Arī rītdien vēl jādzīvo, un rītdien mēs laukakmens vērtību labāk izpratīsim.” [4, 491] Kad 1935. gadā Izglītības ministrijas Skolu muzejs rīkoja “Kurzemes izstādi”, muzeja pārzinis tās veidošanā uzaicināja piedalīties arī Gresti. Jānis Greste veidoja nodaļu “Kurzemes derīgie izrakteņi” ar apakšnodaļām:

- 1) Latvijas minerāli un ieži;
- 2) saldūdens kaļķi;
- 3) kaļķakmens un dolomīta izmantošana;
- 4) kaļķakmens cementa rūpniecībā;
- 5) māls un tā izstrādājumi;
- 6) kūdra, brūnogle, koka pārtvaice;
- 7) krāsu zemes un Kalniņa fabrikas izstrādājumi;
- 8) Kurzemes smilts un Ilģuciema stikla fabrikas izstrādājumi;
- 9) Lībagu pagasta vara izstrādājumi;
- 10) tabula “Problemātiskie izrakteņi”;
- 11) mūsu izrakteņu pētnieki.

Izstādei bija arī savs moto: “Mums nekā nav – tā ir aplama valoda. Mums ir daudz vērtīgu un derīgu izrakteņu.” Izstāde tika plaši atspoguļota presē, un izstādes slēgšanas dienā to apmeklēja Ministru prezidents Kārlis Ulmanis un viņa kabineta darbinieki. Pie tabulas

“Kaļķakmens un dolomīta izmantošana” Kārlis Ulmanis noteicis: “Tas jāuzņem filmā!”

Valstsvīru vizīte izstādē nebija nejauša. Izrādījās, ka Greste pat bija saderējis ar Siliņu. Greste teicis, ka valstsvīri nāks, Siliņš – ka nenāks. Greste to visu bija rūpīgi noorganizējis, sarunājot ar Jaunsudrabiņu un Āronu Matīsu, lai viņi avīzēs dotu atsauksmes par izstādi. Pirms izstādes slēgšanas tās arī parādījās “Jaunākajās Ziņās” un “Rītā”. Tā Siliņš zaudēja derības, jo Ulmanim bija paraža: pirms viņš nāca uz izstādi, tas vispirms atsūtīja savus ļaudis iepazīties ar izstādes saturu. Šoreiz informāciju viņš ieguva no preses.

Lūk, ko no Kurzemes izstādes atceras pats Jānis Greste:

“Tad Ulmanis aplūko nodaļu “Smilts un stikls”. Šajā nodaļā bija kristāla trauki un smilšu paraugi no Kuldīgas, Ropažiem, Vācijas.”

Te Grestem ar Ulmani notiek šāda saruna:

“Vai šie mūsu izstrādājumi?” jautāja Ulmanis.

“Jā, Ilģuciema fabrikas, bet no Vācijas smilts,” atbildēju.

“Kādēļ netaisa no Kuldīgas smilts?” jautāja Ulmanis.

“Dzelzs oksīda procents par augstu, tas sniedzas līdz 0,1%, tādēļ nevar kristāla stiklu gatavot.”

“Vai tad nevar to dzelzs oksīdu atdalīt nost?” prasīja Ulmanis.

“Līdz šim neizdodas attīrīt,” atbildēju. “Bet patlaban viens ģeologs strādā pie šī jautājuma, proti – grib smilti vismaz samazināt dzelzs oksīda saturu; tad mēs varētu iztikt bez Vācijas smilts.”

Tad Ulmanis pagriezās pret ministriem un teica: “Jādibina komiteja, kas pēta izrakteņus un rūpējas par to lietderīgu izmantošanu. Šīnī komitejā jānozīmē Greste, tad – kā to ģeologu sauc, ko Greste nosauca?”

“Ģeologs Gailītis,” – atbildēju.

“Un šo Gailīti. Šo lietu nokārtojiet,” teica Ulmanis, uz ministriem pagriezies.” [1]

Tas notika 1935. gada 21. decembrī K. Valdemāra ielā 36a, 5. stāvā, Kurzemes izstādē. Tā tapa Zemes bagātību pētīšanas komi-

teja. 1936. gada 14. janvārī tika parakstīts rīkojums par komitejas dibināšanu, 1936. gada 24. martā notika komitejas pirmā sēde. 1939. gadā Zemes bagātību pētīšanas komiteja pārtapa institūtā.

Pēc gada tika uzņemta filma "Mūsu pelēkais dārgakmens", un var vēl tagad priecāties ne tikai par Grestes plašajām zināšanām ķīmijā un mūsu zemes pazīšanu, bet arī par lielisko pedagoga talantu, kas likts lietā, veidojot filmas scenāriju.

Par filmas veidošanu Greste savās atmiņās raksta: "Ģimnāziste Siliņa, Skolu muzeja pārziņa Jāņa Siliņa meita, izteicās: "Par akmeni?! Kas tad tādu filmu ies skatīties?!" Tikai tagad īsti sapratu, cik riskantu lietu biju uzņēmies: 1) tas nedod ienākumu, jo par to negribēs maksāt, 2) tas prasīs laiku – vismaz mēnešu desmit un 3) tā ir nepateicīga lieta taisīt filmu no visgarlaicīgākās vielas, 4) tev būs daudz tiesnešu, bet maz palīgu. (..)'' Togad uzņēma 3 filmas. "Seno Rīgu" un "Zem baltzaļā karoga" nodeva režisoram Rusteikim, kas skaitījās labākais Latvijas

F. M.
ZEMES BAGĀTĪBU
PĒTĪŠANAS KOMITEJAS

KULTURFILMAS

"MŪSU PELĒKAIS DĀRGAKMENS"

PIRMIZRĀDE

III

85

Latvijas PSR
Valsts dabas un zooloģijas muzejs
4344

Decembris

Filmas "Mūsu pelēkais
dārgakmens" prospekts

režisors. Sākumā sadarbība nevedās. Tad sāku runāt un tēlot, kas filmai jārāda:

1. Mūsu greznie upes krasti – skaisti atsegumi.
2. Ūdenskritumi.
3. Dolomīts seno piļu mūros.
4. Dolomīts mūslaiku celtnēs.
5. Dolomīta izmantošana ielu bruģim, kaļķiem, rūpniecībā.
6. Tas pats par kaļķakmeni un šūnakmeni.

Jārāda dabā, jārāda lauztuvēs, transports, izmantošana fabrikās. Jārāda, ka bez kaļķakmeņa nebūtu ne metāla, ne apavu, ne papīra, ne cukura, ne ziepju, ne cementa, ne... Kas tad būtu? Mēs atkal nonāktu pusmežonu stāvoklī! Tas filmā jāparāda, lai skatītājiem ronas doma: "Vai zi', to es nemaz nezināju!" "Tas jāpasaka uzskatāmi, saprotami, bet ne garlaicīgi ainu. Lai skaistas ainas mijas ar tehnoloģiju, lai mūzikai seko runa, runai fabrikas riteņu troksnis, tad kustība, kustība – kas neļauj skatītājam atrauties no ekrāna, bet intrigē, spiež sekot. Te vajag būt tāda satura, kas aizrauj ar savu svaigo domu." Pūce saprata: "Vai zināt ko?! Mums tak var iznākt filma, un laba filma, un ļoti laba filma! Man līdz šim nebij ne jēgas, ko mēs "griezīsim". Uzfotografēt akmeni vai veselu akmeņu čupu – to var, bet tad pēc 10 minūtēm skatītāji aizbēgtu. Bet šinī akmeņu filmā var būt skaistums, kustība, mūzika, sarunas! Nu es sāku saprast!" [1]

J. Grete kopā ar V. Pūci un J. Sili, Latvijas Universitātes privātdocenta Jūlija Eiduka konsultēti, nobrauca ar auto pa Latviju 15 000 km un uzņēma 4000 m filmas. Pēc montāžas palika 1500 m. Grete teicis: "Bez Pūces būtu tikai 15–20 minūtes gara hronika "Kaļķakmens", nebūtu filmas "Pelēkais dārgakmens". Visu cienību Pūces režisora talantam!" [1]

Filma kļuva par gada labāko kultūrfilmu. Vēlākos gados pēc filmas scenārija tika gatavots arī mācību radoraidījums.

Jānim Grestem

Pirms vairāk kā sešdesmit gadiem
Par prieku mātei, tēvam un radiem,
Šai pasaulē ieradās latviešu zēns
Un šūpulī iegulās mierīgs un lēns...
Dzied māmiņa aijā, dzied māmiņa žūžū
Un cerē tam vieglu un mierīgu mūžu...

Bet ārā šalko Smiltenes mežs.
Ai, nē – šim mazulim miers gan būs svešs.
Tā bija... Ardievu, Alsviķu sili!
Ir Nevas ūdeņi mirdzoši zili...
No zinību akām zēns aizgūtnēm smel
Un nākotnes darbam pamatus ceļ.

Tad lielā mīla to atpakaļ sauc:
Tā mūsu dzimtene, darba kur daudz...
Viņš strādā un māca, pētī un krāj,
Un ticība darbam to neatstāj.
Viņš zina, ka laime visaugstākā
Ir tikai darbā un cīņā.

Viņš strādā: viņš neprasa, ko par to dos,
Vai darbu ar zeltu reiz atalgos.
Jau piecdesmit gadu darbam ir dots...
Daudz pētīts, savākts... Daudz iemantots...
Jau deviņos muzejos vērtības krājas,
Bet darbi aug augumā – nenostājas...

Bet desmitais muzejs – kur skaistākais krāts –
Tas esi Tu pats! Tavas domas un prāts!

Tur sirsnība, mīla, tur draudzība ir,
Tur labsirdīgs humors no dusmām kas šķir.
Kur Tava dzimtene – tur Tava sirds,
Kā pelēkais dārgakmens sidrabots mirdz.

Šodien Tev sakām klusu paldies –
Lai sargā Tevi Liktenis, Laima un Dievs.

(50 gadu darbības jubilejā
"Pelēkā dārgakmeņa" filmas saime)

Grestes attieksmi pret mūsu Zemi vislabāk raksturo viņa paša atmiņas: "Kādā izbraucienā uz Mazcieceres raktuvēm kāds no izbrauciena dalībniekiem tā ironiski izteicās par mūsu zemes bagātībām: kur esot mūsu dzelzsrūda, kur nafta, kur akmeņogle, kur sāls? Māls un akmens – tik esot to bagātību. Varot tā teikt: Zemes nabadzības pētīšanas institūts. Citiem esot varš, zelts, sudrabs, nafta utt., bet mums? Atzinos, – un vienmēr esmu teicis, ka nosaukums Zemes bagātību pētīšanas institūts ir par skaļu. Labāk būtu Izrakteņu pētīšanas institūts. Bet tad man paspruka vaļā mēle. Sāku runāt par to, cik mums maz jēgas par mūsu zemi. Cik daudz skaļu frāžu, mīkstu vārdu, bet cik maz jēgas par savu zemi:

Zemes māte, māmuļa, Dievzemīte, Dzintarzeme!

No zemes tu esi ņemts, par zemi jāpaliek.

Pie tēvu zemes dārgās ķeries klāt, to turi ciet ar visu savu sirdi.

Kā niedra svešā malā būsi tu...

Daudz skaistu mīkstu vārdu, bet cik maz jēgas par savu zemi, par to, ko viņa var dot redzīgam un strādīgam cilvēkam. Akli un stulbi mēs ejam pa mūsu zemi. Toties cittautiešiem ir acis un galva. Tie liek mūsu rokas pie zemes (viņu galva, mūsu kupris un rokas) un no zemes nāk laukā vērtības. Mūsu zeme vienam ir Māte, bagāta un devīga, bet otram pamāte, tukša un skopa. Kas vainīgs? Ja tev nav acu un galvas,

tad negaudies, ar mugurgalu un vēderu vien nevar dzīvot. Manta zemē guļ. Vajag mācēt to pacelt. Un to mēs ne visai protam. Latvietis ir vēl stipri inerts šinīs lietās, nav intereses, nav gribas paskatīties.” [1]

1937. gadā Jelgavā notika Pļaujas svētki ar Kārļa Ulmaņa piedalīšanos. Zemes Bagātību pētīšanas komiteja pirmo reizi uzstājās publiski – tai bija jāriko izstāde, kur galvenais darbs veikams Jānim Grestem. Šai izstādē pirmo reizi publiski rādīja Latvijas derīgos izrakteņus, ko agrāk nepazīna – pulētus dolomītus, granītus.

Jānis Greste raksta: “Tie bija mūsu nodaļas nagla. Visi priecājās, jo neviens nekad nebija redzējis Latvijas marmorus. Daudzi negribēja ticēt, ka tie ir mūsu zemes akmeņi. Šai nodaļai nu neviens nepagāja

Izvēlē katram pieejamās

galda un tecas no Ogres dolomīt-
zētā smilšakmeņa.

Katra var uzstīt savu kabatas nasti un pārbaudīt mūsu
akmeņa nodarību mīnējam nolūkam.

No ārzemēm ievest daudzas mākslīgās izstrādājumus, kas
izceļas caurules, akmeņa mēsas traukus, augstatorīgas krie-
ģeļas, fajansu un klinkera flīzes, skābju izturīgas ķieģeļas
u. t. t.

Ir izredzes mīnētos priekšmetus gata-
vot no mūsu materiāla.

Svina kristāliskā radaknā ievē kvērcu smilti no
Vīcijas.

Dzelzs šķerķes haitā smilti, augst-
skolā apstrādāta, devusi smilti, kas
var aizvietot ievesto.

Mums ir daudz laba

ģipsakmeņa,

ko izved uz Somiju, Zviedriju, Norvēģiju, Dāniju un Angliju.
bet kļūst un formu ģipsi ievēd. Nenormāla sūvēdāle! —
Tas jānovērtē.

Kad sāks darboties Kegunā apkalpošana, radīsies iespēja
ražot gaisa sūspietri mēslušanai un tīrīt bez
citas sāls un Norvēģijas gaisa sūspietri importa. Tāpat būs
iespēja ražot kafejas kārbiņus, ķieģeļus, mūrmācīju, dūzi-
nāto marmuru, aluminātu, kalnākus u. t. t.

Jārūpējas par to, lai tuvākā nākotnē

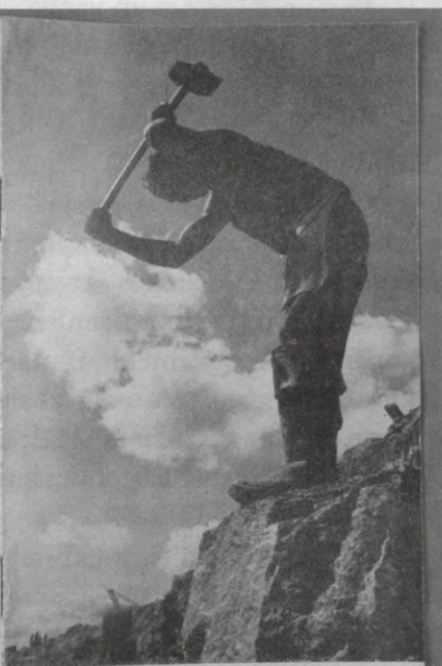
kūdras deģeļus un kūdras kokus

aizvietotu līdztiesu importētiem akmeņiem pārtikas pē-
cībām.

Šo rindu varētu turpināt. Nav šaubu, ka nākošo gadu
desmitā daudzi kas, ko šai sarakstā minēti, vairs nebūs tikai
nūvēšana. Ja nākotnē gadu desmiti dos tīkpat, cik pagā-
jušais (bet mūs cēram vairāk, jo mūsu darba iespējas ir
lielākas), tad — uz daļu labu — pārtikas importa
posteni mēs vairs varam norādīt.

„Tā bija suimnieciskā kļūda, un viņas
cēlonis — savas zemes nepazīšana.“

J. Gr.

ZEMES BAGĀTĪBU PĒTĪŠANAS KOMITEJAS
ZEMGALES IZSTĀDES NOVĒTNE 1937. G.

Zemgales izstādes prospekts

garām.” [1] Pēc Ulmaņa atzinības daži no viņa svītas cēluši iebildumus. Lūk, Greste gan rādot Latvijas akmeņus no labās puses, bet tie nav tik skaisti kā ārzemju, tādēļ skaistās ēkas jāceļ no ārzemju materiāla. Greste palicis pie sava: “Bet tie paraugi, par kuriem Valsts Prezidents teica – “Ārzemēs ir skaisti akmeņi, bet mūsu ir vēl skaistāki” – paliek maz izmantoti...” [2, 393] Ulmanis runātājiem atbildējis: “Mēs ēkas celsim tik greznas, cik greznas varēsīm no pašu zemes materiāliem uzcelt.” [2, 378] Komitejas direktors Bulle atzīst, ka komiteja pārbaudījumu godam izturējusi un tas ir Grestes nopelns.

Pēc izstādes Bulle paziņoja, ka esot dots norādījums darīt izstādes eksponātus tautai pieejamus. Greste to saprata tā, ka vajadzīgs muzejs, kuru viņš arī izveidoja un vadīja sava mūža pēdējā posmā.

Pateicoties J. Grestes aktīvai vietējo materiālu popularizēšanai, Tiesu pili apšūva ar Latvijas laukakmeņiem, bet Finanšu ministrijas ēku – ar Rembates dolomītsmilšakmeni. Taču cīņa ar ārzemju materiālu piekritējiem nebija viegla. Ja nebūtu Kārļa Ulmaņa atbalsta, Grestes idejas nebūtu realizējušās.

Kāds piemērs no Grestes atmiņām: “Kad cēla Finanšu ministrijas ēku Smilšu ielā, valdība ēkas apšūšanai nepieciešamo smilšakmeni par 1 500 000 latiem nolēmusi atkal ievest no Vācijas. Tā bij slikta kompānija, dir. Sakenfelds, rūpnieks Kuraus, prof. Tramdahs. Visi bij pret mūsu akmeni. Visasākās valodas mums bij ar prof. Tramdahu. Mēs ne tikai runājām, mēs kliedzām: “Es neļaušu izstādīt šo akmeni!” “Bet es to darīšu!” “Es negribu, ka viņu propagandē.” “Man nenāk ne prātā ar Jums rēķināties.” [1]

Institūta muzejā Jānis Greste pats vadījis saistošas ekskursijas. Kā stāsta muzeja apmeklētāji, tas bijis ļoti atraktīvs pasākums. Skolēni tā vien laužusies pie viņa. Bet tas nebijis vienkārši. Lai izprovocētu Gresti uz interesantu diskusiju, vajadzējis ierasties ar paša vākiem materiāliem, tāpēc, lai iecerētais izdotos, skolēni piebēruši pilnas kabatas ar Daugavmalā vai celtniecības materiālu kaudzē savākiem “dārgumiem” un tad droši devušies uz muzeju. Tur viss materiāls

J. Grete Zemes bagātību pētīšanas
institūta muzejā

Ģipša ola

ticis šķirots un izrādījies, ka par vai katru var uzzināt bezgala daudz interesanta. Skolotāju pavadībā uz muzeju devās veselas klases, lai apgūtu mācību vielu par derīgajiem izrakteņiem. Ekskursiju pa muzeju vēl atraktīvāku padarīja ģipša ola, ko Grete ekskursijas laikā mēdza turēt rokā un apspēlēt.

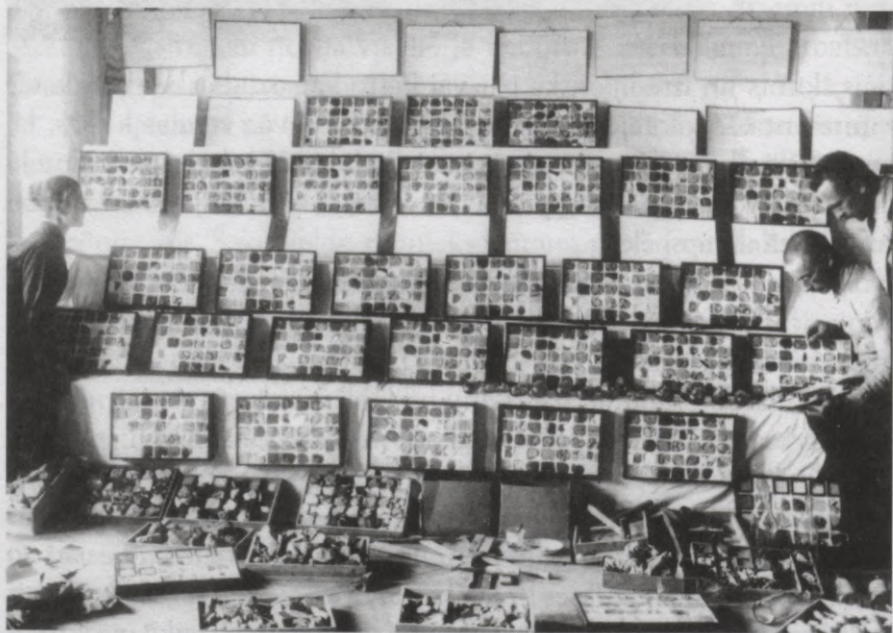
Viņš ne tikai pats vadījis saistošas ekskursijas, bet arī sapratis nepieciešamību pēc labiem uzskates līdzekļiem skolās. Tāpēc Grete organizējis vairāk nekā 600 derīgo izrakteņu kolekciju – mācību līdzekļu – izveidošanu un izsūtīšanu pa skolām.

Darbs nebija tik vienkāršs, tam bija nepieciešami līdzekļi: ieinteresējot Kārli Ulmani, projekts saņēmis finansējumu no Valsts Prezidenta fonda un varējis tikt realizēts. Kolekcija sastāvējusi no 3 daļām: sienas vitrīnas, kurā 55 paraugi (ar tās saturu skolēni varējuši iepazīties arī no darba brīvajā laikā); Klases darba kastes, kurā 71 paraugs, arī salīdzinošais materiāls, kurš domāts lietošanai klasē mācību laikā; praktisko darbu kolekcija – 250 dažādu izrakteņu un to izstrādājumu paraugi

bez sistemātiska kārtojuma, kurus skolēni šķiroja, pētīja, noteica. To saturu varēja papildināt vai atjaunot. Vēlāk Greste vienojās ar doc. V. Zānu par paskaidrojošas brošūras izdošanu kā pielikumu kolekcijai "Derīgo izrakteņu kolekcija skolām". Vēl ilgu laiku skolās varēja redzēt pēc Grestes ieceres gatavotās kolekcijas, kuras, pēc viņa domām, pildot svarīgu fonkciju: "Ja kolekcija palīdzēs pazīt savu zemi, atvērt acis uz vērtībām, kas zemē slēpjas, ja kolekcija palīdzēs ciešāk saistīt zemi ar cilvēku, ja tā deldēs mazvērtības sajūtu un cels pašapziņu, tad tā attaisnos patērēto laiku un līdzekļus." [1]

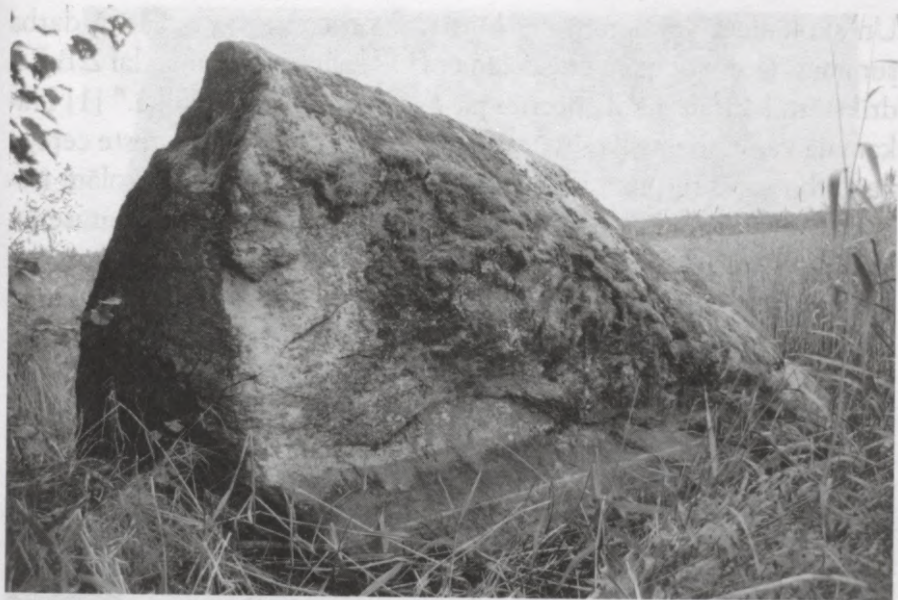
Šodien Grestes veidoto kolekciju var redzēt Āgenskalna Valsts ģimnāzijā. Kur vēl – aicinām atsaukties!

Greste ne tikai panāca vietējo materiālu izmantošanu, bet saprata arī nepieciešamību dabu aizsargāt, tāpēc ieteica saudzēt lielākos un interesantākos laukakmeņus, iesaistot uzskaitē skolu jaunatni.

Kolekciju gatavošana

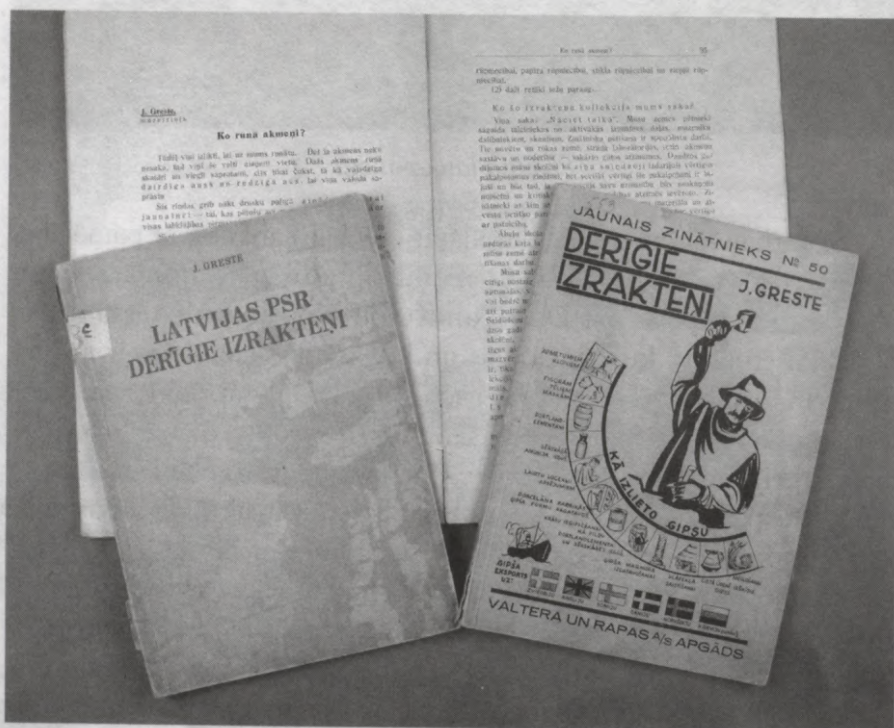

Plisūna laukakmens

Šī darba veikšanai tika izstrādātas speciālas anketas ar pamācību. Ilgstoši tika apelēts pie dažādu ierēdņu sapratnes: "Kultūras valstīs ir iestādes, kas rūpējas par Dabas un Kultūras pieminekļu aizsardzību. Skolās ir stundas, kur māca, kas un kā jāsargā. Tātad tas ir arī audzināšanas nolūkos." [1] 1939. gada vasarā Rīgas apriņķī šajā darbā iesaistījušās ~ 100 skolas, 400 skolotāji, 10 000 skolēni. Reģistrēti laukakmeņi no 3 m³ līdz 118 m³. Pagāja rudens. Skolēni gaidīja, ka tiem kāds pateiks, kas labi, kas slikti. Skolēnu savāktā datu bāze bija iespēja nopelnīt. Atkal Grestem nācās cīnīties ar birokrātiju, jo pat viņu nepielaida pie datu bāzes. Greste aprēķināja, ja šo darbu veiktu algoti institūta darbinieki, laukakmeņu reģistrācija Rīgas apriņķī būtu izmaksājusi ap 15 000 latu. Beidzot viņš saņēma atļauju novērtēt skolēnu darbu: "Ja skolotāji un skolēni mums padarīja darbu par 15 000 Ls par velti, tad mēs varējām būt tik pieklājīgi un parādīt kādu pateicības zīmi, t. i. labākajiem reģistrētājiem piešķirt kolekcijas.

Un skolēniem grāmatas. Tas būtu 2/3 procenta no padarītā darba summas. Ja skolotājiem un skolēniem kas solīts, tas jāpilda, lai Z.B.P.I. drīkstētu kādreiz atkal griezties pie skolēniem un lūgt talkā.” [1] Nākamajā vasarā politiskā situācija darbu turpināt neļāva. Greste cerēja, ka darbu varēs turpināt nākotnē. Viņš loloja sapni, ka pie skolām (sabiedriskajos apstādījumos) varētu veidot lauka mineraloģijas muzejus, kas atdzīvinātu zaļumus. “Trīs lietas: stādi, ūdens, akmens – var dot visskaistākās kombinācijas skolas pagalma, dārza izdaiļošanai. Cik maz vērības vēl piegriezts skolas ārienei!” [1]

Pedagoģisko nopelnu vidū izceļama arī jaunatnes ģeoloģiskā skološana. Palīgs šajā darbā bija daudzās ģeoloģiskās mācību kolekcijas,

Grāmatas par Latvijas derīgajiem izrakteniem

Derīgo izrakteņu kolekcija ar paskaidrojošo brošūru

ko skolas saņēma kā dāvinājumu; tā bija jaunatnes iesaistīšana lielo laukakmeņu uzskaitē; tā bija racionālas, bet saudzīgas attieksmes veidošana pret savu dzimto zemi, ko veicināja arī grāmatas izdošana par Latvijas derīgiem izrakteņiem, publikācijas presē un populāru, skolēnu mērķauditorijai domātu radioraidījumu veidošana.

Avoti un literatūra

1. J. Grestes atmiņas (nepublicēts materiāls). *Latvijas Dabas muzeja krājums*.
2. **Greste, J.** Ko veikuši jaunie talcinieki? *Latvijas Skola*, 1940, Nr. 4, 378.–393. lpp.
3. **Greste, J.** *Latvijas derīgie izrakteņi*. R.: Valters un Rapa, 1937. 104 lpp.
4. **Greste, J.** Mazi talcinieki lielā darbā. *Latvijas Skola*, 1939, Nr. 5, 487.–491. lpp.

Pedagoģiskais mantojums

Lai cik daudzveidīga arī bijusi Jāņa Grestes dzīvesdarbība, galvenais visās darbības jomās bija rūpes par Latvijas skolu tālāku attīstību, radoša gara un uzskatāmības ieviešanu tajās, kas bija arī kā atbilde uz reformpedagoģijas (sabiedriskas kustības par izglītības demokratizāciju laika posmā no 19. gadsimta 90. gadiem līdz 20. gadsimta 30. gadiem) izvirzītajām prasībām. Pēc Grestes ierosinājuma arī Latvijā 1923. gadā aizsākās skolotāju izmēģinātāju kustība, ko nosacīti iedala trīs posmos: no 1923. līdz 1926. gada beigām; no 1926. gada decembra, kad par izglītības ministru kļuva Rainis, līdz 1928. gada janvārim; no 1928. gada sākuma līdz 1934. gadam, kad Latvijas Skolotāju savienība, kas organizēja šo kustību, tika slēgta. [11, 245] Par demokrātiski noskaņoto skolotāju atbalsta centru kļuva Latvijas Skolotāju savienība. Tā izdeva žurnālu "Mūsu Nākotne", kurā popularizēja gan pašmāju, gan citu valstu pedagogu progresīvas, interesantas atziņas un izmēģinājumu skolu pieredzi. Lai koordinētu skolotāju izmēģinātāju darbību, Latvijas Skolotāju savienības valde izveidoja pedagoģisko biroju, kurā ievēlēja aktīvākos jaunās kustības dalībniekus, arī Jāni Gresti. Sākās "mēģinājumu klašu", "mēģinājumu skolu" atvēr-

Jānis Greste – Bejas pagastskolas skolotājs. 1893. gads

šana, apspriežu, konferenču, izstāžu, stundu hospitēšanas, kā arī tā saukto pedagoģisko nedēļu organizēšana, kurās skolotāji ieguva starptautisko pieredzi, klausoties citu Eiropas valstu lektoros, kā arī apspriežot ārvalstu komandējumos un pašu mājās gūtās atziņas.

Reformpedagoģijas mērķis – “jaunā skola”, kuras veidošana notika visā Eiropā. Tās būtība bija – būt atvērtai visam jaunajam, eksperimentālajam pretstatā “vecajai skolai”, kurā valdīja mehāniska iekalšana, zināšanu atrautība no reālās dzīves, stingri reglamentētas attiecības starp skolēniem un skolotājiem. 1926./27. mācību gada 8. marta sēdē pedagoģiskais birojs J. Grestes vadībā jaunās skolas uzdevumus Latvijā formulēja šādi: “Jaunās skolas mērķis ir harmoniska attīstība cilvēka paša garīgās struktūras robežās. Audzēknim skolā jāmacās spraut mērķus, kuru sasniegšanai skola audzina audzēkņa gribu, attīsta viņa radošos un rosinošos spēkus (jūtas un dziņas), dod mērķa sasniegšanai nepieciešamās zināšanas, veiksmes un aktivitāti. Cilvēka garīgā un fiziskā būtne jāuzskata par līdzekli un darba rīku sprauto mērķu sasniegšanai, un tāpēc šim momentam piegriežama izcila vērtība. Šim audzināšanas uzdevumam jāpieiet netikvien no bērna individuālītātes viedokļa, bet arī no sabiedriskā un visuma viedokļa.” [9, 77]

“Jaunās skolas” idejas īstenošanai Greste veltījis ne mazums pūļu, atstādams Latvijas pedagoģiskajā domā paliekošas pedagoģiskās vērtības, jo viņa uzskats bija: “Un kas tad gan cits reformēs, ja ne mēs paši? Čaulu var reformēt no augšas, saturu nevar. Ne Saeima, ne ministrs, ne kāds cits.” [6, 37]

Jāņa Grestes pedagoģiskais mantojums (ar to saprotot gan viņa teorētiskās atziņas, gan dažādu situāciju attēlojumus no pedagoģiskā darba prakses) atklāj galveno reformpedagoģijas ideju ieviešanu Latvijas skolās un skolotāju izmēģinātāju kustības būtību.

❖ Skolotāja misija skolā un sabiedrībā

No teorijas, ka “audzināšana ir sociāli nozīmīgs un pedagoģiski pamatots mērķtiecīgi organizēts cilvēku sadarbības process harmo-

niskas un vispusīgas attīstības sekmēšanai" [12, 17], izriet skolotāja nepārvērtējamā nozīme audzināšanas darbībā.

J. Greste daudz rakstījis par skolotāja personību, viņa īpašo atbildību un lomu sabiedrībā: "Vai ir kas varenāks par skolotāju? Vai ir atbildīgāks uzdevums? Vai no skolotāja nav atkarīgs valsts – tautas liktenis? Vai tas nav kuģa stūrmanis, kura varā ir kuģi griezt vēlamā virzienā? Vai ir atbildīgāks darbs nekā skolotājam? Citi veido koku, metālu, ādu, rušina zemi, raksta papīrus, pērk un pārdod, bet skolotājs apstrādā dzīvu cilvēku bērnus." [10, 123]

Būdams skolotājs un arī topošo skolotāju skolotājs, Greste pamatoti varēja runāt par skolotāju izglītības jautājumiem. Viņa uzskats bija – skolotāju semināros un institūtos jāuzņem tikai spējīgākie, jo citādi iznāks: "Amatnieki. Vidēji un pavāji. Ko liek, to dara. Domā ar svešu galvu." [10, 123] "Kad jau man pavēlēs, tad es darīšu. – Kalpa atbilde. Bet nospiedošais skolotāju vairākums taču nav kalpi...", raksta Greste 1930. gadā. [8, 133]

Arī savu pedagoģisko darbību gan ar humoru, gan dziļu zemtekstu paškritiski vērtējis Jānis Greste: "Savu laiku arī es esmu sekojis vecāku skolotāju piemēram un augstu kungu rīkojumiem (..) Visu kopā savēlot, es teikšu: vismaz pusi laika, nē – vairāk par pusi arī es esmu dzinis iekšā, vai tev ir apetīte vai nav – rīj kā rīcinellu. Es tev saku – tā vajag un tas ir labs, un tu nespīrinies, tu esi jauns un dumjš, es esmu vecāks un gudrāks (..) es esmu apzinīgs skolotājs (..) man vecāki tevi uzticējuši, lai es tev dotu derīgu zināšanu bagāžu..." [3, 169]

Daudzos rakstos un tēlojumos Greste mudinājis skolotājus radīt bērnos interesi, uzsvēris parauga nozīmi audzināšanā: "Svērsim ar jutīgiem pedagoģiskiem svāriem, ar tādiem, kas nemeklē vis varasdarbus, bet ko citu, proti: mākslu aizraut sevi līdz, ieinteresēt, iesildīt. Nevis dzīt sev pa priekšu ar divnieku pātagu, bet iet pašam pa priekšu, lai ziņkārīgu skolēnu bars skrietu no pakaļas, ķertu skolotāju aiz stērbeles un teiktu: "Pag, paņemiet mūs arī līdz!"'" [3, 168]

Skolotāja un skolēnu mijiedarbība Grestes atstātajā mantojumā balstīta uz skolotāja autoritāti, cieņas autoritāti, kas kā neapstrīdama

pedagoģiska vērtība ir aktuāla visos laikos. Šodien, kad par galveno audzināšanas virzītājspēku tiek uzskatīta audzinātāja un audzēkņu mijiedarbība, jāatzīst, ka šai pieejai raksturīgās humānisma tendences rodamas 20. gadsimta 20.–30. gados: “Tāds darbs, kur dzen bailes, ir mazvērtīgs. Tas bojā raksturu, bojā darbaprieku, nosit interesi,” ir pārliecināts Greste. [3, 168]

❖ Mācību un audzināšanas attiecības

Ikviens radošs skolotājs savu mācību priekšmetu, mācību stundu uzskata par nozīmīgu audzināšanas līdzekli un cenšas darbu organizēt tā, lai skolēni gūtu ne vien zināšanas par lietām, notikumiem un pārādībām, bet lai veicinātu arī pozitīvu personības īpašību un attieksmju veidošanos. J. Grestes pedagoģiskie raksti atklāj skolotāju izmēģinātāju pozitīvo pieredzi mācību darbības organizēšanā vēsturiskā skatījumā.

Kāda bija skola Latvijā 1920. gados?

“Parasti skolotājs ir automāts. Ko pavēl, to iemāca, ko citi dara, to dara skolotājs. Cik maz izšķiras [atšķiras – A. K.] metodes – līdzekļi mērķa sasniegšanai. Mērķis ir viens: iemācīt, iedresēt, sabāzt galvā lielāku vairumu faktu, ciparu, datu, nosaukumu, likumu, nostāstu, formulu. Viss tas jāiekaļ tā, lai tad, kad citi nāks pārbaudīt, pavasarī, eksāmenu laikā, lai tad skolēni varētu nobērt priekšā, atgremot. Un, jo veiklāk skolēns nober, jo lepnāks skolotājs. Atmiņas kulta. To prasa no augšas, to pilda skolotāji.” [10, 124] “Mēs esam uz viszemākās pakāpes palikuši – atminēt [iegaumēt – A. K.]. Otrā ir domāt. Trešā – izjust, ceturtā – rīkoties,” secina Greste. [3, 172] Domāt – izjust – rīkoties... Kā palīdzēt skolēniem nonākt līdz apzinātai rīcībai, darbībai – šai sakarā Grestem ir ne viens vien ieteikums. Viņš raksta: “Mainās laiki, mainās skolotāji, mainās metodes mācību priekšmetu pasniegšanā. Laba tiesa jaunāko mūža skolotāju vairs nevar iedomāties, kā var iztikt lasīšanas, dabas zinātņu, ģeogrāfijas, arī valodu stundās bez mācības līdzekļiem. Un kas pats novērojis mācību līdzekļu iespaidu uz darba gaitu, kas redzējis, kā bērni stundā atdzīvojas, kā rodas interese par pārrunājamo priekšmetu un bērni piesavinās mācības spēlēdamies,

tas visiem spēkiem pūlēsies nedzīvo grāmatas burtu atdzīvināt ar ko taustāmāku.” [1, 290906]

Lai skolotāji izmēģinātāji mācītos cits no cits, sākās mācību stundu hospitēšana. Šķiet, ka tādu hospitētāju kā Greste skolotāji sagaidīja labprāt, jo tad izraisījās aktīva domu apmaiņa, tā bija iespēja savstarpēji bagātināties. Visatzinīgāk stunda tika novērtēta tad, ja skolēni strādāja ar pašu vākiem paraugiem, pašu gatavotiem materiāliem, bija aktīvi un sadarbojās cits ar citu.

“.. vajag iepotēt gribu meklēt rakstos, iemācīt orientēties grāmatās. Un kad skolēns var iztikt bez skolotāja, tad visvērtīgākais ir sasniegts,” [3, 173] pretēji vispārpieņemtajam – “vajag iemācīties” – rosina Greste.

J. Greste teorētiski nopamatojis ne vien skolotāja un audzēkņu, bet arī pašu skolēnu sadarbības nozīmi, kas nodrošina bērnu vajadzību apmainīties garīgām vērtībām. Grupu darbs stundās, ļaujot zinošā-

*Jelgavas II vidusskolas skolēni nodarbībās ķīmijas kabinetā
J. Grestes un laborantes L. Ķempes vadībā. 1926. gads*

kajiem izskaidrot saviem vienaudžiem nezināmo, mācību ekskursijas un patstāvīgi novērojumi ārpus skolas, skolēnu pētnieciskā darba organizēšana – dažādas darba formas un metodes praktizēja skolotājs Greste, lai panāktu vēlamo rezultātu: “Jāiemāca domāt. Domāt vēsturiski – nevis atminēt, bet izprast; domāt tehniski, jo dzīvojam tehnikas laikmetā; domāt un just mākslinieciski, baudīt mākslu.” [3, 172]

❖ Audzināšanas mērķis un līdzekļi

Šiem pedagogijas pamatjēdzieniem, to būtības atklāsmei veltīti daudzi Grestes raksti un tēlojumi, jo: “Audzinātājiem skolā un mājā vajag būt vispirms skaidrībā par mērķiem; un tā nu ir vienkārša un saprotama prasība. Bet ne mazāk svarīgs ir vēl kaut kas cits: nedrīkst kļūdīties arī līdzekļu izvēlē, jo taisni te var slēpties viss neveiksmju cēlonis, ja tās darbā radušās.” [4, 43]

Audzināšanas mērķus viņš iedala vispārcilvēciskos un specifiskos, ar specifiskiem domājot mūsu tautas kultūrvēsturiskajām tradīcijām un mentalitātei atbilstošu audzināšanu. Greste raksta, ka “latvietim ir savs īpatnējs, latvisks ideāls, kas ietverams vienā saturā bagātā un tik noteiktā vārdā, ka skaidri un nepārprotami apzīmē to, kas ikkuram audzinātajam ikbrīdī acīs paturams. Šis vārds ir – l ī d u m n i e k s. Ja skola spētu ieaudzināt, atdzīvināt un uzturēt kaut daļu iedzimtā līdumnieka gara, ja skola spētu uzpūst to dzirkstelīti, ko no sentēviem šai ziņā esam mantojuši, tad skola attaisnotu savu nosaukumu, tad tā tiešām būtu audzināšanas iestāde”. [4, 43–44] Vārdā “līdumnieks” Greste ietver tādas personības īpašības kā drosmi, uzņēmību, ticību saviem spēkiem, sīkstu neatlaidību darbā, arī pieķeršanos savai zemei.

Ar kādiem audzināšanas līdzekļiem attīstīt skolēnos šīs īpašības? Greste kritizē audzinātājus, kuri “tic vārda visspēcībai”: “Nosēdina bērnu solā un nu sāk runāt viņam virsū un apkārt. Runā maigi un pikti, garlaicīgi un sirsnīgi, runā dienu, gadu un gadus, ar vārdiem vien grib ierunāt raksturu, labus tikumus, spēcīnāt gribu.” [4, 44] Viņš uzsver arī divas lielākās vērtības, ar kurām nedrīkst šķiesties – “laika un bērna enerģijas krājumu”. [4, 45]

Trāpīgi un saistoši salīdzinājumi audzināšanas jautājumos lasāmi tēlojumā "Puikas atmiņas": "Mums ar veco Dēķenu bija vienāds spriedums: "Ja tu neesi cūkas ganījis, tad no tevis kārtīgs darba cilvēks nevar iznākt." Arī cūkas ganot, ir jādoma. Jāpazīst atsevišķi cūku indivīdi. Jāatrod līdzekļi tos vadīt (..). Cūkgani ir vērtīgāka skola nekā skolotāju skola. Ganu gaitās bērns pats domā, pats izspriež, pats meklē izeju no sarežģītā stāvokļa, pats izdara. Skolā viņam pavēl, uzdod, piedraud, saista fiziski un garīgi. Ganos iemācās darboties pēc savas iniciatīvas. Skolā bērns ir figūra, ar kuru rīkojas." [3, 21–22] Varbūt tieši šeit meklējams aizsākums teorijai par bērnu kā subjektu audzināšanas procesā?

Greste nav aizmirsis arī emociju nozīmi personības veidošanās procesā. Vēstulē Annai Brigaderei 1931. gadā rakstīts: "Audzināt?! Cik tas viegli izrunāt, bet ne tik viegli arī padarīt (..) ...lūk, kas vajadzīgs: **pārdzīvojumi** vajadzīgi. Skaisti momenti. Kas iespiežas kaut kur uz laiku laikiem. Un dara cilvēku bagātāku. Un labāku arī." [3, 269]

Skolotāju grupa Vecpiebalgā – Kalna Kaibēnos, tiekoties ar rakstnieku Matīsu Kaudzīti. Jānis Greste – 1. rindā 2. no labās. 1925. gads

❖ Savas zemes saimnieka apziņa kā sociālās attīstības mērķis
No visiem audzināšanas uzdevumiem kā svarīgāko Gresta izdala pilsonisko audzināšanu: "Jānod skolēniem iespēja jau no bērna kājām staigāt tēvu pēdās: j ā m ā c a v a l s t i s k i d o m ā t u n v a l s t i s k i d a r ī t." [2, 380] Viņš pauž uzskatu, ka skola nedrīkst norobežoties no tuvākās un tālākās apkārtnes, sekojot līdzī valsts dzīvei, jaunajā paaudzē veidojas pozitīva attieksme pret savu valsti un gatavība patiesi kalpot tai.

Greste atzīst, ka ir jau svarīgas arī, piemēram, tīrības dienas, kad tiek uzposta sava sēta, skola, klase, vākti metāllūžņi, taču daudz vērtīgāki ir darbi, kam ir nākotnes pieskaņa, kā Mežu dienas, augļu dārzu stādīšana, laukakmeņu uzskaitē: "Kopīpašumam ir audzinoša nozīme, tad, ja skolēni izjūt, ka šēronas vērtības k o p ē j i e m s p ē k i e m, tas ir m ū s u īpašums, nāk par labu m ū s u skolai, noder m u m s p a š i e m, noderēs a r ī c i t i e m, kas pēc mums te mācīsies. Tieksme k a l p o t c i t i e m – tā ir uzturama silta un kultivējama"; "Un kopīpašuma a u d z i n o š ā vērtība būs par "tik", par "cik" skolēns darbā būs izjutis dziņu, patiku ziedot spēkus kopējas lietas labā, radinājies k a l p o t k o l e k t ī v a m." [7, 67]

Vēl kādu būtisku nosacījumu izvirza Greste: "Ja skolēni iet talkā, tad viņu darbs jāvērtē no diviem viedokļiem, p a i d a g o ģ i s k ā u n s a i m n i e c i s k ā." [2, 381]

No pedagoģiskā viedokļa: "Vajag dot iespēju vingrināties tādā darbā, kas nāk m u m s par labu un kur darītāji esam m ē s. M ū s u klase, m ū s u skola, m ū s u p a g a s t s, un tā tālāk – nevis ierunāt, nevis pierunāt pilnas ausis un pilnu galvu, bet r a d ī t t ā d u s d a r b a a p s t ā k ļ u s, kur tas nāk pats no sevis un kur skolēni sāk tā just, domāt un darīt, kā tas atbilst jēdzienam "mēs" un "mūsu". [2, 380–381]

Darba nozīmi audzināšanā nevar pārvērtēt – to Greste uzsvēris vairākkārt. Piemēram, ".. ne jau ražas svars un mērs nosaka galveno darba vērtību, bet ir kaut kas, kā nevar izteikt kilogramos un latos,

proti, kā veidojies pats darba darītājs, kas viņš ir tapis, kā darbs veidojis darītāja raksturu. Atkal mazāk svarīgi, ko dara, bet kā dara.” [4, 47]

Ko skolēnam dod darbs sabiedrības labā? Grestes atbilde – dod apziņu, pārliecību, pašapziņu, jo: “Izmantot skolēnus tikai kā darba spēku, ja viņi paši nekā negūst – tas nav attaisnojams.” [2, 385] Emocionālais aspekts – “..ja darbu pavada radīšanas prieks, ja tas dod gandarījumu,” tad “līdz ar valsts tapšanu taps arī jaunais pilsonis”. [5, 648–649] Un intelektuālais – “Ar rokām vien nepietiek. Lai darbs būtu ražīgs – zināšanas vajag. Tādēļ jāmācās, jāmācās, jāmācās...” [1, 390636]

“Dzīve ir nepārtraukta kustība. Mēs veidojamies citādos apstākļos kā tēvi un sentēvi. Un arī rezultāti ir citādi. Labāki vai sliktāki? Vai dzīve visos virzienos iet augšup? Tas ir diskutējams jautājums,” saka Jānis Greste tēlojumā “Pret sienu”. [1, 290894] Mēs taču ticam progresam un esam optimisti. Bet, ja nolaižas rokas, pasmelsim spēku Grestes pedagoģiskajā mantojumā, kur atradīsim joprojām aktuālus padomus un pedagogam tik nepieciešamo humora dzirksti.

Jānis Greste (vidū) un Zemes bagātību pētīšanas institūta darbinieku grupa. 1945. gads

Avoti un literatūra

1. Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja krājums.
2. Greste, J. Ko veikuši jaunie talcinieki? *Latvijas Skola*, 1940, Nr. 4, 378.–393. lpp.
3. Greste, J. *Krist un celties*. Autobiogrāfiski tēlojumi, portreti un vēstules. R.: Zvaigzne, 1990. 304 lpp.
4. Greste, J. Pa meklēšanas ceļu. *Latvijas Skola*, 1939, Nr. 1, 43.–48. lpp.
5. Greste, J. Uz drupām. *Mūsu Nākotne*, 1928, Nr. 21, 648.–654. lpp.
6. Greste, J. Viens solis uz jauno skolu vecās sienās. *Mūsu Nākotne*, 1930. g. 31. janvārī, Nr. 2, 36.–41. lpp.
7. Greste, J. Viens solis uz jauno skolu vecās sienās. *Mūsu Nākotne*, 1930. g. 14. februārī, Nr. 3, 65.–69. lpp.
8. Greste, J. Viens solis uz jauno skolu vecās sienās. *Mūsu Nākotne*, 1930. g. 15. martā, Nr. 5, 129.–134. lpp.
9. *Latvijas Skolotāju savienība 1917.–1927*. 10 gadu darbības atcerei. / Sastād. Dēķens K. R.: Latvijas Skolotāju savienības izdevums, 1927. 152 lpp.
10. Staris, A. Jānis Greste. *Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g.* Antoloģija. R.: Zvaigzne, 1994, 119.–129. lpp.
11. Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. R.: Zinātne, 2000. 307 lpp.
12. Špona, A. *Audzināšanas teorija un prakse*. R.: RaKa, 2001. 162 lpp.

Rakstos par J. Gresti fotogrāfijas no Ģ. Eliasa Jelgavas Vēstures un mākslas muzeja krājuma.

Autprij

ARTURS APINIS UN DABAS MĀCĪBA (1903–1962)

I

Divi nozīmīgākie darbi dabas mācības metodikā Latvijā 1931. un 1936. gadā

Pirms 75 gadiem – 1931. gadā iznāca J. Ģirupnieka, J. Delles, J. Grestes, Z. Lancmaņa, C. Serģa, K. Ādamsona, J. Mežsētas un A. Karlivāna kopdarbs – rakstu krājums **“Dabas mācības metodika. Metodiskie norādījumi un materiāli dabas mācības pasniegšanai”** (redaktors – Jānis Ģirupnieks (1887–1964)), bet pirms 70 gadiem – 1936. gadā – Pauļa Kupča (1891–1977) grāmata **“Dabas mācības un lauksaimniecības metodikas konspekts”**.

Abām grāmatām ir vairākas kopīgas iezīmes. Pirmkārt, tās abas sarakstītas, ņemot par pamatu daudzu ārzemju autoru darbus. Otrkārt, tanīs stāstīts par ārzemēs un arī Latvijā aprobežtajām jaunākajām mācību metodēm.

Atšķirīgā ir vairāk. J. Ģirupnieka rediģētā **“Dabas mācības metodika”** iznāca demokrātiskas valsts pastāvēšanas laikā un tās sastādīšanā piedalījās skolotāji izmēģinātāji. [64, 183–189, 240–263] Šajā metodikas grāmatā daudz uzmanības veltīts pedagoģiskajai psiholoģijai, kā arī atsevišķu mācību priekšmetu – botānikas, zooloģijas, cilvēka anatomijas, fizioloģijas un higiēnas, fizikas, ķīmijas un mineraloģijas – mācīšanas īpatnībām.

J. ĢIRUPNIEKS, J. DELLE, J. GRESTE, Z. LANCMANIS,
C. SERĢIS, Dr. K. ADAMSONS, J. MEŽSĒTS un A. KARLIVĀNS

DABAS MĀCĪBAS METODIKĀ

METODISKI NORĀDĪJUMI UN MATERIĀLI
DABAS MĀCĪBAS PASNIEGŠANAI

REDIGĒJIS J. ĢIRUPNIEKS

RĪGA, 1931.
VALTERA UN RAPAS AKC. SAB. IZDEVUMS

*“Dabas mācības metodikas”
titullapa*

P. Kupča “Dabas mācības un lauksaimniecības metodikas kon-spekts” iznāca 1936. gadā. Jāuzsver, ka pēc 1934. gada 15. maija valsts apvērsuma demokrātiskās

tradīcijas nostiprināšanās process Latvijas sabiedrībā tika pārtraukts. [49, 152] Demokrātisku uzskatu dēļ pēc 1934. gada apvērsuma “Dabas mācības metodikas” autori J. Ģirupnieks un J. Grešte zaudēja darbu. Tanī pat gadā slēdza Latvijas Skolotāju savienību, kura atbalstīja skolotāju izmēģinātāju kustību.

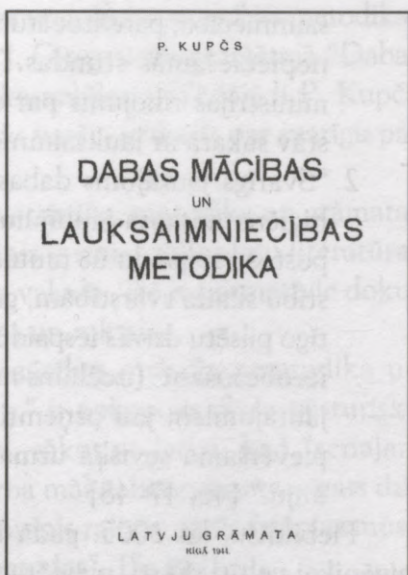
P. Kupčs 1910. gadā ir beidzis Valkas–Valmieras Skolotāju semināru, 1918. gadā – Tērbatas Skolotāju institūtu, bet 1926. gadā – LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti ar dabaszinātņu kandidāta grādu. No 1935. gada P. Kupčs strādāja par inspektoru Jelgavas Valsts skolotāju institūtā [73, 181], kā arī mācīja dabas mācības un lauksaimniecības metodiku.

Grāmatu “Dabas mācības un lauksaimniecības metodikas kon-spekts” P. Kupčs veltījis topošajiem skolotājiem. Tanī autors izklāsta svarīgākos metodikas jautājumus: metodikas galveno problēmu at-tīstības vēsture; skolas kursa saturs; mācību metodes; mācību formu sistēma; mācību materiālā bāze un skolotāja personība.

P. Kupčs, nenoliedzot savu priekšgājēju paveikto, rakstīja:

“Dabas mācības un lauksaimniecības
metodikas” titullapa

“J. Ģirupnieka rediģētā “Dabas mācības metodika” neatbilst institūtu programmai ne satura, ne arī tilpuma ziņā, kaut gan ir vērtīga ar saviem praktiskajiem norādījumiem.

Dabas mācības metodikas vācu, krievu un citās svešvalodās nav piemērotas mūsu pamatskolu apstākļiem un audzēkņiem grūti pieejamas nepilnīgas valodu prasības dēļ.”

Pēc 1934. gada valsts apvērsuma dabas mācības kursa saturā parādījās vairākas jaunas iezīmes, piemēram:

- ♦ dabas mācība tika apvienota ar lauksaimniecību;
- ♦ sekojot pārmaiņām Vācijas un citu Eiropas valstu skolu dabas mācības kursa saturā, Latvijas skolu mācību programmās un mācību grāmatās ienāca eigēnika [vācu *Eugenik* < gr. *eugenēs* ‘dižciltīgs, labas sugas’] jeb mācība par ģenētikas atziņu izmantošanu cilvēka populāciju iedzimto īpašību uzlabošanā. [65, 177]

Lūk, divi citāti no P. Kupča grāmatas “Dabas mācības un lauksaimniecības metodikas konspekts”.

1. “Tikai pēc 1934. gada vērojams arī dabas mācībā drošāks pagrieziens uz praktisko pusi. Tas izpaužas 1935. gada pamatskolu programmās, kur dabas mācības programmā uzņemta arī lauk-

saimniecība, paredzot stundu plānā lauksaimniecības mācīšanai nepieciešamās stundas. Tāpat ļoti apsveicams arī Izglītības ministrijas rīkojums par skolas mācību dārzu ierīkošanu, kas stāv sakarā ar lauksaimniecības ieviešanu skolā.” [46, 46]

2. “Svarīgs jautājums dabas mācībā ir arī **rases higiēna**. Rases higiēna apskata jautājumus par alkohola un narkotisko vielu postošo iespaidu uz tautas veselību, slimību iedzimšanu, dzimstību skaita svārstībām, gādību par daudz bērnu ģimenēm, kaitīgo pilsētu dzīves iespaidu, **mazvērtīgo elementu savairošanās ierobežošanu** (izcēlums mans – E. V.) u. c. Daži no minētajiem jautājumiem jau uzņemti mūsu tautskolu programmās. Tiem pievēršama sevišķa uzmanība 7. klasē, mācot cilvēka anatomiju.” [46, 47–48]

Piebildīšu, ka 2005. gadā Latvijas presē tika publicēti vairāki eigēnikai veltīti raksti, piemēram, B. M. Feldera “Mazvērtīgo samazināšana” – eigēnika Latvijā” (*Kultūras Diena*, 2005. g. 23. aprīlis); I. Lipšes “Nezināmais Prīmanis. Tautas dzīvā spēka zīmē” (*Mājas Viesis*, 2005. g. 29. aprīlis); A. Strangas “A. Bjerns, M. Felders. “Mazvērtīgo samazināšana” – eigēnika Latvijā” (*Kultūras Diena*, 2005. g. 30. aprīlis).

Arturs Apinis par J. Ģirupnieka un P. Kupča neskarto tematiku

Pirms 70 gadiem – 1936. gadā žurnāla “Daba un Zinātne” 6. numurā un 1937. gada 1. numurā publicēts Latvijas Universitātes Matemātikas un dabaszinātņu fakultātes absolventa – dabaszinātņu kandidāta, Rīgas 1. Valsts ģimnāzijas skolotāja Artura Apiņa (1903–1962) vēsturisks apskats “Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g.”.

Raksta laišanu klajā, iespējams, noteica tas, ka 1936. gadā iznāku-

šajā P. Kupča grāmatā "Dabas mācības un lauksaimniecības metodikas konspekts" un jau agrāk iznākušajā J. Ģirupnieka rediģētajā "Dabas mācības metodikā" šī tematika netika aplūkota. Tādējādi P. Kupča grāmatas lasītāji A. Apiņa publikāciju varēja uzskatīt par svarīgu papildliteratūru.

Sastādot rakstu "Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g.", A. Apinis ir izmantojis plašu literatūras avotu klāstu latviešu, vācu un krievu valodā. Tie ir normatīvie dokumenti, mācību programmas, grāmatas un raksti.

A. Apinis publikācijā "Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g." ir apkopojis plašu vēsturisku informāciju par dabaszinību apguvi, sākot ar laiku, kad "senajam latvietim skola bija pati dzīve un darba māka, bet grāmata – pats dzīvais cilvēks". Par latvju dainām A. Apinis raksta: tanīs "slēpjas mūsu pedagogijas vēsture un mācīšanas metodes". [5, 167]

"Latviešu skolas un kultūras dabisko attīstību pārtrauca vāci. Kristīgai ticībai XV un XVI gadsimtā izplatoties dziļāk tautā, par dabaszinātnēm izplatījās visādi māņi, kas savienojās vienkāršā tautā ar dievvārdiem. Dabaszinības uzskatīja par grēcīgām – velna izgudrotām. Tā latviešu darbā uzkrātās zināšanas par dabu un mācīšanas darba metodēm bija jāatmet. Tā vietā stājās kristietība un tās mācības ar savu rakstību un grāmatām." [5, 167]

A. Apiņa raksta "Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g." struktūra ir šāda:

1. Grāmata kā mācības palīgīdzeklis dabas zinātnēm.
2. Dabas zinību uzņemšana skolu programmās.
3. Tulkotās un pārstrādātās dabas mācību grāmatas latviešu valodā.
4. Dabas zinībās sarakstītās mācību grāmatas latviešu valodā.

Taču, iepazīstoties ar A. Apiņa raksta saturu, tanī var atrast arī informāciju par dabaszinātnieku veikumu Baltijas floras un faunas izpētē, par dabaszinībām skolotāju semināros un par centieniem

dabaszinības iekļaut latviešu skolu mācību programmās. Tāpēc vispirms aplūkosim pirmos trīs jautājumus un tikai pēc tam pievērsīsimies A. Apiņa komentāriem par mācībgrāmatām dabaszinībās.

Par dabaszinātnieku veikumu Baltijas floras un faunas izpētē

A. Apinis konspektīvi iepazīstina ar dabaszinātnieku: Jakoba Benjamina Fišera (*Fischer*, 1731–1793), Johana Kristofa Klinges (*Klinge*, 1851–1902), Eduarda Lēmana (*Lehmann*, 1841–1902), Kārļa Reinholda Kupfera (*Kupffer*, 1872–1935) u. c. darbiem.

J. B. Fišers bija pirmais akadēmiski izglītotais dabaszinātnieks Rīgā. Pirms 250 gadiem viņš devās uz Kopenhāgenu (Dānija), lai studētu dabaszinātnes (arī eksperimentālo fiziku un ķīmiju), bet pirms 245 gadiem viņš turpināja izglītību Upsalas Universitātē (Zviedrija), arī pie ievērojamā zviedru dabaszinātnieka Kārļa Linneja (*Linné*, *Linnaeus*, 1707–1778).

J. B. Fišeram bijusi savam laikam bagāta bibliotēka ar gandrīz visām K. Linneja publikācijām, kā arī citu zinātnieku darbiem. Viņš kolekcionējis rokrakstus, gravīras, dabas objektus, latviešu tautasdziesmas. Viņa kolekcijā bijuši 4900 zinātnieku un mākslinieku portreti un viņu dzīves apraksti. [29; 30; 38]

J. B. Fišers savācis arī bagātīgu herbāriju. Vēl 1854. gadā Bruņniecības bibliotēkā glabājies viņa herbārijs "*Flora livonica exhibens plantae Livoniae Esthonique sponte nascentes, collecta a J. B. Fischer Riga 1797*", kas visticamāk noformēts pēc viņa nāves. [38]

Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu zinātniskajā nodaļā var iepazīt J. B. Fišera grāmatas – pirmās grāmatas par mūsu dabu – "*Versuch einer Naturgeschichte von Livland*" (Leipcigā, 1778; Kēnigsbergā, 1791) abus izdevumus. A. Apinis norāda, ka savulaik grāmatu lietojuši vācu skolās. Apinis akcentē Fišera domu:

“Ja gribi pazīt savu dzimteni, tad pazīsti tās dabu.” [5, 1]

Vispirms par grāmatas virsrakstu.

1. Tanī Fišers ir izmantojis vārdu *Naturgeschichte*, ko latviešu valodā tulko kā dabas vēsture (J. Ilsters, 1889 u. c.) un dabas stāsti (E. Dinsbergs, 1862, 1883; H. Alunāns, 1873; J. Pētersons, 1878; S. Rudzītis, 1882, 1886; Zundū P., 1898; E. un I. Rītiņi, 1908; J. Rācenis, 1920–1933; M. Adamaite, 1924, u. c.). Vārds *Naturgeschichte* pārņemts no romiešu rakstnieka un dabaszinātnieka Plīnija Vecākā (*Plinius Maior*, 23–79) 37 sējumu darba – “*Historia naturalis*” nosaukuma.
2. Simpātisks ir vārda *Versuch* – ‘mēģinājums’ iekļaušana virsrakstā.

Daugavpils Universitātes Vācu valodas katedras docente, Dr. paed. Austra Vanaga ieteic vairākus J. B. Fišera grāmatas “*Versuch einer Naturgeschichte von Livland*” virsraksta latviskojumus, piemēram, “Pirmā grāmata par Vidzemes dabu”, “Grāmata par Vidzemes dabu”, “Stāsti par Vidzemes dabu”, arī – “Dabas stāsti no Vidzemes”.

Raksta autorei interesants šķiet grāmatas priekšvārds, kurā stāstīts par dabu, par nepieciešamību veikt meteoroloģiskos un fenoloģiskos novērojumus. Grāmata ir kabatas formāta, to ērti var izmantot ekskursijās dabā.

J. B. Fišers grāmatā “*Versuch einer Naturgeschichte von Livland*” raksta par augiem, dzīvniekiem un minerāliem. Tās pirmajā izdevumā aprakstītas 614 augu un 681 dzīvnieku suga, bet otrajā izdevumā attiecīgi – 788 un 727. Daudzi no aprakstītajiem objektiem nosaukti ne tikai latīņu, vācu, krievu, bet arī latviešu un igauņu valodā. Nosaukumus latviešu valodā J. B. Fišers ir aizguvis no Johana Langija (*Langius*, 1615–1690?) manuskripta un Gotharda Frīdriha Stendera (*Stender*, 1714–1796) gramatikas. [38]

Augi sakārtoti pēc K. Linneja augu klasifikācijas sistēmas.

Grāmatā atrodami arī ticamu un neticamu notikumu apraksti un nostāsti. [38]

A. Apinis piemin trīs ievērojamu dabaspētnieku, Tērbatas Universitātes absolventu, vācbaltiešu Klinges, Lēmana un Kupfera darbus par Baltijas floru.

Apinis piebilst, ka daudz ticis rakstīts arī par faunu. No 1551. līdz 1885. gadam par Baltijas mugurkaulniekiem vien vācu valodā esot publicēti 153 darbi. Apinis nosauc Rīgas Zooloģiskā dārza pirmā direktora Kārļa Grēfes (*Greve*, 1854–1916) darbu "*Säugetiere Kur-, Liv- und Estlands*" (1909, "Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas zīdītāji").

Gribu tikai pieminēt, lai gan Latvijas flora un fauna tika pētīta, tomēr latvieši par šiem pētījumiem zināja maz. Pamatoti 1893. gadā vācbaltiešu dabaszinātnieks Oskars fon Lēviss (*Löwis*, 1838–1899) rakstīja: "Latvju tauta vispārīgā zinības izglītībā bija palikuse pakāļ citām Eiropas tautām, kas jo tāli ir gājušas uz priekšu. Jau kādus gadu desmitus atpakaļ paši Latvieši to ir sajutuši un jo dzīvi atzinuši. Pastāvīgā enerģija, ar ko šī tauta no tā laika centusies panākt augstāku izglītības stāvokli, ir ļoti ievērojama un teicama, un kā redzams, tā ir panākusi svarīgas sekmes.

Rādās, ka tautai vienlīdzīgas un harmoniskas attīstīšanās laiks ir atnācis, kur kārtīgi būtu jāgriežas pie pat tuvākajām dabas zinībām, un kur ar lielāku interesi būtu jādzenas pēc sistemātiskas dabas izpētīšanas, lai varētu novērst tos iztrūkumus un robus, kas Latvju tautas izglītībā vairs nav slēpjami." [50]

Par dabaszinību mācīšanu skolotāju semināros

A. Apinis konspektīvi iepazīstina ar dabaszinību mācīšanu Tērbatas, Vidzemes, Irlavas un Baltijas Skolotāju seminārā, pēdējo nosaucot par Rīgas Skolotāju semināru (tas 1870.–1885. gadā atradās Rīgā).

Āronu Matīss rakstā "Cimzes seminārs Valkā" uzsver, ka "no visiem Baltijas agrākajiem semināriem īsti bija divi, Jurjevas [Tērbatas, Tartu – E. V.] elementārskolotāju un Cimzes seminārs Valkā,

kas savus audzēkņus centās izaudzināt par īstiem pedagogiem". [17, 267–268]

Tērbatas Skolotāju seminārā (1828–1889), kas gatavoja skolotājus Baltijas pilsētu elementārskolām un kur strādāja un mācījās arī daži latvieši, dabaszinības sāka mācīt līdz ar tā dibināšanu. 1843. gada apstiprinātajos semināra statūtos norādīts, ka dabaszinības jāmāca kopā ar tehnoloģiju, fiziku, populāro astronomiju, Baltijas ģeogrāfiju u. c. [5, 170–172]

Tērbatas Skolotāju semināra skolotājs Atis Kronvalds (1837–1875) ir vairāku dabai veltītu rakstu autors, piemēram, "Rudens nāk, rudens nāk!", "Mežs un koki", "Bezdelīga" u. c.

Tērbatas Skolotāju semināra 1875. gada absolvents bija igauņu pedagogs, rakstnieks un sabiedriskais darbinieks Johans Kunders (*Kunder*, 1852–1888), kura sarakstītās mācību grāmatas tulkojums latviešu valodā "Dabas stāstu vadonis priekš latviešu pagasta skolām un draudžu skolu apakšklasēm, pārtulkots no S. Rudzīša" latviešu valodā iznāca 1882. un 1886. gadā. Tā bija viena no labākajām sava laika mācībgrāmatām dabaszinībās latviešu valodā. J. Kunders ir uzrakstījis arī pirmo dabaszinību skolotājiem domāto grāmatu trīs daļās: "Looduse õpetus. 1. raamat, Elajate riik" (1877, "Dabaszinības. 1. grāmata, Dzīvnieku valsts"), "Looduse õpetus. 2. raamat, Taimede riik" (1881, "Dabaszinības. 2. grāmata, Augu valsts"), "Looduse õpetus. 3. raamat, Kiwide (mineraalide) riik" (1885, "Dabaszinības. 3. grāmata, Minerālu valsts").

1881. gada Tērbatas Skolotāju semināra absolvents, skolotājs un grāmatniecības darbinieks Indriķis Cīrulis (1860–1945) ir vairāku dabaszinātniska satura grāmatu tulkotājs latviešu valodā. Viņš pārtulkojis A. Beketova grāmatu "Par zvēriem", "Kā darināta un kā darbojas mūsu miesa", K. Vēbera – "Drusciņas par trim dabas valstīm", "Ūdens" u. c.

Šī paša semināra 1885. gada absolvents, skolotājs Pēteris Cīrulis (1863–1935) arī pievērsās grāmatu tulkošanai. Viņa pseidonīms –

Zundu Pēteris. Viņš latviešu valodā pārtulkojis grāmatas: "Ilustrēti kustoņu valsts dabas stāsti" pirmo, otro un trešo daļu, "Kā no sēkliņas stāds izaug", V. Lunkeviča grāmatu "Mūžīgā ledū un sniegā", N. Rubakina "Darbi kustoņu valstī", "Sarunas par dabu" pirmo un otro daļu, "Stāsti par lieliskām parādībām dabā" u. c.

Valmierā 1839. gadā nodibināja mācību iestādi, kura no 1849. līdz 1890. gadam darbojās Valkā un kura ir pazīstama kā **Vidzemes Skolotāju seminārs**. Tas gatavoja skolotājus draudzes skolām.

Par Jāni Cimzi (1814–1881) A. Apinis raksta, ka viņš savus audzēkņus ieinteresējis par dabaszinībām, par to jomu, "kas skaras ar praktisko dzīvi, un tas nesa svētību latviešu tautai". [5, 171]

Grāmatas "*Das ritterschaftliche Parochiallehrer-Seminar in Walk, seine Lehrer und Zöglinge. 1839–1890*" (1898, "Bruņniecības draudžu skolotāju seminārs Valkā, tā skolotāji un audzēkņi, 1839–1890") 92. lappusē ir norāde, ka semināra IV un III klasē mācāmi dabas stāsti (*Naturgeschichte*) divas stundas nedēļā, bet II un I klasē – dabas mācība (*Naturlehre*) vienu stundu nedēļā. Ir jāpaskaidro, ar ko atšķiras šīs divas mācību disciplīnas. Heinrihs Alunāns (1835–1904) 1873. gadā rakstīja: "**Dabas stāsti** māca mūs miesas, kas tuvi radinieki, vienu no otras izšķirt un viņas pēc tā, ko mēs pie viņām ievērojam, šķirās iedalīt. Dabas stāstiem ir trīs daļas: pirmā daļa stāsta par neorganiskām miesām (akmeņiem, zemēm u. t. j. pr.) un šo daļu sauc par mineraloģiju, otrā daļa stāsta par stādiem un šo daļu sauc par botāniku; trešā daļa stāsta par visādiem kustoņiem (dzīvniekiem) un šo daļu sauc par zooloģiju. **Dabas mācība** mums rāda visu to, kas ievērojams, kad kāda miesa pārgrozās vai nu iekšķīgi vai ārīgi. Dabas mācība izšķirās trijās daļās: fizioloģija mūs māca iepazīties ar tām pārgrozīšanām, kas ir organiskām miesām ievērojamas; fizika un ķīmija mums rāda neorganisku miesu pārgrozīšanos." [23, 4–5]

Mācību programmā priekšmetu grupā, kuru apzīmēja ar vārdu *Weltkunde* – pasaules zinības, pirmajā vietā bija mācību priekšmets *Naturkunde* – dabaszinības, kas sastāvēja no dabas stāstiem un fizikas.

Dabaszinību apguvei tika izvirzīti šādi mērķi: katrai dabaszinību disciplīnai ir jāsniedz ieskats dabas daudzveidībā un jāgūst izpratne par likumsakarībām dabā un jāparāda skaistais dabā. Īpaši jāvērs uzmanība uz nozīmīgākajiem pašu zemes objektiem no trim dabas valstīm, jāsniedz priekšstats par svarīgākajām dabas parādībām un dabas spēkiem. Dabaszinības jāmāca uzskatāmi.

IV un III klasē vasarā māca par ziedaugiem, rudenī – par sporaugiem. Māca arī augu sistemātiku pēc dabiskās un K. Linneja mākslīgās augu klasifikācijas sistēmas. Jāiepazīst arī dažas svarīgākās svešzemju augu sugas. No vispārīgās botānikas jāapgūst būtiskais par augu uzbūvi, barošanos un augšanu.

Ziemā māca zooloģiju un mineraloģiju jauktā secībā, pie kam saistībā ar ķīmijas elementiem.

II un I klasē līdz rudenim māca botāniku. Koncentriski jāpaplašina agrāk apgūtais. Audzēkņus jāapmāca augu noteikšanā. No ziemas sākuma līdz mācību gada beigām māca antropoloģiju, kā arī papildina zināšanas zooloģijā un mineraloģijā. Noslēgumā – īss ieskats ģeoloģijā.

Kā norāda A. Apinis, Vidzemes Skolotāju semināra 1843. gada stundu sarakstā bija uzrādītas dabaszinības un atzīmēts, ka tās jāmāca pēc Gabriela.

Kārlis Eduards Gabriels (*Gabriel*, 1809–1841) bija Berlīnes Skolotāju semināra skolotājs un vairāku grāmatu autors skolotājiem un skolēniem. Ticami, ka Vidzemes Skolotāju seminārā lietoja zooloģijas grāmatu: *“Zoologie, oder Form, Bau und Leben der Thiere, nach methodischen Grundsätzen bearbeitet von E. Gabriel”* (1841, “Pēc metodiskiem principiem sagatavota zooloģija, jeb dzīvnieku formas, uzbūve un dzīve (..)”) un antropoloģijas grāmatu: *“Anthrophologie, oder Form, Bau und Leben der menschlichen Körpers, mit besondere Berücksichtigung der Gesundheit und der Erziehung des Körpers. Für Lehrer, Erzieher un Eltern bearbeitet von C. E. Gabriel”* (1839, “Antropoloģija, jeb cilvēka ķermeņa forma, uzbūve un dzīve, ar īpašiem norādījumiem par veselību un ķermeņa attīstīšanu. (..)”).

K. E. Gabriela uzrakstītā zooloģijas grāmata sastāvēja no trim nevienlīdzīgām daļām. Pirmā daļa – 660 lappuses – saucās “Ārējais – forma”; otrā daļa – 88 lappuses – “Iekšējais – uzbūve”, trešā daļa – 126 lappuses – “Orgānu darbība – dzīvība”. Pirmajā daļā autors iepazīstināja ar dzīvnieku ārējo uzbūvi lejupejošā secībā (sākot no cilvēka un beidzot ar infuzorijām). Pie kam no katras klases un kārtas tika aplūkoti divi pārstāvji.

No trim analogām daļām sastāvēja arī antropoloģijas grāmata ($5\frac{1}{2} + 58 + 307$ lappuses).

Iespējams, ka IV un III klasē mācīja no abām minētajām grāmatām pirmās divas daļas, bet II un I klasē – trešo daļu. Taču rodas jautājums, no kādas grāmatas tika apgūta botānika, mineraloģija un fizika?

Tā laika ievērojamākais vācu dabaszinību metodīķis Augusts Lībēns (*Lüben*, 1804–1873) K. E. Gabriela grāmatas kritizēja, norādot, ka nedrīkst nošķirt morfoloģijas, anatomijas un fizioloģijas mācīšanu. Taču A. Lībēns uzteica arī K. E. Gabriela centību par jaunāko zinātnisko atziņu izmantošanu un to metodisku apstrādi. [81, 125]

Vēlāk Vidzemes Skolotāju seminārā lietoja Tallinā izdoto Andreja Brutāna (*Bruttan*, 1824–1893) mācībgrāmatu “*Schul-Naturgeschichte: bestimmt zum Gebrauche auf den Schulen der Ostsee-Provinzen*” (“Skolas dabas stāsti: ieteikti lietošanai Baltijas jūras provinču skolās”). Starp citu, A. Brutāns bija Tērbatas Skolotāju semināra absolvents.

Laika posmā no 1870. līdz 1884. gadam A. Brutāna grāmata “*Schul-Naturgeschichte* (..)” iznāca četras reizes. Mācību viela tanī izkārtota šādi: zooloģija → botānika → mineraloģija. A. Apinis šo grāmatu vērtēja pozitīvi, jo tā bijusi “bez Bībeles iespaida” un tanī bijis “metodiski praktiskais, ko sniedza tā laika zinātne”. [5, 173]

Piemēram, zooloģijas nodaļa sākas ar zooloģijas kā dabaszinātņu nozares definīciju, tam seko skaidrojums, ka dzīvnieki iedalās mugurkaulniekos un bezmugurkaulniekos. Autors piebilst, ka pie mugurkaulniekiem pieder zīdītāji, putni, abinieki (kopā ar rāpuļiem) un zivis,

pie bezmugurkaulniekiem – pārējie. Tam seko mugurkaulnieku un bezmugurkaulnieku sistemātisks apskats, sākot no cilvēka un beidzot ar viēnšūņiem. Autors ir izmantojis Žorža Kivjē (*Cuvier*, 1769–1832) dzīvnieku klasifikācijas sistēmu, aplūkojot mugurkaulniekus – *Vertebrata*, posmainos dzīvniekus – *Articulata*, mīkstmiešus – *Mollusca* un starainos dzīvniekus – *Radiata*. A. Brutāns iepazīstina arī ar pirm-dzīvniekiem – *Protozoa*. Dzīvnieku valsts apskats ir ļoti detalizēts, un pat satura rādītājā tas aizņem sešas lappuses, savukārt grāmatas teksts – apmēram 100 lappuses.

Augu klasifikācijas sistemātiskais saraksts satura rādītājā aizņem divas lappuses, teksts – 50 lappuses. Augi apskatīti šādā secībā: zied-augi → bezziedu augi. Izkārtojot ziedaugus, autors daļēji ir izmantojis Augusta Pirāma Dekandola (*De Candolle*, 1778–1841) dabisko augu klasifikācijas sistēmu.

Mineralogijai veltīts nedaudz vairāk par 20 lappusēm.

Grāmata ir ilustrēta.

Viens no Vidzemes Skolotāju semināra bijušajiem audzēkņiem – pedagogs un izglītības darbinieks Kārlis Dēķens (1866–1942) – rakstīja, ka dabaszinības pasnieguši tikai aprakstāmi, bet semināristi paši uz savu roku studējuši Čārlza Roberta Darvina (*Darwin*, 1809–1882) un Ārona Dāvida Bernšteina (*Bernstein*, 1812–1884) grāmatas. Par Bernšteinu ir jāpiebilst, ka viņš bija Vācijā populārā 21 sējuma darba "*Naturwissenschaftliche Volksbücher*" ("Dabaszinātņu grāmatas tautai") autors. Šajos sējumos Bernšteins sniedza populāru dabaszinātņu sasniegumu apkopojumu. Ar Bernšteina oriģināldarbiem var iepazīties arī Latvijas Nacionālajā bibliotēkā. Latviešu valodā atsevišķus Ā. D. Bernšteina darbus 19. gadsimta sešdesmitajos – septiņdesmitajos gados latviski pārtulkoja Pēteris Sternmanis (1822–1890), bet 1888., 1889. un 1893. gadā – Mārtiņš Sprinģis (? – 1903 vai 1904).

K. Dēķens rakstā "Valkas draudzes skolotāju seminārs", kas publicēts "Izglītības Ministrijas Mēnešraksta" 1930. gada 11. numura 462. lappusē, ar lepnumu atcerējās: "Mēs semināristi cīnījāmies ar

mācības vielu, meklējami ikkatram gadījumam papildinājumu un padziļinājumu. Ja skolotājs šaubījās, vai mēs uzdevumu varēsīm veikt, tad mūsu goda kāre un cīņas dziņa ātrāk nerima, iekam tas nebij pārspēts. Mēs sacentāmies cits ar citu ne atzīmju pēc, bet jautājuma skaidrākas un dziļākas izpratnes labad. Starpbrīžos nereti norisinājās karsti disputi, kuros sprēgāt sprēgāja atjautība un asprātība. Mēs cīnījāmies ar skolotājiem, dodami tiem brīžam pārgudrus jautājumus un atbildes, dažbrīd arī referējami par kādu jautājumu tik plaši, ka skolotājam grūti nācās sekot. Šāda cīņa mācības gaitā pieradināja pie patstāvības. Atsaukšanās uz autoritāti neder; tie piemēri, kas mācības grāmatā, vai ko devis skolotājs vai cits audzēknis, nav pilnvērtīgi. Pašam pierādīt ikkatru apgalvojumu, pašam izveidot savas atziņas, pašiem saviem spēkiem gūt veiksmes.”

Grāmatas *“Das ritterschaftliche Parochiallehrer-Seminar in Walk (...)”* vāka iekšpusē ir ielīmēta fotogrāfija – audzēkņi veic apzaļumošanas darbus pie semināra ēkas. Šī pati fotogrāfija ir Āronu Matīsa raksta 265. lappusē. [17] Līdzīga fotogrāfija ir reproducēta Ivetas Kēsteres un Intas Paipalas rakstā “Būt skolotājam. Jānis Cimze un viņa audzēkņi” rakstu krājuma “Laikmets un personība” 6. laidiena 136. lappusē.

I. Kēsteres un I. Paipalas rakstā ir šāds citāts: “Semināra parādes durvju priekšā zāles laukums ap puķu dārzu, tad līdz lielceļam dārzs, tur augļu koki un ogulāji pa rindai starp sakņu dobēm. Dārzs noslīgst terasveidīgi uz lielceļa, gareniski un šķērsām grants celiņi. Visus kokus sanesuši semināristi uz savām mugurām.” [47, 135]

Vidzemes Skolotāju semināra beidzēju vidū bija Ādams Tērauds (1830–1891) – pirmās oriģinālās botānikas mācību grāmatas autora Jāņa Ilstera (1851–1889) skolotājs, Jānis Bankins (1831–1883) – grāmatas “Īsa fizika jeb dabasmācība (...)” (1880) autors, Juris Dauge (1835–1908) – grāmatas “Zvaigžņu jeb debess mācība” (1865) autors, Juris Kalniņš (1847–1919) – grāmatas “Dabas mācības pirmais kurss (...)” (1878) autors, u. c. Jāpiemin arī Juris Caunītis (1826–1861), Toms Gailītis (1843–1917) un Jānis Sērmūkslis (1855–1913) – aktīvi skolotāju konferenču dalībnieki.

Kā atzīmē Āronu Matīss, Cimzes “darba augļi, Vidzemes skolotāji, bija nevien Cimzes vislielākās rūpes, bet arī viņa dzīvības laime, cerība un prieks. Lai viss godam un labi izdotos, viņš saviem audzēkņiem atgādināja ļoti bieži skolotāja amata grūtumu un svaru un mēdza pie tam daudzkārt salīdzināt skolotāja darbu ar milzi, ar kuru kāds īkstīts, cilvēks saukts, cīnoties. Šim milzim varot pretī atturēties tikai tas, kas katru dienu uz šo cīniņu sagatavojoties. Tādēļ lai neviens nedomā, ka pēc beigta semināra kursa skolotājs jau pilnīgs un visādā ziņā krietns skolotājs. (..) Cimzem par visiem vairāk patika tie audzēkņi, kas uz savu roku savas zināšanas vairoja un savus spēkus visu mūžu tautas skolu darbam upurēja. No tādiem viņš sacīja: “Šie ir tie īstie arīji mūsu laukskolu druvā. Viņi ir mūsu tautas skolas rota.”” [17, 263]

Irlavas Skolotāju semināru atklāja 1841. gadā, tas darbojās līdz 1900. gadam. Tās vēstures dažādie etapi ir apskatīti L. Žukova un A. Kopelovičas grāmatā “Skolotāju izglītība un pedagogiskā doma Latvijā”. [79, 40–50, 108–114] Grāmatzinātnieks, literatūrvēsturnieks un bibliotēku darbinieks Aleksejs Apīnis (1926–2004), kura 80. dzimšanas dienu atzīmējam šogad, grāmatā “Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās” par Irlavas Skolotāju semināra vadītāju Kārli Zadovski (*Sadowsky*) izsakās šādi: “Viņš centās semināristiem sniegt plašu redzesloku, mazāk amata iemaņas. Nākamie pedagogi labi iemācījās vācu valodu, kas pavēra tālus kultūras apvāršņus. Seminārs viņos ieaudzināja reliģiozitāti, tikumības apziņu. Taču ieaudzināja arī izpratni par skolotāja darba nozīmīgumu, attīstīja viņu pašcieņu.” [4, 253]

No Prūsijas uzaicinātais K. Zadovskis bijis liberāli noskaņots racionālists, izcilā Vācijas pedagoga un garīdznieka Gustava Frīdriha Dintera (*Dinter*, 1760–1831) sekotājs. Grāmatas “*Jahresberichte für deutsche Geschichte*” 483. lappusē K. Vadevics (*Wadewitz*) Dinteru dēvē par “Saksijas Pestalociju” un citē viņa frāzi par skolas būtību: skola ir rati, kas ripo uz četriem riteņiem: *Besoldung* – algošanas, *Bildung* – izglītošanas, *Aufsicht* – uzraudzības un *Freiheit* – brīvības.

Savukārt pedagogs Arturs Apinis par Irlavas Skolotāju semināru raksta, ka tā "princips bija: tautskolotājam, kam jāiet tautā, jāmaca ne tikai pātari vien, bet galvenais izprast dzīvi un darbā rādīt, kas dzīvei derīgs. Audzēkņiem mācīja praktisko un teorētisko dārzkopību, kā arī sakņkopību. Dabaszinībām bija jāizskaidro pasaules un dabas parādības, jānovērš māņticība. Dzīvei vajadzēja praktiskus darba darītājus, bet sevišķi lauksaimniecībā, kas ir valsts pamats un bagātība (..) ". [5, 170]

A. Kopeloviča un L. Žukovs rakstā "Skolotāju izglītība Latvijā līdz 1940. gadam" iepriekš atzīmēto papildina ar ļoti svarīgu informāciju: dabaszinībās semināristiem bija jāiepazīst vietējie augi un dzīvnieki. [44, 26]

Interesantus papildinājumus par dabaszinību mācīšanu Irlavas Skolotāju seminārā var atrast A. Ozolas rakstā, kas 1996. gadā publicēts rakstu krājumā "Tukuma novada kultūrvēsture". A. Ozola norāda, ka Landtāgs semināram piešķīris astoņas pūrvietas (viena pūrvietā Kurzemē – 0, 365 ha) tīruma un divas pūrvietas pļavas. Semināristiem katru dienu divas stundas bijis jāstrādā dārzā paša direktora vadībā. [53]

1870. gadā Rīgā nodibināja Baltijas Skolotāju semināru, 1885. gadā to pārcēla uz Kuldīgu, kur tas darbojās līdz 1915. gadam.

Dabaszinības bija Baltijas Skolotāju semināra mācību priekšmetu sarakstā. 1876. gadā izdotajā instrukcijā – *«Инструкция касательно объема и методов преподавания учебных предметов»* bija noteikts, ka skolotāju institūtiem un skolotāju semināriem nav jādod zinātniska izglītība; šo mācību iestāžu uzdevums ir nodrošināt to absolventiem mācību materiāla zināšanas pilsētu skolu līmenī.

Dabaszinības bija viens no mācību priekšmetiem, kuru mērķis bija "piebāzt" jauniešu galvas ar faktiem. Seminārs neizrādīja tieksmi modināt audzēkņu domāšanu un attīstīt to. Baltijas Skolotāju semināra absolvents A. Rudītis rakstīja: "Taisni otrādi, seminārista domāšana bija nevajadzīga, pat bīstama lieta." Dabaszinības seminārā bijis tāds mācību priekšmets, par kuru direktors Strahovičs un revidenti intere-

sējušies tikai par tik, vai tur nemāca par daudz. Rudītis raksta: "(..) tur varēja strādāt un arī nestrādāt, bet katrā ziņā nebija skolēniem jāliek divnieki un jānaidojas ar tiem." [59, 202]

Tanī laikā skolotāju semināros kā oficiālu mācību grāmatu lietoja Maskavas Skolotāju semināra skolotāja un direktora V. Grigorjeva (*Григорьев*) sarakstīto grāmatu «*Три царства природы*» ("Trīs dabas valstis"). Tās pirmais izdevums iznāca 1872. gadā. 19. gadsimta 70.–80. gados tā bija vispopulārākā, to lietoja pat 20. gadsimta sākumā.

V. Grigorjeva grāmatā «*Три царства природы*» ir četras nodaļas: zooloģija → botānika → mineraloģija → cilvēks. Pielikumā ir aprakstīti padomi herbārija veidošanā, tauriņu preparēšanā, akvāriju iekārtošanā u. c.

Dzīvnieku un augu valsts apskats sniegts lepupejošā secībā (no plēsējiem līdz sūkļiem; no divdīgļlapjiem līdz aļģēm, beigās apskatītas arī sēnes). Piebildešu, ka dzīvnieku, augu un minerālu valsts apskatu noslēdz pārskats par to klasifikāciju, kā arī rezumējums.

Cilvēka organisma uzbūvi V. Grigorjevs apskata šādā secībā: kustību orgāni → sajūtu orgāni → gremošanas orgāni → asinsrites orgāni → elpošanas orgāni → cilvēka izmēri un svars → cilvēku rases.

Grāmatas izskaņā ir kopsavilkums par trim dabas valstīm.

Sarakstot šo grāmatu, V. Grigorjevs izmantoja krievu un vācu autoru – Bogdanova, Brēma, Gibela, Keslera, Kutorgas, Lībena, Leinisa, Naumana, Rego, Sokovnika, Vuda u. c. – darbus, kā arī rakstus no žurnāla «*Вестник Естественных наук*» ("Dabaszinātņu Vēstnesis").

V. Grigorjevs grāmatas «*Три царства природы*» priekšvārdā raksta, ka grāmata domāta uzskatāmai apmācīšanai. Grāmatā ir 487 kvalitatīvas ilustrācijas. Galveno vērību autors ir veltījis dabas objektu morfoloģijai un to praktiskajam pielietojumam, zooloģijas kurss ir saturā plašāks, jo aprakstīta arī dzīvnieku uzvedība un ekoloģija. [83, V–VI]

Ievērojamais krievu metodīķis Boriss Raikovs (*Райков*, 1880–1966) V. Grigorjeva grāmatu «*Три царства природы*» vērtēja

negatīvi, uzskatot to pat par vācu metodiķa Augusta Libena darbu parodiju. B. Raikovs nosauca Grigorjeva grāmatu par bezjēdzīgu un bezsaturīgu, jo tanī ir kvaziprecīzi [lat. quasi 'it kā, gandrīz', *salikteņa daļa* – 'šķietums, neīsts, gandrīz'] nevajadzīgi un sīkumaini apraksti. Piemēram, dažu dzīvnieku sugu apraksti ir tik līdzīgi viens otram, ka tos ir grūti atšķirt citu no cita. [82, 154–155]

Baltijas Skolotāju seminārā izglītību ieguva Eistaķijs Līcītis, vēlākais šī semināra mācībspēks, kā arī Frīdrihs (Fricis) Adamovičs (1863–1933) – vairāku mācībgrāmatu skolām dabaszinībās un ģeogrāfijā autors; Kārlis Oskars Ādamsons (1884–1958) – viens no grāmatas "Dabas mācības metodika. (..)" autoriem, kā arī grāmatas "Dabas mācība: Ķīmijas pamatjēdzieni" autors; Vilis Dermanis (1875–1938) – raksta "Dabas zinības tautskolās" autors, dabaszinātniska satura rakstu autors I. K. Rītiņa sastādītajā grāmatā "Avots", Č. R. Darvina darba "Sugu izcelšanās dabiskās izlasas ceļā" tulkotājs (kopā ar V. Teikmani); Jānis Ivanovskis (1876–?) – ķīmijas grāmatas autors pamatskolām un grāmatu sērijas pamatskolām "Dabas zinību grāmata. Dzīvā un nedzīvā daba. Lauksaimniecība" (kopā ar K. Pētersonu) autors; Jānis Rācenis (1881–?) – vairāku grāmatu sēriju autors: "Dabas stāsti pamatskolai. Dzīvā daba", "Dabas stāsti pamatskolai. Nedzīvā daba", "Dabas mācība un lauksaimniecība pamatskolām" (6. klases grāmata sarakstīta kopā ar J. Reņģi); Indriķis Kristaps Rītiņš (1872–1961) – mācību programmu dabaszinībās līdzautors, lasāmgrāmatas "Avots" sastādītājs un atsevišķu rakstu autors, grāmatu: B. Landsberga "Mežos un ārēs" un O. Šmeila "Dabas stāsti" tulkotājs no vācu valodas (kopā ar E. Rītiņu), grāmatas "Sīkbūtnes" autors; Jānis Ūdris (1862–1934) – grāmatu sērijas "Daba un viņas parādības" autors un tulkotājs (pārtulkojis J. Vāgnera grāmatas "Gais", "Uguns un gaisma", V. Lunkeviča "Mācība par dzīvību", M. Šļepcovas "Zirnekļi"). [72]

Par centieniem iekļaut dabaszinības mācību programmās

Arturs Apinis uzsver, ka latvieši-tautskolotāji iestājās par to, lai arī latviešu skolās mācītu to pašu, "ko māca vācu [skolās – E. V.] un kas vāciem zināms par Latvijas floru un faunu. Latviešiem par visu to trūka rakstītu darbu". [5, 1]

A. Apinis stāsta par Kurzemes un Vidzemes draudžu un lauku skolu projektu un normatīvo dokumentu saturu, kuri izdoti 1805., 1807., 1827., 1874., 1876. gadā. Lūk, daži piemēri par dabaszinību saturu skolās. 1805. gadā izstrādātajā draudzes un lauku skolu projektā bijusi norāde: "Skolēniem jāzina par derīgiem un kaitīgiem augiem un dzīvniekiem, cik tas attiecas uz zemkopību un veselības kopšanu. Jāiepazīstas ar dabas parādībām un jāapkaro māņticība. Pasaules "būves" izskaidrošanā nav jāpaceļas līdz lielām zinībām, bet tas, kas pietiekams lauku iedzīvotāju saprātam." [5, 169]

Ar 1807. gadā izdoto rīkojumu "*Von der Schul-Kommission der Kaiserl. Universität zu Dorpat*" ("No Tērbatas ķeizariskās universitātes skolu komisijas") aplūkojamo tematu loks skolās tiek sašaurināts – "skolēni jāiepazīstina ar pazīstamākajiem augiem un dzīvniekiem, kas skaras ar zemkopību". [5, 169] Līdzīgi ieteikumi ir arī 1874. gadā publicētajos "Mācīšanas rādītājos priekš Vidzemes Evaņģēliskās Luteriskās ticības lauku skolām". [5, 173] 1874. gadā izdotajā instrukcijā draudzes skolām ir norāde: "Mācāmā viela jāiedala: dabas aprakstīšanā, vasaras laikā zemniekiem derīgie augi jāapraksta, bet ziemā – cilvēks, dzimtenes dzīvnieki, akmeņi utt. Cietas un šķidras vielas. Vienkāršas magnētiskas īpašības, elektrība, siltums, gaiss, skaņa utt." [5, 174]

1876. gadā izdotajā mācību plānā Kurzemes evaņģēliski-luteriskajām lauku tautskolām – "*Lehrplan für die kurländischen evangel.-lutherischen Landvölksschulen, gegeben von der kurländischen Ober-Land-schulcomission*" – ir aizrādīts, ka skolēniem jā māca tas, kas viņiem no dabaszinībām vēlāk dzīvē ir noderīgs, piemēram, "derīgie un nederīgie

augi un dzīvnieki un fizikas pamatlikumi, lai, skolu atstājot, viņš būtu derīgs pilsonis sabiedrībai". [5, 174]

Vairākos dokumentos ir norādes par nepieciešamību apgūt arī praktiskās iemaņas dārzkopībā (Kurzemē – 1827. gadā, Vidzemē – 1874. gadā). Tiek ieteikts apvienot darbu skolas dārzā ar vingrošanu.

1874. gadā izdotajā instrukcijā draudzes skolām ir norādīts, ka uzmanība jāvēlēt arī skolēnu apziņas ievirzei, ņemot par pamatu reliģisko pasaules skaidrojumu; intelektuālajai un estētiskajai audzināšanai. Tiek aizrādīts uz nepieciešamību mācību procesā izmantot tiešās izziņas metodes: "Jāmācās ar uzskatāmības līdzekļiem pēc iespējas no dabas un jārāda eksperimenti." [5, 174]

"Priekšrakstos priekš Vidzemes lauku-skolām no Evaņģēliski-Luteriskās ticības" (1874) aizrādīts, ka stingri jāpieturas pie tā, kas rakstīts "mācības rādītājos". 1875. gadā izdotajā instrukcijā skolām «Инструкция для двухклассных и одноклассных сельских училищ министерства народного просвещения» ("Tautas izglītības ministrijas instrukcija vienklasīgām un divklasīgām lauku skolām") paskaidrots, ka "dabaszinībās jāaprobežojas ar tik, cik lasāmās grāmatās". [5, 173]

Kā atzīmē A. Apinis, lai gan prasība pēc dabaszinībām skolās un vēlēšanās tās saistīt ar lauksaimniecību un praktisko dzīvi bija nobriedusi, tomēr šī mācību priekšmeta ieviešana daudzās skolās kavējās. To pierāda mācītāja Heselberga dati par dabaszinību mācīšanu Kurzemes skolās 1875. gadā – dabaszinības pēc izvēles mācīja tikai 18,2 % skolu. [5, 171]

A. Apinis raksta, ka tā laika skolotāju sapulcēs izskanējusi doma, ka, "kas pazīst savu zemi un tās dabu, var būt lepns uz savu tautu, un tikai tas zina savas tautas kultūras un sociālās prasības". [5, 171]

Lūk, daži A. Apiņa minētie piemēri par skolotāju sapulcēs apspriestajiem jautājumiem:

- ♦ 1854. gadā Turaidas skolotāju konferencē skolotājs J. Caunītis savā referātā uzsvēris, ka lauku skolās nepieciešami iepazīties

ar ģeogrāfiju un dabu, ļaužu dzīvi, saimniecību, sevišķi Baltijas lietām;

- ♦ 1863. gadā skolotāju konferencē Turaidā skolotājs E. A. Švehs devis praktisku mēģinājumu stundu par telegrāfa darbošanos;
- ♦ 1865. gadā Turaidas skolotāju konferencē demonstrēta fizikas paraugstunda par “sutas mašīnām”;
- ♦ 1868. gadā skolotāju konferencē Alūksnē prāvests Kupfers ziņojis par mācāmiem priekšmetiem un aizrādījis, ka kādas “dabas zināšanas” arī esot jā māca;
- ♦ 1883. gadā Jelgavā vispārīgā Kurzemes skolotāju sapulcē skolotājs Švanberģis referējis par dārzkopību, bet skolotājs K. Langvits no Sabiles lasījis referātu par dabas mācībām un mācīšanas metodiku. Referāta domām un lietderībai pievienojies arī skolotājs Šūberts. Sapulcē pieņemta rezolūcija, ka vismaz viena stunda nedēļā skolās jāpasniedz dabas mācības.

Izsmelošāku informāciju par skolotāju sapulču tematiku var atrast Andreja Viča rakstu sērijā “Latviešu skolotāju sapulces”, kas publicēta žurnālā “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts” 1920. gadā. Piemēram, jautājums par dabaszinību mācīšanas nepieciešamību, dabaszinību kursa saturu un mācīšanas metodiku ticis aplūkots arī Lubānā 1876. gadā: skolotājs T. Gailītis nolasījis referātu “Kas un kā mācāms dabas mācībās mūsu skolā”; Valkā 1878. gadā par līdzīgu tematiku referējis skolotājs J. Sērmūkslis, bet Āraišos 1881. gadā – G. Moors; Turaidā 1886. gadā apspriests jautājums par skolas dārzu ierīkošanu utt.

V. Krūze publikācijā “Mācību un audzināšanas darba jautājumi latviešu skolotāju sapulcēs XIX gs. 70.–80. gados” rakstu krājumā “Latvijas skolu un pedagogijas vēstures problēmas” (1976) izsakās: “(..) Valkas apriņķa pedagogi 1874. gadā noklausījās plašāku referātu par uzskates nozīmi dabaszinībās un veica arī praktiskos darbus. Sapulcējušies atzina, ka šo priekšmetu jāsāk mācīt arī pagastskolās. Dabaszinībām kā mācību priekšmetam uzmanību veltīja arī Kurzemes

skolotāju konferences dalībnieki 1875. gadā. Viņi noklausījās priekšlasījumu par tā mācīšanu laukskolās un debatēs izteicās, ka lielāka uzmanība veltāma augu mācībai – botānikai. Rīgas apriņķa skolotāji atzina, ka dabaszinības īpaši nepieciešams mācīt zemnieku bērniem, jo viņiem jāšķūst par zemes kopējiem.

Laikrakstā “Mājas Viesis” ievietotā informācija liecina, ka Valkas apriņķa skolotāju sapulcē plašas apkaimes tautskolotāji piedalījušies praktiskajās nodarbībās, tādējādi gūdami priekšstatu par to, kā dabaszinību mācīšanu padarīt uzskatāmu. Sapulcējušies skolotāji pievienojušies atziņai, ka “caur dabas mācību cilvēks spēj pacelties no māņu ticības, to īsto gaismu atzīt un dabas spēkus sev par labu lietāt”. Tas liecina, ka progresīvākā skolotāju daļa saprata dabaszinību lomu skolēnu pasaules uzskata veidošanā. Arī 80. gadu skolotāju sapulcēs dabaszinību mācīšanas jautājumi ieņēma ievērojamu vietu. Par šī priekšmeta vietu stundu sarakstā sprieda Cēsu apriņķa laukskolotāju sapulces dalībnieki 1881. gadā. Dabaszinību mācību grāmatas vielas nesistemātiskā sakārtojuma dēļ kritizēja Dobeles skolotāju sapulces 24 dalībnieki. Kurzemes laukskolotāji trešajā vispārējā sapulcē 1883. gadā, kā liecina sapulces protokols, augstu novērtējuši dabaszinību lomu skolēnu domāšanas attīstībā. Šeit priekšlasījuma autors tuvāk pakavējies pie dabaszinību mācīšanas metodēm (..)” [45, 72–73]

Par mācību grāmatām dabaszinībās

Pirms 70 gadiem Arturs Apinis rakstīja: “Tagad jau 350 gadi pagājuši, kamēr grāmata kalpo latviešu tautai savā mātes valodā, bet dabas zinībām tiešā uzdevumā, neatkarīgi no reliģijas viedokļa, ne vairāk kā 60 gadus.” [5, 169]

Arturs Apinis nosauc un īsi raksturo 21 grāmatu latviešu valodā, kuras izdotas 18.–19. gadsimtā, to skaitā mācību grāmatas dabaszinībās un tādas, kuras varēja izmantot kā mācību literatūru.

1870. gadā pedagogijas zinātnes pamatlicējs Latvijā Atis Kronvalds laikraksta "Baltijas Vēstnesis" 23. un 24. numurā rakstā "Par skolas-grāmatu izrādīšanu" ieteic desmit grāmatas, kuras varētu izmantot, mācot dabaszinības. No tām A. Apinis neaplūko trīs: "Sēta, daba, pasaule" (1. grāmata), "Staigāšana caur lopu valsti (..)"; "Tēms un Toms. Dabas teāters (..)". Apinis grāmatu sarakstu papildina ar 1870.–1890. gada izdevumiem. 1. tabulā minētas A. Kronvalda ieteiktās un A. Apiņa aplūkotās grāmatas sakārtotas pēc to izdošanas gada.

1. tabula

**A. Kronvalda ieteiktās un A. Apiņa rakstā aplūkotās
grāmatas dabaszinībās**

Grāmatas nosaukums, izdošanas gads un numurs literatūras sarakstā	Autors, sastādītājs, tulkotājs*
"Augstas gudrības grāmata (..)" (1774, 1776, 1796) [32]	G. F. Stenders
"Dieva radījumi pasaulē (..)" (1860) [28]	H. Kavals *
"Jauki stāsti par dabu un svešām zemēm" (1861) [39]	J. Frīdemanis
"Bībeles dabas-stāsti (..)" (1862, 1883) [20]	E. Dinsbergs *
"Zināšanas un stāsti par pasaules lietām" (1863) [77]	J. Frīdemanis
"Skolas-maizes pirmā daļa (..)" (1867) [62]	L. K. L. Hērvāgens
"Skolas-maize (..)" (1867) [61]	L. K. L. Hērvāgens
"Jauki, brīnišķīgi, pamācīdami stāsti par kustoņu dabas prātu (..)" (1869) [40]	Ā. D. Bernšteins, P. Sternmanis*
"Zināmība par noslēptiem dabas spēkiem (..)" (1869) [76]	P. Sternmanis
"Debess-ēka, jeb reizošana pa mūžīgi bezgalīgas pasaules-rūmi un nemērojama debess-izplatījuma spīdekļiem (..)" (1871) [27]	P. Sternmanis
"Dabas dzīvošana jeb kā zeme, stādi un kustoņi dzīvo (..)" (1873)	P. Sternmanis

"Dabas mācība" (1873) [23]	H. Alunāns
"Mazais bodnieks (..)" (1873) [52]	J. Alunāns
"Radības- (dabas-) stāsti un radības- (dabas-) mācība (..)" (1878) [58]	G. Lembergers, J. Pētersons*
"Dabas mācības pirmais kurss (..)" (1878) [24]	J. Kalniņš
"Īsa fizika jeb dabasmācība (..)" (1880) [34]	J. Bankins
"Dabas stāstu vadonis (..)" (1882, 1886) [37]	J. Kunders, S. Rudzītis*
"Botānika (..)" (1883) [21]	J. Ilsters
"Dabas zinības" četros sējumos (1888, 1889, 1893) [25]	Ā. D. Bernšteins, M. Sprinģis *
"Ziedīņi no dabas mācību druvām (..)" (1889) [75]	K. Langvits
"Par zvēriem" (1890) [55]	A. Beketovs, I. Cīrulis *

Aleksejs Apīnis apcerē "Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām" raksta: "Zinātniskajā grāmatniecībā (..) izdevēju rentabilitātes apsvērumi lika sevi jūtami manīt, īpaši t. s. "augstajos" priekšmetos (ģeogrāfija, vēsture, dabzinības), kuros bija mazs stundu skaits, daļa draudzes skolu tos vispār nemācīja. Izdevēji šādas mācību grāmatas izdeva nelabprāt. Ne viens vien vērtīgs darbs palika guļam rokkrastā." [3, 174]

1. tabulā minētas pēc satura dažādas grāmatas: t. s. "dabas stāsti", grāmatas "dabas mācībā", grāmatas, veltītas atsevišķām dabaszinātņu nozarēm, un pat viena lasāmgrāmata.

Par "dabas stāstu" grāmatām

No 21 A. Apiņa izvēlētās grāmatas "dabas stāstu" kategorijai pilnībā atbilst trīs no vācu valodas tulkotās grāmatas: "Dieva radījumi pasaulē (..)"; "Bībeles-dabas stāsti (..)"; "Dabas stāstu vadonis (..)"; kā

arī grāmatas "Radības- (dabas-) stāsti un radības- (dabas-) mācība (..)" pirmā daļa un fragmenti no G. F. Stendera "Augstas gudrības grāmatas (..)".

Par valodnieka, laicīgās literatūras aizsācēja latviešu literatūrā, apgaismotāja G. F. Stendera "**Augstas gudrības grāmatu (..)**" [32] A. Apinis raksta, ka tā bija pirmā eksaktās zinātnēs latviešu valodā un ka tā bija atbilde dažādiem māņiem, kas par dabaszinībām bija izplatījušies. Apinis piebilst, ka nav zināms, kāda bijusi "Augstas gudrības grāmatas (..)" ietekme tautā, jo latviešu lasītāju pulks bijis pārāk mazs. Apinis, atsaucoties uz materiāliem Andreja Viča "Latvijas skolu vēstures" 1.–3. daļā, atzīmē, ka skolās Stendera grāmatu lietoja.

A. Apinis raksta: "Stenders, atdarinādams vācu autorus, dabas zinātnes pa daļai izskaidro no filozofiski-religioza viedokļa (..). Latviešiem bija jāsaprot dabas parādības tā, kā Bībelē rakstīts un kā muižnieks viņam pavēlēja saprast." [5, 168]

Vācu mācītājs, skolotājs un dabaszinātnieks Johans Heinrihs Kārļis Kavals (*Kawall*, 1799–1881) pārtulkoja grāmatu "*Die Naturgeschichte für Kinder und Elementarschüler, oder erster Unterricht über das Mineralreich, Pflanzenreich und Thierreich (..)*" ("Dabas stāsti bērniem un pamatskolu skolēniem vai pirmā mācība par minerālu, augu un dzīvnieku valsti (..)") un latviešu valodā to nosauca "**Dieva radījumi pasaulē (..)**". [28]

Grāmatā "Dieva radījumi pasaulē (..)" ir sniegts plašs, sistematizēts materiāls par minerālu, augu un dzīvnieku valsti. Tanī mēģināts formulēt svarīgākos dabaszinātniskos jēdzienus, raksturot atsevišķu objektu anatomisko uzbūvi, kā arī fizioloģiskās norises organismos. Objektu raksturošanā tiek izmantots paņēmieni: no tuvākā uz tālāko, no zināmo uz nezināmo utt. Grāmatā tiek uzsvērtā Dieva neaptveramā gudrība un varenība.

Grāmata ir bagātīgi ilustrēta. Attēli ievietoti grāmatas pielikumā. Grāmatas tekstā ir norādes uz papildliteratūru "Latviešu Avīzēs", "Mājas Viesī" u. c. [71]

Šis tulkojums saņem A. Apiņa pamatotu kritiku: "Pārtulkojot grāmatu no vācu valodas latviešu valodā, tas latviešu valodā dod citu virsrakstu, nekā tas bija vācu valodā. Tāds paņēmieni paturēts arī nākošās pārtulkotās mācības grāmatās. Vācu valodas, pa daļai, tīri zinātnisku mācības grāmatu pārtaisīja, atsaucoties un pamatojoties uz Bībeles pantiem. Vai tāds pedagoģisks paņēmieni attaisnojams!" [5, 2]

"Dabas un Zinātnes" 1937. gada 2. numurā K. Princis oponē Apinim: "(..) Apiņa kgs piemin Kavala paņēmieni tekstā iespraust Bībeles citātus un derīgas pamācības un izceļ to kā grāmatas negatīvu īpatnību. Zināms, no mūsdienu viedokļa tamlīdzīgi citāti dabas mācības grāmatās lieki un nevajadzīgi, bet nav jāaizmirst, ka XIX gadsimtenī dabas mācības grāmatās šāda veida citāti visai parasta lieta un dabīgi izriet no valdošā pedagoģiskā virziena. Tā laika pedagogi dabaszinātnes vērtēja no šauri utilitāra viedokļa, t. i. dabaszinātnēm vajadzēja mācīt tikai par to, kas tieši derīgs un ikdienā lietojams. Šāds viedoklis pieturējās gandrīz viscaur XIX gadsimtenim, un pat vēl tagad manāma tā ietekme mācības vielas izvēlē skolu programmās. Vēlāk sāka censties dabaszinātņu pasniegšanu padarīt arī morāliskā ziņā "derīgu", un tā radās grāmatas attiecīgās teksta vietās dažādas derīgas pamācības un Bībeles pantiņi. Piem., vācu pedagogs Zemlers ieteica pārrunāt reizē ar stikla izgatavošanu arī visu zemeslietu iznīcību, mācot par skeletu bija jārunā arī par pazemību utt. Arī Kavala grāmata, tāpat kā tā laika citas līdzīgas grāmatas, ir tikai sava laika gara bērns.

Tomēr šim "utilitārajam" virzienam dabaszinātņu vēsturē ir sava paliekoša nozīme, jo tikai pateicoties tam dabaszinātnes iekaroja un paturēja vietu skolās mācāmo priekšmetu starpā. Cik kuriozs savās galējībās šis virziens mums tagad arī liktos, tomēr šķiet, ka tam virzienam, kas dabaszinātnes ievadījis skolā, būtu jāpieiet ar zināmu pietāti. (..)" [57, 63–64]

Ziņas par grāmatas "**Bībeles dabas-stāsti (..)**" [20] nosaukumu oriģinālā un tās autoru pagaidām nav izdevies atrast. Zināms, ka to izdevusi izdevniecība "*Calver Verlag*" (Vācija).

“Bībeles dabas-stāstos (..)” skolēni iepazīst Svētās Zemes dzīvniekus, minerālus un augus. “Bībeles dabas-stāstu (..)” saturs vietumis līdzinās prozas daiļdarbam ar tēlainiem faktu un notikumu aprakstiem, tanī daudz Bībeles citātu. Mācību vielas apguvi veicināja melnbaltie, tekstam piesaistītie attēli.

Apinis visai skeptiski vērtē latviešu rakstnieka, tulkotāja un skolotāja Ernesta Dinsberga (1816–1902), kura 190. dzimšanas dienu atzīmējam šogad, tulkotos “Bībeles dabas-stāstus (..)”: “Šī grāmata maz ko deva kā mācības grāmata, tikai rādīja, ka latvietis nav jāiepazīstina ar savas dzimtenes dabu, jo citādi tas varēja palikt nepaklausīgs “saviem kungiem”.” [5, 3]

Ar tādu pat skepsi A. Apinis vērtē J. Pētersona tulkoto Georga Lembergera (*Lemberger*) grāmatu “**Radības- (dabas-) stāsti un radības- (dabas-) mācība (..)**” [58], kura oriģinālā saucas “*Naturgeschichte und Naturlehre, für die höheren Klassen der deutschen Werktagsschule bearbeitet*”.

A. Apinis raksta: “Cik grāmatas tulkotāju lielā mērā ietekmē toreizējie latvju likteņu noteicēji, varam spriest no tā, ka tas savu grāmatu veltī: “Augstcienīgam un augstcienījamam Cēsu Kreises garīgam skolu-pārlūkotājam, Dzērbenes un Drustu-draudzes mācītājam V. Keusler ar augstcienīšanu un padevībā šo grāmatiņu dāvina.” Grāmatā dabas parādības apraksta no Bībeles viedokļa, ka Dievs latviešiem ar kunga žēlastību to nu visu devis.” [5, 2]

Grāmatas “Radības- (dabas-) stāsti un radības- (dabas-) mācība (..)” pirmajā daļā autors iepazīstina ar minerālu, augu un dzīvnieku “valstību”. Mācību vielas izklāsts katras “valstības” robežās ir pārdomāts un secīgs: tas sākas ar vispārīgo, kam seko klasifikācija un katras klasifikācijas sistēmā uzrādītās vienības apraksts. Mācību materiāls ir samērā plašs, sistematizēts un secīgs. Ir mēģināts formulēt atsevišķus jēdzienus. Izklāsts ir tēžveidīgs, konspektīvs. Katra paragrāfa noslēgumā ir pateicības vārdi Dievam, bet grāmatas noslēgumā cildināti viņa darbi.

Jāpiebilst, ka tulkotāja neprasmes dēļ grāmatas teksts samērā grūti

uztverams, jo tajā ir daudz sinonīmu latviešu valodā (līdzīgi, kā tas ir virsrakstā) un terminu vācu valodā.

Apinis pozitīvi atsaucas par igauņu pedagoga un rakstnieka J. Kundera grāmatas **“Dabas stāstu vadonis (..)”** [37] tulkojumu. Viņš uzsver: “Aprakstošā veidā aprakstīta zooloģija, botānika un mineraloģija. Šī grāmata jau vairākkārtējās vācu izdevumos bija izveidojusies pedagoģiski un metodiski par labu mācības grāmatu. Kundera dabas mācības grāmatu skolu grāmatu cenzēšanas komisija atļāvusi tikai vēlāk pēc grāmatas pārtulkošanas, tāpēc ka šī grāmata sniedza zinātniski pārbaudīto un atzīto, bet nepamatoja savas atziņas un izskaidrojumus uz Bībeles pantiem.” [5, 2]

Piebildīšu, ka Igaunijas bibliotēkās minētā grāmata ir igauņu valodā. Tās tulkojumu vācu valodā pagaidām nav izdevies atrast. Ticami, ka latviešu valodā tā ir pārtulkota no vācu izdevuma, uz ko norāda kāds J. J. “Baltijas Zemkopja Pielikuma” 1883. gada 41. numurā.

Pirmkārt, tā ir mācību grāmata – mācību satura apgūšanas procesa organizatore. Atšķirībā no zinātniskās literatūras J. Kunders ir atteicies no mācību vielas izkārtošanas pēc kādas no augu vai dzīvnieku klasifikācijas sistēmām. Autors ir izvēlējies raksturīgākos vietējās floras un faunas pārstāvjus, mācību materiāls zooloģijas un mineraloģijas daļā ir papildināts ar interesantiem svešzemju objektiem.

Mācību informācija grāmatā ir apvienota blokos. Autors ir izvēlējies mācību vielas izkārtojumu: dzīvnieki → augi → minerāli, iespējams, tāpēc, ka dzīvnieki (zīdītāji) skolēniem ir labāk pazīstami nekā augi un minerāli.

J. Kunders vispirms iepazīstina ar kādas dzīvnieku klases vai augu apakšnodalījuma aprakstu un tikai pēc tam pievēršas atsevišķu sugu apskatam. Nodaļu un grāmatas beigās J. Kunders mācību vielu apkopo un sistematizē.

Autors ir nodrošinājis pilnvērtīgu mācību patstāvīgā darba organizāciju un loģiskās domāšanas attīstīšanu. Katra objekta apraksts ir

plānveidīgs, īss, labi pārskatāms. Tas ir veidots pēc noteiktas shēmas (zooloģijā un botānikā): apskatāmā objekta morfoloģija, dzimtene, ekoloģija, dzīves veids, saimnieciskā nozīme un nozīme dabā, radniecīgas sugas. Īpaši izdalīta sarežģītāka mācību viela spējīgākiem skolēniem.

Mācību grāmatas teksts ir papildināts ar atsevišķu dzīvnieku sugu, kā arī augu orgānu vai to atsevišķu detaļu zīmējumiem.

J. Kunders ir paredzējis paškontroles darba organizāciju: jautājumi liek atsaukt atmiņā informāciju (faktus, terminus, jēdzienus u. c.), paskaidrot kaut ko, analizēt, salīdzināt utt.

Protams, J. Kundera grāmatā "Dabas stāstu vadonis (..)" var atrast nepilnības, piemēram, pārlietā aizraušanās ar zooloģijas tematiku, atsevišķu jēdzienu skaidrojuma neprecizitātes utt. Taču jāatceras, ka dabaszinātniskā terminoloģija latviešu valodā tanī laikā bija vēl tapšanas stadijā. Bez tam šī grāmata ir tulkojums un neprecizitātes varēja rasties arī tulkotāju vainas dēļ. [70]

Sniedzot informāciju par šīm piecām grāmatām, A. Apinis galveno vērību pievērš apziņas ievirzei tajās. Kā nozīmīgāko darbu pamatoti uzskata J. Kundera grāmatu "Dabas stāstu vadonis (..)".

Par grāmatām dabas mācībā

Četras grāmatas – H. Alunāna "Dabas mācība", J. Kalniņa "Dabas mācības pirmais kurss (..)", J. Bankina "Īsa fizika jeb dabasmācība (..)" un K. Langvita "Ziediņi no dabas mācību druvām (..)" – pamatā apskata fizikas tematus. Arī pirmajā, trešajā un ceturtajā grāmatā ar nosaukumu "Dabas zinības" (autors – Ā. D. Bernšteins, tulkotājs – M. Sprinģis) ir aplūkoti fizikas temati.

A. Apinis grāmatu saturu komentē īsi. Piemēram, Heinrihs Alunāns "Dabas mācībā (..)" [23]: "apraksta nedzīvo dabu un fizikas pamatlikumus", bet galvenā doma grāmatā "Dabas zinības" [25]

bijusi rādīt un pamācīt, kā vajaga un kā nevajaga darīt, kas derīgs un kas nederīgs. Bez Bībeles iespaida tiešas nozīmes uzsvērts vēl ētiski morālais. [5, 3]

Plašāka informācija ir par Vietalvas draudzes skolotāja Jura Kalniņa grāmatu **“Dabas mācības pirmais kurssus (..)”**. Apinis citē Kalniņa viedokli par dabaszinību mācīšanu koncentriskos riņķos un par to, ka mācību grāmatai jābūt tikai palīg līdzeklim skolas darbā, bet ne galvenajam. “Līdzīga satura mācības grāmatu saraksta Aizkraukles skolotājs J. Bankins 1880. gadā.” [5, 4]

Par Sabiles skolotāju Krišjāni Langvitu (?–1890) – grāmatas **“Ziediņi no dabas mācību druvām (..)”** [75] autoru – Apinis raksta, ka viņš esot uzstājies skolotāju sapulcēs un referējis par dabaszinībām un to mācīšanas metodēm. [5, 4]

Dažās grāmatās var atrast arī informāciju par augu un dzīvnieku fizioloģiju, piemēram, M. Sprinģa tulkotajā grāmatā **“Dabas zinības”** [25] – par dažiem ziedaugu organoģenēzes etapiem, par gremošanu un asinsriti.

Pētera Sternmaņa “apgādātajā” grāmatā **“Dabas dzīvošana jeb kā zeme, stādi un kustoņi dzīvo”** var atrast daudzveidīgu informāciju no ķīmijas, ģeoloģijas, augu un dzīvnieku fizioloģijas.

Tādējādi grāmatas “dabas mācībā” lielākoties aplūkoja fizikas tematus: skaidroja fizikas jēdzienus, apskatīja dažādu ierīču darbības mehānismus. Retāk “dabas mācības” grāmatās aplūkoja ķīmijas [34] un fizioloģijas tematus.

Par grāmatām, veltītām atsevišķām dabaszinātņu nozarēm

Augu valstij veltītas grāmatas: J. Ilstera “Botānika (..)”, J. Alunāna “Mazais bodnieks (..)”; dzīvnieku valstij – A. Beketova grāmata “Par zvēriem”, “Jauki, brīnišķīgi, pamācīdami stāsti par kustoņu dabas

prātu (..)”, “Dabas zinības” (2. sējums); astronomijai – “Debess-ēka, jeb reizošana pa mūžīgi bezgalīgas pasaules-rūmi un nemērojama debess-izplatījuma spīdekļiem (..)”, fizikai – “Zināmība par noslēptiem dabas spēkiem”.

Pamatotu A. Apiņa uzslavu saņem Jāņa Ilstera sarakstītā mācību grāmata **“Botānika tautas skolām un pašmācībai. Elementārkurss”** [21]: “Tā ir pirmā labākā grāmata latviešu valodā dabaszinībās, saskaņota ar zinātnes atzinumiem. Pedagoģiski aprakstāmais viedoklis lietpratīgs.” [5, 4]

J. Ilsters šādi stāsta par grāmatas tapšanu: “Pirms šo darbu uzsāku, ieskatījos pulka metodēs, izšķīrstīju daudz botāniskus rakstus, salīdzinādams viņus ar latviešu vajadzībām (..). Jaunlaiku metode tautskolām tad ir: dabas ķermeņus papriekš aplūkot pa vienam un pēc tam savērt sistēmā, citus jaunus tiem piebiedrojot klāt. (..) Lai stāds būtu pilnīgi aprakstīts, kā tas izskatās, iz kādām daļām salikts, kā dzīvo un attīstās, tad pie stādu aprakstiem ir savienotas: stādu morfoloģija, anatomija un fizioloģija. Bez tam ievērota stāda dzīve citu dabas ķermeņu pulkā, kā arī priekš cilvēka. Stādu apraksti ir ņemti iz visas stādu valsts, iz svarīgākajām fanerogamu un kriptogamu ģimilijām. (..)

Stādu apraksti turās pie tēvijas stādiem un iet līdz ziedulaikam, lai varētu vajadzīgos stādus pašus, vēl ziedošus, bērniem celt priekšā. Atjaunošanai labs palīgs ir kaltētu stādu krājums jeb herbārijs (..)” [21, III–IV]

J. Ilstera “Botānika (..)” sastāv no priekšvārdiem un divām nodaļām.

Tās pirmajā nodaļā sniegtas izsmeltošas ziņas par 30 vietējiem objektiem: par 25 segsēkļu sugām; par vienu – kailsēkli, papardi, sūnu, ķērpi un sēni. Autors ir izmantojis augu sugu aprakstīšanas monogrāfisko principu, t. i., katra apraksta saturs ir izsmeltošs un sastādīts pēc strikta plāna: augu sugas nosaukums latviešu un latīņu valodā; augšanas vieta un augsnes īpašības; ziedēšanas laiks; auga veģetatīvo un ģeneratīvo orgānu un to daļu apraksts; saimnieciskā nozīme; radniecīgie augi; dzimta.

J. Ilstera sastādītie augu apraksti parāda, ka autors ir rūpīgi pētījis augu ārējo un iekšējo uzbūvi, novērojis augu augšanu un attīstību; bez tam savus novērojumus pratis raiti un interesanti izklāstīt. Rakstot par konkrēto, prasmīgi mācību vielu papildinājis ar vispārīgo.

Grāmatas "Botānika (..)" pirmajā nodaļā ir 30 augstas kvalitātes melnbaltās ilustrācijas. Ticami, ka tās ir patapinātas no kāda vācu izdevuma. Zīmējumi ir kombinētie: ir augu kopskati, kā arī atsevišķu augu orgānu vai to daļu palielināti zīmējumi. Zīmējumi ir ievietoti tekstā. Zīmējumu detaļas ir apzīmētas ar cipariem un burtiem, bet zem zīmējuma ir doti to nosaukumi.

Lai uzskatāmāk salīdzinātu svarīgākās atsevišķu augu kopīgās un atšķirīgās pazīmes, teksts ir papildināts ar divām salīdzinošām tabulām. Vairāku augu aprakstu noslēgumā ir jautājumi paškontrolei.

"Botānikas (..)" otrajā nodaļā ir konspektīvs kopsavilkums par augu veģetatīvo un ģeneratīvo orgānu uzbūvi. Īsi aplūkota augu fizioloģija.

Grāmatu noslēdz augu klasifikācijas sistēmu raksturojums. Pirmajā nodaļā 30 aprakstītie objekti kalpo K. Linneja mākslīgās augu klasifikācijas sistēmas un A. P. Dekandola dabiskās augu klasifikācijas sistēmas ilustrēšanai.

Jura Alunāna (1832–1864) grāmatu "**Mazais bodnieks (..)**" [52], kurā aprakstīti lielākoties dažādi svešzemju kultūraugi, Apinis atzīst par derīgu skolā.

1861. gadā J. Alunāns savam brālim Heinriham rakstīja: "Esmu sarakstījis mazu latvju grāmatiņu, apmēram četru drukas lokšņu biezumā, kas tautai būs dažā ziņā derīga. Grāmatiņā esmu aprakstījis divdesmit četru tirdzniecībā pazīstamu kulturas augu dzīvi, kur tie aug un kā tos iemanto, piemēram, tēju, kafeju, rīsus, cukura niedru, tabaku, piparus, Brazīlijas koku kakao, muskatu, sinepes. Grāmatiņa labi noderēs sīktirgotājiem, krodzniekiem, moderēm, saimniekiem utt." [41, 386] Var piebilst – arī skolotājam un jebkuram interesentam.

1863.–1864. gadā J. Alunāns tās saturu papildināja. Kopā grāmatā

“Mazais bodnieks (..)” J. Alunāns ir sniedzis plašu informāciju par vairāk nekā 40 augu sugām vai ģintīm. Tās ir: “Tējas krūms; Kafejas koks; Cigoriņi; Karruba koks; Aliva; Kaučuks; Orsellā; Skujinieki; Kokosa palma; Zago koks; Zago palma; Dattas palma; Fīgas koks; Saldenā sakne; Vīna koks; Ingvers; Kampara koks; Kurbarila koks; Mastika koks; Bencoina koks; Asiņu jeb kampečas koks; Magona; Krapa stāds; Kakao koks; Rīši; Cukuru niedre; Svikli; Tabaks; Kokvilnas krūms; Indigo stāds; Baltās sinepes; Nagleņu koks; Melno piparu krūms; Mandeļu koks; Kanieļa koks; Pimenta koks; Muskatu koks; Vaniļļa; Laura koks; Īstais safrans; Bresiles koks; Sappana koks; Svētais fīgas koks.”

Visu augu apraksti grāmatā “Mazais bodnieks (..)” veidoti līdzīgi: minēti to nosaukumi latviešu un latīņu valodā, tam seko norāde, vai augi aug vai tiek audzēti Latvijā; tiek apskatīta augu morfoloģija; norādītas augšanas vai audzēšanas vietas pasaulē, aplūkota to saimnieciskā nozīme.

J. Alunāna sastādītie apraksti ir līdzīgi sugu aprakstiem augu noteicējos. Lielāku lasītāju interesi izraisa autora sniegtās ziņas par augu ģeogrāfiju un to saimniecisko nozīmi, bet īpaši – paša autora komentāri. Piebildīšu, ka daudziem augu praktiskā pielietojuma aprakstiem mūsdienās lielākoties ir kultūrvēsturiska nozīme.

1890. gadā Indriķa Cīruļa tulkojumā iznāca Pēterburgas universitātes profesora Andreja Beketova grāmata “**Par zvēriem**” [55], kuru Apinis ieteica lietot par rokasgrāmatu.

Grāmatā “Par zvēriem” ir sešas nodaļas. Pirmajā nodaļā formulēts jēdziens ‘dzīvnieks’, aplūkota dzīvnieku valsts klasifikācija, bet pārējās – apskatīti ūdens zīdītāji no vaļu un roņu kārtas, kā arī tipiski plēsēju kārtas pārstāvji no kaķu dzimtas: kaķi, tīģeri un lauvas.

“**Jauki, brīnišķīgi, pamācīdami stāsti par kustoņu dabas prātu (..)**” [40] ir interesanti uzrakstītās Ā. D. Bernšteina grāmatas “*Naturwissenschaftliche Volksbücher*” 2. sējuma par dzīvnieku instinktiem tulkojums 1869. gadā. Grāmata iznāca Sanktpēterburgā, tulkotājs – Pēteris

Sternmanis – “Kollegien Registrator, Latviešu draudzes skolmeistars pie Jēzus-baznīcas Pēterburgā”. Gandrīz 20 gadus vēlāk Ā. D. Bernšteina darbu atkārtoti pārtulkoja M. Sprinģis (“Dabas zinības”, 2. sējums).

1869. gadā iznāca ar P. Sternmaņa vārdu parakstītā grāmata **“Zināmība par noslēptiem dabas spēkiem”** [76], par kuru A. Apinis saka, ka tas bija no Bībeles viedokļa populāri zinātnisks fizikas elementārkurss.

A. Apinis no astronomijas grāmatām nosauc ar P. Sternmaņa vārdu parakstīto grāmatu “Debess-ēka, jeb reizošana pa mūžīgi bezgalīgas pasaules-rūmi un nemērojama debess-izplatījuma spīdekļiem (..)”, bet ārpus A. Apiņa redzesloka ir palicis Kārļa Kristiāna Ulmana (*Ulmann*, 1793–1871) apcerējums “Kādas ziņas par to, ko pie debess redzam” (1837), viņa sastādītās zvaigžņu kartes “Debess rullis” (1837), kā arī ievēribas cienīgā Jura Dauges grāmata astronomijā “Zvaigžņu jeb debess mācība (..)” (1865).

“Debess-ēka, jeb reizošana pa mūžīgi bezgalīgas pasaules-rūmi un nemērojama debess-izplatījuma spīdekļiem (..)” (1871) iepazīstina ar Saules sistēmu.

Uz grāmatas vāka ir šādas dzejas vārsmas:

“Bezgalība! Man šausmas nāk,
Kad tev apdomāt dvēs'le sāk,
Man sirds izkrist un pušu plīst,
Man visi prāti zūd un šķīst.”

Grāmatu ievada vairāk nekā četras lappuses Bībeles citātu. Tam seko šāds ievads: “Dabā nekas nenotiek kā no nejauši, bet viss notiek pēc mūžīgiem nepārvēršamiem likumiem, un jo vairāk kāda tauta dzenās un mācās dabu un dabas likumus atzīt, jo drīzāk tā nāk pie prāta apgaismošanas. Dabā valda mūžīga patiesība. Kad mēs mācāmies dabu un dabas likumus atzīt, tad mēs mācāmies Dievu to dabas radītāju ar viņa īpašībām atzīt. Kas to grāmatiņu “par noslēptiem dabas spēkiem” lasīs, tas arī to dabas radītāju apbrīnos. Kas šo “reizošanu pa

debess-izplatījuma ēku” apdomīgi lasīs, gan arī daudz maz noskārtīs, ko tas apzīmē, kad mēs sakām: Dievs ir mūžīgs, visu varens, visur klātbūdam, tam nav nedz iesākuma, ne gala u. t. j. pr. Tie priekšā likti Bībeles vārdi kā caur sevišķu sprediķi katram uzmanīgam šās grāmatīņas lasītājam izskaidrosies.” [27, 7]

62. lappusē ir bīskapa Rihtera raksts “uz Cenzūri”: “Šinī grāmatīņā “Debess-ēka” nav bezdievīgas un neticīgas domas, bet viņa īpaši dzenas – tik labi caur to priekšvārdu, kas no Bībeles-peršām salikts, kuras stāsta, kā Dieva godība dabā parādās; kā arī caur to gala-vārdu, kurā cilvēka gala-mērķis jeb priekš kam viņš ir radīts, garīgā valstībā sastāv – it sevišķi kristīgu būšanu apstiprināt un pie kristīgas ticības turēties.”

Grāmatas “Debess-ēka, jeb reizošana pa mūžīgi bezgalīgas pasaules-rūmi un nemērojama debess-izplatījuma spīdekļiem (..)” pirmajā paragrāfā autors raksta: “Miesīgi mēs debesīs nevaram reizot, mums tūlīn jau galva reibtu un acis apžilbtu, tādēļ – kam gribās garā tikai ar savām domām pa bezgalīgu pasaules rūmi līdz reizot, tas lai visas savas domas, prātu un saprašanu labi saņem kopā, jo mēs reizosim žiglāki kā zibins pa debess izplatījuma ēku.

Ar Dievu, zeme, mēs dodamies taisnu ceļu uz mēnesi; tomēr kādu tūkstošu jūdžu no zemes nu drusku apstāsimies un skatīsimies uz mūsu zemi, kā tai klājas.”

Aprakstījis Zemes uzbūvi, autors lasītāju ved Saules virzienā: “Mēness un zemes lode mums pakaļā paliek mazi, zeme kā ābols, mēness kā zirnis, un abi griezdamies steidzas to lielu riņķi no 120 miljonu jūdžu ap sauli apskriet. Zemes lode dodās katrā sekundē 4 jūdzes uz priekšu (..) Mēnešam vēl ātrāki jāskrien, jo tam jāsteidzas ne vien zemei līdzī, bet bez tam vēl mēnesī reizu jāapskrien lielā riņķī ap mūsu zemi” utt.

“Jurists Jānis Frīdemanis (1837–1899) ap tiem pašiem gadiem daudz rakstījis par dabaszinātniskiem jautājumiem. Šos sacerējumus vai tulkotos darbus, protams, vienā otrā gadījumā varēja izlietot skolās kā rokas vai mācības grāmatas,” raksta A. Apinis.

Par lasāmgrāmatu

Apinis savā rakstā vairākkārt atsaucas uz Gaujienas mācītāja Leonharda Kārļa Ludviga Hērvāgena (*Heerwagen*, 1817–1899) sastādīto lasāmgrāmatu “Skolas-maize (..)” [61; 62], jo tanī “aprakstīti parastākie augi un dzīvnieki. Pedagoģiski un metodiski mācības viela labi sakārtota, tur derētu pat vienam otram mūsu dienu dabas mācību grāmatu autoram ieskatīties, lai, sarakstot grāmatu, ņemtu vērā vairāk bērna attīstības pakāpi. Grāmatai bija 10 izdevumi”. [5, 3]

Līdzīgās domās par Hērvāgena sastādīto lasāmgrāmatu “Skolas-maize (..)” bija arī K. Karulis. 1967. gadā viņš rakstīja: “Sastādītājs gan bija vācu mācītājs, bet ar samērā liberāliem uzskatiem. Viņš pieaicināja darbā vairākus progresīvus latviešu skolotājus, izvēlējās vispusīgāku vielu lasīšanai, pat kādus J. Alunāna, J. Zvaigznītes, A. Kronvalda darbiņus. “Skolas maize” ir pirmā grāmata, kas mācību procesā ievadīja īstu daiļliteratūru, kaut arī vēl moralizēšanas nolūkos.” [42, 170]

“Skolas-maizes” pirmās daļas septiņu nodaļu saturs ir šāds: I. Pasaciņas; II. Stāsti; III. Dabas ziņas; IV. Par vērā liekamiem vīriem un notikumiem; V. Par veciem latviešiem; VI. Ģeogrāfijas ziņas; VII. Sakāmi vārdi.

Dabaszinību nodaļā lielākoties aprakstīti dažādi ārzemju augi un dzīvnieki bez jebkādas sistēmas, piemēram, Strauss; Lauva; Orangutans; Jūras rupucis un valzivs; Vista un bite; Siļķes; Eglītes radnieks; Kamielis; Cukurs; Elefants; Kafija; Cērmes; Maizes koks; Tīģeris; Kāpostu koks; Čūska; Ūdens spēks.

“Skolas-maizes” otrās daļas sešu nodaļu saturs ir šāds: I. Teikas, II. Stāsti; III. Dabas ziņas; IV. Vēstures ziņas; V. Ģeogrāfijas ziņas; VI. Dziesmas.

Līdzīgi kā lasāmgrāmatas pirmajā daļā, arī otrās daļas nodaļā “Dabas ziņas” ir publicēts nesistematizēts materiāls. Septiņu rakstu autors ir Hērvāgens: pieci raksti veltīti dzīvās dabas objektiem, viens – petrolejai jeb zemes eļļai, viens – gaismai.

Atsevišķas fizikas tēmas: "Ķermens (kerpers) un viņa viscaurīga daba", "Par gaisu", "Par siltumu", "Par elektricitāti", "Par galvanismu" un "Par telegrāfiem" mēģina aprakstīt Dinsbergs. Lai gan šajos Dinsberga rakstos var atrast zinātniska rakstura kļūdas, taču šajā rakstu kopā ir arī pozitīvais – autors sniedz dabaszinātnisko eksperimentu aprakstus, kā savulaik G. F. Stenders "Augstas gudrības grāmatā (..)".

Dažus rakstus ir uzrakstījis Jānis Bankins, piemēram, par zirgu, sāli, varavīksni, par laika aprēķināšanu un kalendāru, bet par fotogrāfiju – Ādams Tērauds.

M. Lācis rakstīja: "'Skolas-maize" bijusi mūsu vecākās paaudzes skolotāju, rakstnieku u. c. inteligentu iemīlotā lasāmviela bērnībā." [48, 25–26] To apstiprina rakstnieks Andrejs Upīts: "Neviena cita no tūkstošām vēlāk lasītām uz mani nav atstājusi tādu iespaidu kā šī." [69, 893]

Par dabaszinību grāmatām pēc 1890. gada

Raksta "Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g." noslēgumā Arturs Apinis izsaka rūgtus vārdus: "Nākošos gados dabas mācības grāmatas mātes valodā palika arvien mazāk, un tās palēnām izņēma no apgrozības. To vietā stājās krievu valodas mācības grāmatas. Populāri zinātniskā veidā raksti un apraksti bija domāti vairāk tautai, bet skolas uzdevums bija audzināt citā garā. To skaidri arī saka Matīss Kaudzīte 1886. gadā ["Rīgas Latviešu biedrības Zinības komisijas rakstu krājums" – E. V.], sniegdamš pārskatu par latviešu skolu un zinību grāmatām: "Mums latviešiem nav vēl tā kā citām tautām: tautskolas, vidējās skolas un augstskolas mācības grāmatas, bet ir tikai tautskolas, vai nu sarakstītas, vai tulkotas." Kaudzīte izsaka prieku par ģeogrāfijas mācības grāmatām, bet par dabas mācības grāmatām nemin.

Otrs tāds liecinieks ir Bebru Juris, kurš tanī pašā rakstu krājumā 1895. gadā par mācības grāmatām latviešu valodā raksta: "Latviešu valodā mācības grāmatas arvien paliek mazāk, tāpēc ka skolās ievēd

valsts valodu (krievu). Pēdējos gados iznāk tikai reliģiska satura un latviešu valodas mācība.”

No šī raksta varam taisīt slēdzienu, ka skolā savu vietu dabaszinības kā atsevišķs priekšmets ieņēma pamazām. Sagatavojot praktiskai dzīvei derīgus pilsoņus, dabaszinības skolās sāka pamazām saistīt ar lauku dzīvi. Nepārprotami skaidrs ir tas, ja gribam, lai mūsu jaunatne būtu nacionāli latviešu garā audzināta, tai jāpazīst sava zeme un daba.” [5, 5]

Dažas pārdomas par Artura Apiņa rakstu “Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g.”

A. Apiņa raksts “Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g.” liecina par autora zināšanām Latvijas vēsturē un dabaszinību mācīšanas vēsturē. Rakstā A. Apinis ir centies apkopot plašu jautājumu loku, meklēt kopsakarības un izdarīt secinājumus. Jāpiebilst, ka raksta autors ne vienmēr konsekventi lieto terminus: “dabas stāsti”, “dabas mācība”, “dabas zinības”, “dabas zinātnes”. Vārdam “dabas mācība” 19. un 20. gadsimtā bija dažāda nozīme.

A. Apinis piemin ievērojamo vācbaltiešu dabaszinātnieku – J. B. Fišera, J. K. Klīnges, K. R. Kupfera, E. Lēmana u. c. – nozīmīgākos darbus par Latvijas floru un faunu.

A. Apinis sniedz informāciju par dabaszinību mācīšanu skolotāju semināros un latviešu skolās 19. gadsimtā. Viņš nosauc personas, kuras veicināja dabaszinību iekļaušanu latviešu skolu programmās. Tie ir pedagogi: J. Caunītis, J. Cimze, A. Kronvalds, K. Langvits, E. A. Švehs, J. K. Volters; garīdznieki: Girgensons, Kupfers, F. Morics, P. E. Šacs, K. K. Ulmans u. c.

A. Apinis cenšas sniegt priekšstatu par divdesmit vienu dabaszinību grāmatu, sākot ar G. F. Stendera “Augstas gudrības grāmatu (..)” [32].

A. Apinis lielākoties vērtē grāmatu satura zinātniskumu, taču nav pievērsies grāmatu satura izklāsta salīdzinājumiem. Vairākas grāmatas sarakstītas, ņemot par pamatu t. s. utilitāro virzienu jeb dabas objektu praktisko pielietojumu [20, 28]. Taču J. Ilsters "Botānikā (..)" [21] ir izmantojis vācu pedagoga A. Lībena aprakstoši morfoloģiskā virziena teorētiskās nostādnes.

Apinis kritizē E. Dinsberga tulkotos "Bībeles dabas-stāstus (..)" [20], taču nepiemin interesantāko un vērtīgāko šīs grāmatas nodaļā "Minerāl- jeb akmiņu cilts", kurā autors vai tulkotājs, iespējams, Č. R. Darvina darba "Sugu izcelšanās" (1859) ietekmē, šaubās par Bībelē aprakstīto. "Bībeles dabas-stāstu (..)" autors vai tulkotājs mēģina salīdzināt un pretstatīt pieņēmumus, analizēt tos, noteikt cēloņus un sekas, meklēt analogijas u. c. Ar to autors veicināja kritiskās domāšanas prasmju apguvi.

A. Apinis nav rakstījis par mācībgrāmatu veidošanas principiem, piemēram, par mācību vielas atlasī un strukturēšanu. Viņš neraksta arī par mācībgrāmatās lietoto dabaszinātnisko terminoloģiju. 18.–19. gadsimtā zinātniskā terminoloģija latviešu valodā tikai veidojās. A. Apiņa minētajās grāmatās terminu lietojumā nav vienprātības, piemēram, dzīvnieku valsts tiek apzīmēta kā "dzīvu miesu cilts" [32], "lopu cilts" [20], "zvēru valstība" [58], "kustoņi" [37], bet augu valsts [28] – "augļu cilts" [32]; "stādu valstība" [58] u. c. Vienprātības terminu lietošanā dažkārt nebija pat viena autora darbā. Piemēram, par mācību vielas apguvi apgrūtināšu var uzskatīt G. Lembergera grāmatas tulkojumu "Radības- (dabas-) stāsti un radības- (dabas-) mācība (..)". [58] Tulkotājs J. Pētersons gan grāmatas virsrakstā, gan tekstā vienu otram līdzās lieto viena vārda vairākus nosaukumus – sinonīmus, iekavās nereti norādot arī vārdu vācu valodā. Bez tam J. Pētersons daudzus vācu vārdus latviski ir pārtulkojis tieši pa zīlēm.

Mācību vielas uztverē zināmas grūtības sagādā neveikli izteikti, grūti saprotami vai pat kļūdaini atsevišķu jēdzienu, likumu vai pamatprincipu formulējumi.

Vairākās grāmatās mācību vielas izklāsts ir secīgs un sistemātisks, vienots pēc plāna un stila [20, 21, 28, 34, 37, 52, 58, 75]. Izklāstot atsevišķas tēmas, informācija tiek analizēta, salīdzināta, klasificēta, sistematizēta un vispārināta [21, 37]; salīdzinot vietējos un svešzemju dabas objektus, grāmatu autori rod iespēju detalizētāk un vērienīgāk iepazīt dzīvo un nedzīvo dabu Latvijā, Eiropā un citur pasaulē [20, 28, 32, 37].

Lietotas melnbaltās [20, 21, 37, 52, 55, 75] un krāsainās ilustrācijas [28, 39], kuru kvalitāte ir dažāda. Visrūpīgākās melnbaltās ilustrācijas, kas attēlo augu ārējo izskatu, to orgānu vai daļu uzbūvi, ir J. Ilstera [21] darbā. Tās atvieglo teksta uztveri un palīdz teksta izpratnē: zem katra zīmējuma ir auga nosaukums un atsevišķu zīmējuma detaļu nosaukumi, attēli ir saistīti ar tekstu. Arī "Bībeles dabasstāstos (..)" [20] melnbaltās ilustrācijas ir saistītas ar tekstu. Augi un dzīvnieki nereti ir attēloti dabas vidē. Tas dod iespēju salīdzināt tos pēc izmēriem, masas u. c. To nevar izprast, apskatot ilustrācijas grāmatā "Dieva radījumi pasaulē (..)" [28].

Kunders [37] melnbaltos attēlus ir apvienojis grupās, un tie ir ievietoti tekstā kā atsevišķas lapaspuses ar attēliem. Grāmatā "Dieva radījumi pasaulē (..)" krāsainās ilustrācijas arī ir grupētas pa vairākām kopā, taču tās atrodas grāmatas beigās. Tas apgrūtina mācību darbu. Dažu grāmatu tekstā ir norādes [28; 37], kā strādāt ar ilustrācijām.

Paškontrolei autori ir paredzējuši jautājumus, piemēram, liek atsaukt atmiņā informāciju (faktus, terminus, jēdzienus u. c.) [37], paskaidrot kaut ko, analizēt, salīdzināt utt. [28, 37].

Grāmatu teksti tuvi populārzinātniskajam valodas stilam. Taču atsevišķi darbi vietumis līdzinās prozas daiļdarbiem ar tēlainiem un emocionāliem faktu un notikumu aprakstiem [20, 40].

Lasot A. Apiņa ieteiktās grāmatas, var arī izprast, kā laika gaitā attīstījusies latviešu valoda.

II

Par pedagogu Arturu Apini

Arturs Apinis dzimis 1903. gada 24. augustā Valmieras apriņķa Katvaru pagasta Ķersberu mājās zemnieku Miķeļa un Annas Apiņu piecu bērnu ģimenē kā jaunākais dēls. A. Apinis skolas gaitas uzsācis Umurgas draudzes skolā, mācības turpinājis Limbažu un Rīgas pilsētas 2. vidusskolā.

Jau mazotnē Arturs izrādījis interesi par dabu. Vecākais brālis Hermanis pārliecinājis tēvu par to, ka Arturam ir jāiegūst augstākā izglītība.

1925. gadā Arturs iestājies Latvijas Universitātes (LU) Dabaszinātņu un matemātikas fakultātes Dabaszinātņu nodaļā.

Kā atzīmē A. Apiņa dēls Tālivaldis, viņa tēvs ar dziļu cieņu atcerējies savus mācītbspēkus: botāniķi – privātdocentu Paulu Galenieku (1891–1962), norvēģu profesoru Embriku Strandu (*Strand*, 1876–1947) un fakultātes dekānu, fiziķi Frici Gulbi (1891–1956). 2006. gadā viņi visi ir jubilāri: P. Galeniekam un F. Gulbim aprit 115. dzimšanas diena, bet E. Strandam – 130.

Studiju gadi A. Apinim bijuši grūti materiālā ziņā, tāpēc Arturs ziemā pasniedzis privātsiņķus, bet vasarā strādājis lauku darbus, palīdzot brāļiem. Lai taupītu ceļanaudu, Arturs ceļu no Rīgas uz dzimto pusi nereti mērojis kājām.

1929.–1931. gadā students A. Apinis strādājis par skolotāju Marijas Milleres privātgimnāzijā Rīgā.

A. Apinis bijis arī studentu korporācijā.

1932. gadā A. Apinis absolvējis LU, ieguvis arī dabaszinātņu kandidāta grādu. Pēc 1939. gadā apstiprinātajiem noteikumiem šo grādu pielīdzināja dabaszinātņu maģistra grādam.

1932. gadā A. Apinis bijis obligātajā karadienestā Cēsu 5. kājnieku pulkā. Pēc atgriešanās no karadienesta viņš strādājis Rīgas

pamatskolās par skolotāju – stundu atvītotāju. 1933./34. mācību gadā A. Apinis bijis Lubānas ģimnāzijas skolotājs. Darba gaitas viņš turpinājis Rīgā: 1. un 3. Valsts ģimnāzijā, 6. pilsētas vidusskolā. Visilgāk A. Apinis ir strādājis Rīgas 1. Valsts ģimnāzijā.

1935. gadā "Izglītības Ministrijas Mēnešraksta" 7./8. numurā tika publicēts A. Apiņa raksts "Latviešu valodā sarakstīto ģeogrāfijas mācību grāmatu un ģeogrāfijas karšu attīstība līdz ar viņu nozīmi no 1854.–1918. gadam". Pēc gada iznāca jau iepriekš raksturotā publikācija "Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g.". Artura Apiņa raksti, kā atceras viņa dēls Tāļivaldis no sava tēva nostāstiem, esot izsaukuši lasītāju polemiku. Ir jāizsaka nožēla, ka A. Apinis neturpināja pētīt dabaszinību mācīšanas vēsturiskos aspektus Latvijā.

Arturs Apinis kopā ar brālēnu biologu Arvīdu Eduardu Apini pētījis Maizezera dūņu ārstnieciskās īpašības.

1944. gada beigās A. Apinis uzsācis darbu Latvijas Valsts universitātes (LVU) Bioloģijas fakultātes Zooloģijas katedrā par asistentu, vēlāk strādājis par vecāko lektoru. Viņš vadījis praktiskos darbus un seminārus, pieņēmis kolokvijus un ieskaites. Arturs Apinis pētījis molusku sugu izplatības areālus Vidzemē. Viņš docējis arī dabaszinātņu mācīšanas metodiku.

T. Apiņa dēls Tāļivaldis atceras studentu lauku prakses Pļaviņās, ko studentiem vadīja profesori Pauls Galenieks, Jānis Arnolds Lūsis (1897–1979) un viņa tēvs. Mācībspēku attiecības bijušas koleģiālas. Dzīves apstākļi kā studentiem, tā mācībspēkiem bijuši vienādi: viņi nakšņojuši Pļaviņu vidusskolas klasēs uz grīdas uz salmu maišēliem.

Paralēli tam 1945.–1948. gadā A. Apinis strādājis par ārstata docenta v. i. Latvijas Lauksaimniecības akadēmijas (LLA) Zooloģijas katedrā un docējis speciālos zooloģijas kursus. Praktiskie darbi notikuši LLA izmēģinājumu stacijā "Rāmava".

No 1948. gada A. Apinis strādājis arī Valsts Pedagoģiskajā institūtā, kur neklātņiekiem lasījis lekcijas dabaszinātņu mācīšanas metodikā. 1950. gadā A. Apinis no darba LVU ticis atbrīvots.

Motivācija: stundu skaita samazināšana. Faktiskais atbrīvošanas iemesls bijis cits – Apiņa ironiskā attieksme pret Trofima Lisenko (Лысенко, 1898–1976) mācību. Tālivaldis Apinis paskaidro: “Dažu “atsaucīgu” kolēģu informatīvais piensums LVU spices vīriem Matvejam Kadekam [LVU rektors, 1897–1950 – E. V.] un Kārlim Pugo [Komunistiskās partijas organizācijas sekretārs, Borisa Pugo tēvs – E. V.] te nospēlējis savu lomu, neraugoties uz veselu virkni atziņību un Goda rakstu saņemšanu.” Jāpiebilst, ka 1950. gada 29. jūnijā

Rīgas 1. Valsts ģimnāzijas zēnu nodaļa.

1. rindā no kreisās: Krieviņš, Treifelds, Sņiķeris, inspektors V. Balodis, 4.a klases audzinātājs Arturs Apinis, Bļodnieks, Grūbe;
2. rindā: Muktans, Leitans, Jakstiņš, Kalniņš, Riekstiņš, Šķērītis, Saltups, Brusubards, Zervīņš; 3. rindā: Balodis, Ceplītis, Laimiņš, Grosbergs, Bulle, Seglenieks, Bertholds, Perlbachs, Klipsons.
1938. gada maija otrajā pusē

izsniegtajā LVU rektora Jāņa Jurgena izziņā LPSR Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai par kadriem norādīts, ka no 1949. gada marta kā sociāli bīstams atbrīvots 121 mācībspēks (20%) un izslēgti 866 studenti. [74, 20]

A. Apinis esot ļoti smagi pārdzīvojis darba zaudēšanu. Pēc tam viņš strādājis vairākās darbavietās: Rīgas 51. strādnieku – jaunatnes vidusskolā un Rīgas 27. septiņgadīgajā skolā par skolotāju, kā arī Rīgas pilsētas Dezinfekcijas stacijas 3. filiālē par tās vadītāju.

1952.–1959. gadā A. Apinis strādājis par mācībspēku Rīgas Pedagoģiskajā skolā (RPS), mācījis bioloģiju un dabaszinību mācīšanas metodiku. Vadījis RPS audzēkņu praktiskos darbus Saules dārzā, organizējis ekskursijas uz Botānisko dārzu, Brīvdabas muzeju un Rīgas pilsētas mazapdzīvotām vietām.

A. Apinim bijusi liela bibliotēka. Viņš mīlējis dziesmu, dziedājis

*LVU Bioloģijas fakultātes mācībspēki un fakultāti beigušie
jaunie biologi.*

1. rindā ceturtais no kreisās – profesors Pauls Galenieks,
2. rindā pirmais no kreisās – vecākais lektors Arturs Apinis

LU kori. Kā savas dzīves nozīmīgu notikumu viņš minējis savu dalību lielajā kopkorī diriģenta Artūra Bobkovica (1885–1959) vadībā uz Latvijas Nacionālās operas skatuves, izpildot Ludviga van Bēthovena skaņdarbu.

Arturs Apinis bijis savu principu cilvēks, un tai pašā laikā viņam bijis daudz draugu. Viņa draugu lokā bija diriģents Kārlis Milzarājs (1897–1983) un žurnālists un literatūrzinātnieks Ernests Blanks (1894–1972).

50.–60. gadu mijā A. Apinis sācis slimot ar strauji progresējošu leikozi. 1962. gada 8. jūnijā P. Stradiņa Republikas Klīniskās slimnīcas Hematoloģijas nodaļā izdzisa Artura Apiņa dzīvība.

Artura Apiņa dzīvesbiedre Velta Apine (dzimusi Bērziņa) bija Eduarda Veidenbauma mīlotās sievietes Annas Loss audzumeitas meita. Arturs un Velta apprecējās 1935. gadā. Veltas Apines darbieta bija kādreizējā Rīgas pilsētas 2. slimnīca – tagadējā Paula Stradiņa Klīniskā universitātes slimnīca. Viņa bija rentgenlaborante.

Artura un Veltas Apiņu vienīgais dēls Tālvāldis piedzima 1937. gada 29. septembrī. 1955.–1962. gadā T. Apinis mācījās Rīgas Medicīnas institūtā. Pēc institūta beigšanas strādāja par neirologu Kuldīgas rajona centrālajā slimnīcā. 1965. gadā LPSR galvenais neiroķirurgs profesors Aleksandrs Liepukalns (1892–1966) uzaicināja T. Apini darbā par ordinatoru Rīgas pilsētas 1. klīniskās slimnīcas 26. neiroķirurģijas nodaļā. 1967.–1998. gadā viņš strādāja par neiroķirurgu P. Stradiņa Republikas Klīniskajā slimnīcā. 1969.–1996. gadā T. Apinis vadīja 22. Neiroķirurģijas nodaļu. Viņa skolotāji neiroķirurģijā bija izcilie ārsti – profesors Aleksandrs Liepukalns, Jānis Bune (1891–1973), Ilmārs Puriņš (1927–1977), Kārlis Arājs (1915–2005). 1998. gadā veselības problēmu dēļ T. Apinis aizgāja pensijā.

T. Apiņa vadītā Neiroķirurģijas nodaļa ilgu laiku bija vadošā Latvijā un plaši atzīta toreizējā PSRS neiroķirurģu saimē. Nodaļā savu profesiju ir praktiski apguvuši gandrīz visi tagad Latvijā praktizējošie neiroķirurģi. Nodaļas darbinieki bija daudzu lielu vietējo un starptautisko konferenču dalībnieki.

T. Apinis ir izstrādājis divus nozīmīgus zinātniskos pētījumus neiroķirurģijā. Pirmais no tiem saistījās ar pētījumu par zemu virspusēji pielietotu temperatūru ietekmi uz galvas un muguras smadzenēm pie to traumatisko bojājumu ārstēšanas operāciju laikā. Tāpat minētā metodika tika lietota epilepsijas slimnieku ķirurģiskai ārstēšanai, sevišķi slimniekiem ar tā saucamo "grūti ārstējamo epilepsiju".

Otrais plaša apjoma pētījums tika veikts kopā ar LPSR Organiskās sintēzes institūta zinātnieku un Japānas zinātnieku grupu, lai izpētītu jaunā pretvēža preparāta ftorafūra ietekmi uz dažu veidu galvas smadzeņu ļaundabīgo audzēju attīstības gaitu un noteiktu minētā preparāta ftorafūra ārstniecisko vērtību.

Galvenie T. Apiņa darbības virzieni saistījās ar kompleksās terapijas metodes izstrādi un ieviešanu kopā ar kolēģiem neiroonkoloģisko slimnieku ārstēšanā, secīgi apvienojot ķirurģisko arstēšanu, ķīmioterapiju, imunoterapiju un staru terapiju. T. Apinis arī attīstīja epilepsijas ķirurģisko ārstēšanu Latvijā. Viņš pirmais sāka pielietot ilgstošu elektrodu iedzīvināšanu galvas smadzeņu struktūrās. Kopā ar saviem kolēģiem Jāni Ozoliņu, Jāni Kupču (1940–1995), Raimonu Ķikutu (1932–2000), Eduardu Žilēvicu, Gaidu Krūmiņu, Igoru Aksiku, Jāni Stukēnu, Arni Ozolu u. c. ieviesa jaunas ārstēšanas un diagnostikas metodes, apguva jaunas tehnoloģijas.

T. Apinis 20. gadsimta 70. gadu sākumā aktīvi piedalījās Latvijas Neiroķirurģu biedrības dibināšanā. Viņš ilgstoši bija valdes loceklis, biedrības viceprezidents. Tagad T. Apinis ir Latvijas Neiroķirurģu asociācijas Goda biedrs.

Laika posmā no 1967. līdz 1988. gadam T. Apinis strādāja arī par neatliekamās medicīniskās palīdzības speciālistu neiroķirurģijā, veicdams pusotra tūkstoša izbraukumu uz Latvijas pilsētu un rajonu slimnīcām, sniedzot praktisku ķirurģisku un konsultatīvu palīdzību.

Savā darbavietā P. Stradiņa Republikāniskajā Klīniskajā slimnīcā T. Apinis veicis gandrīz 2000 neiroķirurģisku operāciju.

T. Apinis ir bijis autors un līdzautors 160 publikācijām (raksti,

grāmatas, publikācijas presē u. c.). Savu ieguldījumu T. Apinis ir devis arī Latvijas neiroķirurģijas vēstures izpētē.

T. Apinis bija precējies ar Astrīdu Apini (dzimusi Biete, 1940–2002). Viņu laulībā piedzima pieci bērni.

Tagad T. Apinis, būdams pensionārs, dzīvo sava tēva dzimtajā pusē Limbažu rajonā Umurgā. Kopš 1999. gada viņš nodarbojas ar ārsta privātpraksi. Laika posmā no 2000. līdz 2004. gadam viņš piecus gadus mācīja vēsturi Umurgas pamatskolā un Limbažu 1. vidusskolā.

T. Apinis rakstīja: “Un tā es skolotāja lomā staigāju pa Umurgas draudzes skolas bijušajām klasēm, kur mācījās mans tēvs, turpat pēc 90 gadiem.” [66]

T. Apiņa vaļasprieks ir novadpētniecība. Pateicoties viņam, Limbažu rajona iedzīvotāji presē ir iepazinuši savu novadnieku, viņa tēva trīs brālēnu – dabaszinātnieku Arvīda Eduarda, Alberta un Alfona – dzīves gājumu. [16]

III

Par dabaszinātniekiem Arvīdu Eduardu, Albertu un Alfonu Apiņiem

Augusta un Elzas Apiņu septiņu bērnu ģimene Latvijas un Lielbritānijas zinātnei ir devusi trīs dabaszinātniekus: biologu Arvīdu Eduardu Apini, selekcionāru Albertu Apini un fiziķi Alfonu Apini.

Alfons Apinis par saviem vecākiem rakstīja: “(..) sākdami savu kopdzīvi kā kalpi, viņi kļuva par graudniekiem, vēlāk rentniekiem, līdz beidzot varēja uzņemties paši savu saimniecību, iegūstot Katvaru pagasta Ozolu mājas – nelielu nolaistu saimniecību, vāju zemi. Tomēr vecāku darbīgās rokas tur ne tikai sabūvēja visas ēkas, nolīda līdumus, iekopa zemi, bet darīja visu, lai viņu bērni tiktu pie labākas izglītības.

Ka četri no viņu septiņiem bērniem [divi bērni: Arnolds un Eriks traģiski gāja bojā – E. V.] ir beiguši augstskolu, un vēl tajos laikos, kad uz kaut cik jūtamu pabalstu no valsts puses bija maz cerību, ir viņu uzpurēšanās bērnu labā cildenākais paraugs.” [74, 16]

Biologs **Arvīds Eduards Apinis** (1907.15.VI Katvaru pagastā – 1979.2.V Velsā, Lielbritānija) LU Matemātikas un dabaszinātņu fakultāti absolvēja 1933. gadā ar dabaszinātņu kandidāta grādu. Viņš uzsāka darba gaitas LU Augu fizioloģijas un anatomijas katedrā par asistentu, no 1939. gada strādāja par privātdocentu, bet 1940. gadā – par docentu.

Rakstu krājumā “Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918.–1938.” par A. E. Apini ir rakstīts: “Moricsalas veģetāciju no ekoloģiskā viedokļa pētījuši Arv. Apinis un prof. K. R. Kupfers. Nosakot augsnes aciditāti, atrasts raksturīgs sadalījums dažādās augu sabiedrībās. Asist. Arv. Apinis kopā ar stud. A. Pļaviņu un A. Rēveli pētījis augstāko augu sakņu bioloģiju, noskaidrojot anatomiski sakņu simbiozi ar sēnēm Latvijas divdīgļlapjiem. No 766 sugām 491 sugai atrasta mikoriza. Mikoriza aptuveni tādos pašos samēros sastopama arī kultūras augos. Asist. Arv. Apinis pētījis *Trapa natans* [peldošais ezerrieksts – E. V.] augšanas aptākļus Klaucānu un Pokrotas ezeros un atradis, ka augu dīgstu jūtība pret alkalisku vidi ir viens no vissvarīgākajiem cēloņiem auga izzušanai dažos ezeros. (..)

Asist. A. Apinis apstrādājis Usmas ezera, Tomes pagasta un Igauņijas sūnu materiālus; 80 aknu sūnām un 320 lapu sūnām dabiskās augtenēs atradis, strādājot kopā ar studentiem, raksturīgus pH intervālus, kas ļauj sūnas iedalīt 13 grupās, pie kam izplatītākās sugas var derēt par augsnes virskārtas aciditātes indikātoriem. Sūnu augtēņu kaļķa satura raksturošanai vairumam augu rasts kaļķa indekss, kas ļauj sugas raksturot ekoloģiski eksaktāki nekā līdz šim.

Par Latvijas ūdenssēnēm strādājis asist. Arv. Apinis, iedalījis *Saprolegniaceae* dzimtu trīs apakšdzimtās, novērojis *Archilegnia* ģintī (*A. latvica*) filoģenētiski nozīmīgu oosferu apaugļošanas ar kustīgam

gametām un pētījis *Achlya* un *Archilegnia* ģintīs citoloģiski reprodukcijas orgānu attīstību un kodola fāzu maiņu. No jauna atrasts Latvijā 50 ūdens sēņu sugu; šīs sēnes ļoti izplatītas arī augsnē.” [78, 21–22]

1940. gadā Arvīds Apinis saņēma Profesiju kameras balvu par darbu “Pētījumi *Trapa* ekoloģijā”.

Enciklopēdijas “Latvijas daba” 6. sējuma 417.–418. lappusē uzskaitītas Arvīda Eduarda Apiņa publikācijas, 1940. gadu ieskaitot.

1944. gadā, baidoties no padomju iestāžu pret inteligenci vērsta-
jām represijām, A. E. Apinis emigrēja uz Vāciju. No 1946. gada viņš

Augusta un Elzas Apiņu ģimene.

1. rindā no kreisās: Rasma un Valda; 2. rindā no kreisās: Augusta
Apiņa māte Anna, Augusts, Elza un Augusta Apiņa māsa – Jūliņa;
3. rindā no kreisās: Arvīds Eduards, Alberts, Alfons un Eriks

strādāja Baltijas Universitātē par ārkārtas profesoru. 1948. gadā pārcēlās uz dzīvi Lielbritānijā. 1953. gadā viņš Notingemas Universitātē ieguva doktora zinātnisko grādu. 1948.–1972. gadā A. E. Apinis bija Notingemas Universitātes Botānikas nodaļas docētājs un zinātniskais līdzstrādnieks. 1972. un 1975. gadā lasījis lekcijas Hartūmas Universitātē (Sudāna). Specializējās ekoloģijā, mikrobioloģijā un mikoloģijā. A. E. Apiņa vārdā nosaukta sēņu ģints *Apinisia*. Publicējis 65 zinātniskos darbus, ieguvis divus patentus. Ar nozīmīgākajiem A. E. Apiņa darbiem mikoloģijā var iepazīties elektroniskajā mikoloģijas bibliotēkā. * A. E. Apinis bija vairāku britu zinātnisko organizāciju biedrs.

Anglijā A. E. Apinis bijis Latvijas Nacionālās Padomes Lielbritānijā loceklis, Austrumanglijas evaņģēliski luteriskās draudzes priekšnieks un ērgelnieks. A. E. Apinis bijis arī lielisks pianists. [10, 35; 11, 259; 12, 343; 13, 65; 14, 71]

Selekcionārs **Alberts Apinis** (1909.27.III Katvaru pagastā – 1983.21.I, apbedīts Priekuļu kapos) no 1938. gada studēja LU Lauksaimniecības fakultātē. Lūk, fragments no pirmā kursa studenta Alberta vēstules brālim Alfonam Kopenhāgenā: “(..) esmu Rīgā un pašreiz varu būt ar sevi un savu darbu apmierināts; iedomājies, esmu par piem. septembrī iekļuvis augstskolā, nolīcis divus kolokviumus, proti, augu anat. un ķīmijas kv. laboratorijā. Pēdējā jau saņēmu vakar pirmo analīzi. Jociņa tomēr izliekas šī analizēšana: slapināšana un sausēšana, tīrīšana un duļķošana, krāsošanās un nekrāsošanās utt. Tā tas velkas bezgalīgi.”

1946.–1953. gadā Alberts Apinis strādāja Pēterlauku selekcijas un izmēģinājumu stacijā (Jelgavas rajona Platones pagasts). Viņš galvenokārt nodarbojās ar āboliņa selekciju. Visticamāk kolektīva iekšējo nesaskaņu dēļ A. Apinim darbs Pēterlauku selekcijas un izmēģinājumu stacijā bija jāpārtrauc un jāpārceļas uz dzīvi Priekuļos.

1954. gadā Alberts brālim Alfonam rakstīja: “Pēc brauciena no

---

* <http://www.cybertruffle.org.uk/cgi-bin/bibquery.pl?author=apinis,%2>

Pēterlaukiem no tiem cītīgiem ļaudīm, kas “veicināja” manu pārceļšanos, esmu laimīgi atkratījies. (..) Vēl aizvien Priekuļos esmu svešinieks un ne visiem “vietējiem” esmu patīkams. Vienam esmu par klusu, otram par vecu, trešam par iedomīgu utt. Tomēr visumā nevaru ar ko sevišķi žēloties, jo nedomāju dzīvot ilūzijās, bet strādāt, daudz neskatoties apkārt. Vecā darba vieta vēl aizvien atsakās atdot manas šķirnes. Akadēmijas prezidijs atcēlis uz diviem gadiem Institūta lēmumu par selekcijas likvidēšanu. Tātad Pēterlauku “zinātniekiem” radusies iespēja sabradāt manu darbu, jo tur taču nav selekcionāra! Nedomāju, ka tas “šiem” izdosies. Labi, ka neesmu tukšām rokām.”

1953. gadā LU absolvents Alberts Apinis absolvēja LLA Agronomijas fakultāti, kā arī uzsāka darbu Priekuļu selekcijas un izmēģinājumu stacijā. Priekuļos darbs bija interesants un veiksmīgs. 1961. gadā Alberts brālim Alfonam rakstīja: “(..) Vasaras otrajā pusē (septembra otrajā pusē – oktobrī) savā atvaļinājuma laikā apceļoju kājām vienu

Apiņu dzimtas mājas Ozoli

Latvijas nostūri: Cēsis – Sigulda – Suntaži – Ogre – Ikšķile – Ķekava – Bauska – Jelgava. Vācu āboliņa selekcijas izejmateriālu. Pēc tam kopā ar stacijas zinātniskiem darbiniekiem oktobra sākumā izbraucām eskpedīcijas-tūrisma ceļojumā paši ar savu autobusu. Maršruts bija interesants: Viļņa – Bresta – Lucka – Ļvova – Karpati – Mukačeva – Užgoroda – Husta – Rahova – Karpati – Staņislava – Ternapole – Hmeļnicka – Viņņica – Kijeva – Mogiļeva – Vitbska – Polocka. Vairāk kā 4000 km veicām 14 dienās. Pēc tam stājāmies pie savas gadskārtējās atskaites sastādīšanas, kas jau tuvojās nobeigumam.”

Alberta Apiņa mūža devums Latvijas lauksaimniecībai ir: seleccionētas sarkanā āboliņa šķirne ‘Priekuļu 66’, bastarda āboliņa šķirnes: ‘Priekuļu 26’, ‘Priekuļu tetraploīds’, baltā āboliņa šķirne – ‘Priekuļu 61’. A. Apinis piedalījies zirņu šķirnes ‘Rota’ un sešu stiebrzāļu šķirņu izveidošanā. Viņš ieviesis Latvijā āboliņa sēklu lauku mehanizētu novākšanu. Alberts Apinis publicējis septiņus zinātniskos darbus. [1, 38; 2, 258; 68, 515]

Par fiziķi **Alfonu Apini** (1911.8.II Katvaru pagastā – 1994.10.X, apbedīts Umurgas kapos) ir vairākas nozīmīgas publikācijas. V. Pandalons enciklopēdijas “Lauksaimniecības augstākā izglītība Latvijā” (1999) 107. lappusē sniedz konspektīvu ieskatu A. Apiņa biogrāfijā. LLU Tehniskās fakultātes dekāns Kaspars Vārtukapteinis Jelgavā notikušajā konferencē “*Engineering Problems of Physics Concerning Agriculture. Scientific Conference Dedicated to the 60-th Anniversary of Department of Physics September 17, 1999*” iepazīstināja ar detalizētu arhīvu materiālu pētījumu “Docenta Alfona Apiņa gaitas universitātē un lauksaimniecības akadēmijā”, T. Apinis 2001. gada 21. jūlijā laikrakstā “Auseklis” publicēja rakstu “Umurdzietis Alfons Apinis – Nilsa Bora skolnieks”. Rokrakstā palicis docenta Dz. Lūša raksts “Docents Alfons Apinis” (1990).

Daži fakti par Alfona Apiņa dzīves gājumu. 1928. gadā talantīgais jauniešs absolvēja Limbažu Valsts vidusskolu ar teicamām sekmēm eksaktajos mācību priekšmetos un kļuva par LU Matemātikas un

dabaszinātņu fakultātes studentu. Docents Dz. Lūsis rakstīja, ka zinātkāro jaunekli ievērojis docētājs Frīcis Gulbis un pievērsis viņu teorētiskajai fizikai. "Pateicoties teicamajām sekmēm, fakultāte jau studiju laikā viņu ievēl (ar 01.11. 1932) par subasistentu Fizikas katedrā. (..) Ar fakultātes 1935. gada 17. maija lēmumu viņam piešķīra matemātikas zinātņu kandidāta grādu un 23. maijā izdotā pagaidu apliecība apliecina, ka Matemātikas nodaļas pilns kurss ir nobeigts ļoti sekmīgi. Pēc LU absolvēšanas viņu atstāja Fizikas katedrā uz vienu gadu sagatavoties zinātniskai darbībai, nosakot stipendiju Ls 125 mēnesī. 1936. gada pavasarī LU Dekānu padome pēc fakultātes ierosinājuma piešķīra viņam Dānijas valdības stipendiju viena gada zinātniskām studijām pie pasauleslavenā profesora Nilsa Bora Kopenhāģenas universitātes Teorētiskās fizikas institūtā, kur viņš nodarbojās ar atoma kodola spēka un elektriskās supravadišanas pētījumiem." [74, 16–17]

Profesors Nilss Bors (*Bohr*, 1885–1962) bija 1922. gada Nobela prēmijas laureāts, Kopenhāģenas universitātes Teorētiskās fizikas institūta dibinātājs un pirmais tā direktors. A. Apinis šajā institūtā strādājis kopā ar 20. gadsimta ievērojamiem fiziķiem: Viktoru Frederiku Veiskopfu (*Weisskopf*, 1908–2002), Otto Robertu Frišu (*Frisch*, 1904–1979), Kārli Frīdrihu fon Veiczekeru (*Weizsäcker*, 1912–2005) u. c.

Kopenhāģenas universitātes Teorētiskās fizikas institūtā gūtos iespaidus A. Apinis atspoguļojis publikācijā vācu valodā, kurā viņš ar lielu pietāti rakstījis par itāļu fiziķa Enriko Fermi (*Fermi*, 1901–1954) pētījumiem neitronu fizikā un atomkodola dalīšanās reakcijas vadīšanā. [16]

T. Apinis akcentē: "Nilsa Bora izcilā personība, viņa vadītās zinātniskās iestādes darbinieku pašreizējā kalpošana zinātnes idejai, intelektuālās gaisotnes godīgums, pārliecība un neatkarības apziņa dziļi ietekmēja jauno topošo latviešu fiziķi un pavadīja visā viņa turpmākajā mūža darbā." [16]

Pēc atgriešanās Latvijā Alfons Apinis turpinājis darbu LU, tad dienējis obligātajā karadienestā smagās artilērijas pulkā, kur viņa teicamās zināšanas matemātikā tikušas izmantotas šaušanas tabulu izstrādēm.

Pēc karadienesta A. Apinis atgriezās LU Fizikas katedrā, kur viņš laika gaitā ieņēma dažādus amatus. Četrdesmito gadu sākumā A. Apinis sarakstījis pirmo mācību grāmatu kvantu mehānikā latviešu valodā.

No 1944. līdz 1955. gadam Alfons Apinis bija LVU Teorētiskās fizikas katedras docents, 1944.–1949. gadā – arī katedras vadītājs.

A. Apinis piedalījies LPSR Zinātņu akadēmijas Fizikas institūta un Fundamentālās bibliotēkas organizēšanā. 1945. gadā izveidoja LPSR Fizikas institūta Vispārīgās fizikas sektoru un vadīja to līdz 1948. gadam.

LVU vadības attieksme pret A. Apini bijusi nelabvēlīga, jo viņš “1936.–1937. gadā strādājis Kopenhāgenā Fizikas institūtā, kuru vadīja viens no reakcionārās fizikas skolas līderiem N. Bors”. [74, 20] T. Apinis par tā laika LVU vadības ne visai labo orientēšanos ārpolitikā raksta: “Ir plaši zināms fakts, ka 1943. – Otrā pasaules kara kulminācijas gadā – N. Bors kopā ar Enriko Fermi Roberta Oppenheimera vadībā (*Oppenheimer*, 1904–1967) strādāja ASV Losalamosas zinātniskajā laboratorijā pie pirmās atombumbas projekta. Zinot N. Bora pacifistiskos uzskatus un pretkara noskaņojumu, pēckara gados PSRS vadība un izlūkdienesti darīja visu, lai iegūtu iespēju kontaktēties ar N. Boru. Kontaktu mērķis bija noskaidrot tehnoloģiskās detaļas par kodolreaktora uzbūvi un darbību. Kā savdabīga ēsma tika izmantota izcilā krievu fiziķa un viena no padomju atombūvniecības vadītājiem Pjotra Kapicas (*Kanuuja*, 1894–1984) personīgā draudzība ar N. Boru. Jau 1929. gadā N. Bors tika ievēlēts par PSRS Zinātņu akadēmijas goda locekli, bet 1961. gadā viņu ar lielu godu uzņēma Maskavas Fizikas problēmu institūtā.”

1955. gadā Alfonu Apini pārcēla darbā uz Latvijas Lauksaimniecības akadēmiju (LLA).

No 1955. gada līdz 1983. gadam A. Apinis bija LLA Fizikas katedras docents, 1957.–1963. gadā – Fizikas katedras vadītājs. Gaisotne LLA sākumposmā bijusi līdzīga gaisotnei LVU.

Atsevišķi jāpakavējas pie A. Apiņa zinātnisko darbu aizstāvēšanas un apstiprināšanas neveiksmēm.

- ♦ 1943. gada 15. decembrī Alfons Apinis LU fakultātē iesniedza savu habilitācijas darbu “Par teoriju ar mainīgu miera masu”. Kara apstākļu dēļ habilitācijas darbs netika izskatīts.
- ♦ 1944. gada 5. decembrī Fizikas katedras vadītājs docents Ludvigs Jansons (1909–1958) un Fizikas un matemātikas fakultātes dekāns, docents Nikolajs Brāzma (1913–1966) parakstīja atsaukumi par A. Apiņa habilitācijas darbu un ieteica viņu iecelt docenta amatā.
- ♦ 1946. gada 8. jūnijā PSRS Augstākās izglītības ministrijas Augstākā atestācijas komisija noraidīja LVU lūgumu apstiprināt A. Apinim zinātņu kandidāta grādu, bet apstiprināja docenta zinātnisko nosaukumu Teorētiskās fizikas katedrā.
- ♦ 1947. gada 30. jūnijā LVU Padomes sēdē A. Apinis sekmīgi aizstāvēja iepriekš minēto zinātnisko darbu. Padome nolēma piešķirt A. Apinim fizikas-matemātikas zinātņu kandidāta grādu.
- ♦ 1948. gada 25. decembrī Augstākā atestācijas komisija atcēla LVU lēmumu, norādot, ka darbs neatbilstot zinātņu kandidāta disertācijām izvirzītajām prasībām.
- ♦ No 1951. gada A. Apinis strādājis pie zinātņu kandidāta disertācijas “Starojoša ķermeņa kustības teorija”, kurā tās autors apskatījis jautājumus par fotona raķešu izveidi kā nākotnes starpzaigžņu satiksmes modeli, kā arī jautājumus par radioaktīvo vielu un gāzu kustības aprēķiniem atomreaktoros un radioaktīvo vielu kompresoros. 1955. gadā par savu pētījumu rezultātiem nolasījis referātu Maskavas Valsts universitātē. Divi profesori ieteikuši disertāciju aizstāvēt Maskavas Valsts

universitātē vai Tartu Universitātē. Disertācija tā arī netika aizstāvēta.

Alfons Apinis ir vairāku zinātnisko rakstu autors, piemēram, «*Основы теории движения излучающего тела*» [80].

1958. gadā iznāca A. Apiņa un L. Jansona grāmata "Pusvadītāji un to izmantošana", 1967. gadā A. Apiņa grāmata "Fizika" (840 lappuses), bet 1972. gadā šīs grāmatas otrais, pārstrādātais izdevums (708 lappuses).

1983. gada 1. augustā fiziķis Alfons Apinis pārtrauca savas aktīvās pedagoga gaitas un aizgāja pensijā. 1992. gadā iznāca A. Valtera, A. Apiņa, M. Ogriņa un A. Daneberga grāmata "Fizika. Mācību grāmata augstskolu un tehnisko specialitāšu studentiem" (redaktors A. Valters, 734 lappuses).

Alfons Apinis nomira savās tēva mājās Ozolos 1994. gada 10. oktobrī, apglabāts Umurgas kapos. [16, 51, 54, 74]

Jāpiebilst, ka Arvīda Eduarda, Alberta un Alfona Apiņu māsa **Valda Apine** (1915–1996) bija LU Filoloģijas fakultātes absolvente. 1945. gadā V. Apini arestēja kā "buržuāzisku nacionālisti" un turpat sešus mēnešus viņa atradās "čekas" pagrabos Stabu ielā. Viņas "noziedzums" – sadarbība ar intelektuāļu grupu, kas pulcējās ap rakstnieku Eriku Ādamsonu (1907–1946). Kā "buržuāziskā nacionāliste" Valda Apine ar draugu atbalstu spēja atrast tikai korektores darbu Latvijas Valsts izdevniecībā. Vēlāk viņa strādāja izdevniecībā "Liesma". T. Apinis viņu atceras kā ļoti korektu, stingru principu cilvēku, ar enerģisku raksturu un optimistisku dzīves skatījumu.

Valda Apine, Alfons Apinis, Arvīds Eduards Apinis, Alberts Apinis un Arturs Apinis "(.) pārstāvēja to latviešu jauno censoņu paaudzi, kura veidoja pirmo stabilo nacionālās inteliģences priekšpulku, kas pieņēmās spēkā Latvijas Republikas 20.–30. gados. Kā labi iesakņojies ozols šī paaudze deva aizvien jaunus spēcīgus atzarus, neraugoties uz kara vētrām un ideoloģiskajām svārstībām". [16]

Avoti un literatūra

1. Apinis Alberts / *Enciklopēdiskā vārdnīca 2 sējumos. 1. sējums.* A – MODE. R.: Latvijas enciklopēdiju redakcija, 1991, 38. lpp.
2. Apinis Alberts / *Latvijas enciklopēdija 5 sējumos. 1. sējums.* A – CĒSU. R.: SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2002, 258. lpp.
3. Apinis, Aleksejs. *Latviešu grāmatniecība no pirmsākumiem līdz 19. gadsimta beigām.* R.: Liesma, 1977, 356 lpp.
4. Apinis, Aleksejs. *Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās.* Apcerējumi. R.: A/S "Preses nams", 2000. 328 lpp.
5. Apinis, Arturs. Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g. *Daba un Zinātne*, 1936, 6. nr., 167.–174. lpp.; 1937, 1. nr., 1.–5. lpp.
6. Apinis, Arturs. Dzīves apraksts. *Personāla dokumentu valsts arhīvs (PDVA)*, 201. fonds, 4. apr., 27. l., 10. lp.
7. Apinis, Arturs. Kadru anketa. *PDVA*, 201. fonds, 4. apr., 27. l., 11.–12. lp.
8. Apinis, Arturs. Kļūdu izlabojums. *Daba un Zinātne*, 1937, 2. nr., 63. lpp.
9. Apinis, Arturs. Latviešu valodā sarakstīto ģeogrāfijas mācības grāmatu un ģeogrāfijas karšu attīstība līdz ar viņu nozīmi no 1854.–1918. gadam. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1935, 7./8. nr., 13.–25. lpp.
10. Apinis Arvīds / *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiska vārdnīca.* / Red. Ž. Unāms. R.: Biogr. arhīva apgāds, 1939, 35. lpp.
11. Apinis Arvīds / *Latvijas enciklopēdija 5 sējumos. 1. sējums.* A – CĒSU. R.: SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2002, 259. lpp.
12. Apinis Arvīds / *Latvijas Universitāte divdesmit gados. 1919–1939.* II daļa. Mācību spēku biogrāfijas un bibliogrāfija. R.: LU, 1939, 343. lpp.

13. Apinis Arvids / *Latvju enciklopēdija* / Red. Arveds Švābe. 1. sējums. Stokholma: Trīs Zvaigznes, 1950.–1951, 65. lpp.
14. Apinis Arvids Eduards / *Latvijas enciklopēdija*. 1962–1982. / Galv. red. Edgars Andersons. B. i. v.: Amerikas Latviešu Apvienības Institūts, 1983, 71. lpp.
15. **Apinis, T.** *Atmiņas par manu tēvu Arturu Apini*. Rokraksts.
16. **Apinis, T.** *Umurdzietis Alfons Apinis – Nilsa Bora skolnieks*. *Auseklis*, 2001. g. 21. jūlijs.
17. Āronu, M. Cimzes seminārs Valkā. *Austrums*, 1889, 10. nr., 259.–268. lpp.
18. *Arvids Eduards Apinis (1907–1979)* // <http://www.cybertruffe.org.uk/cgi-bin/bibquery.pl?author=apinis,%2...>
19. Arvīds Eduards Apinis. *Latvijas daba*. Enciklopēdija. 6. Ulo – Žur. R.: Preses Nams, 1998, 417.–418. lpp.
20. *Bībeles dabas-stāsti, jeb Dieva radījumi Palestīnā un tanīs apkārtējās zemēs, ko Bībelē piemin*. Skolām un mājām par saprašanu izstāstīti. No Kalviešu grāmatu-biedrības tos latviski pārcēlis E. Dūnsberg. Šie dabas-stāsti izpušķoti ar daudz bildēm. Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1862, VI + 286 lpp.
21. *Botānika tautas skolām un pašmācībai*. Elementārkurss. Sarakstījis J. Ilsters. R.: Pūcišu Ģederts un biedrs, 1883. 114 lpp.
22. **Bruttan, A.** *Schul-Naturgeschichte: bestimmt zum Gebrauche auf den Schulen der Ostsee-Provinzen*. Reval: Kluge, 1870. [XIV] + 186 S.
23. *Dabas mācība*. H. Alunāna. Pirmā daļa. Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1873. 47 lpp.
24. *Dabas mācības pirmais kurss tautas skolās*. Sastādīts no J. Kalniņa, Vietalvas draudzes-skolotāja. R.: Jakobson, 1878. 55 lpp.
25. *Dabas zinības*. Pirmā daļa. Latviski no M. Sprinģis. Liepāja: Ukstiņš, 1888. 70 lpp.; Otrā daļa. Turpat, 1889. 47 lpp.; Trešā daļa. Turpat, 1889. 42 lpp.; Ceturtā daļa. Turpat, 1893. 47 lpp.
26. *Das ritterschaftliche Parochiallehrer-Seminar in Walk, seine Lehrer und Zöglinge*. 1839–1890. Allen ehemaligen Zöglingen und förderern

- dieser Anstalt gewidmet von C. Peterson, J. Bach, F. Inselberg. Riga: In Kommission bei Jonck und Poliewsky, 1898. 269 S.
27. *Debess-Ēka, jeb Reizošana pa mūžīgi bezgalīgās pasaules-rūmi un nemērojama debess-izplatījuma spīdekļiem*, ar Pielikumu: Par ziediem un viņu brīnišķīgu apvaislošanu apgādāta no Kollegien Registrator Peter Sternmann, Latviešu draudzes skolmeistera pie Jēzusbaznīcas Pēterburgā. Pēterburga: Golikke, 1871. 63 lpp.
  28. *Dieva radījumi pasaulē*. Izstāstīšanas Latviešiem saprotamas sataisītas caur H. Kavall, Pužu mācītāju. Kam virsū bides pāri par 300. Jelgava: G. A. Reiers, 1860. XII + 207 lpp.
  29. Fišers (Fischer) Jakobs Benjamins. *Latviešu konversācijas vārdnīca*. V sējums. R.: A. Gulbja apgāds, 1930.–1931, 8706. sl.
  30. Fišers (Fisher) Jakobs Benjamins. *Latvijas enciklopēdija 5 sējumos ar rādītāju*. R.: SIA "Valērija Belokoņa izdevniecība", 2003, 502. lpp.
  31. Ģirupnieks, J., Delle, J., Grete, J., Lancmanis, Z., Sergis, C., Ādamsons, K., Mežsēts, J., Karlivāns, A. *Dabas mācības metodika*. Metodiskie norādījumi un materiāli dabas mācības pasniegšanai. / Red. J. Ģirupnieks. R.: Valters un Rapa, 1931. 381 lpp.
  32. **Gothards Frīdrihs Stenders**. *Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas*. 1796. gada izdevuma teksts ar komentāriem. R.: Liesma, 1988. 575 lpp.
  33. <http://www.n.-t.org/ri/gr/pav09.htm>
  34. *Īsa fizika jeb dabasmācība ar kādu mazumu iz ķemijas priekš draudzesskolām* sarakstīta no J. Bankina, skolotāja un ērgelnieka Aizkrauklē. Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1880. 64 lpp.
  35. Izziņa par Artura Apiņa darbu Latvijas Valsts universitātē. PDVA, 201. fonds, 4. apr., 27. l., 17. lp.
  36. Izziņa par maģistra grāda piešķiršanu Arturam Apinim. PDVA, 201. fonds, 4. apr., 27. l., 9. lp.
  37. J. Kundera *dabas stāstu vadonis priekš latviešu pagasta skolām un*

- draudžu skolu apakšklasēm*, pārtulkots no S. Rudziša. R.: Tērbata: Šnakenburgs, 1882. 96 lpp.
38. *Jakobs Benjamins Fišers* // <http://www.liis.lv/biologi/fishers.htm>
  39. *Jauki stāsti par dabu un svešām zemēm*. No J. Friedemann, augstā skolā eksaminierēta mājas skolmeistara un advokāta zināšanu studenta. (Te klāt trīs ar pērvēm izpušķotas bildes.) Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1861. 135 lpp.
  40. *Jauki, brīnišķīgi, patiesīgi, pamācīdami stāsti par kustoņu dabas prātu*, sarakstīti no Kollegien Registrator Peter Sternmann, Latviešu draudzes skolmeistara pie Jēzus-baznīcas Pēterburgā. Pēterburga, Golikke, 1869. 50 lpp.
  41. **Juris Alunāns**. *Izlase*. R.: LVI, 1956. 402 lpp.
  42. **Karulis, K.** "Skolas maizei" 100 gadu. *Karogs*, 1967, 9. nr., 170. lpp.
  43. Katvaru pagasts Limbažu rajonā. *Enciklopēdija: Latvijas pagasti*. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas. I. A–L. R.: A/S "Preses nams", 2001, 465.–468. lpp.
  44. **Kopeloviča, A., Žukovs, L.** Skolu izglītība Latvijā līdz 1940. gadam / *Skolotāju izglītība Latvijā*. R.: RaKa, 2001, 23.–40. lpp.
  45. **Krūze, V.** Mācību un audzināšanas darba jautājumi latviešu skolotāju sapulcēs XIX gs. 70.–80. gados. *Latvijas skolu un pedagogijas vēstures problēmas*. R.: LPSR Izglītības ministrijas Pedagoģijas zinātniskās pētniecības institūts, 1976. 195 lpp.
  46. **Kupčs, P.** *Dabas mācības un lauksaimniecības metodikas konspekts*. R.: Valters un Rapa, 1936. 179 lpp.
  47. **Ķestere, I., Paipala, I.** Būt skolotājam. Jānis Cimze un viņa audzēkņi. *Laikmets un personība*. Rakstu krājums. 6. R.: RaKa, 2005, 115.–165. lpp.
  48. **Lācis, M.** Latviešu mācību grāmatas (1585–1917). *Latviešu grāmatniecība*. Materiālu krājums. 2. laidziens. R.: P. Stučkas LVU, 1968. 68 lpp.
  49. *Latvijas vēsture*. 20. gadsimts / D. Bleiere, I. Butulis, I. Feldmanis, A. Stranga, A. Zunda. R.: Jumava, 2005. 444 lpp.

50. **Lövis, O.** *Ievērojamākie Baltijas putni*. Pārtulkojis Kaszemnieku Jānis. R.: Ernsts Plate, 1893. 149 lpp.
51. **Lūsis, Dz.** *Docents Alfons Apinis*. 26. 11. 90. Rokraksts.
52. *Mazais bodnieks jeb izstāstīšanas par dažādiem stādiem, kas andelē atronās no Jura Alunāna*. Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1873. 108 lpp.
53. **Ozola, A.** Irlavas skolotāju seminārs. *Tukuma novada kultūrvēsture*. Rakstu krājums. I. B. i. v.: Tukuma muzejs, 1996, 37.–43. lpp.
54. **Pandalons, V.** Apinis Alfons. *Lauksaimniecības augstākā izglītība Latvijā*. 1862–1999. Jelgava: LLU, 1999, 107. lpp.
55. **Par zvēriem**. Sacerējis profesors A. N. Beketovs. Tulkojis Indr. Cīrulis. R.: Jakobson, 1890. 56 lpp.
56. *Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam*. Antoloģija. R.: Zvaigzne ABC, 1991. 230 [2] lpp.
57. **Princis, K.** Dažas piezīmes pie Art. Apiņa raksta "Dabas mācības attīstība, metodika un grāmatas latviešu skolās līdz 1890. g." *Daba un Zinātne*, 1937, 2. nr., 63.–64. lpp.
58. *Radības- (dabas-) stāsti un radības- (dabas-) mācība, ko pēc Georga Lembergera vācu-valodā sarakstīšanas latviski pārcēlis J. Peterson*. R.: Jakobson, 1878. 80 lpp.
59. **Rudītis, A.** Eistakeus Līcītis kā skolotājs un audzinātājs. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1926, 3. nr., 201.–209. lpp.
60. *Sēta, daba, pasaule*. 1. grāmata. Tērbata: Laakmann, 1860. 117 lpp.
61. *Skolas-maize jeb otrā daļa Šaca lasīšanas-grāmatai, ko ar draugu palīdzību skolniekiem apgādājis Ludwig Heerwagen, vecs Gaujenes draudzes mācītājs*. Devītā driķe. R.: Plate, 1882. 267 lpp.
62. *Skolas-maizes pirmā daļa, ko ar draugu palīdzību skolniekiem apgādājis Ludwig Heerwagen, vecs Gaujenes draudzes mācītājs*. Desmitā driķe. R.: Plate, 1886. 254 lpp.
63. *Staigāšana caur lopu valsti*. Jauki stāsti par dažādiem lopiņiem un zvēriem, jaunekļiem par pamācīšanu iz vācu valodas sarakstīti no P. Zēvald. Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1863. 98 lpp.

64. Staris, A., Ūsiņš, V. *Izglītība un pedagogijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā*. R.: Zinātne, 2000. 307 lpp.
65. *Svešvārdu vārdnīca*. Vairāk nekā 15 000 citvalodu cilmes vārdu un terminoloģisku vārdkopu / Dr. philol. Jura Baldunčika redakcijā. R.: JUMAVA, 1999. 880 lpp.
66. *Tālvāldis Apinis* // http://www.gramata21.lv/users/apinis_talivaldis/
67. *Temps un Toms. Dabas teāters*. Latviski no E. Dünsberg. Ar 4 bildēm. Jelgava: Steffenhāgens un dēls, 1863. 128 lpp.
68. Umurgas pagasts Limbažu rajonā. *Enciklopēdija: Latvijas pagasti*. Latvijas pagasti, novadi, pilsētu un novadu lauku teritorijas. II. M–Ž. R.: A/S “Preses nams”, 2002, 510.–515. lpp.
69. Upīts, A. Rīta cēliens. *Kopotie raksti*. 21. sējums. R.: LVI, 1952, 893. lpp.
70. Vaivode, E. T. Johans Kunders un viņa grāmata “Dabas stāstu vadonis priekš latviešu pagasta skolām un draudžu skolu apakšklasēm (..)” *Dabaszinātnes un skolotāju izglītība*. Starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums, 2. daļa. 2000. gada 27.–28. aprīlis. Daugavpils: Saule, 2000, 58.–65. lpp.
71. Vaivode, E. T. Utilitārais virziens dabaszinību didaktikā un grāmata “Dieva radījumi pasaulē”. ATEE. Spring University. “Decade of Reform” Achievements, Challenges, Problems.” II, 59.–72. lpp.
72. Vaivode, E. T. Vilis Dermanis (1875–1938) un viņa laikabiedri par dabaszinību mācīšanu. *Laikmets un personība*. Rakstu krājums. 6. R.: RaKa, 2005, 167.–235. lpp.
73. Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņi. 1894.–1919. Vēsturiski un biogrāfiski materiāli. / Sast. K. Ozoliņš, P. Rubenis, E. Zicāns, H. Ziemelis. R.: Valmieras (Valkas) skolotāju semināra audzēkņu biedrība, 1936. 262 lpp.
74. Vārtukapteinis, K. *Docenta Alfona Apiņa gaitas universitātē un Lauksaimniecības akadēmijā* / International conference Engineering Problems of Physics Concerning Agriculture. Scientific

Conference Dedicated to the 60-th Anniversary of Department of Physics September, 17, 1999. Jelgava, 1999, 16.–24. lpp.

75. Ziediņi no dabas mācību druvām, kurus Latviešu tautai dāvinājis skolotājs Kr. Langvits. Ar 60 zīmējumiem. Jelgava: Zīslaks, 1889. 114 lpp.
76. Zināmība par noslēptiem dabas spēkiem, apgādāta no Kollegien Registrator Peter Sternmann, Latviešu draudzes skolmeistera pie Jēzus-baznīcas Pēterburgā. Pēterburga, Golikke, 1869, 88.–100. lpp.
77. Zināšanas un stāsti par pasaules lietām. Lasāmā grāmata priekš skolām. Pirmais sašuvums. R.: Häcker, 1863. 73 lpp.; otrais sašuvums – 51 lpp.
78. Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918.–1938. R.: LU, 1938. 411 lpp.
79. Žukovs, L., Kopeloviča, A. Skolotāju izglītība un pedagogiskā doma Latvijā. R.: RaKa, 1997. 222 lpp.
80. Апинис, А. А. Основы теории движения излучающего тела. LLA Raksti, VIII sējums, 1959, 93.–108. lpp.
81. Обучение Естественной Истории (Любень) / Сборник переводов по педагогике, дидактике и методике. Т. II. / Под ред. Г. Н. Пескова. Спб, 1872, с. 81–203.
82. Райков, Б. Е. Пути и методы натуралистического просвещения. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1960. 487 с.
83. Три царства природы. Систематически-описательный курсъ естественной исторіи (зоологія, ботаника, минералогія) въ объеме курса женскихъ гимназій, составленный В. В. Григорьевым. Съ 487 политипажами въ тексте. Одобрено и рекомендовано для употребленія въ женскихъ учебныхъ заведеніяхъ ведомства императрицы Марии, въ Учительскихъ Семинаріяхъ и женскихъ гимназіяхъ Министерства Народнаго Просвещенія. Изданіе восьмое. М.: Изд. Книжнаго магазина В. В. Думнова, 1899. 451 с.

Fotogrāfijas no personīgajiem arhīviem.

May

GEOGRĀFIJAS SKOLOTĀJA UN DIREKTORE AUSTRA LĀCE (1927–2002)

*Cilvēks atstāj sevi cilvēkā,
un tā ir viņa nemirstība.*

(V. Suhomlinskis)

Ja starp Liepnas vidusskolas skolotājiem un direktoriem ir bijusi kāda īpaši spilgta un spēcīga personība, tad tā noteikti ir Austra Lāce, kura ir mācījusi ģeogrāfiju un vadījusi šo skolu 26 gadus, ne mirkli neapstājoties pie sasniegtā, nemitīgi redzot un veidojot jaunas nākotnes vīzijas, uz kurām virzībā ir vienmēr pratusi prasmīgi iesaistīt gan savus skolēnus, gan visu skolotāju kolektīvu.

Ar savu darba mūžu A. Lāce ir ierakstījusi nozīmīgas un neaizmirstamas lappuses Liepnas vidusskolas vēsturē. Mana pētījuma mērķis bija atklāt nomaļas lauku skolas ģeogrāfijas skolotājas daudzšķautņaino personību, kā arī ceļus, pa kuriem viņa-nonākusi līdz tik augstai pedagoģiskai meistarībai – īpaši skolvadībā.

Austras Lāces pedagoģiskā darba galvenie virzieni bija:

- ♦ apzinīga, sekmīga un radoša ģeogrāfijas mācīšana;
- ♦ skolas ikdienas mācību un audzināšanas darba stingra, konsekventa un pamatīga plānošana, vadīšana un kontrole;
- ♦ skolas nākotnes plānu un vīziju radīšana;

- ♦ jaunu skolas tradīciju veidošana un esošo saglabāšana un kopšana;
- ♦ novada izpēte, apzinot Liepnas skolu vēsturi un iekārtojot skolas muzeju.

Gatavojot Liepnas skolas simtgades svinības, A. Lāce bija tā, kas, pati nebūdama dzimusi liepneniete, publiskoja Liepnas pirmās skolas dibinātāja Alekseja Grāviša vārdū un viņa dzimtas ieguldījumu Liepnas skolu attīstībā.

Liepnas skolas no Grāvišiem līdz Austrai Lācei

Starp trejiem dievnamiem liepu skauta,
 Cēla, simts divdesmit gados posta un auta...
 Melnām un baltām dieniņām ļauta.
 Darbā un cīņās, mācību solā
 Tu gaišā, sirsnīgā Liepnas skola!

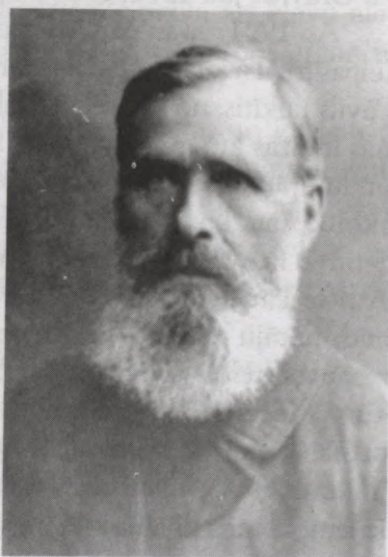
(Ventis Krāce)

Pašreizējais Liepnas pagasta centrs, saukts Lipna, sāka veidoties pie Lipnas muižas centra pēc 1840. gada, kad muižas īpašnieks tur uzcēlis baznīcu un krogu. Agrārās reformas laikā muižas centra tuvumā iedalīja apbūves gabalus, un Lipna drīz kļuva par vienīgo tirdzniecības vietu plašākai apkaimei. Ne skolas, ne pasta tajā laikā šeit nebija, izņemot divus krogus, kuri apkalpojuši ceļa braucējus, kuri no Krievijas caur Liepnu braukuši uz Rīgu ar dažādām precēm. [17]

Nav Liepnā daudz dzimtu, kuru vārds tā iezīmētos pagasta vēsturē kā Grāvīšu dzimta, kaut Liepnas pusē viņi bija ienācēji. Bet vēl šodien, ieejot pareizticīgo kapsētā, daudzi liepnieši godina vietu, kur, pamatīga granīta pieminekļa sargāts, atdusas sirmais Grāvīšu tēvs – Aleksejs Grāvītis. Būdams pēc dabas ļoti darbīgs cilvēks, šo pieminekli kapsētā uzstādījis A. Grāvītis pats sievas vecākiem. Bet pēc viņa un sievas nāves tur tika iegravēti arī viņu vārdi, turklāt ar piebildi – “Liepnas skolas dibinātājs”.

Aleksejs Grāvītis (1845–1944), dzimis Jaungulbenes pagasta Stukmaņu ciema Bērziņos (tagad Gulbenes rajona Līgo ciems). Dzīvot uz Liepnu viņš pārcēlās 1879. gadā un šī paša gada rudenī Demšu ciema Sniķeru mājas rijas kambarī atvēra pirmo skolu Liepnas pagasta vēsturē ar pirmajiem septiņiem skolēniem. Skolēni nāca no Polsu,

Aleksejs Grāvītis

Kūdupes, Kupravas un citām pusēm. Skolēnu skaitam pieaugot, skola pārgāja skolotāja A. Grāvīša mājiņā. [1]

1885. gadā Liepnā uzcēla jaunu, ērtu pareizticīgo baznīcu, pie kuras uzcēla arī nelielu sarga mājiņu, kur baznīcēniem ieiet aukstā laikā. To sauca par *storožku* (no krievu valodas). Tā kā A. Grāvītis kalpoja šajā baznīcā, tad skola rada jaunu mājvietu sarga mājiņā. No šejienes arī nosaukums "*cerkovno prihodskoje učilišče*". Tā skaitījās baznīcas draudzes skola, kurā kādu laiku (ap 1904. gadu) par skolotāju strādāja arī viens no A. Grāvīša četriem dēliem – Vladimirs, bet tajā izglītojās divi A. Grāvīša dēli – Aleksandrs un Nikolajs.

Tā kā A. Grāvītis pēc apprecēšanās 1882. gadā dzīvoja Kapugos (5 km no Liepnas centra), viņš katru dienu mēroja kājām šo ceļu uz skolu, bet 1887./88. mācību gadā ierīkoja skolu arī Kapugos. Viņš pats pratis galdnieka darbus un izgatavojis nepieciešamās lietas, bet skapjus un jaunus solus skolai gatavojis Alūksnes amatnieks Jānis Ceriņš, kurš no 1911. līdz 1915. gadam dzīvojis Kapugos. [25] Skolā strādājuši citi skolotāji, par kuriem nav ziņu, bet ap 1916. gadu to pārcēla uz Bērziņiem, kur tā kā 4-klasīgā pamatskola pastāvēja līdz 1962. gadam. Bet A. Grāvītis jau 1895. gadā pārcēlās atpakaļ uz Balviem.

Ap 1921. gadu pareizticīgo mācītājs pieprasīja samaksāt renti par telpas īri. Tā kā to izdarīt nevarēja, tad skolu, kuras pārzinis tobrīd bija Pāvils Puķītis, no šīm telpām izlika. [18] Steidzīgi tika remontēta Liepnas muižas kungu māja, kurā 1922. gadā mācības uzsāka pareizticīgo un luterāņu bērni. Šo skolu nosauca par **Liepnas 2. 6-klasīgo pamatskolu**. Vairākus mācību priekšmetus šeit mācīja skolotāja Aleksandra Strazde un Mīla Egle (pēc apprecēšanās – Ropša), Aleksandrs Griška, Austrā Lauce, Zenta Grāvīte, Otomārs Oškalsns un daudzi citi. Īpašu audzinātāju nebija – kurš mācīja, tas arī audzināja. Skolēnu skaitam pieaugot, telpas kļuva par šaurām, tāpēc Liepnā sāka celt jaunu skolu, kuru uzcēla 1929. gadā. Uz šo ēku arī pārcēlās Liepnas 2. 6-klasīgā pamatskola jaunā skolas pārziņa Nikolaja Grāvīša vadībā. Pareizticīgo un luterāņu bērni mācījās skolas otrajā stāvā, kurš bija izbūvēts tā, lai, izņemot starp divām klasēm sienu, izveidotos zāle skolas un pagasta

Nikolajs Grāvītis ar skolotājām un skolēniem pie skolas. 1934. gads

sarīkojumiem. [3] Tūlīt 1929. gadā pie skolas iestādīja ābeļdārzu, kurš gan neiesakņojās un iznīka. Iestādīja arī bērzu aleju no skolas līdz lielceļam, kura saglabājusies vēl šodien. Stādīja arī kļavu aleju, kura nav saglabājusies līdz mūsdienām. Visus šos darbus organizēja un vadīja Nikolajs Grāvītis.

1933. gada pavasarī skolu absolvēja 23 skolēni, no kuriem trīs kļuva par skolotājiem, bet divi no viņiem visu mūžu veltījuši Liepnai. Šī gada absolventi iestādīja piemiņas ozolu pie skolas. N. Grāvīša tēvs – Aleksejs Grāvītis – piedalījās otrā ozola stādīšanā. Abi ozoli ir vēl saglabājušies šodien un ir liecība izglītības sarežģītajai virzībai Liepnas pagastā.

Tolaik skolā darbojās Sarkanā Krusta pulciņš, skauti, vēlāk arī mazpulks. Ierastais pašdarbības veids bija teātra spēlēšana, ko organizēja skolotāji. N. Grāvīša vadītais skolēnu koris dziedāja skolas sarīkojumos, izpildot pat trīsbalss dziesmas, kaut skolotāja vienīgais mūzikas “instruments” kora stundās bija kamertonis.

*Dziedātāju bērnu grupa ar abu skolu pārziņiem
Broņislavu Kivrānu (no kreisās) un Nikolaju Grāvīti. 1936. gads*

N. Grāvītis ir bijis Liepnas 2. 6-klasīgās skolas pārzinis 1919.–1920., 1927.–1934. un 1940.–1941. gadam. [25] Pārtraukumi skolas pārziņa amatā izskaidrojami ar katras pastāvošās varas patiku vai nepatiku pret N. Grāvīti, jo viņš bija vairāk kreisi noskaņots skolotājs nekā labējais, kaut atklāti to neizrādīja. [14]

1919. gadā katoļiem tika atdota 19. gadsimta 40. gados atņemtā baznīca, kuru pārbūvēja, palielināja un izveidoja par skaistu baznīcu. Tajā 1922. gadā uzsāka darbu **Liepnas 1. 6-klasīgā pamatskola**, kurā skolotāja un pārziņa darbu veica katoļu mācītājs Broņislavs Kivrāns ar māsu – Albīnes un Emīlijas – palīdzību. Vecāko Liepnas iedzīvotāju atmiņās ir fragmenti, kas liecina, ka viņu vecāki ir neilgi apmeklējuši šo skolu, kuras telpas bieži vien atradās arī citās Liepnas mājās [14], kamēr 1929. gadā Liepnas upītes malā uzcēla jau iepriekšminēto

Liepnas mazpulka dalībnieki ar katoļu mācītāju Broņislavu Kivrānu

jauno skolas divstāvu ēku, uz kuru pārnāca un lejasstāvā izvietojās Liepnas 1. 6-klasīgā pamatskola. Par skolas pārzini joprojām strādāja Broņislavs Kivrāns, pildīdams šo amatu līdz 1939. gadam, kad pilnībā pabeidza Liepnas 1. un 2. 6-klasīgās pamatskolas apvienošanu vienā Liepnas 6-klasīgajā pamatskolā.

Raksturojot tā laika kārtību skolā, atmiņās [6; 13; 14; 26] uzziņām, ka stundas skolā sākās pulksten 9.00 ar lūgšanu. Ap 12.00 bija pusdienas, kuras gatavoja skolā. Par tām maksāja skolēni paši, bet trūcīgākajiem bērniem pagasts piešķīra brīvpusdienas. Skolā valdīja stingra disciplīna un kārtība. Ja tai nepakļāvās, sodīja dažādos veidos. Starpbrīžos vajadzēja staigāt pa gaiteni. Skolā bija arī internāts, kurā uzturējās tālāk dzīvojošie skolēni. Katram bija produktu kastīte, kurā novietoja līdzpaņemto pārtiku visai nedēļai. [14]

Alekseja Grāviša dibinātā Liepnas skola pamudināja viņa dēlu Nikolaju Grāvīti turpināt skolu veidošanas darbu pagasta nomalēs,

jo 1930. gados Liepnas centrā dzīvoja ap 260 iedzīvotāju, kamēr visa pagasta teritorijā to bija pāri par 4500 cilvēkiem. [21]

Kā iepriekš minēts, **Bērziņu 4-klasīgo pamatskolu** izveidoja 1916. gadā, kad uz šejieni pārcēla A. Grāvīša izveidoto Kapugu skolu. Tajā mācījās 20–30 bērni. [12] Skola atradusies Zēgeļu mājās, kuras līdz mūsdienām nav saglabājušās. Visu laiku šeit ir strādājusi viena skolotāja, no 1931. līdz 1934. gadam tā bijusi Austrā Lauce, kura mācījusi visus mācību priekšmetus. No 1935. līdz 1940. gadam par skolotāju un skolas pārzini šeit strādājis Nikolajs Grāvītis, kuru tā laika Bērziņu skolēni joprojām piemin ar labu vārdu. [13] Vienīgi ticības mācību pareizticīgajiem bērniem mācīt no Liepnas braucis mācītājs Lapikens, bet luterāņiem to mācīja Marta Lejasblusa.

Pirms Liepnas 2. 6-klasīgās pamatskolas pārziņa vietas ieņemšanas Nikolajs Grāvītis noorganizēja pamatskolu Kudinavā “Trulļevā”, kura vēlāk ieguva **Malienas pamatskolas** nosaukumu. Laika gaitā skolas atrašanās vieta ir mainījusies vairākkārt, taču tās pirmsākums bija Kudinavā Alekseja Garkakļa mājās. Pirmie skolotāji šeit bija Nikolajs Peps un Lidija Pepa.

Ap to pašu laiku (1918., 1919. gadu) Nikolajs Grāvītis noorganizēja arī **Kūdupes 4-klasīgo pamatskolu**, kurā kā pirmā skolotāja strādāja Olga Samsone, bet vēlāk to turpināja divas skolotājas – uzvārdā Egles. Kad darbu šeit uzsāka skolotāja Gāršniece-Platā, viņa izveidoja Kūdupes muižā pasta nodaļu un Kultūras veicināšanas biedrības Kūdupes nodaļu ar paplašinātu bibliotēku.

Kūdupes skolas pārzinis bija Kondrats Ropšs, kuru 1941. gadā, iebrūkot vāciešiem, nošāva paši latvieši Liepnas pagasta Strautos. [17] Par to viņa dēls Leonīds atmiņās raksta: “..lūk, te pie iepriekš izraktas bedres piebrauca smagā mašīna. Bruņoti vīri pavēlēja izkāpt. No tuvējām mājām ļaudis redzējuši, ka skolotājs, skaļi dziedot baznīcas korāli, gājis uz bedri. Aiz viņa vēl 11 cilvēki.. Ko viņš domāja tai brīdī? Varbūt par savu skolotāja mūžu, par cilvēkbērniem, kam caur mūziku, dziesmu un zīmēšanu mācīta Dzimtenes mīlestība? Vēris

ceļu skaistumam un labestībai arī viņa vadītais Liepnas pareizticīgo baznīcas koris..." [17]

Viņa mazmeita Elīze raksta: "Grūti pateikt, kur šodien ir vairāk no mana vectēva, kapsētā vai šai ceļa ielokā. Var jau būt, ka nav svarīgi, kurā vietā Liepnas skolotājs saplūdis ar Dzimtenes smiltīm. Būtiski ir tas, ka viņa pedagoga dzirksti nes tālāk dēli Imants un Leonīds, meita Tamāra, mazmeitas Elīze un Ludmila un mazmazmeitas Gunita un Ina." Tātad skolotāji četrās paaudzēs.

Lai kā mainījušās varas Liepnas pagastā, skola savu darbību nav pārtraukusi nekad kopš tās dibināšanas. Tā 1940./41. m. g. skolas pārzinis Liepnas 6-klasīgajā pamatskolā bija Vladislavs Rubulis, bet līdz ar vācu okupāciju 1941./42. m. g. viņa vietu ieņēma A. Mūrnieks. Togad ir noticis interesants fakts, ka 1. klasi beigušie ir pārcelti 2. klasē, bet būtībā ir mācījušies un pabeiguši 3. klasi, par ko atmiņās, balstītās uz saglabātajām liecībām, raksta tā laika skolniece Agita Brilte, tagad Lepiksone, kuras audzinātāja 1943./44. m. g. bija 1940. gadā likvidētās Kūdupes pamatskolas pārzīņa Kondrata Ropša meita Tamāra Ropša, visu skolas skolēnu mīlēja un apbrīnāja, bet kolēģu cienīta skolotāja. [22]

1943./44. m. g. vācu karaspēks atņēma skolas telpas, un klases izvietoja visās trīs baznīcās, spirta brūža neizdegušā telpā un vairākās citās pagasta mājās. Frontei tuvojoties, mācību gads jau beidzies 1. aprīlī, bet, tai virzoties caur Liepnas ciemu, vairums pagasta centra māju nodega, tajā skaitā arī liepniešu iemīlētā 1929. gadā uzceltā skolas ēka.

1944./45. m. g. skola uzsāka mācības liepniešiem Pilanderam piederošajā bijušo karavīru kazarmju ēkā, kur tā atradās līdz 1964. gadam. Tās direktors bija Teodors Gerstmanis, bet par skolotājiem strādāja Mīla Ropša, Aleksandra Gerstmane, Austrā Macāne, un novembrī, atgriezušās no bēgļu gaitām, darbu uzsāka jau iepriekšminētā Tamāra Ropša un Austrā Krūmiņa. Burtnīcu nebija, tās gatavoja no pagasta valdes izmestajām krāsainajām dokumentu kartiņām, kuru

viena puse bija tīra. Skolēni veidoja bloknotiņus no avīžu augšējām un apakšējām platākajām malām. Tinti rakstīšanai gatavoja no ķīmiskā zīmuļa. Mācījās pie petrolejas un karbīda lampiņām. Atceroties fiziklūras stundas, A. Lepiksone raksta: “.. slēpojām mēteļos. Slēpju nebija daudz, bet visiem gribējās, gaidījām savu kārtu. Ja bija aukstāks un izveidojās sērsna, mums deva vienu slēpi, un tad mēs visi “klibojām” priecīgi rindiņā. Vēl tagad acīs redzu vienu saulainu rītu, kad mēs pa Saidupītes krastu ar vienu slēpi pie kājas sportojām.” [22]

Aprakstītā laika posma skolēni raksturo skolu ar A. Ķirškalnes vārdiem: “Skola, no tevis laikam ēnas bēg, jo tu esi viena no gaišākajām celtnēm. Vienalga, jauna vai veca, divu vai vairākstāvu, kalnā vai līdzenumā, nostūrī vai liela ceļa malā. Tevī ir sākums cilvēka lielajai gara gaitai. Zvana apdziedātas, virknējas stunda pēc stundas, no pirmās klases, pirmā skolas rīta līdz izlaiduma vakaram. Un katra kaut ko dod mūža augošajam kokam.” [22]

1950. gada 10. augustā parakstīja Abrenes rajona Tautas izglītības nodaļas rīkojumu Nr. 87 par vidusskolas dibināšanu Liepnā uz šeit esošās nepilnās vidusskolas bāzes. Skolu vēl vadīja T. Gerstmanis, bet 1951. gadā par skolas direktoru iecēla Oļģertu Rācenāju, kurš vadīja skolu līdz 1955. gada pavasarim, kad direktora vietu no 1955. līdz 1957. gadam ieņēma Arnolds Buka, no 1957. līdz 1958. gadam – Zina Ozola un no 1958. gada līdz 1961. gadam – Anna Akmene. [16] Šajos gados skola politizējās padomju ideju garā. Veidojās un attīstījās pionieru un komjauniešu organizācijas, kuras par savas darbības pamatuzdevumu izvirzīja spēcīga padomju skolēnu kolektīva veidošanu, pieprasot skolēnu fizisko un garīgo spēju vispusīgu attīstību, lai sabiedrības locekļiem būtu iespēja iegūt izglītību, kas būtu pietiekama, lai kļūtu par sabiedrības attīstības aktīviem dalībniekiem, lai viņiem būtu iespēja brīvi izvēlēties profesiju, lai viņi nebūtu pastāvošās darba dalīšanas rezultātā visu mūžu piesaistīti vienai profesijai. [24]

Starp spilgtākajām skolotāju personībām šajā laikā jāmin latviešu

valodas skolotājas Ausma (Vaska) Pugeja un Valentīna (Matisāne) Kļaviņa, matemātiķe Evgēnija Dindzāne, mūziķis Pēteris Bricis, vēstures skolotāja Genovefa Apsīte, ģeogrāfe Lidija Koroļova un angļu valodas skolotāja Guna Tirkovska.

1960. gadi skolas vēsturē iezīmējas ar daudzām un dažādām pārmaiņām, kuras izraisīja biežā direktoru maiņa: Raimonds Rutkis (1962–1967), Feliks Ronis (1967. gada janvāris–jūlijs), Jānis Runcis (1967–1969), Agris Kalns (1969–1970).

Šīs desmitgades skolotāji bija gudri, zinoši, inteligenci izstarojoši pedagogi, kuri tajā laikā bieži mainījās, bet ienesa skolā allaž ko neparastu un jaunu. Tā ar lieliskām sava mācību priekšmeta zināšanām un meistarīgu metodiku latviešu valodu un literatūru mācīja Valentīna Kļaviņa un Ausma Pugeja, matemātiku – Ausma Rone un Evgēnija Dindzāne, ķīmiju – Felikss Ronis, fiziku – Vija Gerharde, fizikultūru – Leonards Smiltāns un vairāki citi.

1957. gada 1. oktobrī darbu uzsāka **Liepnas internātskola**, kura izvietojās jaunuzceltajā četru stāvu ēkā, kura vēl celtniecības gaitā bija domāta kā jaunā vidusskola. Lēmumu par internātskolas atvēršanu Liepnā pieņēma tā laika Latvijas PSR izglītības ministrs, 1933. gada Liepnas pamatskolas absolvents Vilis Samsons, domājot un izrādot rūpes par savas dzimtās puses trūcīgo un bez vecāku gādības palikušo bērnu izglītošanu. [28]

Šī skola kļuva par daudz bērnu īstajām mājām, kurās viņi daudzos gadījumos atradās arī vasarā un visās pārējās brīvdienās. Šeit bērni apguva ne tikai zinātņu gudrības, bet arī dzīves mācību. Skolas atvēršanas dienā mācības uzsāka 120 skolēni 1.–4. klasēs un strādāja seši skolotāji: Ārvaldis Akmens, Austrā Brice, Ārija Lesiņa, Vilis Lesiņš, Jevgēnija Lizbovska un Valija Opalā. Ilggadēja un patiesi prasmīga šīs skolas direktore bija Anna Akmene, kura skolu vadīja no 1962. līdz 1980. gadam. Pēc tam skolas vadību uzņēmās ilggadējā mācību pārzine Mirdza Sperga, kura turpināja kopt un veidot skolas tradīcijas un rūpēties par tās tālākattīstību, jo vajadzība pēc internāt-

skolām mūsu valstī nemazinājās. Kopš 1991. gada skolas darbu vada pašreizējā direktore Elīna Knausa, kura uzsāka ļoti enerģisku darbu skolas un tās apkārtnes labiekārtošanā, tuvinot to mūsdienu prasībām. Daudz skolai materiāli palīdz žēlsirdības kustības “No sirds uz sirdi” un “Pakāpieni”.

Laikā, kad vairākas Latvijas valdības prāto par internātskolu slēgšanu ekonomisku apsvērumu dēļ, skolas kolektīvs direktores E. Knauzas vadībā plāno saglabāt skolu, jo daudzām ģimenēm tas ir vienīgais glābiņš, kā izaudzināt un izskolot savus bērnus. [28]

Tā kā jaunuzceltajā skolas ēkā darbu sāka internātskola, bet vecās kazarmas, kurās Liepnas vidusskola atradās kopš 1944. gada, bija avārijas stāvoklī, tad direktora R. Rutka skolvadības laikā 1964. gada 1. septembrī durvis vēra jaunā – pašreizējā skolas ēka.

1970. gadi skolā sākās direktora Leonarda Smiltāna vadībā un turpinājās līdz 1974. gadam, kad antipedagoģiskas rīcības dēļ viņam bija jāatstāj direktora amats. Tā 1974. gadā Liepnas vidusskolā sākās **Austras Lāces** “vadības ēra”, jo neviens iepriekšējais direktors nebija spējis aizvadīt šajā darbā tik ilgu laiku un gūt tik ievērojamus panākumus. Viņa bija direktore līdz 2000. gadam.

Austras Lāces ceļš uz izglītību

Austra Lilija Mašina dzimusi 1927. gada 5. novembrī Alsviķu pagastā amatnieka ģimenē. Rentējot zemi, vecāki bijuši spiesti vairākas reizes mainīt dzīvesvietas, bet Austra šajā laikā uzjautrinājusi visus tuviniekus ar savu ļoti savdabīgo bērna valodu, zinātkāri un asām prāta spējām.

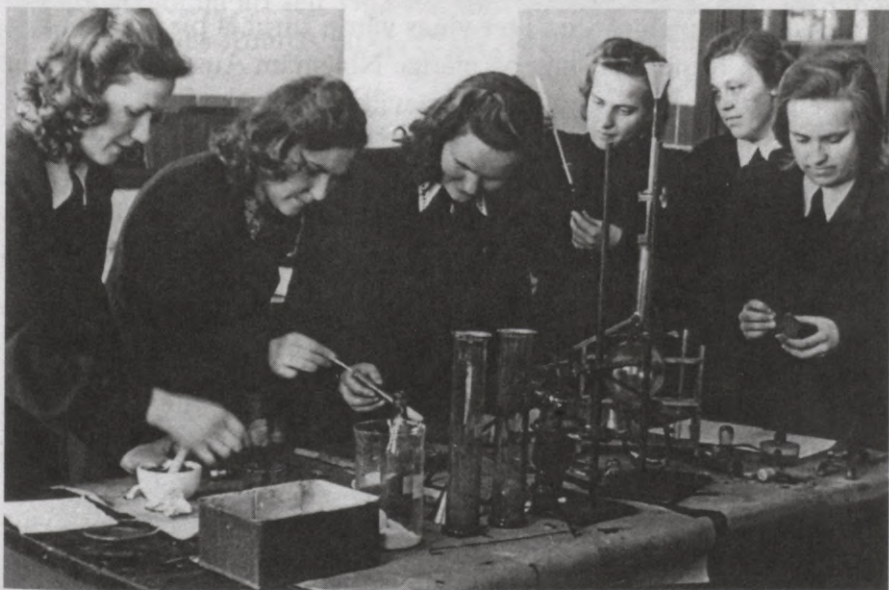
Skolas gaitas sākušās Strautiņu pamatskolā. Uz skolu bijis jāmēro ceļš cauri mežam, tāpēc ziemu un rudenī tumšajos vakaros bijis baisi, bet par skaistajiem pavasara ceļiem viņa saglabāja atmiņas visu mūžu, jo pavasaris bija kļuvis par viņas mīļāko gadalaiku. Par Strautiņu skolu

Austrai palikušas gaišas un patīkamas atmiņas, īpaši par skolas direktoru Akmentiņu, kuru visu mūžu uzskatījusi par paraugu darbā.

Pēc kara Austrā kājām devās uz Cēsīm, un 1945. gadā viņa uzsāka mācības Cēsu skolotāju institūta (CSI) dabas zinātņu un ģeogrāfijas specialitātē. Viņa ir bijusi ļoti uzcītīga, gudra, precīza un centīga studente par spīti nabadzībai un trūcīgajiem apstākļiem. [27]

Studiju biedrene Anna Lapsa šo laiku raksturo ar šādiem vārdiem: "Bija pēckara periods. Tie bija grūti laiki, aukstums (telpas neapkurinātas), trūcīgi ar pārtiku. Ir vērts atcerēties, kā toreiz brīnišķīgi smaržoja maize – vienkāršs "ķieģelītis", kādā cieņā tā bija. Ar Austru pirmajā kursā dzīvoju vienā lielā internāta istabā. Atceros: vakaros, naktīs, kad internāta istabiņās bija jānodzēš gaisma, Austrā paslepus pie "kvēpenītes" gultā mācījās, ja vēl nebija spējusi visu sagatavot nākamajai dienai. Augsta pienākuma apziņa, mērķtiecība, čaklums jau tolaik izpaudās kā Austras redzamākās rakstura iezīmes." [20]

Cēsu skolotāju institūta laboratorijā. 3. no kreisās – Austrā Lāce

Austras Cēsu studiju gadu spilgtākam raksturojumam lieti noder viņas studiju un istabas biedrenes Valensijas Mednes (pēc apprecēšanās – Oša) atmiņas par to, kādi pārbaudījumi cilvēciskajās attiecībās bija jāiztur arī tā laika centīgākajiem audzēkņiem. Šis atmiņu stāstījums saucas “Ko teiks Mašina? Jeb eksperiments ar cisu maisu”: “1945./46. m. g. dzīvojam kopmītnēs CSI galvenās ēkas trešajā stāvā. Katrai audzēknei ierādīja bijušā hospitāļa dzelzs gultiņu: gultasveļa, maiss, segas bija jāatved savas no mājām, arī balts palags gultas pārklāšanai – vienveidīgai, tīkamai telpas noskaņai.

Tāds bija ekonomiskais fons, uz kura notika mūsu brīvā laika jaukākie mirkļi. Šoreiz izmēģinājums, ko teiks Mašina – slaida 1.c kursa meitene brūnām acīm. Jau no pašas pirmās fizikas stundas viņa bija izpelnījusies pasniedzējas Martas Virsnieces ievēribu. Ka katrs mācību priekšmets jāapgūst ar dziļu izpratni, lektore vairākkārt atgādināja: “Meitenes, fizika nav desa!” Austrā M. tik atsaucīgi palocīja galvu, ka mācību vielas izklāstā pasniedzēja vēlējās saklausīt, ko teiks Mašina. Fizika Austrai padevās, un pret viņas vārdu žurnālā piecnieku rinda pagarinājās. Mums pat šķita pārmērīgi. Nolēmām Austru pārsteigt ar ķermeņa brīvās krišanas un zemes pievilkšanas spēku likumībām.

Palaunadzī, kad istabiņā Austras nebija, atvērām logu un vērojām, kā no trešā stāva augstuma, mūsu izbīdīts, planē Austras cisu maiss. Eksperimentu sabojāja dižie ceriņkrūmi, kuros “pēlis” aizķērās skrapstēdams. To ieraudzīja dežūrskolotājs – psiholoģijas lektors Jānis Peičs... Galvenais, ko teiks Mašina?

Tā kā vaininieces nepieteicās, un mantība vēl nebija pavisam zaudēta, tikai pārvietota, Austrai atlika vien sasārtušai, ko pustumsā grūti pamanīt, šūpot ceriņus, atgūt maisu un stiept to atpakaļ uz savu gultu.” [2; 89]

Šķietami komiska situācija, kurā jau pamanāma nākotnes skolotājas rakstura noteiktība un stingrība un diplomātijas prasme, kuru viņa ļoti daudz un veiksmīgi pielietoja visos pedagoges darba gados.

1951. gadā Austrā Mašina absolvēja Cēsu skolotāju institūtu un tika norīkota darbā uz Ozolkalna pamatskolu Gulbenes rajonā.

Darba gaitas Ozolkalna un Galgauskas pamatskolās

Ozolkalna pamatskolā ātri pamanīja Austras Mašinas pedagoģisko meistarību, kas izpaudās rūpīgi izplānotās un pārdomātās, skolēniem saistošās bioloģijas un ģeogrāfijas stundās. Jaunā skolotāja izvirzīja stingras un augstas prasības saviem skolēniem, jo vienmēr ir bijusi stingra un prasīga pret sevi. Šajā skolā Austru pamanīja arī kā prasmīgu organizatoru, tāpēc jau pēc viena gada viņu pārcēla darbā uz Galgauskas pamatskolu turpat Gulbenes rajonā par skolas direktori. Tā visā turpmākajā darba dzīvē Austras darba vietu maiņu neizvēlējās pati, bet vienmēr tika pārcelta, ko ir paklausīgi darījusi, jo tolaik citādi nemaz nevarēja.

Galgauskas pamatskolā Austras Mašina uzsāka darbu 1952. gadā un turpināja līdz 1963. gadam. Šai skolai ir ziedoti 11 mūža gadi, kuru laikā arī viņas personīgajā dzīvē notikušas ievērojamas pārmaiņas.

Kā skolotāja arī šeit viņa nopietni gatavojās stundām, un viņas vadītās atklātās stundas bija patiešām paraugs pārējiem skolotājiem.

Galgauskas pamatskola

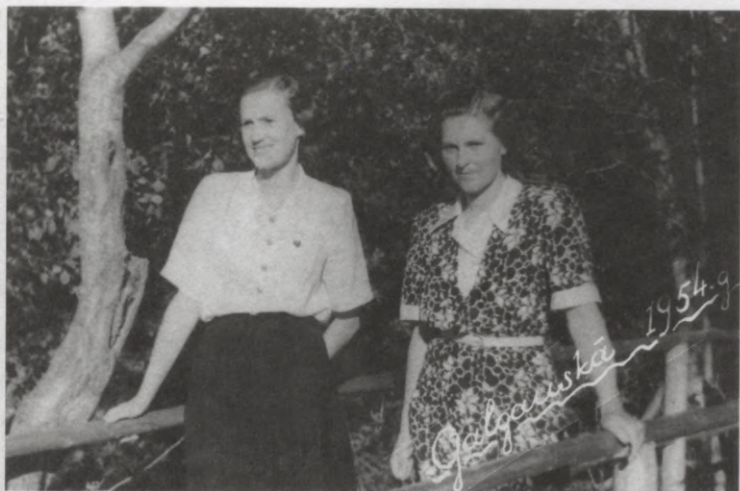
*Galgauskas skolēni Stāmerienā. Priekšā 1. no kreisās – A. Lāce.
1954. gads*

Viņai bija psihologa talants skolēnu disciplīnas pārkāpumu novēršanā. Skolā bija laba disciplīna un kārtība. Gadi, kad Austrā Mašina atradās direktores amatā, bija Galgauskas skolas uzplaukuma gadi. Tika gūti panākumi gan mācību, gan audzināšanas darbā. Skolu arvien ierindoja rajona labāko skolu skaitā.

Jaunā direktore prata atrast kopēju valodu ar Galgauskas ciemā esošo kolhozu "Centība" un "Kopdarbs" priekšsēdētājiem, risinot skolas materiālos jautājumus. Austrā pati piedalījās arī ciema teātra kopā, dziedāja korī. Bet visam pāri no viņas strāvoja atbildība par savu mācāmo priekšmetu, atbildība par savu skolu, kurā iebraucējus pārsteidza sakoptība un kārtība gan skolas telpās, gan arī tās apkārtnē.

Pateicoties direktores rūpēm, jau tajos materiāli grūtajos gados skolēniem tika iegādāti tautiskie tērpi, un deju kolektīvs varēja gūt panākumus kā skolā, tā rajonā. Direktore bija ļoti pretimnākoša un

Galgauskā kopā ar kolēģi

centās skolotājiem palīdzēt. Viņa bija ļoti prasīga darbā pret sevi un pārējiem kolektīva locekļiem, tāpēc arī reizēm no skolotāju puses izpaudās neapmierinātība.

Labs direktors zina, ko skolotājam nozīmē gandarījums par labi paveiktu darbu, par labiem skolēnu sasniegumiem. A. Mašina prata novērtēt skolotāju darbu un izteikt pateicību par to. Skolas gods viņai bija pirmajā vietā, bieži aizmirstot personīgo dzīvi.

Galgauska ir arī tā vieta, kur viņa satika sava mūža vienīgo mīlestību Imantu, kur izveidoja jauno, mīlestības apgaroto Lāču ģimeni, kur deva dzīvību vienīgajam savas ģimenes turpinātājam dēlam Guntim.

Galgauskas laiks saistās arī ar Austras neklātienes studijām Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā bioloģijas specialitātē, kur viņa mācījās no 1956. līdz 1959. gadam, iegūstot bioloģijas skolotājas diplomu.

Iegūta augstākā izglītība, izveidota pilnvērtīga ģimene, varētu dzīvot un strādāt, bet liktenim labpatika pārbaudīt jaunās ģimenes izturību. 1963. gadā Austru pārcēla darbā par direktori uz Mārkalnes 7-gadīgo skolu, jo Mārkalne tad ietilpa apvienotajā Alūksnes un Gulbenes rajonā.

*Pie Daugavpils Pedagoģiskā institūta
kopā ar tuvākajām studiju biedrēm (1. rindā vidū A. Lāce)*

Mārkalnes pamatskolā

Teorētiski tā bija pārceļšana darbā viena rajona robežās, bet faktiski tie bija pilnīgi atšķirīgi apstākļi, kuros nācās strādāt un dzīvot Austrai Lācei. Viņai, protams, pietika gudrības, enerģijas, apņēmības, spēka un prāta mācīt skolēniem ģeogrāfiju un vadīt Mārkalnes skolu tikpat sekmīgi, kā to bija darījusi Galgauskā, jo viņa citādi strādāt vienkārši neprata, taču pietrūka laika un diplomātijas spēju tāpat organizēt arī ģimenes dzīvi.

Mārkalnes skolotāja Genoveva Bērziņa atmiņās raksta: "Strādāju visus gadus kopā ar A. Lāci kā mazo klašu skolotāja. Būdama direktore, pret kolēģiem bija prasīga, bet arī sirsnīga un izpalīdzīga. Viņas vadībā skola bieži izcīnīja godalgotas vietas rajona dažādos konkursos

A. Lāce ģeogrāfijas stundā Mārkalnē 8. klasē

un sacensībās. Rūpējās, lai skolā organizētie pasākumi būtu rūpīgi sagatavoti. Gādāja par skolas materiāli tehnisko nodrošinājumu, par glītu skolas apkārtnes uzpošanu. Darbā bija precīza un rūpīga. Viņa visu sevi veltīja skolas darbam, dēla audzināšanai un centās saglabāt ģimeni." [4]

Savas pārdomas par A. Lāci raksta arī Mārkalnes skolotāja Lūcija Čugunova:

"Mārkalnes skolā sāku strādāt 1969. gadā par bioloģijas skolotāju. A. Lāce piedāvāja mācīt arī angļu valodu, jo nebija, kas māca. Kopā nostrādājām Mārkalnē līdz 1973. gadam. viņa ievadīja mani darbā, mācīja, kā jāstrādā siltumnīcā, mācību izmēģinājumu laucīnā. Ļoti rūpējās par skolas apkārtnes uzpošanu. Lai ziedētu ievas, pat no Pededzes krastiem veda un stādīja. Viņai patika, lai visa dokumentācija būtu ideālā kārtībā. Mācīja, kā jāsāda audzināšanas darba plāns. Vairāki eksemplāri bija jāuzraksta melnrakstā, kamēr bija pareizi. Ļoti prasīga, bet tajā pašā laikā arī iekļūtīga." [9]

*Mārkalnes izlaidumā absolventu un skolotāju vidū
(1. rindā piektā no kreisās). 1970. gads*

Saglabāt ģimeni Austrai neizdevās, un laulību šķīra 1972. gadā. Vēloties ne tikai sevi, bet arī bērnu pasargāt no ilgām pēc vīra un tēva, kurš turpat Mārkalnē veidoja jaunas ģimenes attiecības, Austrā ilgi nešaubījās par piedāvāto mācību pārzines vietu Liepnas vidusskolā.

Liepnas vidusskolā – 27 gadi

Tā 1973. gada rudenī Austras Lāces dzīvē sākās Liepnas posms. Pēc nostrādāta gada mācību pārzine Austrā Lāce, ilgi nešaubījusies, pieņēma piedāvājumu kļūt par Liepnas vidusskolas direktori. Vēlāk 1983. gadā žurnālistei Elzai Gžibovskai viņa intervijā saka: "Kad kļuvi par Liepnas vidusskolas direktori, domāju: ilgi te nepalikšu. Nekad neesmu vēlējusies vadīt vidusskolu, jo baidījos, vai to vispār spēšu."
[12]

Bet strādāt vajadzēja, un pamazām A. Lāce iejutās jaunajā darbā, arvien attālinājās doma par promiešanu. Mācību pārziņas amatu viņa piedāvāja ļoti pieredzējušai, gudrai un prasmīgai fizikas skolotājai Vijai Gerhardei, kura gan nostrādāja tikai divus gadus sakarā ar dzīvesvietas maiņu, tomēr viņas skolvadības darba pieredzē tie bija ļoti nozīmīgi gadi.

Vija Gerharde atmiņās raksta: "Nu jau veselu gadsimta ceturksni viņu atceros ar apbrīnu un lielu pateicību. Viņa no manis "iztaisīja" mācību pārziņi. Austras intuīcija, prasme neklūdīgi uztvert būtiskās un svarīgākās līnijas skolas darba virzībā, diplomātija, enerģija un neatlaidība, prasme apzināti saasināt kādu problēmu, lai uz tās risinājumu novirzītu visus spēkus un uzmanību, un vēl daudzko citu esmu no viņas mācījusies. Viena gada laikā Liepnas vidusskola no pēdējām vietām rajonā pacēlās uz pirmajām. Viņas vadībā notika mācību kabinetu izveide. Viņa nodrošināja visus līdzekļus un tehnisku palīdzību tiem kabinetu vadītājiem, kuri zināja, kādu kabinetu viņi grib. Tika iegādāta mācību tehnika. Direktore labi prata sadarboties ar šefiem – "Igrīvi".

Kad pārcēlos uz Seces 8-gadīgo skolu 1976. gadā, man bija jau laba pieredze skolas darba vadībā, Secē arī sāka gatavot atestācijai mācību kabinetus. Arī te bija bieži mainījušies direktori, un arī te mēs gada laikā no pēdējiem rajonā sociālistiskajā sacensībā dabūjām 3. vietu, pēc tam bijām pirmās. Austrā to zināmā mērā var ierakstīt savā kontā. Un arī pie tiem panākumiem un gandarījuma, kas man ir bijuši pēdējos 23 gados, ir kāda daļiņa no viņas klāt." [11]

Jau iepriekš minēts, ka ideju nākotnei A. Lācei netrūka nekad, bet būtiski ir tas, ka viņa ne tikai ģenerēja idejas, bet arī meklēja iespējas to realizēšanai dzīvē. Daudzu jautājumu pilnīgs atrisinājums skolās bieži apstājās materiālu grūtību dēļ. Bet A. Lāce prata atrast arī skolas materiālās bāzes izveidošanas iespējas, veiksmīgi sadarbojoties ar diezgan turīgo kaimiņu kolhozu "Igrīve", kura priekšsēdētājs Ivars Caune bija gandrīz kā otrs skolas direktors. Ne velti viņam piešķīra

Tautas izglītības darba teicamnieka krūšu nozīmi par atbalstu jaunās paaudzes audzināšanā un palīdzību skolai.

Atmiņās par A. Lāci "Atmiņa nepazūd, tā dzīvo arvien" viņš raksta: "Man bija tā iespēja un gods ilgāku laiku strādāt kopā ar Direktori Austru. Es nepārteicos. Tieši tā es domāju – strādāt. Nevienš nopietns darba cēliens kolhozā nenotika bez vidusskolas kolektīva un personīgi Direktores aktīvas līdzdalības. Vai tā bija akmeņu vākšana pirms sējas, rušināmkultūru kopšana vai kartupeļu sezona. Visur un arvien bez vidusskolas saimes nevarējām iztikt. Man kā saimniecības vadītājam bija viegli visus, tā sauktos, šefības jautājumus kārtot. Ikvienā jautājumā mums nepieciešamā palīdzība netika atteikta. Es domāju tīri fizisko palīdzību ar bērnu un skolotāju rokām. Kā šodien redzu "Lotosa" darba un atpūtas nometni Sofikalnā. Un neskaitāmas reizes kopā ar skolēniem un prasmīgiem skolotājiem bija arī Direktore. Skolēnu darbs, tā organizētība bija pārdomāta līdz mazākajam sīkumam. Viss notika, kā iecerēts.

Skolotāju personīgais paraugs mobilizēja skolēnus apzinīgai uzdevuma izpildei. Skaidrs, ka vadošā loma bija Direktores noteiktībai, augstai sapratnei par darāmā nepieciešamību, prasībām pret sevi un padotajiem.

Šefības ietvaros parasti 1. septembrī es biju skolā. Un arī šeit izpaudās Direktores noteiktība, vadītāja talants un nenovērtējamā pienākuma apziņa. Kad bija saņemta informācija par skolēniem, kuri nav ieradušies skolā, braucām pie vaininiekiem uz mājām. Un tikai pēc neierašanās iemeslu noskaidrošanas pirmās skolas dienas darbiem pielika punktu.

Ne mazāk nopietni skolas kolektīvs strādāja, sagatavojot skolu jaunajam mācību gadam. Iepazīstinot pārbaudes komisiju ar paveikto darbu, Direktore mācēja akcentēt svarīgākos darbus skolas gatavībā jaunajam darba cēlienam. Arī šeit viņa bija zinoša un mērķtiecīga, lai darbs tiktu pareizi novērtēts.

Nevaru un negribu aizmirst skaistos atpūtas pasākumus skolā. Emocionāli bagātas, ģimeniskas arvien bija Skolotāju dienas svinī-

bas. Esmu pārliecināts, ka labs mikroklimats kolektīvā nerodas vienā dienā. Tas ir mērķtiecīgs, ar labestību apveltīts visa kolektīva un, pirmkārt, vadītāja darba rezultāts.

Kādēļ es vārdu "direktors" rakstu ar lielo burtu? Lūk, tādēļ, ka, runājot par Austru Lāci, vārdus "cilvēks" un "direktors" nevaru rakstīt citādi. Ja to darītu citādi, es nebūtu godīgs un patiess.

Lai kā tas arī nebūtu, bet dzīve ir dzīve, un nav mūsu spēkos kaut ko pārveidot pēc sava prāta. Neskatoties uz saimniecības un skolas auglīgo sadarbību, pienāca šķiršanās brīdis. Gribu uzsvērt atziņu, ka cilvēks, kurš nav aizmirsts, nav miris. Tāda ir arī mūsu Direktore." [8]

Šī vērtīgā un auglīgā sadarbība turpinājās līdz 90. gadu sākumam, kad, mainoties sabiedriski politiskajai iekārtai, tika likvidētas vairums kopsaimniecību. Bet šīs sadarbības rezultāti ir jūtami vēl joprojām skolas materiālajā un tehniskajā nodrošinājumā.

Direktore A. Lāce ar savu profesionalitāti un pedagoģisko meistarību ievadījusi darbā desmitiem skolotāju arī Liepnas vidusskolā. 1976. gada skolas absolvente Maruta (Zitāne) Galla raksta atmiņās, ka, pateicoties A. Lācei, iestājusies neklātienē Daugavpils Pedagoģiskā institūta Bioloģijas fakultātē un uzsākusi darbu savā skolā. Direktore ir bijusi tā, kura palīdzējusi pārvarēt darba iesākuma grūtības un pieņemt savus bijušos skolēnus par kolēģiem. Strādājot par bibliotekāri, izjutusi biežas direktores pārbaudes, kuras tolaik vērtējusi skeptiski un neapmierināti, bet tagad jūtas pateicīga par to, ka viņa bijusi stingra, prasīga, bet arī pretimnākoša. Vēlāk kļūstot par skolas ārpusklases darba organizatori, M. Galla savas izjūtas raksturo šādi: "Darbs bija interesants un jauks, jo zināju, ka aiz manis ir strādīgs kolektīvs ar dzirkstelīti. Un šīs dzirkstelītes autore ir direktore Lāce ar jaunām iecerēm un perspektīvu skatījumu nākotnē, ar labiem darba rezultātiem." [10]

Austras Lāces kā ģeogrāfijas skolotājas darbu Liepnas vidusskolā savās atmiņās raksturo skolotāja Biruta Kozule: "Viņa bija skolotāja ar plašu redzesloku, daudz lasīja, svarīgāko izrakstīja, ceļoja. Lielu

darbu ieguldīja ģeogrāfijas kabineta izveidē. Kabinets bija apgādāts ar jaunāko tehniku, kartēm, enciklopēdijām, vārdnīcām, atlasiem un kontūrkartēm. Visi materiāli tika sistematizēti. Stundām gatavojās rūpīgi, atlasot materiālus, uzskati, kartes, papildliteratūru. Skolotāja bija lieliska psiholoģe, meistarīgi izprata skolēnu dotības, spējas un intereses, kas palīdzēja realizēt diferencēto apmācību, cenšoties atrast katram skolēnam individuālu pieeju. Spējīgākajiem skolēniem ieteica papildliteratūru par mācāmo vielu. Bieži stundās rādīja mācību filmas. Neiztrūkstoša stundas sastāvdaļa bija darbs ar kontūrkartēm, atlasiem, enciklopēdijām, darba burtņīcām. Skolēnus aizrāva un ieinteresēja, tāstot par ekskursijās gūtajiem iespaidiem.

Mācot dabas zinības, pievērsa uzmanību dabas daudzveidībai, tās skaistumam, cilvēku lomai dabas aizsardzībā.

Veicot fenoloģiskos vērojumus dabā, mācīja saskatīt konkrētas cēloņsakarības sezonālajā ritmā, prognozēt gaidāmos laika apstākļus savā apkārtnē.

Skolotāja ieinteresēja skolēnus apgūto teoriju pielietot praksē, tāpēc liels darbs tika ieguldīts, izveidojot un strādājot mācību izmēģinājumu lauciņos. Rudeņos skola ar labiem rezultātiem piedalījās ražas skatēs. A. Lāce mācīja skolēnus lepoties ar ieguldīto darbu un darba rezultātiem, izceļot vērtības un prioritātes, nosodot tukšas ārišķības. No skolēniem prasīja rūpīgu, neatlaidīgu darbu.

A. Lāce gan kā skolotāja, gan direktore rūpējās par sakoptu vidi – skolas telpas gaišos toņos, pie sienām pieskaņotas planšetes, uz palodžēm dažādi telpaugi. Viņa vienmēr lepojās ar savu skolu un tās sasniegumiem. Būdama skolotāja, viņa nostiprināja un papildināja skolēnu zināšanas, dodoties pārgājienos un ekskursijās. Viņa arī veica lielu darbu kopā ar skolotājiem un skolēniem novadpētniecībā, uzsākot noskaidrot Liepnas pagasta skolu vēsturi, apkopojot pirmos iegūtos materiālus un iekārtojot skolas muzeju.

Pie skolas kuplo viņas vadībā iestādītais ābeļdārzs un atgādina par viņas pašreizējā darbu.” [15]

Skolēnu izteiktu viedokli par A. Lāci kā ģeogrāfijas skolotāju lasām skolas bibliotekāres – 1985. gada absolventes – I. Bukates atmiņās: “A. Lāce kā ģeogrāfijas skolotāja bija gudra un erudīta savā mācību priekšmetā. Vēsa, uz austrumiem vērtais ģeogrāfijas kabinets izraisīja bijību, gluži kā pati skolotāja, kura uz stundu nāca lēnā gaitā, vienmēr stalta un majestātiska, vienmēr kaut ko pārdomādama. Viņas garastāvoklis bija grūti nosakāms, taču, uzsākot stundu, to varēja pamanīt. Ja viss bija kārtībā, skolotāja ilgi un interesanti stāstīja jauno vielu, arī pajokojās. Bet, ja skolotāja bija vārdos skopa, tad sapratām, ka lielākais smagums stundā būs jāiznes mums. Tādos brīžos čaklāk nekā citreiz pētījām grāmatu un karti, cenšoties izvairīties no skolotājas skatiena, lai nebūtu jāatbild uzdotā mācību viela. Man dažreiz bija bailes no tā klusuma, kas valdīja klasē, nu, gluži kā pirms vētras...” [7]

Kā jau iepriekš minēts, A. Lāce lika pamatus un arī pabeidza mācību kabinetu sistēmas izveidi skolā. Tika izstrādāti kritēriji gan kabinetu vērtēšanai, gan skolotāju darba vērtēšanai, kad skolā notika atestācija. Viņa savu darbu bija vienmēr izplānojusi ne tikai dienai, bet arī nedēļai, mēnešiem un visam gadam. Ar savu darba prieku, uzcītību un precizitāti viņa rādīja priekšzīmi citiem. Regulāri atskaitījās par savu darbu vietniekiem, prasīja arī atskaiti no viņiem.

A. Lāce prasmīgi un neatlaidīgi virzīja darbu skolas tradīciju veidošanā, attīstīšanā un pilnveidošanā. [18]

Tie bija draudzības vakari ar Krievijas, Baltkrievijas, Ukrainas, Igaunijas un Lietuvas skolu skolēniem. Tie bija bijušo partizāņu salidojumi, ierindas skates, valsts svētku atzīmēšana, skolas absolventu salidojumi skolai nozīmīgās jubilejās. Pārdomāti viņa veidoja un virzīja sadarbību ar vecākiem, iesaistot vecāku komiteju skolai aktuālu jautājumu risināšanā. Kā sadarbības kulminācija katru gadu bija vecāku tematiskie atpūtas vakari, kuri guva plašu atsaucību un bija ļabi apmeklēti. Visos pieminētajos un vēl citos pasākumos direktore mācēja atrast pareizākos vārdus un teikt runas, kuras apmeklētāji

patiesi apbrīnoja. Viņas runās vārdi virknējās teikumos, kuri parasti bija piepildīti ar krāsainiem epitetiem, ņemtiem no tuvākās apkārtnes dabas ainavām.

Mācību pārzine no 1977. līdz 1986. gadam Viktorija Kukliča raksturo A. Lāci šādi: "Katrā pasākumā, katrā sanāksmē bija vērojama precizitāte, sagatavošanās un darba vērtējums. Kā cilvēks A. Lāce bija personība, bet ikdienā arī laba kolēģe, kas prata reizēm būt interesanta, humora pilna, optimistiska sieviete. Darbs bija viņas dzīves galvenais moto, pārāks par personīgo dzīvi." [18]

Ženijas Mahņevas – mācību pārzines no 1986. gada līdz pat šim brīdim atmiņās var lasīt šādas atziņas par direktori A. Lāci: "Viņai piemita prasme rast pozitīvu sadarbību ar pagasta pašvaldību, tās vadību. Skolā notika rajona skolu direktoru seminārs par skolas vadības sadarbību ar pagasta pašvaldību, sabiedrību un vecākiem, jo direktore bija uzkrājusi bagātīgu darba pieredzi šajā jomā. ...

12. klases izlaidumā. 1993. gads

80. gadu beigās un 90. gadu sākumā līdz ar Atmodas laiku valstī izglītības sistēmā tika uzsāktas reformas. Šis laiks iezīmējās ar pārmaiņām skolas darba vadībā un galveno prioritāšu noteikšanā. Par skolas darba galveno vadlīniju kļuva pilsoniskā audzināšana. Pēc direktores ierosinājuma tika izgatavots skolas simbols – karogs – un svinīgi iesvētīts baznīcā.

Pēdējie darba gadi saistās ar skolas muzeja iekārtošanu. Arī viņas vadībā stādītais ābeļdārzs ir apliecinājums paliekošām vērtībām.

Kā vadītāju A. Lāci raksturoja mērķtiecība, tieksme pēc panākumiem, lielas darba spējas, prasības kolektīvam, kuru izvirzīšanas un uzturēšanas veids ne vienmēr bija pieņemams darbiniekiem.

Darbs bija visas viņas dzīves piepildījums. Šķiet, ka personiskajā dzīvē viņa jutās vientuļa, līdz galam nesaprasta. Iekšējās emocijas un jūtas nemēdza izrādīt. Viņa bija stipra, stingra, noslēgta rakstura sieviete, lai gan bieži alka pēc kādas draudzīgas sirds, ar kuru varētu izrunāties, ļoti vēlējās gūt pozitīvu apstiprinājumu savai rīcībai, darbībai, domām.” [23]

A. Lāce bija ne tikai augsti profesionāla direktore un prasmīga ģeogrāfijas skolotāja, bet 1983./84. m. g. uzņēmās 11. klases audzinātājas pienākumus, jo nevarēja atrast piemērotu skolotāju šīs klases audzināšanai.

Šīs klases skolniece Rudīte (Lubāne) Bistrova savās atmiņās par skolu un pēdējo audzinātāju raksta: “Kā pieneņu pūkas guļ atmiņas par bērnību, kā spožas zvaigznes mirdz atmiņas par skolas gadiem. Viena zvaigzne – spoža, spoža – atmiņas par manu 11. – izlaiduma klases audzinātāju Austru Lāci.

Mēs bijām divdesmit četri – samērā nevaldāmi, bet, kā pašiem likās, labākie. ...Mūsu audzinātāja – direktore atmiņu kamolā ir ietinusi savu labestību, attieksmi pret bērnu – skolnieku, jaunieti kā personību. Apsveikumus viņa veidoja katram individuāli, prata ar mums kopā būt tikpat jauna, jautra, reizēm bezbēdīga kā mēs.

Satiekoties ar audzinātāju jau man pašai esot māmiņai, viņa vienmēr prata pateikt labu vārdu par mani bērniem.

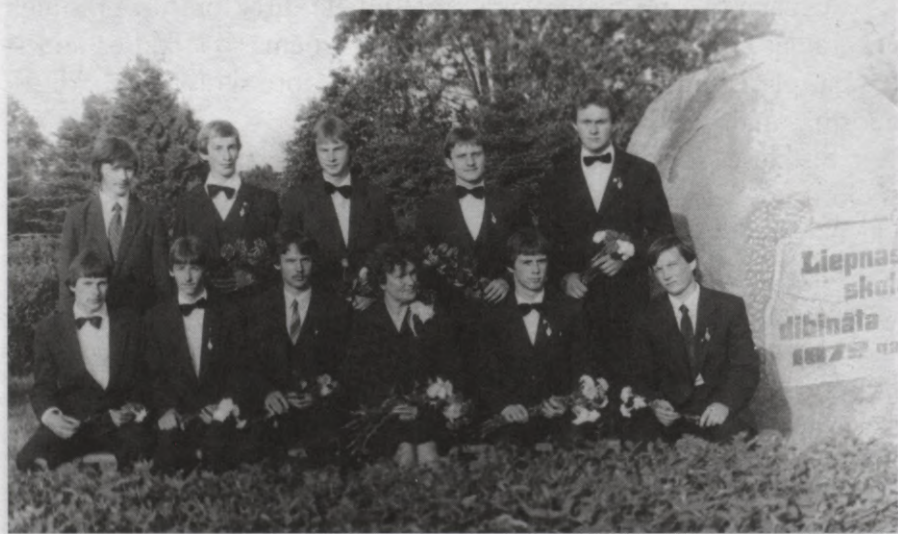
Viņa mums labi iemācīja dzīvot saskaņā ar apkārtējo vidi, dabu un tajā laikā neatļautajiem Dieva baušļiem. Un to visu viņa izdarīja neuzkrītoši un nemanāmi, kā tikai viņa to prata.

Bez tam varējām priecāties, ka pat garām uzrunām viņai nebija vajadzīgs priekšā "špikeris". Katra runa bija pārdomāta un izteikta vienkāršos vārdos.

Skolotāja Austra bija ļoti gudra sieviete, prata veidot tādas attiecības ar audzēkņiem, ka mēs varējām justies un būt viņai ļoti pieķērušies pat viena kopā pavadīta gada laikā. Arī salidojumā pēc 10 gadiem kopš skolas beigšanas mēs tikāmies, lai atcerētos bijušo un parunātos par dzīvi, skatoties uz to no cita skatupunkta.

Ar neviltotu patiesumu varu teikt, ka skolotāja Austra prata mūs saturēt kopā, un mēs – 24 skolēni – nebijām sadalījušies pa bariņiem vai komandām, – kopīgi strādājām nedarbus, kopīgi atpūtāmies." [5]

Līdzīgus vārdus par Austru Lāci kā audzinātāju ir izteikuši sarunās arī vairāki citi šīs klases audzēkņi.

Izlaiduma dienā ar audzināmās klases zēniem. 1984. gads

Bet daudz dziļāk un sīkāk tieši viņas daudzšķautņainajā personībā ir ieskatījusies ārpusklases darba organizatore, latviešu valodas un literatūras šobrīd pensionētā skolotāja Valentīna Kļaviņa. Viņas veica kopīgu darbu diendienā, organizējot jau pieminētos skolas lielos pasākumus, vadot skolēnu darbu šefības kolhozā "Igrīve" un kārtojot ikdienišķus audzināšanas jautājumus skolā.

Viņas atmiņās lasām: "Draudzenes mēs nebijām, bet garā stāvējām ļoti tuvu viena otrai, bet kaut kāda zibens svītra šad tad caur mums izšāvās, un atkal līdzsvars atjaunojās. Brīžiem tas izskatījās pēc ļoti tuvām, labām attiecībām, pat pēc draudzības. ... Starp citu, man viņu ļoti grūti bija pieņemt Liepnas vidusskolā kā kolēģi. Varbūt tāpēc, ka viņai līdzī (pat solīti pa priekšu) gāja kāda aukstuma (varbūt augstuma) atmosfēra. ... Liepnā viņa ieradās sāpju pilna, sagrauzta un arī baiļu pilna par nākotni. ... Sākām strādāt. Daudz kas bija atkarīgs no viņas garastāvokļa. Visus priekšlikumus un citu ieteikumus viņa pieņēma pakāpeniski, nevis uzreiz. Ja atrada par labu, skaļi prieku neizrādīja, bet nogaidīja, novērtēja un attiecīgajā brīdī darīja zināmu kolektīvam.

Darba spējas direktores darba sākumā bija lielas, samazinājās gadiem ritot. Pēc dabas nenogurdināma, nepārspējama, reizēm nesa-prasta un neatbalstīta. To varēja pamanīt pedagogiskās padomes sēdēs, kad kolektīvs klusēja.. Tā kā direktora darbs ir daudzšķautņains, tad viņa bija procesā gan skolā, gan ciemā, gan pasākumos. Varētu teikt, ka tā nav vienkārša popularitāte vien, kas Lāci pacēla simbola pakāpē. Tur nāk ieliktais darbs skolas materiālās bāzes nostiprināšanā, skolas noformējumā, darbā un kontaktos ar vecākiem, darba biedriem un skolēniem. Direktores spēks bija jauninājumos, meklējumos, tradīciju radīšanā un pilnveidošanā. Tieši viņas darba rezultātā skola ilgu gadus baudīja labāk sakoptās, labāk apgādātās ar tehniku skolas nosaukumu.

Ar savu darbu un arī ieņemamā amata dēļ Lāci cienīja ciema ļaudis, jo visus šos 26 gadus viņa dominēja visā, kas ciemā notika. A. Lāce bija arī "diplomāte", kas direktora darbā ir ļoti vajadzīgs.

Inteliģenta ar savu ģērbšanās stilu, savaldīga.

Viņa bija māte, vecmāmiņa, skolotāja, audzinātāja, pedagoģe, bet par visu vairāk – direktore. Uzkrātā pieredze, darba tikums un precizitāte ir īpašības, kuras piemita direktorei visa mūža garumā. A. Lācei bija raksturīga arī iedziļināšanās cita bēdās un sāpēs.

Pēc būtības A. Lāce bija neuzkrītoša, sevī domīgi ieslēgusies, pieticīgāka un klusāka mūsu vidū gan darbā, gan svētkos. Parasti saviesīgos brīžos viņa ieradās gandrīz ar kavēšanos, bet aizgāja pirmā. Savas simpātijas un antipātijas izrādīja vai nu ar valodu, vai sejas izteiksmi. ...

Liepānas vidusskolas skolotāji.

1. rindā no kreisās: Ilze Brice, Sintija Toma, Aivars Delpers, Iveta Boroduška, Viktorija Kukliča; 2. rindā: Ženija Mahņeva, Ināra Orbidāne, Regīna Zučika, Vilhelms Kukličs, Brigita Bijone, Lidija Kukliča, Pēteris Mucenieks, Lilita Spirka.

Fotogrāfēšanās brīdī nav klāt: Mārīte Pugeja, Līga Grīnbauma, Inta Sināte. 2005./2006. māc. gads

Atmodas laikā A. Lāci iepazīnu citādu. Patīk tas, ka, mainoties sabiedriskajai iekārtai, direktore nemetās no viena grāvja otrā. Pāreja uz Latvijas laiku viņā pašā notika pakāpeniski, un direktore, gatavojot Latvijas valsts simboliku, diskutējot par karogu un tā kātu, viņa bez stresa un bailēm pateica bērniem un skolotājiem, ka viņa tic, ka būs tāda nākotne, kura kā gaisma tuneļa galā palīdzēs daudziem sagaidīt to dienu, kad viss izdosies." [16]

Katra amatpersona, tāpat arī katrs pedagogs ir tikai cilvēks ar ļoti daudzām viņa profesionalitāti apliecinošām īpašībām, bet tajā pašā laikā arī gluži cilvēcīgām vajībām un trūkumiem. Vērtējot kāda cilvēka mūža ieguldījumu noteiktā darbā, analizējam un salīdzinām to attiecības. Raksturojot vienā teikumā ilggadējās direktores Austras Lāces mūža ieguldījumu skolvadībā, jāsecina, ka viņas mūžs atdots darbam, rūpējoties ne tikai par jaunās paaudzes mācīšanu un audzināšanu, bet arī labvēlīgas apkārtējās vides radīšanu sekmiem darbam.

Uzskatu, ka pētījuma rezumējums par šo darbīgo personību vēl nebūtu pilnīgs, ja to nenobeigtu ar ķīniešu filozofa Laodzi atziņu:

"Ir tādi vadoņi, no kuriem cilvēki baidās.

Ir tādi vadoņi, kurus cilvēki nīst.

Ir tādi vadoņi, kurus cilvēki mīl.

Bet, kad vadoņi ar lielo burtu

teic esam beiguši savu darbu,

Tad cilvēki saka –

mēs paši to veicām." [19; 111]

Avoti un literatūra

1. *Latvijas Valsts Vēstures arhīvs*, 199. fonds, 1. c, d, f un 2. b, d apraksts, 421. lieta.
2. **Anspaks, A.** *Cēsu skolotāju institūts mūsu atmiņās*. Cēsis, 2000, 267. lpp.
3. **Brice, A.** *Atmiņas par Liepnas pagasta vēsturi*. 1985. Liepnas pagasta bibliotēka, npublicēts materiāls.
4. **Bērziņa, G.** *Atmiņas par A. Lāci*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
5. **Bistrova, R.** *Atmiņas par audzinātāju A. Lāci*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
6. **Brice, V.** *Atmiņas par Liepnas skolu*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
7. **Bukate, I.** *Atmiņas par ģeogrāfijas skolotāju A. Lāci*, 2004. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
8. **Caune, I.** *Atmiņa nepazīd, tā dzīvo arvien*. 2004. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
9. **Čugunova, L.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
10. **Galla, M.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 2004. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
11. **Gerharde, V.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 1998. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
12. **Gžibovska, E.** *Ar kādu bagātību iešu rītdienā? Skola un Ģimene*, 1983, 11. numurs, 4.–5. lpp.
13. **Ilsjāne, E.** *Atmiņas par Liepnas skolām*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
14. **Korne, A.** *Atmiņas par Liepnas skolām*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.
15. **Kozule, B.** *Atmiņas par ģeogrāfijas skolotāju A. Lāci*, 2006. Liepnas v-sk. muzejs, npublicēts materiāls.

16. **Kļaviņa, V.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 2004. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
17. **Krūmiņš, A.** Atmiņu stāstījums "Liepnas muiža". "*Liepnas Dzīve*", 1996, 2. numurs.
18. **Kukliča, V.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
19. **Laodzi.** *Sacerējums par Dao un De*. R.: RaKa, 1986, 111. lpp.
20. **Lapsa, A.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
21. *Latviešu konversācijas vārdnīca* 12. sēj. R.: A. Gulbja apgādībā, 1955, 24574. lpp.
22. **Lepiksone, A.** *Atmiņas par Liepnas skolu*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
23. **Mahņeva, Ž.** *Atmiņas par direktori A. Lāci*, 2004. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
24. **Samsons, V.** Komunistiskās partijas 19. kongress un tautas izglītības darbinieku uzdevumi. *Padomju Latvijas Skolotājs*, 1953, 1. numurs.
25. **Skuja, G. A.** Grāvīša mazmeitas ģimenes arhīva materiāli.
26. **Tarvāne, V.** *Atmiņas par Liepnas skolu*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
27. **Trona, M.** *Atmiņas par māsīcu A. Lāci*, 2003. Liepnas v-sk. muzejs, nepublicēts materiāls.
28. **Zitāne, L.** *Materiāli par Liepnas internātskolas vēsturi.*

Fotogrāfijas no skolas arhīva un muzeja un personīgajiem arhīviem.

Handwritten signature: Fedorovskiy

ERNESTS ŠNEIDERS UN PĀVILOSTA (1892–1948)

Katrs mūžs ir īpašs
Ar savu ceļu,
Ar sapņiem
Un vienreiz krītošu zvaigzni.
Bet, ja cilvēks stādījis kokus,
Viņš labai panācis tuvāk.
Ne tikai soliņiem,
Ar sirdi,
Caur saknēm uz debesīm.

(Dzintra Zorgevica "Zīmējot nemirstību.
Šneideram – 110")

Ernesta Šneidera dzīvesgājums

Tālā Latvijas nostūrī, kur kādreiz dzīvojuši senie kurši, Baltijas jūras piekrastē atrodas Sakas pagasts, kurā vairākus gadsimtus dzīvo ļaudis, kuru galvenais nodarbošanās veids saistās ar zvejniecību. Sakas novadā vissenākās un lielākās apdzīvotās vietas, kur ļaudis dzīvojuši jau gadu simtiem, bija Saka, Ulmale, Saļiena. Pāvilsta ir jaunāka, taču mūsdienās kļuvusi par visvairāk apdzīvoto vietu, kas pulcina apkārtējos ļaudis uz kultūras pasākumiem.

Ir tādi cilvēki, kuriem piemīt milzīgs entuziasms un dzimtās vietas mīlestība. Viņi atgriežas atpakaļ savā novadā – tālu no pasaules liel-

ceļiem. Skolas Sakas pagastā ir ļaužu lepnums, skolotāji – cienījamākie, godprātīgākie un cēlākie savas misijas veicēji.

Latvijas brīvvalsts laikā Pāvilostā strādāja skolotājs, kura vārds pagasta vēsturē rakstīts lieliem burtiem – Ernests Šneiders. Skolotājam E. Šneideram paldies saka ne tikai bijušie skolēni, bet visi ciemata iedzīvotāji, jo, 26 gadus strādādams Pāvilostas pamatskolā par pārzini, skolotājs miestu no smilšaina, vientuļa apvidus pārvērtā par zaļojošu, skatām baudāmu vietu.

E. Šneiders Latvijas Republikas laikā Pāvilostā un tās apkārtnē bija viens no ievērojamākajiem skolotājiem, kurš pedagoģiskajam darbam veltījis visu dzīvi. Pret nelielo miestu E. Šneiders juta īpašu mīlestību, jo, 1922. gadā ierodoties Pāvilostā, tā kļuva par viņa vienīgo dzīvesvietu līdz mūža nogalei.

Pedagoģiskais un audzināšanas darbs ir E. Šneidera dzīves jēga, par to liecina skolā pavadītie gadi. Noteikti skolotāja darbs turpinātos, ja vien politiskie notikumi tā laika Latvijā nebūtu viņu salauzuši gan garīgi, gan fiziski.

E. Šneiders sabiedrisko un pedagoģisko darbu veica latviešu tautai nozīmīgā laikā, vēsturiski mainīgos apstākļos. Par skolotāju strādāt viņš sāka jaunā, nesen izveidotā Latvijas valstī. Mūža pēdējie gadi, sarežģītu pārmaiņu laiks, kas saistījās ar Otro pasaules karu, okupācijām, jaunas valsts izveidošanu, prasīja E. Šneideram pielāgoties mainīgajām dzīves situācijām, kas izdevās daļēji.

E. Šneidera devums Pāvilostas sabiedriskās dzīves un kultūrvides veidošanā apzināts tikai latviešu tautas trešās atmodas laikā – 20. gadsimta beigās. Izauga paaudze, varbūt pat divas, kuras nepārzināja sava dzimtā ciemata vēsturi, nezināja, ka daudzie koki nav iesaugušies paši, nezināja, ka ir dzīvojis tāds skolotājs – Ernests Šneiders...

E. Šneidera dzimtas saknes ir Aizputes apriņķa Dzērves pagastā. Dzērves pagasta Gravās 1892. gada 23. decembrī tumšmate Ieva dzemdēja pirmo dēlu, kuru Apriķu baznīcā nokristīja par Ernestu. E. Šneidera bērnības gadi aizritēja ganu gaitās tēva labi aprūpē-

tajā saimniecībā. Skolas gaitas sākās vietējā Apriķu pagasta skolā. 1910. gadā viņš pabeidza Aizputes apriņķa skolu, tad iestājās Liepājas Nikolaja ģimnāzijā un 1911. gadā ieguva pirmmācības skolu skolotāja tiesības. Līdz 1920. gadam E. Šneiders dienēja impērijas bruņotajos spēkos. E. Šneiders cīnījās Austrumprūsijā, kā arī Francijā. Vācijā viņš kā karagūsteknis strādāja pie vācu zemniekiem.

Neatkarīgajai Latvijai trūka pedagogu, tāpēc viņš sekoja savai sirdsbalsij un pēc atgriešanās pievērsās pedagoģiskajam darbam – Pāvilstā.

Pāvilstas pamatskolā E. Šneiders strādāja līdz 1945. gada 10. maijam, kad vairākus ciema vīriešus, kuri tieši nepiedalījās karā, aizveda uz “filtrāciju” Liepājā. Daži atgriezās jau pēc dažām dienām, bet skolotāju 54 gadu vecumā aizsūtīja uz Karēliju, kur bija jāveic

E. Šneidera ģimene – Ernests Šneiders, dēls Gaidis, meita Velta,
dzīvesbiedre Ida

smags, fizisks darbs no saules lēkta līdz rietam, nezinot, vai izdosies atgriezties Latvijā. Kā atmiņās par tēvu stāstīja meita Velta, pēc gada prombūtnes (atgriezās Pāvilostā 1946. gada augustā) atbrauca pilnīgi svešs cilvēks, bada un neziņas nomocīts. [1] Grūti iedomāties, ko gada laikā pārdzīvoja skolotājs. Viņš, kas ilgus gadus bija ziedojis nākotnes vārdā, pēkšņi tika nesaprasts vai pārprasts. Nevienam slikta nedarījis, tika sodīts. Netaisnība vērojama ne tikai E. Šneidera dzīvē, šis laiks bija smags visai latviešu tautai. Mērķtiecīgi tika iznīcināta latviešu inteliģence, lai "jaunajā valstī" nebūtu cilvēku, kuri pretotos un uzdrošinātos iebilst. Bet E. Šneiders nepretojās, viņš fiziski un morāli centās pielāgoties visām dzīves situācijām. Kaut gan nezinām un nekad neuzzināsim, ko skolotājs pārdzīvoja. Viņa dzīves mērķis bija izglītota un intelektuāli attīstīta jaunatne, kas prastu sarežģītās dzīves situācijās pieņemt pareizo lēmumu. Tādus skolēnus skolotājs izaudzināja, jo tieši viņa bijušie skolēni bija tie, kuri galvoja par savu skolotāju brīžos, kad jaunā vara vēlējās Latvijas brīvvalsts laika skolotāju iznīcināt.

E. Šneiders Pāvilostā bija viens no tiem, kurš prata krievu valodu, to apguva Nikolaja ģimnāzijā. Valodas prasme ļāva turpināt pedagoģisku darbu. Okupācijas laikā E. Šneiders bērniem un pieaugušajiem mācīja krievu valodu. Skolotājs centās pielāgoties, nebēga, nebaidījās, bet skatījās esošai situācijai acīs, pārdzīvodams un ciezdams iekšēji.

Pēc atgriešanās Latvijā no "filtrācijas" 1946. gadā E. Šneideru iecēla Pāvilostas pamatskolā par skolas direktoru. Direktora pienākumus viņš pildīja līdz 1948. gadam, kad Šneideru ģimeni no skolas padzina, lai gan tur bija dzīvots un strādāts 27 gadus. Padzīšanas iemesls – nevajadzīgu lietu glabāšana skolas telpās. [1] Decembrī Pāvilostas ievērojamā skolotāja vairs nebija. Viņu apglabāja Pāvilostas kapsētā.

Katram cilvēkam ir sava misija, savs mērķis piepildāms. E. Šneiders, no šodienas viedokļa raugoties, izjustu gandarījumu, atskatoties uz savu dzīvi un skatot Pāvilostu – zaļojošu pilsētu. Skolotājs būtu priecīgs, zinot, ka viņa amata pēdās gājusi meita un trīs mazmeitas.

Pāvilostas ļaudis uzskata, ka Skolotājs dzīvo un dzīvos viņa skolēnu atmiņās, padarītajos darbos. Katru reizi, ieejot Pāvilostas Novadpētniecības muzejā, tiek pieminēts Ernesta Šneidera vārds un viņa devums Pāvilostas attīstībā. Blakus bijušajai skolas ēkai, kur divus gadu desmitus dzīvoja un strādāja E. Šneiders, laukums nosaukts Skolotāja vārdā – E. Šneidera laukums.

Ernesta Šneidera personības raksturojums

Ernesta Šneidera nerimstošo un nenogurstošo darba spēku var tikai apbrīnot. Būdama ar gudrību, prāta spējām, organizatoriskām īpašībām apveltīta personība, viņš palicis cilvēku, kuriem bijusi saskare ar viņu, atmiņā. Tie ir skolēni, kuri pat pēc 50 gadiem piemin viņu ar labu vārdu.

E. Šneiders bija harmoniska personība, kurš ar mierīgu attieksmi, nosvērtību un tālredzību panāca apmierinošus mācīšanas un mācīšanās apstākļus skolā. Viņš bija centīgs un apzinīgs skolotājs un skolas pārzinis, izprata savas misijas lielo nozīmi jaunās paaudzes veidošanās procesā. Kā personību viņu raksturo tādas īpašības kā pedagoga talants, garīgā bagātība, arī emocionalitāte un sirsnība. Šo īpašību izpausmi iespējams saskatīt viņa līdzjūtīgajā un saprotošajā attieksmē pret skolēniem, sniedzot palīdzīgu roku situācijās, kad bērnam tā nepieciešama. Viņam piemita pedagogiskā sirdsapziņa. Par savas skolas skolēniem viņš vienmēr bija nomodā. Skolēnu acīs skolotājs bija autoritāte, kurai varēja uzticēties.

Pedagogs, literāts, kultūras darbinieks Jānis Greste, E. Šneidera laikabiedrs, viņa personībā izceļ trīs īpašības – drosmi, neatlaidību un organizatora spējas. [3] Tās bija dominējošās skolotāja personībā. Bez šīm J. Grestes izceltajām īpašībām E. Šneiders nebūtu paveicis milzīgo darba daudzumu un darba rezultātus nevarētu skatīt pēc vairākiem gadu desmitiem.

Skolotāju konferences
Sakā dalībnieki.
1926. gads

Skolotājs Ernests Šneiders bija ar humora izjūtu apveltīts cilvēks, kurš situācijās, kad vaja-

dzētu dusmoties par neizdarītu darbu, pasmaidīja, neveiklo situāciju padarot skolēnam, arī skolotājam mazāk aizvainojošu un sāpīgu. E. Šneidera skolniece Biruta Gribera par skolotāja izturēšanos mācību stundās atceras šādas situācijas: "Ja izsauktā skolniece klusēja, raustīja plecus un bužināja matus no satraukuma, skolotājs teica: "Cik ezers rāms un daba klusa!" Ja izsaukšanas reizē skolēns nekādi nevarēja iesākt atbildēt, skolotājs palīdzēja, sakot: "Biņķer – biņķet – binkadū!" un it kā atdarināja akordeona spēli. Vai arī, ja skolotājs uzdeva jautājumus un neviens nezināja atbildi, tad viņš teica, lai "atzvanot", kad noskaidros to." [2]

Būdams stingrs, Ernests Šneiders spēja būt taisnīgs un godīgs attieksmē pret visiem skolēniem. Ja skolēns bija nopelnījis "graudiņu" (tā skolotājs sauca četriniekus un pieciniekus), skolotājs ar lepnumu par veiksmīgi padarīto darbu to ielika žurnālā un dienasgrāmatā, taču "pelavu" (trijnieki un divnieki) saņemšanas reizēs aicināja skolēnus uz "bruņinieku zāli", t. i., telpu pēctundniekiem. [2]

E. Šneiders cienīja un mīlēja savus skolēnus, klasē un kopējos darbos gāja ar laipnību un labu sirdi. Mīlestība kā personības īpašība izpaudās ne tikai attieksmē pret skolēniem, viņš īpaši mīlēja dabu. To nepārprotami pierāda viņa nesavtīgais darbs Pāvilostas apzaļumošanas pasākumos. Brīvo laiku skolotājs pavadīja, apstaigājot jaunās koku audzes, vērojot un vērtējot padarīto darbu. Īpašu mīlestību sajuta pret katru kociņu, ko jaunie pāvilostnieki bija iedēstījuši.

Skolotāju kursu dalībnieki.

E. Šneiders 3. rindā pirmais no kreisās

Pēc Latvijas valsts nodibināšanās izglītības sistēmai pievērsa lielu uzmanību. Latvijā izglītību uzskatīja par vērtību un uzsvēra, ka liela uzmanība jāvelta tieši pamatskolas skolotāju sagatavošanai. Darbojās kursi, kuri skolotājus ievadīja pedagoģiskajā darbā vai arī jau esošajiem skolotājiem palīdzēja celt izglītības kvalitāti, deva iespēju papildināt zināšanas dažādās specialitātēs. Pāvilostas pamatskolas pārzinis E. Šneiders nepārtraukti atradās sevis pilnveidošanas procesā – regulāri apmeklēja skolotāju kvalifikācijas celšanas kursus. E. Šneiders piedalījās ķīmijas (1925), ģeogrāfijas (1926), dabas mācības un lauksaimniecības (1927) un citosursos. [4] Līdz 1928. gadam E. Šneiders piedalījās Jelgavā organizētajos skolotāju kvalifikācijas celšanasursos, kurus vadīja Jānis Grete. Kursi notika speciāli iekārtotajos dabaszinātņu un ķīmijas mācību kabinetos Jelgavas 2. vidusskolā. Pēc tam kad Jānis Pliekšāns (Rainis) 1928. gadā aizgāja no izglītības ministra amata, drīz darbību beidza arī Pedagoģiskais birojs, netika rīkotas pedagoģiskās nedēļas un kvalifikācijas celšanas kursi. Pēc šī gada E. Šneiders, saglabājot profesionālu sadarbību ar Jāni Gresti, piedalījās skolotājuursos Liepājā un Rīgā.

E. Šneideram bija daudz talantu, viņš bija inteligents kultūras cilvēks. Cieņas un mīlestības pilnā attieksme pret ikvienu skolēnu padara skolotāja personību neaizmirstamu.

Ernesta Šneidera pedagoģiskā darbība

1922. gadā pirmie mēneši jaunajā darbavietā – Pāvilostas pamatskolas pārzina amatā – E. Šneideram bija sevišķi grūti – ēkas tehniskais stāvoklis bija kritisks, jo vācu okupācijas laikā aptiekas māju “apsaimniekoja” karavīri. Tomēr darba skolotājs nebaidījās, to mīlēt viņam iemācīja tēvs – Juris Šneiders, brīvais līdumnieks Gravu mājās. Skolotājs nonāca vidē, kurā visu vajadzēja radīt, iegādāt no jauna. No pagasta valdes atbalstu nesagaidījis, skolas pārzinis strādāja pats, palīgā ņemot skolēnus un vecākus. Grūtības viņu nebaidīja, ar drošu,

pārliecinošu attieksmi tika panākts daudz. Kādā pedagogiskajā sēdē (1937. gadā) skolotāji vienbalsīgi atbalstīja latviešu gleznotāju reprodukciju iegādi, bet ne par skolas līdzekļiem. Katrs skolotājs ziedoja divdesmit divus latus, lai pieticīgi iekārtotajās klasēs ienāktu mākslas vērtības. [5]

Uzrunā Skolas iesvētīšanas reizē E. Šneiders aicināja neliegt bērniem mācīties (šāda attieksme no vecāku puses bija sastopama): "Tas, ko skolā manto, paliek visai turpmākajai dzīvei. Skolotāji gatavi ziedot visu savai skolai, arī savas asinis, lai sakārtotu skolas ārpusi un iekšpusi. (..) Arī zvejniekiem nepieciešamas zināšanas kā jebkuram citam arodam. Jūra prasa cieņu. Stāvoklis nākotnē var uzlaboties ar izglītību un organizēšanu." [5, 5]

Šāds dzīves moto bija pamatā skolotāja turpmākai darbībai. Ne tikai skolas ēka bija sliktā stāvoklī, arī skolēnu zināšanās daudz kas iekavēts, tāpēc skolotāju un skolēnu darbs skolā bija dubultgrūts.

Pāvilostas pamatskolas skolotāji. 1937. gads

Mācību vides veidotāji skolā ir iestādes vadītājs, skolotāji un arī audzēkņi. Skolotājs ir virzītājspēks, skolēni – līdzdalībnieki.

E. Šneiders veidoja veiksmīgu sadarbību ar skolēnu vecākiem un ciemata iedzīvotājiem, jo skola, kas izolēta no sabiedrības, nespēj veiksmīgi veikt savu uzdevumu – palīdzēt veidoties vispusīgi attīstītai personībai.

Atbalstu skolas pārzinis meklēja daudzās vietās. Pagasta atbalsts bija niecīgs, kas nedaudz palielinājās pēc 1929. gada, kad E. Šneiders saņēma apbalvojumu – Triju Zvaigžņu ordeni. Pāvilostas pamatskolu atbalstīja Kultūras fonds. E. Šneiders bija tas, kurš rakstīja lūgumrakstus Kultūras fondam dažādu skolai nepieciešamu materiālu iegādei.

Skolotājs E. Šneiders, atsaucoties aicinājumam apzināt folkloru, darbā iesaistījās pats un interesi par folkloru palīdzēja veidot arī skolēniem. Kopīgi apzinot daudz teicēju, Folkloras krātuvei no Pāvilostas pamatskolas bija aizsūtīti daudzu tautasdziesmu varianti. [4] Tautasdziesmu krātuvi jaunie pāvilostnieki papildinājuši ar 4662 tautasdziesmām un 34 ticējumiem. E. Šneiders skolēnos attīstīja interesi par tautas pagātni – veicināja latvisku audzināšanu. Bērns, pieaugušā rosināts, no folkloras paņēma gadsimtiem krāto gudrību, viņš kļūst garīgi bagātāks, mācās sevi apliecināt darbā un attieksmē vienam pret otru.

Skolēni Latvijas brīvvalsts skolā nāca no dažādām ģimenēm. Aktuāla problēma, ar ko sastapās E. Šneiders, – trūcīgie bērni. Skolas pārzinis E. Šneiders rūpējās par trūcīgo bērnu iespējām apmeklēt skolu. Bērni saņēma dažādus pabalstus – mācību grāmatas, rakstāmpiederumus, apģērbu, apavus. Īpaši smags skolai bija 1931. gads, kad naudas trūkuma dēļ daudzi skolēni negāja skolā. Viņiem nebija iespēju nopirkt mācību grāmatas. Skolēnu vecākiem citur nebija iespējams saņemt palīdzību kā tikai skolā. [4]

Mācību stundās E. Šneiders bija prasīgs un stingrs. Viņa meita Velta atceras, ka stundu laikā viņam izdevies panākt tādu klusumu, ka

pelītes pīkstiens zem grīdas bija dzirdams. [1] Skolēni no viņa nebaidījās, tāda skolēnu attieksme pauda cieņu un mīlestību pret skolotāju.

Pāvilostas pamatskolas pārzinis Ernests Šneiders, arī dabas un apkārtnes mācības skolotājs, katru gadu skolēniem organizēja pavasara un rudens ekskursijas.

Ekskursijas un pārgājieni ir mācību darba formas, kas papildina skolēnu zināšanas, sniedz estētisko baudījumu, interesantu un aizraujošu materiālu mācību procesam. Ekskursiju laikā skolēni un skolotāji labāk viens otru iepazīst, arī skolēnu savstarpējās attiecības uzlabojas.

E. Šneiders organizēja dažāda veida ekskursijas uz tuvākām un tālākām vietām. Skolotājs tās vienmēr labi pārdomāja un iepriekš pats izzināja. Pirms došanās ceļā maršrutu saskaņoja ar sabiedriskā transporta kursēšanas laiku, vietām, skolām, kur iecerēja nakšņot.

Kā ekskursiju vadītājs E. Šneiders izstrādāja desmit ekskursiju maršrutus. Daudz kilometru skolēni gāja kājām līdz vietai, kur bija dzelzceļa transports. Autotransportu izmantoja retāk. 20. gadsimta 30. gados, kad skolēniem radās iespēja iegādāties velosipēdus, arī tos pārgājienos izmantoja kā pārvietošanās līdzekli.

Ekskursijas ir interaktīva darba forma, kas no skolēniem prasa rūpīgu sagatavošanos, uzliek skolotājam lielu atbildības nastu, tomēr tās ietekmē paplašinās skolēnu priekšstats pat savu un apkārtējiem novadiem, veidojas papildu interese par redzētām lietām un vietām.

Pāvilostā gandrīz ik gadu ieradās ekskursanti no citām skolām, lai iepazītos ar ciematu, skolu. Īpašu interesi citu skolu ekskursantos radīja E. Šneidera veidotais skolas muzejs. Kaut arī tas bija iekārtots nelielā telpā un labi nevarēja apskatīt visus eksponātus, skolotāja E. Šneidera stāstījums un unikālie, reti sastopamie eksponāti ieinteresēja visus.

Skolas hronikā rodama ziņa, ka 1935. gada 1. jūnijā Pāvilostā ieradās ievērojamais pedagogs, Latvijas Universitātes profesors Ludis Bērziņš, lai iepazītos ar skolu, skolas muzeju, novērtētu un izteiktu

atzinību par skolotāja E. Šneidera darbu jaunās paaudzes audzināšanā un apkārtējās vides kopšanā. [4, 21]

Pāvilostas skolu vēsturē 1940. gadā sākās cits periods. Mazā lauku skoliņa kļuva par Padomju Latvijas skolu, kurā mainījās mācību programmas, mācību grāmatas, līdz ar to bija jāmainās arī skolēniem un skolotājiem.

Ernesta Šneidera darbība Pāvilostas kultūrvidē

Ernests Šneiders bija arī novada vēstures, kultūras, dabas izzinātājs, sistematizētājs. Tas parādās līdz mūsdienām saglabātajos E. Šneidera darbos "Pāvilostas hronika" un "Pāvilostas pamatskolas hronika".

"Pāvilostas hroniku" Ernests Šneiders, pildot rakstveža pienākumus, sāka rakstīt 1929. gadā. Ierosinājums rakstīšanai bija Pāvilostas 50 gadu jubilejas pasākumi. Hronikā E. Šneiders raksturo Pāvilostas un tās apkārtnes vēsturi, sniedz ziņas par pirmajiem Pāvilostas iedzīvotājiem, pirmajām ēkām smilšainajā piejūras apvidū.

E. Šneiders ir izpētījis un apkopojis visu iespējamo informāciju par Pāvilostu, tās novadu attīstības gaitu, respektīvi, par Sakas pagastu kā vēsturisku vietu. 1922. gadā E. Šneiders piedalījās kalna mērīšanas ekspedīcijā, kur bija atrasts biezs mītnes slānis. "1927. gadā, būvējot ostu, tur tiek "uzlauzti pamati" un atrasti veci dzelzs gabali, podu lauskas." [5, 2]

E. Šneiders hroniku rakstīja līdz 1948. gadam. Pēdējo gadu pieraksti – apjomā īsāka informācija – pauda sāpi un neizpratni – kāpēc? Skolotājs rakstīja par 1941. gadā notikušo bibliotēku "tīrīšanu", arestiem, māju konfiskāciju, kuru vietā ierīkoja zirgu stallus, arī par deportācijām, minot vārdus un uzvārdus.

E. Šneidera rakstītā un nākamām paaudzēm atstātā "Pāvilostas hronika" ir liela vērtība apkārtējās vides izzināšanā. Nebūtu E. Šneidera, mēs, pāvilostnieki, daudz ko nesaprastu, nezinātu un neno-

vērtētu. Ar milzīgu interesi un pietāti pret skolotāja darbu var šķirt trauklās lapas un lasīt glītā rokrakstā rakstīto informāciju, kas stāsta mums par senajiem laikiem. Tā iespējams iejusties vairāk nekā pirms pusgadsimta dzīvojošo pāvilostnieku sabiedrībā.

Otrs E. Šneidera rakstītais un līdz mūsdienām saglabāties materiāls ir "Pāvilostas pamatskolas hronika". To skolotājs E. Šneiders iesāka rakstīt 1924. gadā. Ziņas hronikā sadalītas atbilstoši gadam. E. Šneiders ar lielu precizitāti min faktus, kas saistās ar skolu. Varam uzzināt, cik koku ikgadējās Meža dienās ir iestādīti, kādās ekskursijās un pārgājienos skolēni un skolotāji devušies. E. Šneiders aprakstīja arī pamatskolēnu darbu folkloras apzināšanā.

Kopsolī ar Idu Šneideri, skolotāja dzīvesbiedri, un citām skolotājām iesākās Pāvilostas un tās apkārtējo bērnu izglītošanas un audzināšanas darbs, kā arī darbs apkārtējās vides pilnveidē. E. Šneiders rakstīja skolas hronikā, ka lielu postu skolai darīja vietējie dauzoņas, kuri postīja visu, ko skolēni ar skolotājiem bija sakopuši, izveidojuši. Tikai 1929. gadā, pēc septiņu gadu neatlaidīga darba, varētu pat teikt, cīņas ar sabiedrību, skolas apkārtnē vairs netika postīta un ļaudis vairs ne tik skeptiski vērtēja skolotāju centienus izglītības, audzināšanas un kultūrvides jomā. [5]

E. Šneiders pieteica cīņu ceļojošajām kāpu smiltīm, kas pāvilostnieku dzīvē nesa daudz posta. Kā vienīgo līdzekli to apturēšanai Skolotājs saskatīja apstādījumu, aizsargjoslu veidošanu.

Katru pavasari skolotājs, ģērbies sūnzaļā apģērbā, ar neiztrūkstošo cepuri galvā un lāpstu pār plecu, izgāja vecāko skolēnu priekšgalā Āķagala jūrmalas kāpās. Pirmo bedri un pirmo dēstu allaž stādīja viņš, rādīdams piemēru. Meža dienas – vairāku nedēļu darbs pavasarī. Ar katru pavasari Pāvilosta kļuva zaļāka, darbs nebeidzās. Katru gadu atveda simtiem koku un krūmu dēstu, lai dēstītu tos sabiedriskās vietās.

Ja skolotājs bērnam veidojis sapratni par to, kas ir labs un kas slikts, viņš nerīkosies pretēji savai pārliecībai. Aicinot skolēnus

*Koku stādīšana Pāvilstā, Brīvības ielā, E. Šneidera vadībā.
1937. gads*

piedalīties Pāvilstas uzpošanas un veidošanas darbos, skolotājs jaunajā paaudzē veidoja pienākuma apziņu, atbildības izjūtu par pašā radīto. Diez vai kāds no E. Šneidera skolēniem, kurš fiziski smagi strādāja, lai viņa dzimtā pilsēta mainītos, uzdrošinājās nolauzt pašā vai klasesbiedra nesen stādīto kociņu. Darbā rodas mīlestība pret darbu – to E. Šneiders apzinājās, un tāpēc rosināja skolēnus aktīvi atbalstīt visus sabiedriskos pasākumus ciemata vizuālā tēla uzlabošanai. Gar ielas malām, jaunizveidotajos parkos iestādīja simtiem kociņu – bērzus, apses, gobas, papeles un priedes.

Reimanis, E. Šneidera skolnieks, atceras: “Daudz, ļoti daudz mēs paveicām toreiz, lai zaļā lapotņu mētelī ciemats tērptos šodien. Vēji plosīja mūsu dēstītās audzes, gaužām lēni tās salapoja, vēl lēnāk zaroja un stiepās augumā, bet par to jo dārgāka kļuva sirdij, katrā stādā taču palika daļiņa no mūsu pašu dzīves. Tagad es saprotu, cik dziļa jēga

teicienam: lai kļūtu par cilvēku, vispirms iedēsti koku. (..) Vai tikai vienu? Nē, ar vienu nepietiek. Daudz koku vajag.” [10, 13]

Jau pēc desmit gadiem vientuļais ciems veidojās par zaļojošu oāzi, dēsti, kuri neauglīgā augsnē cīnās ar vēju guva uzvaru, -sazaļoja. Tas, protams, bija skolotāja – dārznieka triumsfs.

Jānis Greste atmiņās par ciemošanos Pāvilostā E. Šneideru min kā vienu no lielākajiem organizatoriem – skolotājiem Latvijā. [3] Ar šādu uzslavu mazais zvejnieku miests varēja lepoties.

Kā īsts latviešu tautskolotājs Ernests Šneiders vienmēr bija sabiedrības dvēsele, sabiedriskās dzīves organizētājs. Pēc saspringtā darba skolā brīvo laiku viņš veltīja mākslinieciskajai pašdarbībai – lugu iestudēšanai, mandolīnu orķestra vadīšanai, dažādu kultūras pasākumu organizēšanai. Latvijas neatkarības laikā Pāvilostā darbojās vairākas biedrības, visās kā vadītājs vai dalībnieks darbojās Ernests Šneiders. [5]

Koku stādīšana pretī Skujiņas namam. 1940. gads

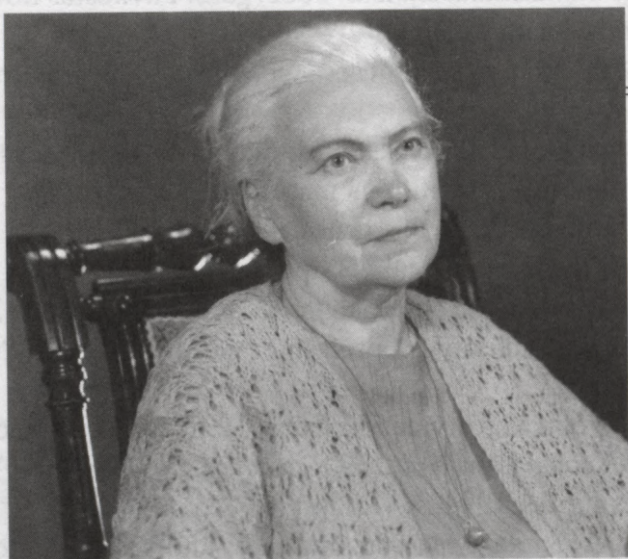
Ernests Šneiders ticēja Pāvilostas nākotnei. Zvejnieku miesta vietā viņš vēlējās redzēt plaši attīstītu tirdzniecības un kultūras centru. Viņš uzskatīja, ka vispirms būtu nepieciešams Pāvilostas ielas izveidot viegli izbraucamas, veidot zaļo zonu, pārveidot vietas, kas tam traucēja. Ģeogrāfiskais stāvoklis Pāvilostai ļauj attīstīt ostas darbību un piesaistīt investorus. Tas nākotnē. Attīstībai nepieciešami gadi, gadu desmiti, arī iedzīvotāju atbalsts, viņu pārliecība, ka jauninājums vai plānotā pārvērtība ir pareiza. [5, 61] Pirmie darbi Pāvilostas attīstības veicināšanai bija iesākti 20. gadsimta 30. gados, un to iniciators bija skolotājs E. Šneiders.

Avoti un literatūra

1. Ernesta Šneidera meitas Veltas Bonštētes atmiņas par tēvu. 2002. gads. Iritas Embrektes personīgais arhīvs.
2. Ernesta Šneidera skolnieces Birutas Grīberes atmiņas par skolotāja izturēšanos un mācīšanu stundās. 2002. gads. Pāvilostas novadpētniecības muzeja materiāli.
3. Jāņa Grestes atmiņas par Pāvilostu. Pāvilostas novadpētniecības muzeja arhīvs.
4. Pāvilostas pamatskolas hronika. Sastādījis Ernests Šneiders. Pāvilostas novadpētniecības muzeja materiāli. 37 lpp.
5. Pāvilostas hronika. Sastādījis Ernests Šneiders. Pāvilostas novadpētniecības muzeja materiāli. 60 lpp.
6. Asafreja, A. Ekskursija – mācību forma. R.: RaKa, 2001. 128 lpp.
7. Dauge, A. Audzināšana kā profesija. *Audzinātājs*, 1926, Nr. 7/8, 165.–177. lpp.
8. Groza, I. Skolas kultūrvidē. *Skolotājs*, 1997, Nr. 6, 30.–36. lpp.
9. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. gada līdz 1940. gadam. Antoloģija: R.: Zvaigzne, 1994, 3.–18. lpp.
10. Reimanis, A. Sarkano magoņu krastā. R.: Latvijas valsts izdevniecība, 1964, 58.–62. lpp.
11. Veldre, V. Dzīve pie jūras. R.: Latvijas Kultūras fonds, 1991, 39.–43. lpp.

Fotogrāfijas no Pāvilostas Novadpētniecības muzeja krājuma.

Ad. Lange

ELZAS LANGES DZĪVE UN PEDAGOĢISKĀ DARBĪBA (1919–1996)

Profesores A. Krūzes uzaicināta rakstīt par Elzu Langi, nolēmu, kāpēc gan nē, jo mūsu izglītības un profesionālās darbības ceļā bijušas vairākas interesantas sakritības:

- ♦ Pedagoģisko izglītību abas esam ieguvušas Jelgavā: Elza Jelgavas Valsts skolotāju institūtā Latvijas neatkarīgās republikas ziedu laikos, bet es Jelgavas Pedagoģiskajā skolā (JPS), tanī pat ēkā Svētes ielā 18 jau pēckara gados padomju laikā (1952–1956), kad Jelgavā vēl bija ļoti daudz karā nopostīto māju drupu kaudžu. JPS tad strādāja vairāki skolotāju institūta pedagogi, piemēram, mācību daļas vadītāja A. Ķaune, kura redzama arī Elzas skolotāju institūta izlaiduma fotogrāfijā 1939. gadā.
- ♦ 1958. gadā, kad mācījos Bioloģijas fakultātes cilvēku un dzīvnieku fizioloģijas specialitātē 3. kursā, Elza kļuva par manu pasniedzēju fizioloģijā. Viņas vadībā strādāju savu pirmo pētniecisko darbu – kursa darbu. Kad sāku strādāt fizioloģijas katedrā par asistenti 1966. gada rudenī, kļuvām darba kolēģes līdz 1979. gadam.
- ♦ 1968. gada 3. jūnijā Bioloģijas fakultātes zinātniskās padomes sēdē aizstāvējām sagatavotās zinātņu kandidāta disertācijas, iegūstot bioloģijas zinātņu kandidāta grādu, kuru 1993. gadā pielīdzināja bioloģijas doktora grādam.

Katra cilvēka kā personības dzīves un darba ceļš veidojas atšķirīgi. To nosaka daudzu faktoru kopums: ģenētiskais mantojums (no iepriekšējām paaudzēm pārmantotās fiziskās un garīgās attīstības potenciālās iespējas), audzināšana ģimenē un skolā un laikmets, kurā personība veidojas, izglītojas un pašrealizējas savā profesionālajā, sabiedriskajā un kultūras līmenī.

Cilvēki, arī Elza Lange, kuru dzīves ceļi aizsākās Latvijas neatkarīgās republikas sākumā, piedzīvoja Latvijas valsts ziedu laikus, Otro pasaules karu, krievu laikus (baigo gadu), vācu laikus, ilgstošus padomju varas gadus un otrreizēju Latvijas neatkarību. Arī Elza Lange bija spiesta pielāgoties dažādām vēsturiskām situācijām, politiskām varām un ideoloģijas maiņām, paliekot uzticīga jaunības dienu ideāliem, Latvijas nacionālās neatkarības ideāliem, neiestājoties komunistiskajā partijā un savos darbos un pedagogiskajā darbībā neklanoties valdošajai ideoloģijai, kas audzināšanas darbā padomju gados nenācās viegli.

Rakstot par Elzas Langes personību un zinātniski pedagogisko darbību, galvenokārt balstījāties uz laikabiedru atmiņām (to skaitā arī raksta autoru), kuras rakstīt ierosinājusi un savā maģistra darbā apkopojusi Elzas krustmeita Inese Andžāne, kā arī Elzas Langes publikācijām par bioloģijas mācīšanas metodiku un pedagogisko praksi organizēšanu un vērtēšanu.

Atmiņu fragmenti dod iespēju veidot viengabalainu, daudzšķautņainu Elzas Luizes Langes personības portretu.

Elza Luize Lange dzimusi 1919. gada 14. augustā Rīgā. Elzas tēvs Roberts dzimis 1888. gadā – strādnieks, māte Jūliana, dzimusi Bekis, 1887. gadā – māsaimniece. Elzas tēvs bija piedalījies Latvijas brīvības cīņās, un sakarā ar to viņam Latvijas valdība piešķīra zemi Jelgavā, Parka ielā, kur Elzas vecāki uzcēla ģimenes māju, kur arī pagāja Elzas bērnība.

Elzas vecāki Roberts un Jūliana dzīvoja samērā pieticīgi. Viņu starpā valdīja satiecība, viņi labi sapratušies un veidojuši sirsnīgas

Elza agrā bērnībā

attiecības ar radiem, draugiem un kaimiņiem. Mājas atmosfēra bija jauka un patīkama.

No tēva Elza mantojusi labestību, mīlestību un satiecību, savukārt no mātes – stingrību, prasīgumu pret sevi un citiem, kārtības mīlestību. Šīs īpašības viņa izkopusi un saglabājusi visu mūžu.

Elzas Langes dzimta nav kupli sazarojusi, viņa bija vienīgais bērns ģimenē, savu ģimeni sarežģītajos jaunības gadu vēsturiskajos apstākļos neizveidoja. No radiem tuvākie cilvēki bija māsīca Rīta un māsīcas meita Inese, kura mantoja Elzas dzīvokli Rīgā Dzirciema ielā 5–21 un dzīvo tajā kopā ar savu meitu Lindu. Inese atceras, ka E. Lange vienmēr mīļi gaidīta ciemos. Viņa bija cilvēks, kas radīja optimismu un dzīvotprieku sev apkārtējos. “Tā kā Elzai pašai bērnu nebija, tad viņa manu meitu Lindu pieņēma kā savu mazmeitu. Labprāt paauklēja, kad bija vajadzīgs.”

Inese, mācoties LU Pedagoģijas institūta maģistrantūrā, maģistra darbam izvēlējās tēmu “LU docentes Elzas Langes dzīve un pedagoģiskā darbība”. Tieši pateicoties šajā darbā apkopotajiem materiāliem, īpaši Elzas laikabiedru uzrakstītām atmiņām, mēs ar Inesi Andžāni varējām izveidot šo rakstu.

Inta Kraukle

Izglītības ceļš

Tā kā Elzas ģimene dzīvoja Jelgavā, tad arī pirmās skolas gaitas sāktas Jelgavas pilsētas 2. Dārtas pamatskolā, kuru Elza beidz 1933. gadā. Elzas aicinājums jau toreiz bijis būt skolotājai, tādēļ 1933. gada augustā viņa iestājās Jelgavas Valsts skolotāju institūtā (Svētes ielā 18). JVSI dibināts 1923. gadā un bija viena no nozīmīgākajām tā laika skolotāju sagatavošanas iestādēm Latvijā. Institūtu kopš tā dibināšanas līdz 1940. gadam vadīja Eduards Pētersons, kurš direktora amatu pieņēma kā pienākumu kalpot savai tautai un institūta atklāšanas aktā 17. septembrī runāja par skolotāju institūtu un skolu uzdevumiem – par audzināšanu kā personības attīstības nosacījumu, cilvēka garīgumu un tautas kultūras attīstību. "Skolotāju izglītības iestādes uzdevums arī ir izveidot personības, audzinot nākamos tautskolotājus. Personība ir – individuālo spēju ideālais izveidojums,

kas cilvēku padara spējīgu brīvi kalpot savam dzīves uzdevumam. Tautskolotāju pienākums savukārt ir – audzināt tādus bērnus un jaunatni, nest tautai tās vērtības, kuru viņai

Elza, skolas gaitas uzsākot

vēl trūkst, vest tautu uz jaunu dzīvi un likt pamatu jaunai nākamības kultūrai. Šādus plašus un svarīgus uzdevumus var veikt tikai cilvēki ar noteiktām personības pazīmēm. Lai rastos šādi darbinieki, tad skolotāju sagatavošanā vērība jāpiegriež personības kultūrai: jaunajiem skolotājiem, kuri nobeidz izglītību un stājas audzinātāja darbā, jau jābūt lielākā vai mazākā mērā izkoptām personībām. Tamdēļ mūsu ceļš skolotāju sagatavošanā lai iet no neizkoptā dabas cilvēka uz vispusīgi izglītoto kultūras cilvēku, no individualitātes uz personību.”

[5] Eduarda Pētersona devumu jauno skolotāju sagatavošanā Latvijas valdība atzinīgi novērtējusi – 1926. gada 18. novembrī viņš apbalvots ar 4. šķiras Triju Zvaigžņu ordeni. [7, 70–121]

Eduards Pētersons bija vienīgais pedagogijas zinātņu doktors Latvijā. Viņš sarakstījis tajā laikā vienīgo oriģinālo didaktikas mācību grāmatu. “Viņš bija ievērojams pedagogijas teorētiķis, J. H. Pestalocija ideju propagandētājs, taču praktiskajā mācību darbā viņš mums galvenokārt diktēja un uzdeva ļoti sarežģītus jautājumus,” tā par E. Pētersonu savās atmiņās par Jelgavas Valsts skolotāju institūtu rakstīja Ludvigs Grudulis, kurš institūtā mācījās no 1935. līdz 1940. gadam. [1, 132]

Galvenais Jelgavas Valsts skolotāju institūta uzdevums bija audzināt un sagatavot praktiskam pedagogiskam darbam Latvijas skolām nacionāli noskaņotus skolotājus, Latvijas patriotus, kuri tic tautas nākotnei, ir zinoši, ar labiem tikumiem, principiem, godīgi un krietni sabiedriskajā dzīvē.

Svarīga vieta institūta mācību programmās bija ierādīta topošo skolotāju pedagogiskām praksēm. Domāju, ka tas arī noteica to, ka E. Lange savā pedagogiskajā darbā pievērsās topošo bioloģijas skolotāju pedagogisko prakšu organizēšanai un vadīšanai. Sākot ar 5. kursa rudens semestri, audzēkņi novēroja pamatskolas skolotāju darbu dažādos mācību priekšmetos. Par hospitētajām stundām audzēkņi rakstīja protokolus, ar to saturu iepazīstināja savus kursa biedrus, stundu analīze notika ļoti labu, pieredzējušu priekšmeta metodiķu vadībā.

Sestā kursa audzēkņi skolotāju-metodiķu vadībā izstrādāja izvērstus stundu konspektus, sagatavoja un vadīja stundas, piedaloties kursa audzēkņiem, skolas un institūta skolotājiem, ieskaites stundās – arī institūta direktoram un skolu inspektoram.

Pēc stundu novadīšanas notika pamatīga pašanalīze un analīze, piedaloties kursa biedriem, priekšmeta skolotājiem un institūta metodiķiem. Par katras stundas analīzi topošais skolotājs rakstīja izvērstu protokolu pēc noteikta plāna. Bez prakses programmās paredzētajām mēģinājuma stundām audzēkņi pēc savas izvēles varēja vingrināties stundu vadīšanā.

Rakstot par Elzu Langi, atmiņā nāk manis pašas vadītās prakses stundas Jelgavas 2. vidusskolas sākumskolas klasēs 1953./54. mācību gadā pie tādiem ievērojamiem pedagoģiskās skolas metodiķiem kā S. Rasnačs matemātikā un R. Pētersone latviešu valodā un literatūrā.

Par plašo, daudzveidīgo mācību programmu skolotāju institūtā liecina Elzas Jelgavas Valsts skolotāju institūta izsniegtā beigšanas apliecība 1939. gadā 14. jūnijā ar Nr. 795/481. Tā apliecina, ka Elza ļoti labi mācījusies, jo gandrīz visas atzīmes ir teicamas, izņemot algebru, vācu valodu un ērģeļu spēli, kuros vērtējums ir labi. Redzams, ka liela vērība pievērsta mūzikas, dziedāšanas, klavieru spēles un ērģeļu spēles nodarbībām, jo skolotāja sagatavošanas programmās muzikālās audzināšanas īpatsvars nebija mazs.

Pēc audzēkņu atmiņām, plaši institūtā bija izvērsta pašdarbība: kora dziedāšana, teātra pulciņi un citas aktivitātes, kas sekmēja skolotāja personības attīstību.

Pēc Jelgavas Valsts skolotāju institūta beigšanas 1939. gadā Elza Lange strādāja par skolotāju Ģibzdē Dundagas pagastā, pēc tam Ugāles pamatskolā, kā arī Lancenieku četrklašu pamatskolā (atradās netālu no Tukuma). Praktiskais darbs skolās nostiprināja un padziļināja skolotāju institūtā iegūtās zināšanas un praktiskā darba iemaņas.

Pēckara gados (no 1945. gada) Elza studēja Latvijas Valsts universitātes Bioloģijas fakultātē, savienojot studijas ar skolotājas

◆ APLIECĪBA ◆

Jelgavas valsts skolotāju institūta pedagogiņķa konference
apliecina, ka *Elza Lānge Lāngi*
dzim. 1919. g. 14. augustā, , bei gusi
1933. g. Jelgavas pils. ģ. Bēnītes pamatskolā
mācījusies no 1933. g. 1. augusta
14. jūnijam Jelgavas valsts skolotāju institūtā
un kursu bei gusi ar šādām sekmēm:

Tiesības mācība — eilība	.....	tīcamu	(5)
Latviešu valoda	.....	tīcamu	(5)
Angļu valoda	.....	tīcamu	(5)
Vēsture	.....	labi	(4)
Psicholoģija	.....	tīcamu	(5)
Sistemātiskā pedagogija	.....	tīcamu	(5)
Didaktika	.....	tīcamu	(5)
Pedagoģijas vēsture	.....	tīcamu	(5)
Skolotārbūt	.....	tīcamu	(5)
Skolas higiēna	.....	tīcamu	(5)
Vēsture un sabiedriskās zinātnes	.....	tīcamu	(5)
Kopdarbība	.....	tīcamu	(5)
Arīmetika	.....	labi	(4)
Algebra	.....	tīcamu	(5)
Geometrija ar trigonometriju	.....	tīcamu	(5)

Geogrāfija	.....	tīcamu	(5)
Dabas zinātnes	.....	tīcamu	(5)
Latvianistikas	.....	tīcamu	(5)
Mākslīniskā	.....	tīcamu	(5)
Fizika	.....	tīcamu	(5)
Ķīmija	.....	tīcamu	(5)
Drudzāšana	.....	tīcamu	(5)
Klasisku spēle	.....	tīcamu	(5)
Vēstures spēle	.....	tīcamu	(5)
Zīmēšana	.....	tīcamu	(5)
Glītākā	.....	tīcamu	(5)

Rokdarbos:

a) vīdā	.....	—	
b) sūcē	.....	tīcamu	(5)
Fiziskā audzināšana	.....	tīcamu	(5)
Mākslīniskā	.....	—	
Ērģļu spēle	.....	labi	(4)

II. Metodiskās zināšanas iegūva sādos pamatskolas priekšmetos:

Tiesības mācība — eilība	.....	tīcamu	(5)
Latviešu valoda	.....	tīcamu	(5)
Jungļu valoda	.....	labi	(4)
Vēsture	.....	tīcamu	(5)
Mākslīniskā	.....	tīcamu	(5)
Geogrāfija	.....	labi	(4)
Dabas zinātnes	.....	tīcamu	(5)
Praktiskās darbos latvianistikas	.....	tīcamu	(5)
Dziedāšana	.....	tīcamu	(5)
Zīmēšana	.....	labi	(4)
Rokdarbos	.....	tīcamu	(5)
Fiziskā audzināšana	.....	tīcamu	(5)
Bērnu darbu prakse	.....	—	
Mākslīniskā	.....	tīcamu	(5)
Ģeogrāfija	.....	tīcamu	(5)

Elzas Langes Jelgavas Valsts skolotāju institūta beigšanas apliecība.
1939. gads

darbu 24. pamatskolā. No viņas kolēģes Noras Slokas atmiņām: "Pirmajās pēckara ziemās nekurinātajās, bieži vien arī tumšajās auditorijās klausījāmajās profesora Paula Galenieka lekcijas, bagātinātas ar botānisko ekskursiju iespaidiem tālās, siltās zemēs – Kaukāzā, Altajā un citur. Uz jautājumu, kā viņš paspējis tik daudz ceļot, skanēja atbilde: "Ceļo tas, kurš ceļot grib, un ne tas, kas to vēlas." Šo profesora iemīļoto teicienu dzirdējām mēs visi, bet sadzirdēja tikai daži, Elziņa bija viena no tiem, kas sadzirdēja."

Pēc Bioloģijas fakultātes beigšanas 1950. gadā Elza Lange sāka strādāt Rīgas Pedagoģiskajā institūtā, bet kopš 1958. gada pēc Rīgas Pedagoģiskā institūta pievienošanas universitātei strādāja Latvijas Valsts universitātes Bioloģijas fakultātes Cilvēka un dzīvnieku fizioloģijas katedrā par asistenti, vēlāk par docenti līdz aiziešanai pensijā.

Zinātniskā un pedagoģiskā darbība

Jau strādājot Rīgas Pedagoģiskajā institūtā, E. Lange saprata, ka viņu interesē bioloģijas zinātne un viņa vēlas nodarboties ar pētniecisko darbu.

Elzas Langes zinātniski pētnieciskais darbs fizioloģijā toreiz bija grūti veicams, jo šim nolūkam nebija piemērotas materiāli tehniskās bāzes. Bija grūti arī nodrošināt disertācijas darba vadību fizioloģijā. Elza Lange pieņēma piedāvājumu izstrādāt zinātņu kandidāta disertāciju zooloģijā. Disertācijas tēma bija saistīta ar pētījumiem helmintoloģijā (mācība par parazītiskiem tārpiem). Tika uzsākta cerkāriju pētniecība Babītes ezera gliemjos. Šī novirze zinātniskajā darbā no savas iegūtās specializācijas – cilvēka un dzīvnieku fizioloģijas – E. Langi ne sevišķi apmierināja. Tomēr uzsākto darbu viņa pabeidza un 1968. gadā aizstāvēja bioloģijas zinātņu kandidāta disertāciju zooloģijā.

E. Langes disertācijas darba tēma bija "Trematožu kāpuru fauna un ekoloģija dažu Latvijas PSR saldūdens baseinu gliemjos" [1].

Zinātniskais vadītājs – LPSR Nopelniem bagātais zinātnes darbinieks, LPSR ZA korespondētājloceklis, profesors J. Lūsis. Darbā analizēta trematožu kāpuru pētīšanas vēsture, sistemātika, faunistika, ekoloģija. Disertācijas darba izstrādāšana un uzrakstīšana prasīja no autores lielu pacietību, precizitāti un daudz laika. Elzas disertācijas darbs bija varen biezs, iesiets melnos vākos, tā kā universitātes zinātniskais sekretārs, vecāks kungs, pašūpoja galvu un teica: “Jāuzvelk tikai krusts, un tad ir Bībele kas Bībele.”

Es pie Elzas Langes kā 3. kursa studente strādāju savu pirmo pētniecisko darbu par mikroelementu ietekmi uz truša asinsainu. Mani gan šī tēma ne sevišķi interesēja, bet, tā kā katedras pētnieciskā tēma bija mikroelementu ietekme uz dzīvnieku augšanu un attīstības procesiem, tad vajadzēja iekļauties šajā tēmā. Pētījuma objekti bija truši, kuri dzīvoja mūsu katedras dzīvnieku mājā Botāniskā dārza teritorijā. Pētījuma norises laikā izjutu zināmu diskomfortu, jo ne vienmēr biju

Bioloģijas fakultātes mācībspēki neoficiālā sarunā ar Rostokas universitātes profesoru Baieru (pirmais no kreisās)

pārliecināta, ka fiksētās izmaiņas trušu asinsainā ir precīzas un ticamas. Docentes Elzas Langes vadībā izdevās izstrādāt labi aizstāvamam kursa darbu. Par pirmajām pētnieciskā darba prasmēm esmu pateicīga tieši viņai.

Kandidātu disertācijas bioloģijā mēs [Inta Kraukle un Elza Lange] aizstāvējām vienā dienā 1968. gada 3. jūnijā Bioloģijas fakultātes zinātniskās padomes sēdē. Vispirms Elza Lange, pēc neliela pārtraukuma es. Disertāciju vajadzēja aizstāvēt krievu valodā, jo viens no oponentiem runāja krieviski un zinātniskās padomes lēmuma apstiprināšanai disertācijas sūtīja uz Augstāko atestācijas komisiju Maskavā. Ar krievu valodu mums tad vēl gāja pagrūti, un atceros, ka Elza Lange ne tikai aizstāvēja runu, bet arī paskaidrojumus demonstrējamiem attēliem lasīja no lapas.

Vakarā kopīgi atzīmējām disertāciju aizstāvēšanu neoficiālā pasākumā restorānā "Tallina", kas atradās uz Dzirnavu un Gorkija ielas (tagad K. Valdemāra) stūra netālu no Bioloģijas fakultātes. Tā toreiz bija pieņemts, tā notiek arī šodien, tikai atšķirība bija tā, ka toreiz bija 2–3 mēneši jāgaida līdz pozitīvā lēmuma apstiprināšanai Maskavā, bet tagad tas zināms uzreiz pēc aizstāvēšanas.

*Profesora J. Lūša memoriālā
kabineta atklāšanā
(otrā no kreisās E. Lange).
1981. gads*

Lielu vērību docente Elza Lange veltīja metodiskām izstrādēm par skolēnu pētnieciskā darba organizēšanu gan mācību stundās, gan ārpusstundu un ārpusskolas nodarbībās. Par šīm idejām viņa ziņojusi konferencēs un publicējusi vairākus rakstus [7], kuros autore norāda, ka pētnieciskais darbs palīdz iegūt noturīgākas zināšanas, jo skolēni ir spiesti operēt arī ar priekšzināšanām citos dabaszinību priekšmetos – ķīmijā, fizikā, astronomijā, kā arī matemātikā. Veicot pētniecisko darbu, skolēni apgūst ne tikai praktiskā darba iemaņas, prasmes strādāt pāros un grupās, bet mācās arī novērot, izdarīt secinājumus, attīsta patstāvību, radošo un kritisko domāšanu, mācās adekvāti paškritiski novērtēt savu darbu. Šeit saskatāma līdzība jeb meklējami pirmsākumi interaktīvajām mācību metodēm, šodien tik populāriem skolēnu projekta darbiem un projekta nedēļām skolās.

Elzas Langes publicētie darbi galvenokārt veltīti dabaszinību skolotāju sagatavošanai:

- Tie ir darbu metodiskie apraksti, darba uzdevumu izklāsti izvērstā veidā mazā praktikuma nodarbībām, uzrakstīti kopā ar kolēģiem Š. Bērmani un G. Grundmani. Elza Lange izstrādājusi nodaļas: centrālās nervu sistēmas fizioloģija, nervu augstākās darbības fizioloģija, kā arī sajūtu, orgānu un asins fizioloģija. No darba 11 nodaļām Elza Lange uzrakstījusi četras. [8]
- Rotoprintētie darbi studentu pedagogiskās prakses organizēšanai, norisei, atskaišu sagatavošanai un aizstāvēšanai, kā arī metodiskos norādījumus skolēnu pētnieciskā darba organizēšanā bioloģijā. [9]
- Darbi par zināšanu pārbaudi un vērtēšanu bioloģijā vispārīglijetojošā skolā, kā arī norādījumi jaunajiem skolotājiem un bioloģijas skolotājiem mūžizglītības nodarbībās. E. Lange bija izstrādājusi ļoti detalizētu stundas norises plānu, viņa ieteica skolēnu zināšanas novērtēt pēc 20 rādītājiem, kuru līmeni izteica vēl ar 6 vērtējumiem no 0 līdz 5 katru. Zināšanu pārbaude vajadzīga ne tikai skolotājam, bet ir arī nozīmīgs apgūto zināšanu un pašvērtējuma līdzeklis skolēniem. [7]

- ♦ E. Lange ir sastādījusi uzdevumus un testus bioloģijā pamatskolai un vidusskolai, kuros atspoguļoti notikumi, vēstures fakti no pazīstamu dabaszinātnieku dzīves, kas paplašina redzesloku skolēniem un jaunažiem skolotājiem.
- ♦ Savos metodiskajos rakstos Elza Lange ieskicējusi mācību modeļa idejas, tajās uzsvērts skolēnu patstāvīgais darbs stundās kā aktivitātes un domu rosināšanas līdzeklis, parādīta diferencētu mācību nozīme, ievērojot katra skolēna individualitāti un at-tīstības posma īpatnības.

Elzas Langes veiksmīgai pedagoģiskai darbībai ir vairāki nozīmīgi priekšnosacījumi:

- ♦ Viņas vēlēšanās, augstā motivācija būt skolotājai.
- ♦ Augsts profesionālais sagatavošanas līmenis Jelgavas Valsts skolotāju institūtā, kur iegūtas labas teorētiskās zināšanas un praktiskās darba iemaņas darbā ar skolēniem pedagoģisko prakšu laikā.
- ♦ Praktiskā darba iemaņu padziļināšana, strādājot par skolotāju vairākās pamatskolās.
- ♦ Studijas Bioloģijas fakultātē, apgūstot dabaszinību dažādos virzienus: botāniku, zooloģiju, augu, cilvēku un dzīvnieku fizioloģiju, bioķīmiju un mikrobioloģiju ne tikai teorētiski, bet arī praktiski.
- ♦ Darba gaitas Rīgas Pedagoģiskajā institūtā no 1950. līdz 1958. gadam.

Uzsākot darba gaitas LVU Bioloģijas fakultātē, Elza Lange pār-ņēma bioloģijas mācīšanas metodikas lekcijas un praktiskās nodar-bības no docenta Voldemāra Zelmeņa. Viņu kopīgā sadarbība jauno bioloģijas skolotāju sagatavošanā turpinājās daudzus gadus. "Kopumā sadarbojāties labi, kaut gan dažos jautājumos mums bija atšķirīgi uzskati. Tie tomēr netraucēja mūsu koleģiālās attiecības," atceras V. Zelmenis. "Šīs atšķirības daļēji noteica studentu pedagoģiskā ievirze abās augstskolās: universitāte tos gatavoja zinātniskajam un pedagoģiskajam darbam, bet institūts – pirmām kārtām skolotājus

praktiķus. Tā nu arī es vairāk akcentēju studentu teorētisko sagatavošanu un patstāvīgās domāšanas attīstību, bet Elza par galveno uzskatīja praktiskās pieredzes apgūšanu. Viņa lieliski mācīja studentus preparēt sirdis un citus orgānus, noteikt asins grupas un vadīt citas praktiskās nodarbības. Studentu gatavoto stundu konspektus un novadītās stundas analizēja ļoti rūpīgi. Te mūsu domas dažreiz dalījās. Domstarpības bija arī par to, vai man kā Pedagoģijas katedras pārstāvim stundu analizē vispār jāpiedalās vai varbūt jāvada tikai speciālie audzināšanas pasākumi. Bet es uzskatīju, ka audzināšana notiek arī mācību procesā un ka man stundas jāanalizē arī no didaktikas viedokļa. Šo manu prasību Elza vēlāk labprāt atzina.”

E. Langes dabaszinību metodikas lekcijās uzsvērti divi pamatpaņēmieni diferencētajā pieejā: pirmkārt, skolēni jāiemāca patstāvīgi strādāt ar grāmatu un citiem informācijas avotiem (šodien svarīgi mācīt arī atlasīt vērtīgo informāciju internetā), sniedzot informāciju, kas skolēniem jādara, un noslēgumā vielu nostiprinot ar pārrunām, sākot ar vieglākiem jautājumiem, otrkārt, organizējot grupu darbu un seminārus.

Bez dabaszinību metodikas lekcijām un praktiskiem darbiem E. Lange fakultātē turpināja mācīt studentiem cilvēka un dzīvnieku fizioloģiju, vadīja praktiskos darbus mazajā praktikumā. Īpaši labas zināšanas Elzai bija asins fizioloģijā, tādēļ šajā profilā viņa vadīja lielā praktikuma nodarbības specializācijas studentiem. Šajā virzienā cilvēka un dzīvnieku specialitātes studenti izstrādāja un aizstāvēja savus kursa darbus, retāk arī diplomdarbus. Darbu vadīšana prasīja lielu laika ieguldījumu un īpašu taktu, par kura trūkumu Elza nevarēja sūdzēties.

Specializācijas studentiem E. Lange lasīja arī spekkursus salīdzināmajā fizioloģijā, asinsrites un maņu orgānu fizioloģijā, atklājot sajūtu nozīmīgumu personības intelektuālajā un emocionālajā attīstībā.

Vērtējot Elzas Langes pedagoģisko darbību, īpaši jāuzsver pedagoģisko prakšu organizēšana un vadīšana fakultātes mērogā, jo peda-

goģiskās prakses bija obligātas visiem fakultātes studentiem, visi absolventi saņēma bioloģijas un ķīmijas skolotāja tiesības. Arī es, strādājot Bioloģijas fakultātē, piedalījos pedagoģisko prakšu vadīšanā.

Pirms pedagoģiskās prakses uzsākšanas notika organizēta sanāksme, kur studentus un prakšu vadītājus iepazīstināja ar prakses mērķi, uzdevumiem, paskaidroja, kā jāraksta prakses dienasgrāmata, kādi dokumenti jānodod prakses beigās. Elzas prasības pret studentiem un arī mums, prakšu vadītājiem, bija augstas.

Daudz laika Elza un arī mēs, viņas komanda, pavadījām skolās, pārbaudot un labojot stundu konspektus, vērtējot ieskaites stundas, mācot studentiem analizēt savas un citu praktikantu stundas. Prakses stundas tika organizētas gan daudzās Rīgas, gan rajonu skolās. Fragments no Ķīmijas fakultātes metodiķes V. Legzdiņas atmiņām: "Pedagoģisko prakšu vadīšanas jautājumos," atceras V. Legzdiņa, "mēs konsultējāmies nepārtraukti gadu no gada. Es tiku ievēlēta vēlākos gados par LU mācību organizācijas un metodiskās sekcijas vadītāju, taču mana "labā roka", pat pareizāk – galva bija vienmēr docente E. Lange. Pirms un pēc sekcijas sēdēm es ar viņu konsultējos. Pēc sēdēm vienmēr vēl brītiņu palikām kopā, lai pārrunātu, ko mēs guvām jaunu savam tālākajam darbam. Jāatzīst, ka vienmēr aizgājām ar labu gandarījuma izjūtu, ka neesam sēžot velti zaudējušas laiku. Vienmēr mēs kaut ko ieguvām, lai pilnveidotu tālāk savu darbu fakultātēs. Man liekas, ka tad mēs gan savā sekcijā, gan LVU Metodiskajā padomē strādājām ar lielu atdevi, bet galvenais, bez skaļiem padomju lozungiem."

Bioloģe Māra Ramane atceras, ka "studējot Bioloģijas fakultātes ceturtajā kursā, docente Elza Lange man vadīja pedagoģisko praksi bioloģijā 3. vidusskolā.

Varēja apbrīnot docentes pacietību un rūpīgumu, ar kādu viņa mūs – četras studentes – iesaistīja grūtajā skolotāja darbā. Pasniedzēja lika mums ļoti precīzi izstrādāt mācību stundu plānu, stundas gaita bija jāizplāno līdz pēdējai minūtei. Pirms katras stundas bija jāparāda šīs

stundas konspekts. Viņa ļoti bieži mēdza arī asistēt mūsu stundās un nežēloja ne laiku, ne spēkus šim darbam, tas nesa arī augļus – man šķiet, ka varētu bioloģijas stundu novadīt arī vēl tagad – pēc 30 gadiem”.

Novērtējot E. Langes pedagogisko darbību, varam secināt, ka viņa savā darbībā par galveno uzskatīja jauno bioloģijas skolotāju sagatavošanu praktiskajam darbam skolā.

Elzas Langes vaļasprieki

Pirmais lielais Elzas vaļasprieks bija ceļošana. Ceļi bija gan tuvi, gan tāli un sniedzās pāri Āzijas kontinentam līdz Indijai un Ceilonai, pāri Vidusjūrai līdz Nīlas vidustecei. Arī padomju varas gados Elza atrada iespēju daudz ceļot. Bez Eiropas tā laika sociālistiskajām republikām, kurās viņa pabija vairākkārt, Elza apceļoja arī Spāniju, Ēģipti, Indiju u. c. valstis. Par Elzas ceļotprieku savās atmiņās stāsta kolēģe Nora Sloka, norādot: “Man laimējās vārda vistiešākajā nozīmē būt ar Elziņu kopā divos ceļojumos – Vācijā un Ēģiptē.” Elza ceļojumiem īpaši gatavojās, iepazīstot to zemi un valsti teorētiski, bet pēc atgriešanās labprāt savos iespaidos dalījās ar kolēģiem. Ceļotprieks Elzai bija tik liels, ka Elzas mamma reiz apciemojuma laikā teikusi: “Elzai vajadzētu strādāt par ceļotāju, jo tas viņai dzīvē patīk vislabāk.” Viņa dzīvoja pieticīgi, gērbās vienkārši, lai ietaupītu naudu kārtējam ceļojumam.

Otrs Elzas vaļasprieks bija dziedāšana. Par to savās atmiņās raksta kolēģe Ausma Ilziņa: “Ilgus gadus viņa dziedāja maestro Haralda Medņa vadītajā korī “Dardedze”. Ar kori daudz ceļoja, piedalījās dziesmu svētkos. Mūža beigās Elza dziedāja citā korī un koristi veidoja viņai otru kolektīvu un draugus bez tiem, kas bijām fakultātē un katedrā.” Aizsaules ceļā Jelgavas Bērzu kapos Elzu pavadīja abu koru dziedātāji.

Un trešais vaļasprieks – ciemiņu uzņemšana un ciemos iešana.

Gandrīz katru gadu atzīmējām Elzas dzimšanas dienu 14. augustā un vārda dienu 3. oktobrī. Elza ļoti skaisti klāja galdu ar bagātīgiem cienastiem, vienmēr bija izdomāta viesu izklaide: ceļojumu diapozitīvi, asprātīgi uzdevumi ar balvām uzvarētājiem.

Elza bija apveltīta ar labu humora izjūtu un izdomu, kas lieti noderēja dažādu sadzīves pasākumu organizēšanā. Atceros, kad kolēģi nāca apraudzīt mūsu trešo bērniņu, Elzas izdoma bija dāvanai iegādāties skaistu burinieku, izveidotu kokā, kurā iestrādāti trīs dažāda lieluma dzintara gabaliņi, ko Elza apsveikumā emocionāli salīdzināja ar mūsu trim bērniem. Šis dekors vēl šodien pēc 30 gadiem grezno mūsu dzīvokli kā atmiņa no Elziņas un pārējiem katedras kolēģiem. Elza bija arī tā, kas organizēja un uzturēja labu noskaņojumu studiju biedru salidojumos.

No atmiņām par Elzu Langi

Ļoti daudzi studiju biedri, kolēģi un draugi labprāt ar mīlestību uzrakstījuši savas atmiņas par Elzu Langi. Daļu esam iesaistījušas raksta saturā, bet dažus atmiņu fragmentus vēl gribētu pieminēt.

“Elza Lange bija liela auguma, stalta sieva jūras zilā kostīmā. Tikpat stalti un, labā nozīmē, spītīgi viņa gāja pa dzīvi. Vienmēr redzēja mērķi, sava darba jēgu. Viņa bija strauja un pēc iespējas gribēja plānoto sasniegt, sīkumos neiedziļinājās. Visu darīja ātri, kā pati teica – “fiksi”. Vienmēr viņai bija pilna galva ar labām idejām. Varbūt, gribot izdarīt ātri, rezultāts man dažreiz likās mazliet paviršs. Bet nekādā gadījumā nevar apstrīdēt viņas erudīciju visās bioloģijas nozarēs.” Tā par Elzu Langi atceras viņas bijusī studente, vēlāk darba kolēģe Kamita Eglīte.

“No malas vērojot, likās, ka viņa ir vēsa. Pat vairākiem kolēģiem, kas strādāja ar viņu kopā jau agrāk, nebija ne jausmas par viņas personīgās dzīves traģēdiju. Tikai pēdējos gados uzzinājām par lielo

mīlestību, par vēsturiskajiem apstākļiem, kas izšķīra divus cilvēkus, par atkalredzēšanos daudz par vēlu.” No K. Eglītes atmiņām. “Kad dzīves pēdējās nedēļās apmeklēju Elzu Linezera slimnīcā, kāda māsa, iznākusi no palātas, man jautāja: “Kas ir šī kundze. Pie viņas katru dienu nāk tik daudz apmeklētāju. Vai viņai ir tik liela ģimene?” Es priecājos, ka mūža grūtākajās dienās Elza nebija vientuļa, viņa bija daudzu cilvēku mīlēta. Ar savu mūžu viņa to bija iemantojusi, un arī šodien viņa dzīvo mūsu atmiņās,” raksta A. Ilziņa.

Savās atmiņās par Elzu Langi dalās ilggadējais Bioloģijas fakultātes dekāns Vilnis Egle: “Savos kopīgajos darba gados E. Langi iepazīnu kā aktīvu, jautru, asprātīgu un augstas kultūras cilvēku. Atceros, ka Elza bieži ar siltām jūtām stāstīja par savu māti.

Būdama prasīga pret sevi un apveltīta ar lielu darba mīlestību, to pašu viņa centās prasīt arī no studentiem. Bija neiecietīga pret tādām rakstura iezīmēm kā slinkums un bezkaunība. Kā jau tas bieži gadās, dažos studentos tas izraisīja arī zināmu neapmierinātību, tomēr nekad tas nenoveda līdz nopietnām konfliktsituācijām.

Ļoti daudz pateicības E. Lange saņēma no absolventiem, kuri uzsūca iegūto zināšanu dziļumu, un viens no iemesliem tam bija Elzas Langes prasīgums.”

“Elzu satiku arī Kurzemes pašvaldības zālē 1991. gada nogalē. Toreiz te tikās tie, kas bija piekrituši, Tautas Frontes deleģēti, apsekot tos vientuļos cilvēkus, kam varētu draudēt briesmas cenu brīvlaišanas gadījumā. Zāle pilna ar svešiem cilvēkiem, arī Sarkanā Krusta pārstāvji te bija. Pēc tam sabiedrisku darbu, vēlāk līgumdarbus (koordinatore) turpinot, bieži tikāmies Kurzemes rajona sociālās palīdzības dienestā. Man to pat ieskaitīja darba stāžā (palielināja pensiju). Taču Elziņas vairs nav, nav kam ieskaitīt.

Bērzu kapos toreiz palika: studiju biedrene... pedagogijas kolēģe... sociālā dienesta līdzgaitniece...” (No studiju biedrenes D. Indrānes atmiņām.)

Elzas Langes personībai piemīta daudzas vispārcilvēciskas rakstura īpašības: stipra griba, izpalīdzība, taisnīguma izjūta, godīgums u. c., kuru dēļ viņa iemantoja to cilvēku cieņu un labestību, ar kuriem sastapās savā dzīves ceļā un kuri uzrakstījuši mīlestības apgarotas atmiņas par viņu.

Profesionālajā pedagoga darbā E. Lange devusi nozīmīgu ieguldījumu dabaszinātnieku, īpaši cilvēka un dzīvnieku fizioloģijas specialitātē, kā arī jauno bioloģijas un ķīmijas skolotāju sagatavošanā Latvijas skolām.

Elzas lielie vaļasprieki – ceļošana un dziedāšana – veicināja viņas personības pilnveidošanos līdz pat sirmam vecumam.

Avoti un literatūra

1. Lange, E. Trematožu kāpuru fauna un ekoloģija dažu Latvijas PSR saldūdens baseinu gliemjos. Disertācija bioloģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai. R.: LVU, 1968. 427 lpp.
2. Lange, E., Zelmenis, V. Mācību stundas konspekts un ārpusklasses nodarbības plāns bioloģijā. Metodiski norādījumi. R.: P. Stučkas LVU, 1969. 38 lpp.
3. Lange, E. Fizioloģiskie eksperimenti cilvēka anatomijas, fizioloģijas un higiēnas kursā vidusskolā. I daļa. R.: P. Stučkas LVU Izdevniecības daļa, 1972.
4. Lange, E. Fizioloģiskie eksperimenti cilvēka anatomijas, fizioloģijas un higiēnas kursā vidusskolā. R.: P. Stučkas LVU, 1972. 36 lpp.
5. Lange, E. Pārskats par analizatoru uzbūvi un funkcijām filogēnēzē. R.: LVU, 1974. 32 lpp.
6. Lange, E. Pētnieciskā darba organizēšana dzīvnieku fizioloģijā vispārīzglītojošajā vidusskolā. Bioloģijas mācīšanas metodika. R.: Zvaigzne, 1974, 56.–78. lpp.
7. Lange, E. Zināšanu pārbaude un vērtēšana bioloģijā vispārīzglītojošajā skolā. Mācību līdzeklis. Rīga, 1977. 48 lpp.
8. Lange, E., Grundmanis, G., Bērmāne, Š. Cilvēka un dzīvnieku fizioloģijas praktikums. R.: Zvaigzne, 1976. 251 lpp.
9. Lange, E. Metodiski norādījumi skolēnu pētnieciskā darba organizēšanā bioloģijā. R.: P. Stučkas LVU, 1982. 35 lpp.
10. Lange, E. Audzēkņu patstāvīgā darba organizēšana mācību stundās. Metodiski norādījumi. R.: P. Stučkas LVU, 1982. 26 lpp.
11. Grudulis, L. Atmiņas par Jelgavas Valsts skolotāju institūtu. Skolotāju izglītība Latvijā. R.: Raka, 2001, 132.–133. lpp.
12. Karpova, Ā. Personības psiholoģiskie modeļi izcilo pedagogiskās domas kopēju dzīves darbības atspoguļojumos. Laikmets un personība. 6. sēj. R.: Raka, 2005, 9.–39. lpp.

13. **Pētersons, E.** Valsts skolotāju institūts Jelgavā. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1928, Nr. 2, 10.
14. **Pētersons, E.** Valsts skolotāju institūts Jelgavā 1920.–1930. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1930, Nr. 2, 10.
15. **Pētersons, E.** Par dzīvi un personību. Runa valsts Jelgavas skolotāju institūta atklāšanas aktā 17. sept. 1923. g. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, 1923, Nr. 2, 12, 1363.–1365.
16. **Sala, I.** *LU docentes Langes dzīve un pedagogiskā darbība*. Maģistra darbs. Rīga, LU, 2001.
17. **Žogla, I.** Eduards Pētersons savam laikam un mūsdienām. *Laikmets un personība*. 7. sēj. R.: Raka, 2006, 70.–121. lpp.

Fragmenti no atmiņām:

1. Ausma Ilziņa
2. Kamita Eglīte
3. Inta Kraukle
4. Voldemārs Zelmenis
5. Velta Legzdiņa
6. Māra Ramane
7. Jeļena Grebenkova
8. Vilnis Egle
9. Dzidra Indrāne

Piezīme. Ineses Salas (Andžānes) maģistra darbā var iepazīties ar citu Elzas Langes laikabiedru atmiņām:

Gunārs Grundmanis

Alfons Piterāns

Ārija Eikina

Fotogrāfijas no personīgajiem arhīviem.

R. Raka

RIHARDS KONDRATOVIČS: MŪŽS KĀ DAUDZKRĀSU RODODENDRI (dz. 1932. gadā)

2006. gada 9. februāris. Tiekamies ar profesoru Rihardu Kondratoviču LU Pedagoģijas muzejā Anniņmuižā. Tas ir aizsākums sarunai, lai taptu šī apcere. Profesors man uzdāvina Latvijas Universitātes akadēmiskajā apgādā nesen izdoto grāmatu "Rododendri un to selekcija Latvijā". Tajā ievietotais materiāls par rododendriem, to krāšņums skaistajos fotoattēlos uzbur acu priekšā pavasari un daudzos parkus, dārzus, apstādījumus pie oficiālām iestādēm, privātmājām, kanālmalā Rīgas centrā, ko grezno šie skaistie augi.

Ne velti pirms Rīgas astoņsimtgades, atbildot uz jautājumu, kurus pedagoģijas zinātniekus ieteiktu ielūgumam uz izciliem rīdziniekiem veltīto pasākumu, pedagogu vārdiem piepulcināju LU profesoru, habilitēto bioloģijas doktoru Rihardu Kondratoviču.

Tiesa, tas nebija vienīgi rododendru dēļ, bet arī tādēļ, ka profesors daudz ir darījis pedagoģijas zinātnes labā atgūtās neatkarības sākumposmā Latvijā: 1991. gadā viņš, būdams LU zinātņu prorektors, uzņēmās vadīt Pedagoģijas habilitācijas un promocijas padomi. Tas bija sarežģītu pārmaiņu laiks, kad notika PSRS laikā iegūto zinātnisko grādu pielīdzināšana Latvijas Republikas zinātniskajiem grādiem. Humanitārajās un sociālajās zinātnēs aizstāvētie darbi vairāk vai mazāk, bet bija saistīti ar padomju laikā valdošo ideoloģiju. Atsijāt "pelavas" no racionālā kodola, izvērtēt darbu pedagoģisko vērtību,

zinātnisko rezultātu aktualitāti arī pēc neatkarības atgūšanas – uz to mudināja Padomes priekšsēdētājs, pats rādīdams piemēru, recenzēdams darbus un vadīdams tā saukto nostrifikācijas procesu, kā arī habilitācijas un promocijas darbu aizstāvēšanu (1994. gada 19. aprīlī Padomes vadību pārņēma pedagogijas zinātnes eksperte Rasma Garleja).

Kad profesors savā tik ierastajā manierē lietišķi stāsta, kā viņš “sadraudzējies” ar brīnišķīgo augu – rododendru, kā veidojušās viņa zinātniskās intereses, man rodas iespaids, ka tas patiešām ir likumsakarīgi. Viņa dzīvesstāsts ir kārtējais apstiprinājums tam, ka katram no mums ir ejams tieši mums nolemtais dzīves ceļš. Un es nespēju iedomāties starp šiem skaistajiem ziediem viņu radītāju un lolotāju citādu kā mūsu profesors – vienkāršu, sirsnīgu, ar vislabākajām cilvēciskajām īpašībām apveltītu personību.

Vai profesors ir lepns par to, ko jau paveicis un ko vēl iecerējis? Neapšaubāmi, taču precīzāk būtu teikt – gandarīts, jo lepība un uzpūtība viņa personībai ir svešas.

Minētā grāmata par rododendriem (LU, 2005) sniedz arī akadēmiskas ziņas par habilitēto bioloģijas doktoru, akadēmiķi, Eiropas Zinātņu un mākslas akadēmijas locekli, Triju Zvaigžņu ordeņa kavalieri, kurš radījis 49 brīvdabas vasarzaļo un mūžzaļo rododendru šķirnes un 22 siltumnīcu acāliju šķirnes. Bet, gatavojot rakstu sērijā “Laikmets un personība”, gribējās tuvāk izzināt izcilā dabaszinātnieka personību, kuras atklāsme būtu ne vien interesanta lappuse Latvijas kultūras un zinātnes vēsturē, bet arī ierosme citiem. Būtībā jau šī formula mums ir zināma – ja ko ļoti vēlies un mērķtiecīgi veltī tam visus spēkus, rezultāti neizpaliks. Taču ceļš uz rezultātu katram ir individuāls, un tieši atšķirīgais ir tas, kas var būt interesants un arī iedvesmojošs lasītājam.

Un tā – sākam ritināt atmiņu kamolīti...

Aīda Krūze: Kādas atmiņas un izjūtas Jums saglabājušās par savu bērnību?

Rihards Kondratovičs: Esmu dzimis 1932. gada 12. maijā Daugavpils apriņķa Asūnes pagasta Saules Kalna viensētā (mežniecības mājā), kā tas rakstīts manā pirmajā personu apliecinošajā dokumentā – dzimšanas apliecībā. Sarunu valodā un vēlāk arī rakstot, šīs mājas dēvēja par Sauleskalniem. “Kalns”, kura virsotnē atradās dzīvojamā māja, saimniecības ēkas un pirts, patiesībā tāds paugurs vien ir. Šo kalnu no trīs pusēm ieskāva kārtīgs Latgales mežs, bet atklātajā dienvidu pusē varēja saskatīt pagasta centru – Asūni ar labu orientieri – balto baznīcu.

Mani vecāki – māte Antoņina Kondratoviča (dzimusi Pizane – 1911. gada 27. jūnijā, mirusi 1989. gada 25. augustā) bija mājsaimniece, bet tēvs Jāzeps Kondratovičs (dzimis 1903. gada 11. decembrī, miris 1995. gada 20. martā) strādāja par virsmežsargu Krāslavas virsmežniecības Robežnieku mežniecībā. Abi vecāki bija Latvijas pavalstnieki, pēc tautības latvieši, ticība Romas – katoļu. Tie arī ir formālie dati, kas ierakstīti dzimšanas apliecībā.

Divu gadu vecumā. 1934. gads

Ar vecākiem, vecāko māsu
Valiju un vidējo brāli Ēvaldu
(mātei klēpī). 1935. gads

Ģimenē bija otrais bērns. Vecāka par mani bija māsa Valija, kura bija dzimusi 1930. gada 13. novembrī. Mūsu ģimenē bērnu pulciņš ik pa di-
viem gadiem pieauga par vienu, un tā ģimenē mēs augām seši bērni. 1934. gada 19. decembrī dienas gaismu ieraudzīja brālis Ēvalds, 1936. gada 24. oktobrī piedzima māsa Ārija (jau mirusi), 1938. gada 22. oktobrī mums piebiedrojās brālis Verners un tikai 17 gadus vēlāk – 1955. gada 2. augustā visjaunākais brālis – Harijs. Kāpēc visjaunākais? Daudzus gadus – līdz 1955. gadam – jaunākais brālis bija Verners, bet pēc Harija nākšanas pasaulē viņš kļuva par mūsu visjaunāko brāli.

Bērnība pagāja kā jau īstiem lauku bērniem. Tēvs katru rītu devās uz darbu, bet māte saimniekoja pa māju: aprūpēja savu prāvo bērnu pulciņu, kopa mājlopus, strādāja dārzā. Mēs – vecākie no bērniem – piepalīdzējām mātei mājas darbos, kā nu prazdami un varēdami. Visa mūsu – bērnu – ikdienu pagāja, dzīvojoties pagalmā, dārzā, apkārtējās pļavās un tuvējā mežā, vārdu sakot – dabā. Un tās nebija tikai spēles un rotaļas. Mēs iepazinām arī darba sūrumu, ravējot dārzu, raujot un kapājot biešu lapas cūkām, padzirdot lopiņus ganībās, ja vajadzēja – arī

pabarot, dzenājot mušas un dundurus no govju mugurām, pārsienot tās, kur svaigāka zāle – un tā katru dienu. Vasarās nodarbojāties ar siena pļaušanu, žāvēšanu un savākšanu, bet vasaras otrajā pusē un rudenos bija lielā ogošana un sēņošana. Atmiņā palikuši arī ziemas prieki – braukšana ar ragutiņām no kalna, slidināšanās pa aizsalušo dīķi, slēpošana, Ziemassvētku eglītes meklēšana, pārnešana mājās, izgreznošana un pēc tam visas saimes pasēdēšana pie eglītes, rotaļas, dāvanu saņemšana no Ziemassvētku vecīša maisa, ko tas bija atstājis priekšnamā. Mēs, bērni, pat nenojautām, kāpēc mātei katreiz bija jāiet uz kūti pie lopiņiem, kad kuru katru mirkli vajadzēja ierasties Ziemassvētku vecītim.

A. K.: Pastāstiet par savām skolas gaitām! Kā veidojās interese par bioloģijas studijām?

R. K.: Skolas gaitas uzsāku 1939. gadā tuvākajā Kalēju pamatskolā, kas atradās mežam otrajā pusē, apmēram trīs kilometrus no mājām. Uz skolu gājām kopā ar vecāko māsu, jo iet cauri tumšajam egļu mežam divatā bija drošāk. Mežs bija drūms un tumšs, tajā gandrīz vienmēr bija puskrēsla, it sevišķi, ja bija apmācies laiks, kā arī no rītiem un vakaros. Ziemā, kad bija auksts laiks un puteņoja, tēvs uz skolu mūs aizveda ar zirgu. Atpakaļceļu vienmēr veicām kājām.

Kalēju pamatskola bija neliela, tipiska lauku skoliņa ar dažiem skolotājiem un nelielu skolēnu skaitu. Pamatskolas pārzinis bija P. Kalējs. Vēl atceros skolotājas E. Kalēju, B. Klismeti, skolotāju K. Orupu. Šie skolotāji dažādās klasēs bija mani klases audzinātāji. Pirmajā klasē mācību gads bija sadalīts divos pusgados, tajā mācīja tikai septiņus priekšmetus: ticības mācību, latviešu valodu, matemātiku, zīmēšanu, glītrakstīšanu, dziedāšanu un vingrošanu. Sākot ar otro klasi, mācību gads tika sadalīts jau četros ceturkšņos.

Kad biju pabeidzis otro klasi, 1941. gada jūnijā sākās karš. Tie bija ļoti satraucoši mirkļi. Cik atceros, tēvs, pēc darba pārbraucis mājās, paziņoja, ka sācies karš. Vecāki par kaut ko sprieda, māte raudāja, bet mēs, bērni, bijām lielā neizpratnē, jo nekas taču nebija noticis, kāpēc tādi uztraukumi?

1944. gada pavasarī pabeidzu 6. klasi Kalēju pamatskolā, un tad viss sagriezās... Sakarā ar Sarkanās armijas tuvošanos tika izdota pavēle meža darbiniekiem pārcelties uz Kurzemi. Tēvam tika paziņots, ka viņš tiek pārcelts darbā uz Kandavas virsmežniecības Andumu mežniecību tanī pat virsmežsarga amatā. Iepriekšējais virsmežsargs bija iesaukts vācu armijā, un līdz ar to šī vieta bija vakanta. Tā kā mežniecības mājā Strazdes pagasta Ozoliņos dzīvoja iepriekšējā virsmežsarga ģimene, mums šajā mājā tika ierādīta viena istaba. Septiņiem cilvēkiem tas nebija daudz, taču kara apstākļos ar to bija jāsamierinās.

Problēmas radās ar tālāko mācīšanos, jo Strazdes tautskola (toreizējais pamatskolas nosaukums) atradās vecajā muižas ēkā, kas pēdējā kara gadā bija pārvērsta par kara hospitāli, un līdz ar to mācības skolā nenotika. Toreizējā skolas vadība (pārzinis A. Jansons) panāca, ka 1944./45. mācību gadā mācības turpinās pēdējā – 7. klase. Bija vienošanās ar Silmaļu saimnieku (viņa dēls arī mācījās 7. klasē), ka tas savas mājas lielākajā istabā atļaus organizēt mācības septītajai – izlaiduma klasei. Līdz ar to mācības turpinājās, un 7. klasi 1945. gada pavasarī pabeidzu Strazdes tautskolā. Saņemtajā liecībā bija ieraksts: "Beidzis Strazdes tautskolas pilnu kursu ar tiesībām iestāties vidusskolā."

Un tā 1945. gada 1. septembrī nonācu Talsu vidusskolā, kuru beidzu pēc pieciem gadiem – 1950. gadā. Šajā laikā vidusskolas pārgāja no 12 klašu uz 11 klašu apmācību. Man bija jābeidz 12. klase, taču šīs skolas reformas dēļ vidusskolas pēdējā klasē man nācās "sēdēt" divus gadus. Dīvaini jau sanāca: 1949. gadā biju beidzis 11 klases, ko apliecina saņemtā liecība, un 1950. gadā atkal beidzu 11. klasi, saņemot atestātu par vidējās izglītības iegūšanu, kas deva tiesības turpināt mācības augstskolā.

Kā varu vērtēt Talsu vidusskolā pavadīto laiku? Tie bija skaisti gadi. Klases skolēnu sastāvs vecuma ziņā bija ļoti raibs: vairums 13 un 14-gadīgie, kas tikko bija beiguši pamatskolas, bet bija arī tādi, kas jau bija pabijuši armijā – tātad pilnīgi pieauguši cilvēki ar zināmu dzīves rūdījumu. Skolotāji – vecāka gadagājuma (pēc mūsu toreizējiem

priekšstatiem), cik atceros, bija labi savu priekšmetu pārzinātāji un arī izcili pedagogi. Atmiņā palikuši tādi skolotāji kā matemātiķi Līcis un Kalēja, latviešu valodas skolotājas Grundule, Zīriņa un Zariņa, ķīmiķis Grīnvalds, vācu valodas skolotāja Sprinģe, rasēšanas skolotājs Viduks. Skolas direktors bija Mednis. Dabas mācību mācīja lieliskais pedagogs un dabaszinātnieks V. Dreimanis. Skolā, manuprāt, labi nostādīts bija ārpusklases darbs – darbojās dažādi pulciņi, ansambļi, skolas koris, dramatiskais pulciņš, bija iespējams nodarboties ar dažādiem sporta veidiem.

Līdzās sportošanai mana aizraušanās vidusskolā bija darbs naturālistu pulciņā. Dabasmācības skolotāja V. Dreimaņa vadībā bijām pie skolas ierīkojuši izmēģinājumu lauku ar dažādu kultūraugu kolekcijām, te tika veikti dažādi krustojumi, lai iegūtu jaunas kultūraugu formas. Atmiņā īpaši palikuši izmēģinājumi vairāku gadu garumā ar neļķēm, kur no pašu krustojumiem bijām ieguvuši daudzus skaistus hibrīdus. Šis interesantais un aizraujošais darbs naturālistu pulciņā arī noteica manu izvēli studijām Latvijas Valsts universitātes Bioloģijas fakultātē. Protams, liela nozīme šai izvēlei par labu bija arī bērnībā pavadītajam laikam dabas vidū.

A. K.: Kā Jūs raksturotu savus studiju gadus?

R. K.: Studijas Latvijas Valsts universitātes Bioloģijas fakultātē uzsāku 1950. gadā un beidzu 1955. gadā, iegūdam biologa-fiziologa un vidusskolas bioloģijas un ķīmijas skolotāja kvalifikāciju. 1950. gadā Bioloģijas fakultātē uzņēma 50 jaunos studentus. Studijas notika pēc padomju augstskolās aprobētā modeļa: pirmie divi gadi tika veltīti vispārīgo priekšmetu apgūšanai, kas bija labs pamats dziļākām bioloģijas studijām. No vispārējiem priekšmetiem pirmos divus gadus studējām ķīmiju, fiziku, matemātiku, botāniku, zooloģiju, augu fizioloģiju, dzīvnieku fizioloģiju, bioķīmiju, mikrobioloģiju, augkopību un ģenētiku ar selekcijas pamatiem. Sākot ar trešo studiju gadu, visi studenti turpināja studijas jau savās izvēlētajās šaurākajās specialitātēs. Paralēli speciālo priekšmetu studijām kā obligāts priekšnosacījums

bija sabiedriski politiskie priekšmeti: marksisma-leņinisma pamati, politiskā ekonomija, dialektiskais un vēsturiskais materiālisms. Stundu skaita ziņā šie priekšmeti aizņēma aptuveni ceturto daļu no visa studiju laika. Tagad var tikai rūgti nožēlot, ka tas viss notika uz speciālo priekšmetu studiju rēķina.

Pēc pirmajiem diviem kursiem tika organizētas vasaras mācību prakses dabā, kas katru gadu bija sešas nedēļas garas. Šīs prakses bija ļoti vērtīgas, jo pasniedzēju vadībā iemācījāties pazīt dažus simtus augu un dzīvnieku (kopā ar kukaiņiem). Pēc trešā un ceturtā kursa tika organizētas ražošanas prakses, bet piektajā studiju gadā bija pirmsdiploma prakse un diplomdarba izstrāde. Uzskatu, ka šāda sistēma pilnībā sevi attaisnoja, jo Bioloģijas fakultāti beidza labi sagatavoti speciālisti, kurus labprāt ņēma darbā zinātniski pētnieciskās iestādes, dažādas laboratorijas, ražošanas uzņēmumi un skolas.

Manos studiju gados Bioloģijas fakultāti vadīja dekāne docente Marta Aizupiete, par mācībspēkiem strādāja tādi Latvijā pazīstami zinātnieki kā botāniķis profesors P. Galenieks, zoologs un ģenētiķis profesors J. Lūsis, augu fizioloģe docente M. Tauja, bioķīmiķis V. Grīnšteins, augkopis profesors A. Konrāds, zooloģe docente A. Rēdliha, fizioloģe docente Š. Bērmāne, zooloģe asistente N. Sloka, augu fizioloģe asistente G. Ozoliņa u. c. Fakultātē aktīvi darbojās studentu zinātniskā biedrība ar daudziem pulciņiem, bija labi attīstīta pašdarbība, aktīvs bija komjaunatnes darbs un sporta dzīve. Bioloģijas fakultāte tajā laikā bija viena no aktīvākajām fakultātēm universitātē. Katram studentam bija iespējams apgūt sabiedriskā darba iemaņas, iesaistīties dažādās aktivitātēs fakultātē un universitātē. Fakultātes mācībspēki savās katedrās aktīvi veica zinātnisko darbu, kurā iesaistīja arī studentus.

Atskatoties uz saviem studiju gadiem ar vairāk nekā pusgadsimta distanci, varu sacīt, ka tie bija skaistākie gadi manā dzīvē.

A. K.: Desmit gadi Botāniskā dārza direktora amatā: kā apvienojāt administratīvo un zinātnisko darbību?

R. K.: Padomju laikā katru pavasari visās augstskolās strādāja jauno speciālistu sadales komisija, kurā bez universitātes, fakultātes un ministrijas pārstāvjiem (speciālistu piedāvātajiem) ietilpa arī to ministriju un iestāžu pārstāvji, kuriem bija vajadzība pēc jaunajiem speciālistiem. Un tā arī es kā jaunais speciālists 1955. gadā stājos šīs komisijas priekšā. Man piedāvāja palikt darbā Latvijas Valsts universitātē. Kādā struktūrvienībā un kādā amatā, nebija zināms. Šo piedāvājumu pieņēmu, apliecinot to ar savu parakstu komisijas dokumentos.

Universitātes beigšanas diplomu saņēmām, šo notikumu visi kopā nosvinējām un tad 1. septembrī – pie darba. Tā kā visus piecus gadus dzīvoju kopmītnēs, tad universitāte man piešķīra savu mitekli – vienu istabu E. Veidenbauma ielā 5 (tagad Baznīcas ielā 5) sētas mājas otrajā stāvā. Ar 1955. gada 1. septembri mani ieskaitīja darbā par laborantu Cilvēka un dzīvnieku fizioloģijas katedrā, ko vadīja fakultātes dekāne docente M. Aizupiete. Šajā amatā nostrādāju divus mēnešus, bet ar 1955. gada 1. novembri LVU rektors J. Jurgens mani nozīmēja par LVU Botāniskā dārza direktoru. Šajā amatā nostrādāju desmit gadus. Iepriekšējais Botāniskā dārza direktors, arī biologs, tika nosūtīts par Valmieras rajona kolhoza “Zelta druva” priekšsēdētāju (viņš bija viens no N. Hruščova 30 tūkstošiem biedru, kurus partija sūtīja, lai uzlabotu kolhozu darbu).

Mani kā jaunnozīmēto direktoru uz Botānisko dārzu atveda toreizējais mācību prorektors A. Senkāns un darbiniekus iepazīstināja ar viņu jauno priekšnieku. Manas izjūtas tajā reizē nebija no patīkamākajām, jo visu šo cienījamo zinātnisko līdzstrādnieku, dārznieku un pārējo darbinieku vidē jutos ļoti neveikli. Galu galā es ar saviem 23 gadiem bez praktiskā darba pieredzes viņu vidū biju īsts zaļknābis. Par laimi šāds stāvoklis neturpinājās ilgi. Iepazīstoties ar situāciju Botāniskajā dārzā, redzēju, ka visi darbinieki bija lādzi cilvēki, sava darba lietpratēji, pretimnākoši un katrs no viņiem palīdzēja savu iespēju robežās man ātrāk iejusties savā amatā.

Tajā laikā LVU Botāniskais dārzs skaitījās mācību, zinātniska un kultūrizglītojoša iestāde. Tāad līdzās skolēnu un studentu apmācībai, iedzīvotāju izglītošanai bija jāveic arī zinātniskais darbs. Līdz tam ar zinātni nodarbojās divi zinātniskie līdzstrādnieki: V. Vārna strādāja ar persiku un aprikozu introdukciju un selekciju, bet botāniķe T. Čaupale – ar citronliānu un magnoliju introdukciju. Vēlāk šiem zinātniekiem pievienojās G. Vītoliņš, kurš veica pētījumus ar hortenzijām, A. Orehovs uzsāka darbu ar ziemcietēm, to pielietošanu dekoratīvi ekoloģiskajos stādījumos, A. Vītoliņa pievērsās mikorizas pētījumiem un kukurūzai. Arī man kā iestādes vadītājam bija jāķeras pie zinātnes. Pēc padoma griezās pie Augu fizioloģijas katedras vadītājas docentes M. Taujas. Viņa man ieteica uzsākt pētījumus, lai risinātu zālienu problēmas. Zālieni – ļoti nozīmīgs daļējdārzkopības elements, taču Latvijā neviens ar šo jautājumu nenodarbojās. Piekritu M. Taujas ieteikumam un ķēros pie darba. Taču jau pēc viena gada biju spiests no šīs idejas atteikties, jo Botāniskajā dārzā augsne ir ļoti viegla, smilšaina, vasarā daudz jālaista, zālīte negrib augt. Visi mani izmēģinājumu lauciņi ar zālieniem sausajā un vējainajā laikā “aizgāja pa gaisu”. Pirmā gada rezultāti bija “0”, tādēļ bija jāmeklē cits pētījumu objekts. Un tāds, par laimi, atradās.

No pirmskara laikiem Botāniskajā dārzā bija saglabājušies trīs rododendru eksemplāri – pasakaini skaisti, izturīgi un ilgmūžīgi. Sāku par tiem pamatīgāk interesēties un nonācu pie secinājuma, ka ir vērts šai krāšņumkrūmu grupai pievērst uzmanību. Vēl jo vairāk tāpēc, ka PSRS Botānisko dārzu padome, kas koordinēja visu Padomju Savienības botānisko dārzu zinātnisko darbību, ieteica visiem botāniskajiem dārziem strādāt pie vienas zinātniskās tēmas: “Augu introdukcija un aklimatizācija”.

Interesējoties tuvāk par šo augu grupu, uzzināju, ka tie aug un attīstās ļoti lēni. No sēklas iesašanas brīža līdz pirmajai uzziedēšanai paiet 5–7 gadi. Man tas šķita ļoti svarīgi, jo kopš studiju laikiem biju “apkrāviess” ar tik daudziem sabiedriskajiem pienākumiem, ka neatlika

brīva laika intensīvam darbam laboratorijā. Tāpēc šī rododendru "lēn-
audzība" man bija ļoti piemērota. Šajā sakarā ir teiciens: "Zemnieks
guļ, bet rudzi aug." Tātad – kamēr iesētie rododendri pirmo reizi uz-
ziedēs, paies 5–7 gadi, un šajā laikā līdzās literatūras studijām varēs
nodarboties ar sabiedriskajām aktivitātēm. Šodien, paraugoties turpat
pusgadsimtu atpakaļ, šķiet, ka izvēle bija pareiza, jo viss, ko savā dzīvē
esmu sasniedzis, ir saistīts tikai un vienīgi ar rododendriem.

Uzsākot rododendru ģints pētījumus 1957. gadā, galvenais uz-
devums sākumā bija savākt pēc iespējas lielāku kolekciju. Šajā darbā
palīdzēja tas, ka starp pasaules botāniskajiem dārziem pastāv nerakstīts
likums – bezmaksas augu sēklu apmaiņa. Izmantojot šo iespēju, rodo-
dendru sēklas saņēmām no Vācijas, Zviedrijas, Norvēģijas, Amerikas,
Japānas, Ķīnas, Krievijas un citām pasaules valstīm. Samērā īsā laikā
pārbaudījām ap 400 sugu piemērotību Latvijas klimatiskajiem apstāk-
ļiem. Rododendru sugu sīkie sējeņi tika izstādīti brīvā dabā dobēs un
tālāk audzēti bez piesegšanas. Tas bija nepieciešams tādēļ, lai pārbau-
dītu rododendru izturību, jo nav jēgas audzēt tādu košumkrūmu, kas
ik gadu, tuvojoties ziemei, būtu jāpiesedz. Šī darba rezultātā no visām
pārbaudītajām sugām tikai ap 100 sugu bija piemērotas audzēšanai
Latvijā. Šāds savvaļas sugu daudzums arī šodien tiek audzēts Latvijā.
Līdzās savvaļas sugu introdukcijai veidojām arī brīvdabas rododendru
šķirņu kolekciju.

Pirmo septiņu gadu darba rezultāti tika apkopoti disertācijā
"Rododendru introdukcija Latvijas PSR", kuru 1964. gadā Bioloģijas
fakultātes Zinātniskās padomes sēdē aizstāvēju un ieguvu bioloģijas
zinātņu kandidāta grādu. Tajos gados LVU Botāniskajā dārzā tika
izveidota pietiekami liela brīvdabas rododendru sugu un šķirņu kolek-
cija, kas ļāva uzsākt selekciju – jaunu šķirņu veidošanas darbu.

Paralēli darbam ar brīvdabas rododendriem, strādājot LVU Botā-
niskajā dārzā, 1956. gadā sāku veidot arī Simsa rododendra (siltum-
nīcu acāliju) šķirņu kolekciju. Uzsākot šo darbu, Botāniskā dārza augu
mājās bija saglabājusies tikai viena šķirne – 'Sayling'. Patlaban acāliju

kolekciju veido 135 šķirnes, to skaitā 14 mūsu izveidotās šķirnes. Radijām ļoti interesantu sīkziedu acāliju grupu.

Tādējādi, strādājot par Botāniskā dārza direktoru no 1955. līdz 1965. gadam, veiksmīgi izdevās savienot administratīvo, zinātnisko un sabiedrisko darbu.

A. K.: Visilgākie darba gadi Jums saistās ar LU Bioloģijas fakultāti. Dekāns, docents, profesors – problēmas, ieguvumi, sasniegumi?

R. K.: 1965. gadā – pēc desmit nostrādātajiem gadiem Botāniskajā dārzā – mani iecēla par Bioloģijas fakultātes dekānu, vienlaicīgi nozīmējot arī par Botāniskā dārza zinātnisko vadītāju. Pēc manas aiziešanas uz fakultāti Botāniskajā dārzā nepalika neviena ar zinātnisko

*Bioloģijas fakultātes dekāns docents R. Kondratovičs
1968. gada absolventu vidū pie Universitātes galvenās ēkas*

grādu, tāpēc LVU vadība kā pagaidu risinājumu ieviesa zinātniskā vadītāja statusu. 1965. gads Bioloģijas fakultātei bija smags gads. Par dekānu pirms manis strādāja docente Rita Eglīte. Šajā gadā uzsāka Bioloģijas fakultātes ēkas F. Gaiļa ielā 10 (tagad Alberta ielā 10) kapitālo remontu. Remonta laikā bija paredzēts nojaukt 50 krāsnis, ierīkot centrālapkuri, uzbūvēt siltummezglu, pievilkt gāzi. Līdz remontam Bioloģijas fakultāte atradās neapskaužamā stāvoklī, jo 50 krāsnis, kas bija kurināmas ar malku, nespēja ēku nodrošināt ar siltumu. Malka rezerves apkurei atradās atklātā pagalmā, lietū un sniegā, pie kam tā bija zaļa, tikko vesta no meža. Tāpēc ziemas mēnešos ēkā bija liels aukstums, kas ļoti kaitēja mācību procesam un zinātniskajam darbam.

Papildus grūtības radīja tas, ka visi šie lielie remontdarbi bija jāveic, nepārtraucot mācību procesu. Man kā jaunam dekānam līdzās administratīvajam darbam bija jāveic arī pasniedzēja pienākumi, lasot lekcijas, vadot laboratorijas darbus un strādājot zinātnisko darbu.

*Ar ornitologu K. Griguli ceļā uz
Biologu dienu Ogrē.
1968. gada septembris*

1966. gadā rudenī visi remontdarbi bija pabeigti, centrālapkure ierīkota, darba apstākļi krietni vien uzlabojās. Tie bija svētki, priecājās visi – studenti, docētāji, tehniskais personāls. Fakultāte ieguva it kā otru elpu.

Dekāna darbs fakultātē sniedza lielu gandarījumu, jo Bioloģijas fakultātes studenti kā mācībās, tā arī sabiedriskajās aktivitātēs (pašdarbībā, sportā) un zinātnē bija vieni no labākajiem visā universitātē. To visu veicināja arī turpat 30 cilvēku lielais mācībspēku kolektīvs, kas gadu ziņā bija jaunākais universitātē. To veidoja galvenokārt 1950. gadu Bioloģijas fakultātes absolventi: R. Eglīte, E. Vimba, A. Ilziņa, G. Ābele, Dž. Fišere, M. Vikmane, Z. Vulfa, N. Sloka, G. Ozoliņa, A. Piterāns, V. Egle, J. Laimis, E. Slava, G. Pospelova, V. Balodis, K. Vismanis, R. Kondratovičs.

Bijušie Bioloģijas fakultātes dekāni.

No kreisās: R. Eglīte, R. Kondratovičs, E. Vimba, V. Egle un tagadējais Bioloģijas fakultātes dekāns U. Kondratovičs

1966. gadā sākās universitātes, tai skaitā arī Bioloģijas fakultātes, studentu apmaiņa ar Vācijas Demokrātiskās Republikas un Čehoslovākijas universitātēm. Mūsu fakultātes partneruniversitātes bija Kārļa universitāte Čehoslovākijā un Rostokas universitāte Vācijas Demokrātiskajā Republikā. Katru gadu vasarā apmainījāmies ar trīs studentu grupām. Vienlaicīgi notika arī mācībspēku apmaiņa, kuru laikā mūsu docētāji partneruniversitātēs lasīja lekciju kursus, strādāja zinātnisko darbu. Mēs savukārt uzņēmām vieslektorus un zinātniekus no partneraugstskolām.

Šajā laikā aktīvi izmantojām iespējas sūtīt savus studentus mācību praksē uz citām Padomju Savienības republikām. Šīm praksēm bija milzīga nozīme studentu izglītošanā, redzesloka paplašināšanā, nākamo speciālistu izaugsmei.

Strādājot fakultātē, mana zinātniskā darbība bija nesaraujami saistīta ar jau Botāniskajā dārzā uzsākto darbu ar rododendriem. Visam iepriekšējam darbam, kas bija saistīts ar rododendru ģints izpēti, pievienojās arī selekcija.

Otavas (Kanāda) universitātē. 1989. gada augusts

Pēc tam kad bija iegūts un Augstākajā atestācijas komisijā Maskavā apstiprināts bioloģijas zinātņu kandidāta grāds, 1966. gadā no vecākā pasniedzēja kļuva par docentu. 1983. gadā PSRS Zinātņu akadēmijas galvenajā botāniskajā dārzā Maskavā savu monogrāfiju "Rododendri Latvijas PSR. Kultūras bioloģiskie pamati" (krievu valodā) aizstāvēju kā disertāciju bioloģijas zinātņu doktora grāda iegūšanai. Kad doktora grāds bija apstiprināts, 1985. gadā mani universitātē ievēlēja profesora amatā Augu fizioloģijas katedrā, kurā nostrādāju līdz 2000. gadam.

Bioloģijas fakultātes dekāns biju līdz 1969. gadam. Šajā gadā mani ievēlēja par LVU partijas komitejas sekretāru. Vienlaicīgi pildīju arī docenta pienākumus Bioloģijas fakultātē un turpināju zinātnisko darbu. Partijas komitejas sekretāra pienākumus pildīju līdz 1975. gadam. Tālāk pildīt sekretāra pienākumus kategoriski atteicos, jo jutu, ka, strādājot šajā amatā, sāku zaudēt savu biologa profesionālo kvalifikāciju.

Pēc atbrīvošanās no partijas komitejas sekretāra pienākumiem intensificēju savu zinātnisko darbību, daudz uzmanības veltīju rododendru hibridizācijai un selekcijai, līdzšinējo rezultātu apkopošanai. Tā rezultātā dažos gados uzrakstīju trīs monogrāfijas: "Rododendri" (Rīga: Liesma, 1978, 180 lpp.), "Rododendri" (Rīga: Avots, 1981, 231 lpp., krievu valodā), "Rododendri Latvijas PSR. Kultūras bioloģiskās īpatnības" (Rīga: Zinātne, 1981, 333 lpp., krievu valodā).

A. K.: No 1987. līdz 1997. gadam Jūs bijāt LU zinātņu prorektors. Kādas izmaiņas Universitātē un zinātnē Latvijā ienesa atmodas un neatkarības atgūšanas laiks?

R. K.: Vispirms par to, kā kļuva par LVU zinātņu prorektoru 1987. gadā. Līdz 1987. gadam – pēdējos 12 gadus biju aizgājis no aktīvās sabiedriskās darbības universitātē, jo bija "jāiedzen" nokavētais. Darbojos tikai Bioloģijas fakultātē kā profesors un strādāju savu zinātnisko darbu ar rododendriem. 1987. gada rudenī notika demokrātiskas rektora vēlēšanas. Kāpēc demokrātiskas un vēlēšanas? Tāpēc, ka līdz tam laikam universitātes rektorus ar pavēli iecēla

Izglītības ministrija. Kā jau demokrātiskās vēlēšanās pienākas, tika izsludināts konkurss. Universitātes galvenās ēkas (Raiņa bulvārī 19) vestibulā tika novietota liela kaste – urna, kurā katrs varēja iemest zīmīti ar nākamā rektora kandidāta vārdu. Izvirzīšanai bija atvēlēts laiks no 25.08.87. līdz 14.09.87. Šajā laikā ar urnas starpniecību tika izvirzīti 42 kandidāti. 1987. gada 14. septembrī Padomes sēdē Mazajā aulā tika spriests par rektora amata kandidātiem un gala rezultātā tika atstāti trīs kandidāti: profesori, zinātņu doktori: toreizējais prorektors, fiziķis J. Zaķis, biologs R. Kondratovičs un ekonomists E. Zelgalvis. No 15.09. līdz 28.09. notika pirmsvēlēšanu kampaņa, bet 28. septembrī LU Lielajā aulā notika rektora vēlēšanas. Balsošanā piedalījās 168 paplašinātās Padomes locekļi. Balsošanas rezultāti: par J. Zaķi – 88

*LVU 70. gadadienai veltītās ekspozīcijas atklāšana 1989. gadā.
No kreisās: LVU partijas komitejas sekretārs A. Endziņš,
rektors J. Zaķis, zinātņu prorektors R. Kondratovičs*

Sasveicināšanās ar Romas pāvestu Jāni Pāvilu II LU aulā. 1993. gads

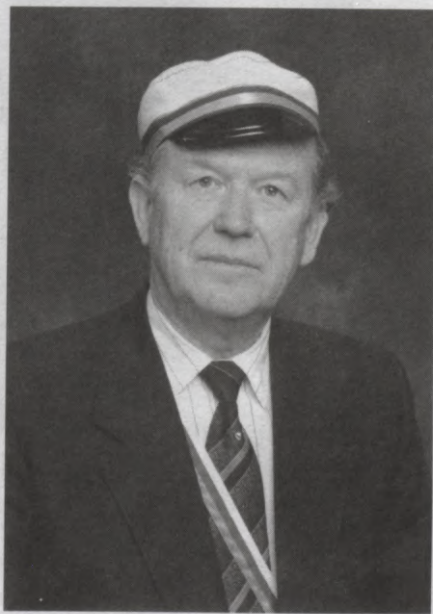
balsis, par R. Kondratoviču – 77 balsis, par E. Zelgalvi – dažas balsis. Tādējādi profesors J. Zaķis pārliecinoši pārspēja savus konkurentus un kļuva par Latvijas Valsts universitātes rektoru. Drīz vien pēc rektora vēlēšanām saņēmu jaunā rektora profesora J. Zaķa piedāvājumu kļūt par zinātņu prorektoru. Piekritu šim piedāvājumam un 1987. gada oktobrī sāku pildīt LVU zinātņu prorektora pienākumus, kas ilga desmit gadus. 1980. gadu otrā puse bija M. Gorbačova pārbūves laiks un trešās atmodas sākums Latvijā. Šajā laikā sāka šķobīties visa padomju sistēma, kas vēlāk noveda pie PSRS sabrukuma un Latvijas neatkarības atgūšanas.

1989. gadā sāka atjaunoties studentu korporāciju darbība. Kā pirmā savu darbību atjaunoja korporācija "Tālavija". Tai sekoja arī citas studentu un studenšu korporācijas. Šo atjaunošanas darbu rektors J. Zaķis uzticēja man kā zinātņu prorektoram. Mans uzdevums bija iepazīties ar korporāciju, kas gribēja atjaunot savu darbību, ar statūtiem, nepieciešamības gadījumā pakoriģēt tos un universitātes

vārdā akceptēt. Pārējo darbu paveica pašas korporācijas. Kā pateicību par palīdzību studentu korporācija "Tālavija" un studenšu korporācija "Selgas" mani ievēlēja par Goda filistru.

Kas šajos gados izmainījās zinātnē? Būtiskākais bija saistīts ar zinātnes finansējumu. Ja padomju laikā zinātnisko darbību finansēja pati universitāte no tai piešķirtajiem budžeta līdzekļiem, tad tagad finansējumu piešķīra Latvijas Zinātnes Padome. Latvijas budžeta nauda, kas bija paredzēta zinātnes finansēšanai, tika iedalīta Izglītības un zinātnes ministrijai, bet tās sadali atsevišķiem pētījumiem piešķīra Zinātnes Padome. Ja padomju laikā zinātniskos pētījumus sauca par tēmām, tad, sekojot Rietumu paraugiem, tos dēvēja par "grantiem". Kāda sistēma tika izveidota, lai zinātnieks tiktu pie naudas? Vispirms viņš piesaka savu pētījumu projektu. Pieteikumu izvērtē attiecīgās zinātņu nozares ekspertu komisija, un, ja eksperti atzīst, ka pētījumi ir nopietni, teorētiski un praktiski nozīmīgi, tad šim zinātniekam piešķir finansējumu plānotajam pētījumam. Lai izvērtētu pieteiktos pētījumu projektus, Latvijas Zinātnes Padome izveidoja ekspertu komisijas 16 zinātņu nozarēs, kas arī izlēma, cik lielu finansējumu

*Studentu korporācijas "Tālavija"
Goda filistrs. 1995. gads*

katram grantam piešķirt. Zinātnes Padome faktiski tikai apstiprināja ekspertu komisijas lēmumu.

Kad veidojās šī jaunā zinātnes finansēšanas kārtība, Zinātnes Padome, manuprāt, pieņēma ļoti aplamu lēmumu, neparedzot bāzes finansējumu zinātnisko institūciju infrastruktūras uzturēšanai. Līdz ar to infrastruktūras izdevumi bija jāsedz no grantiem piešķirtās naudas. Šādas pieejas rezultātā faktiski ievērojami tika samazināts grantu finansējums, respektīvi, tiešajiem grantu izpildītājiem.

Šajā laikā notika pāreja no padomju zinātniskajiem grādiem uz Latvijas zinātniskajiem grādiem: zinātņu kandidāta grādu aizstāja doktora grāds, bet doktora grādu – habilitētā doktora grāds attiecīgajā zinātņu nozarē. To varēja izdarīt divējādi.

Pirmais, vajadzēja sagatavot valdības lēmumu, saskaņā ar kuru padomju laikā iegūtos zinātniskos grādus pielīdzinātu Latvijas grādiem. Šādu ceļu gāja mūsu ziemeļu kaimiņi – igauņi. Līdz ar to ar vienu valdības lēmumu problēma būtu atrisināta un pie tam bez liekiem izdevumiem.

Otrais – ceļš, kuru izvēlējās “zinātnes vadoņi” Latvijā. Tika izveidotas desmitiem habilitācijas un promocijas padomju, kas veica nostrifikācijas (pielīdzināšanas, atzišanas) darbu. Tā kā Latvijā bija vairāki tūkstoši zinātnieku ar padomju laikā iegūtiem zinātniskiem grādiem, katrs pretendents stājās padomes priekšā un ziņoja par savu darbu. Divi eksperti deva savu atzinumu, un pēc tam Padome piešķīra jauno grādu vai arī atteica. Tika veikts milzīgs, nogurdinošs darbs, līdz zinātnisko grādu lietas tika sakārtotas. Gala rezultātā netika nostrificēti tikai apmēram divi desmiti pretendentu no vairākiem tūkstošiem zinātnieku. Vai šis milzīgais, ilgstošais un nogurdinošais darbs, lielie finansiālie izdevumi un patērētais laiks bija tā vērti? Domāju, ka nē. Vēlāk, 1999. gadā, pieņemot likumu par zinātnisko darbību, pēc ārvalstu parauga habilitāciju atcēla, atstājot tikai vienu zinātnisko grādu – doktors.

Lai dokumentāli nostiprinātu jaunos zinātniskos grādus un no-

saukumus, Latvijas Zinātnes Padome lūdza Latvijas Universitāti izstrādāt dokumentu paraugus – diplomus. To arī sekmīgi veicām. Lielu ieguldījumu šajā darbā deva Latvijas Universitātes Padomes zinātniskā sekretāre V. Bušveide, kura, būdama juriste ar lielu pieredzi dokumentu noformēšanas darbā, organizēja šo dokumentu izstrādi un apstiprināšanu. Tagad universitātē izstrādātos diplomus izmanto visas Latvijas augstskolas un zinātniskās institūcijas.

Manas "prorektorēšanas" laikā kardināli mainījās arī zinātnes organizatoriskā struktūra valstī. 1992. gadā Latvijas Zinātņu akadēmija kļuva par personālo akadēmiju. Līdz ar to praktiski visi Latvijas

Grāmatas "Latvijas Universitāte 75" nodošana sabiedrībai.
No kreisās: zinātņu prorektors prof. R. Kondratovičs,
rektors prof. J. Zaķis, grāmatas atbildīgais redaktors
prof. A. Varslavāns. 1994. gads

Zinātņu akadēmijas zinātniski pētnieciskie institūti tika integrēti Latvijas augstskolās, galvenokārt Latvijas Universitātē un Rīgas Tehniskajā universitātē, saglabājot savu juridiskās personas statusu. Arī te izveidojās aplama situācija, kad viena juridiskā persona (institūti) tika iekļauta otras juridiskās personas sastāvā. Pēc būtības šāda integrācija bija ļoti formāla, jo integrētie institūti dzīvoja un arī šodien dzīvo savu patstāvīgo dzīvi. Kā pozitīvu faktu var minēt to, ka daudzi zinātnieki iekļāvās mācību procesā, bet studentiem bija iespējams izmantot institūtu materiālo bāzi.

Un pēdējais nozīmīgākais, kas palicis atmiņā no zinātņu prorektora laikiem, ir t. s. Valsts profesoru institūcijas iedibināšana. Lai celtu jauno speciālistu sagatavošanas līmeni, tika izveidota jauna profesoru institūcija – Valsts profesori. Atšķirībā no esošajiem augstskolu profesoriem tiem bija noteikts krietni lielāks atalgojums (Ls 420), nekā saņēma esošie profesori. Tiem bija jābūt visaugstākās raudzes pedagogiem un speciālistiem savā nozarē, kuri līdzās docētāja darbam atbild arī par savas nozares attīstību valstī. Tomēr laiks rādīja, ka šāda pieeja nebija pareiza. Šodien augstskolās visi profesori ir profesori. Vienīgi ar likumu tika ieviests jauns amats – asociētais profesors, kas ir kā starpposms starp docentu un profesoru.

A. K.: Jūsu ceļš zinātnē – no pētnieka studentu zinātniskajā biedrībā līdz akadēmiķim. Kāds bijis šis ceļš?

R. K.: Ceļa sākums zinātnē bija LVU Bioloģijas fakultātes Studentu zinātniskās biedrības Augu fizioloģijas pulciņš. Pirmie zinātniskā darba iedīgļi bija kursa darbi pēc trešā un ceturtā studiju gada. Nākamais nopietnākais darbs bija diplomdarbs, kuru vadīja toreiz Maskavas universitātē tikko aspirantūru beigusi bioloģijas zinātņu kandidāte, asistente Gundega Ozoliņa. Diplomdarbs bija tīri fizioloģisks – “Bora ietekme uz slāpekļa mēslojuma izmantošanu un vielu maiņu auzās”. Diplomdarbs tika noformēts saskaņā ar visām prasībām, kādas tika izvirzītas zinātnisko publikāciju noformēšanai. Vadītāja bija ļoti stingra, ar augstām prasībām, toties objektīva un taisnīga. Diplom-

darba izstrāde un noformēšana bija laba mācība visam turpmākajam darbam.

Mana zinātniskā darbība kopš 1957. gada ir saistīta ar vienu izpētes objektu – rododendriem. Pirmie astoņi gadi pagāja, veidojot sugu un šķirņu kolekciju – bāzi turpmākajam selekcijas darbam. Šajos gados tika pārbaudīta vairāku simtu rododendru sugu piemērotība Latvijas agroklimatiskajiem apstākļiem. Iegūtie rezultāti tika apkopoti zinātņu kandidāta disertācijā “Rododendru introdukcija Latvijas PSR”, un pēc tās aizstāvēšanas ieguva bioloģijas zinātņu kandidāta grādu. Izmantojot izveidoto sugu un šķirņu kolekciju, varēja uzsākt intensīvu hibridizācijas un selekcijas darbu. Aizvadītajos gados ir izdarīti 609 krustojumi visdažādākajās kombinācijās, iegūti vairāki desmiti tūkstoši hibrīdo sējeņu, kam sekoja selekcijas darbs. Tā rezultātā tika izveidotas, apstiprinātas un reģistrētas aizsargājamo šķirņu Valsts reģistrā 49 jaunas brīvdabas rododendru šķirnes ar numuru ROD-1 – ROD-49.

Rododendru audzētavā Vācijā. 2001. gads

Lai popularizētu rododendrus Latvijā, rakstīju dažādus rakstus žurnālos, avīzēs, organizēju radio un televīzijas pārraides, rakstīju brošūras, grāmatas, piedalījāties izstādēs, devām iespēju interesentiem iegādāties rododendru stādus. Speciālisti un pārējā sabiedrība ļoti atzinīgi novērtēja rododendrus un to audzētāju darbu, nepārtraukti sekoja tam, kā rododendri tiek ieviesti sabiedriskajos un individuālajos apstādījumos. Sava darba rezultātus demonstrējām arī Vissavienības Tautsaimniecības sasniegumu izstādē Maskavā. Šī izstāde padomju laikā bija prestižākā valstī, jo tajā tika demonstrēti visjaunākie sasniegumi dažādās saimniecības nozarēs un zinātnē. Mūsu darbs ar rododendriem tika augstu novērtēts un atzīmēts ar trīs zelta medaļām:

- 1) 1965. gadā par rododendru introdukciju un ieviešanu apzaļumošanā,
- 2) 1977. gadā par rododendru rūpnieciskās pavairošanas metodes izstrādi un ieviešanu,
- 3) 1980. gadā par Simsa rododendra – siltumnīcu acāliju jaunu šķirņu izveidi.

1978. gadā izdeva vienu, bet 1981. gadā – divas monogrāfijas par rododendriem. Jau minēju, ka vienu no tām – “Rododendri Latvijas PSR. Kultūras bioloģiskie pamati” (Rīga: Zinātne, 1981, 332 lpp., krievu valodā) izmantoju kā doktora darbu. Šajā monogrāfijā biju apkopojis 28 gadu pētījumu rezultātus.

Taču ar šo apkopojumu darbs neapstājās. Bijām ieguvuši desmitiem tūkstošu hibrīdo sējeņu, kas bija jāizaudzē līdz ziedēšanai, lai varētu veikt selekcijas darbu. Tam bija nepieciešamas lielas zemes platības, kuru Universitātes Botāniskajā dārzā nebija. Radās nepieciešamība organizēt specializētu audzētavu, kurā varētu veidot jaunas šķirnes. Bez tam bija jāaudzē arī rododendru stādi pārdošanai, jo bija ļoti daudz cilvēku, kuri gribēja tos audzēt savos košumdārzos.

1973. gadā Valsts plāna komitejas Zinātņu daļa, izskatot LVU zinātniskā darba rezultātus, par nozīmīgu un praksē ieviešamu atzina arī darbu rododendru introdukcijā un selekcijā. Mums nācās atbildēt uz

jautājumu – kā jums trūkst, lai republiku apgādātu ar augstvērtīgiem rododendru stādiem? Mūsu atbilde bija īsa – trūkst zemes. Meklējiet, mums teica. Sākās piemērotas vietas meklējumu laiks, jo ne katra zemes platība ir piemērota rododendru audzētavas ierīkošanai. Vajadzēja atrast labu priežu mežu, kurā valdītu pusēna (biezība 0,4–0,5), būtu pietiekami biezs humusa slānis, tuvumā būtu ūdenstilpe mākslīgai rododendru laistīšanai, kā arī tuvumā vajadzēja sabiedrisko transportu. Šādu vietu ar mežsaimnieku palīdzību atradām Babītē. Tālāk sekoja ilgstošs dokumentācijas formēšanas un sagatavošanas darbs, līdz 1976. gada 3. maijā Latvijas PSR Ministru Padome ar lēmumu Nr. 202 piešķīra Latvijas Universitātei 12,1 ha lielu priežu meža gabalu specializētas rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētavas organizēšanai. 1977. un 1978. gadā dārzu mākslas vecmeistars Kārlis Barons izstrādāja Latvijas Universitātes Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētavas “Babīte” ģenerālplānu.

*Jubilejā apsveikuma runu saka rektors profesors V. Millers.
Sveikšanā piedalās partijas komitejas sekretārs K. Daukšs,
arodorganizācijas vadītājs A. Varslavāns, prorektore M. Klepere,
katedras vadītāja profesore H. Mauriņa (sēž). 1982. gads*

Ar Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes toreizējā rektora V. Millera pavēli Nr. 86-V audzētava oficiāli nodibināta 1980. gada 1. jūlijā. Līdz ar audzētavas nodibināšanu jauno šķirņu veidošanas darbs pēdējos 25 gados notiek galvenokārt te. Tāpat turpinās arī rododendru introdukcijas darbs, agrotehnikas pilnveidošana, kā arī citu ar rododendru ģinti saistītu jautājumu izpēte. Audzētavas kolekcijā šobrīd ir 75 rododendru savvaļas sugas un 166 šķirnes, to skaitā 49 mūsu izveidotās šķirnes.

Strādājot ar rododendriem turpat 50 gadu garumā, neraugoties uz grūtībām un dažādiem sarežģījumiem, esmu juties kā laimes luteklis, jo vienmēr esmu baudījis sabiedrības uzmanību un atzinību. Tā 1985. gadā saņēmu Latvijas PSR Valsts prēmiju par rododendru introdukciju un selekciju Latvijā. 1989. gadā tika piešķirts Latvijas PSR Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka goda nosaukums, 1989. gadā mani ievēlēja par Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli,

*Akadēmijas īstenā locekļa diploma saņemšana ZA kopsapulcē.
1992. gads*

1992. gadā – par Latvijas Zinātņu akadēmijas īsteno locekli. Kopš 1998. gada esmu Latvijas Republikas Valsts emeritētais zinātnieks. 2002. gadā saņēmu Triju Zvaigžņu ordeni. 2002. gadā kļuva par Universitātes emeritēto profesoru. 2006. gadā Latvijas Zinātņu akadēmija man piešķīra Lielo medaļu. Un tas viss par rododendriem. Veiksmīga pētījumu objekta un virziena izvēle 1957. gadā, mērķtiecīgs darbs visa mūža garumā, un gala rezultātā rododendri ir kļuvuši par plaši pazīstamiem košumkrūmiem Latvijā. Par visu to esmu gandarīts un varu tikai priecāties, ka mani mīluļi ir kļuvuši par daudzu cilvēku draugiem.

A. K.: Kā aizsākās Jūsu interese par rododendriem? Kā izdevies tik daudz paveikt?

R. K.: Jebkurā nozarē nav jēgas darbam, ja tas paliek tikai pašā darītāja ziņā. To pašu var teikt arī par rododendriem. Kad 1957. gadā uzsākām darbu ar rododendriem, par vienu no svarīgākajiem uzdevumiem uzskatīju šo dekoratīvo augu popularizēšanu ar visiem iespējamiem līdzekļiem: rakstiem presē, radio un televīzijas pārraidēm, izstādēm, priekšlasījumiem konferencēs unursos. 1957. gadā, kad uzsākām darbu ar rododendriem, Latvijā šos krāšņumaugus praktiski nepazina, bet šodien diez vai atradīsim kādu, kas tos nepazīst. Rododendrus šodien varam sastapt pašā Rīgas centrā – Nacionālās operas apstādījumos, pilsētas kanālmalā, pie Universitātes galvenās ēkas (Raina bulvārī 19), pie Bioloģijas fakultātes ēkas (Kronvalda bulvārī 4) u. c., nemaz nerunājot par apstādījumiem pie individuālām mājām un vasarnīcām.

Ar mūsu darbu iepazinušies arī citu valstu rododendru speciālisti, jo esmu vairāku speciālo biedrību biedrs: Vācijas rododendru biedrībā, Anglijas Karaliskās dārzkopības biedrībā. 2004. gadā Anglijas karaliskā dārzkopības biedrība izdeva starptautisku rododendru šķirņu reģistru, kurā iekļautas vairāk nekā 28 500 rododendru šķirnes, kas izveidotas pēdējo 350 gadu laikā, kopš rododendrus sāka audzēt kā kultūraugus. Šādu šķirņu daudzumu izveidojuši mūsu planētas dažādu valstu selekcionāri. Šajā reģistrā ir iekļautas arī mūsu izveidotās šķirnes.

Kopā ar LZA prezidentu J. Stradiņu un otro laureātu G. Eberhardu pēc LZA gada balvas un piemiņas medaļas saņemšanas. 2002. gads

Jūs jautājat – kā izdevies tik daudz paveikt? Viens kaujas laukā nav karotājs. Tā arī man šajā darbā ir bijis daudz palīgu: Botāniskā dārza Augu fizioloģijas un augu audu kultūru laboratorijas kolēģi un, protams, mani palīgi rododendru audzētavā “Babīte”. Rododendru ģints izpētē aizvadītajos gados piedalījies liels studentu skaits. Par rododendru tematiku studenti izstrādājuši savus kursa darbus, diplomdarbus, bakalaura un maģistra, kā arī doktora darbus. Kopš 1957. gada par rododendriem izstrādāts 1 habilitācijas darbs, 5 promocijas darbi, 33 diplomdarbi, 6 maģistra darbi un 9 bakalaura darbi. Lūk, ar tik daudz palīgiem pusgadsimta laikā arī varēja tik daudz paveikt.

A. K.: Jūs noteikti esat bijis zinātniskais vadītājs ne vienam vien aspirantam/doktorantam. Par kādām problēmām izstrādāti zinātniskie darbi Jūsu vadībā?

R. K.: Esmu vadījis četru disertāciju izstrādi:

- ♦ Lidiya Jākobsone. Dažu rododendra sugu citoembrioloģiskie pētījumi (1969).
- ♦ Dace Gertnere. Dažāda vecuma lapu fizioloģiskās īpatnības mūžzaļajiem rododendriem (1974).
- ♦ Uldis Kondratovičs. Brīvdabas rododendru pavairošanas bioloģiskās īpatnības Latvijā (1993).
- ♦ Signe Tomsone. *Rhododendron L.* ģints augu kallusoģenēze un kallusa kultūras īpatnības *in vitro* (1997).

A. K.: "Tik daudz paveikt nebūtu iespējams bez ģimenes, bez tuvinieku atbalsta," tā Jūs sacījāt savā 60 gadu jubilejā.

R. K.: Mēs esam biologu ģimene. Ar sievu Skaidrīti 1955. gadā beidzām LVU Bioloģijas fakultāti – Skaidrīte kā botāniķe, es kā augu fiziologs. Skaidrīti norīkoja darbā par skolotāju Jēkabpilī, mani – darbā uz universitāti.

"Tālavijas" 100 gadu jubilejā
Latviešu biedrības namā
ar kundzi Skaidrīti.
2000. gads

mani panākumi ir arī viņas panākumi. Bez viņas palīdzības un līdzdalības nebūtu arī rododendru Latvijā.

Meitas Gintas izlaidumā
1981. gada 22. jūnijā

Kā pateicību par atbalstu manā darbā saviem tuvajiem viņu vārdos esmu nosaucis vairākas rododendru šķirnes, tās ir 'Skaidrīte' (sieva), 'Ginta' (meita), 'Uldis' (dēls), 'Līva' (mazmeita), 'Emīls' (mazdēls). Patlaban tiek veidotas šķirnes arī pārējiem mazdēliem – Tomam, Mikam un Robertam.

A. K.: Dēls Uldis un meita Ginta iet Jūsu pēdās. Vai Jūs šo izvēli esat mērķtiecīgi virzījis? Un kādas ir mazbērnu intereses?

R. K.: Ar gandarījumu varu atzīmēt, ka abi mūsu bērni – Ginta un Uldis – ir biologi. Uldis ir LU Bioloģijas fakultātes dekāns, asociētais profesors, līdzās administratīvajam un mācībspēka darbam veic arī zinātnisko darbu – nodarbojas ar rododendru pavairošanas problēmām, pēta sakņu veidošanās anatomiju spraudņiem to apsākņošanās laikā. Viņa vadībā zinātniskos darbus izstrādā arī vairāki studenti.

Ginta pēc Universitātes beigšanas arī strādāja ar rododendriem, taču pēc meitas Līvas un dēla Roberta piedzimšanas kādu laiku nestrādāja, bet pēc tam pievērsās floristikai.

2001. gada Ziemassvētkos kopā ar mazbērniem.
No kreisās: Miks, Roberts, Toms, Līva, Emīls

Uz jautājumu – vai abi bērni mērķtiecīgi tika virzīti uz bioloģiju, jāatbild noliedzoši. Tā bija viņu pašu brīva izvēle. Jau iepriekš minēju, ka daudzus gadus dzīvojām Botāniskā dārza teritorijā. Un bērni kā no dzīvokļa laukā, tā rododendros iekšā. Šos augus abi bērni iepazīna jau agrā bērnībā. Bez tam viņi auga biologu vidē. Ne vienreiz vien, braucot pārraudzīt, kā norisinās studentu vasaras prakses, ņemu bērnus līdzi. Domāju, ka arī tas zināmā mērā ietekmēja viņu izvēli. Tāpat mājās bija daudz grāmatu par bioloģiju, kuras pāršķirstot varēja iemīlēt dabu. Lielu iespaidu uz bērniem atstāja arī viņu mātes Skaidrītes darbs. Abi bērni taču redzēja, kā mamma piedalās grāmatu tapšanā. Skaidrīte rediģēja grāmatas par bioloģiju, lauksaimniecību, mežkopību, apzaļumošanu u. c. Un tā visu šo iespaidu rezultātā arī abiem bērniem radās vēlēšanās kļūt par biologiem.

Arī mūsu mazbērni īpaši netiek virzīti uz bioloģiju. Lai izvēle paliek viņu pašu ziņā. Iepriecina tas, ka viņi, būdami vidusskolas pēdējās klasēs, jau savā prātā gudro, kur mācīties tālāk. Vecākais mazdēls Emīls, šķiet, izvēlēšies bioloģiju vai ģeogrāfiju – tā vai citādi domā par dabaszinātnēm. Toms prāto, ka vēl kādam no ģimenes jābūt biologam. Trešais mazdēls – Mīks domā par skolotāja profesiju. Mazmeitai Līvai uz bioloģiju prāts nemaz nenesas. Viņai labi padodas zīmēšana, fizika, matemātika. Līdz ar to viņai arī ir atbilstošs nākotnes sapnis – arhitektūra. Vienīgi Līvas brālīm Robertam pagaidām nav skaidra priekšstata par savu nākotni.

Faktiski jau nav būtiskas nozīmes, vai viņi kļūs par biologiem, ģeogrāfiem vai arhitektiem. Svarīgākais, lai izvēlas tādu specialitāti, kas pašiem dzīvē sniegtu prieku un gandarījumu.

A. K.: Paldies par izsmeltošajām atbildēm! Ar Jūsu laipnu atļauju uzrunāšu cilvēkus, kuri bijuši Jums līdzās dažādās darbības jomās.

Kāds ir tuvāko kolēģu viedoklis par Riharda Kondratoviča personību un dzīvesdarbību? Kādas atmiņas saistās ar cilvēku, kura mūžs ir bagāts un daudzkrāsains kā viņa lolotie rododendri?

Pirmā tikšanās – pirms 50 gadiem

Alfons Piterāns,
Dr. habil biol.,
LU Bioloģijas fakultātes
Botānikas un ekoloģijas katedras docētājs

Pirmā tikšanās ar Rihardu Kondratoviču notika pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados. Es kā Latvijas Valsts pedagoģiskā institūta (LVPI) Dabaszinātņu fakultātes students un viņš – LVU (tagad LU) Bioloģijas fakultātes students – tikāmies sakarā ar studentu mācību darbu mūsu augstskolās. Pēc LVPI un LU apvienošanas 1958. gadā mūsu tikšanās notika biežāk. Es sāku strādāt LU Bioloģijas fakultātes Botānikas katedrā par laborantu, bet tajā laikā Rihards Kondratovičs bija LU Botāniskā dārza direktors. Dārzā bieži iznāca tikties sakarā ar

Habilitācijas darbu aizstāv Bioloģijas fakultātes docētājs Valdis Balodis.
No kreisās: profesori P. Cimdiņš, R. Kondratovičs, A. Piterāns.
1997. gads

mācību procesam nepieciešamo augu materiāla izmantošanu, kā arī iepazīstoties ar tur esošajām ķērpju kolekcijām. Jau no pirmās mūsu tikšanās viņš atstāja patīkama, komunikabla un atsaucīga cilvēka iespaidu.

Lielāka sadarbība ar Rihardu Kondratoviču iznāca, kad viņš kļuva LU Bioloģijas fakultātes dekāns. Tajā laikā viņš bija aktīvs dažādos sabiedriskos pasākumos, ļoti populārajās studentu veselības dienās, sporta pasākumos, studentu rudens talkās kolhozos u. c. Viņš bija viens no aktīvākajiem fakultātes studentu un docētāju organizētājiem un iedvesmotājiem. Dekāns ļoti rūpējās par fakultātes mācību darba pilnveidošanu, laboratoriju iekārtošanu, vasarās apmeklēja studentu mācību prakšu norises vietas, daudz pūļu veltīja arī jauno pasniedzēju kvalifikācijas paaugstināšanai.

*Emeritēto zinātnieku ekskursijā Talsu rajona Laumu dabas parkā.
2005. gads*

Vēl plašāka sadarbība ar Rihardu Kondratoviču izveidojās, strādājot LU Bioloģijas zinātņu nozares habilitācijas un promocijas, pēc 1999. gada – promocijas padomē. Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas izveidojās jauna situācija, kad zinātniskos grādus sāka piešķirt Latvijas Universitātē izveidotajā habilitācijas un promocijas padomē. Viņam – LU zinātņu prorektoram – bija liela loma padomes izveidošanā. Rihards Kondratovičs bija pirmais Padomes priekšsēdētājs un labs padomes darba organizators. Man kā padomes sekretāram darbs bija cieši saistīts ar padomes priekšsēdētāju. Vajadzēja organizēt PSRS piešķirto zinātņu kandidāta grādu pielīdzināšanu Latvijas Republikas bioloģijas doktora grādam. Visas Padomes sēdes Riharda Kondratoviča vadībā ritēja raiti, bez sarežģījumiem. Jāatzīst, ka sadarbība bija ļoti patīkama un korekta.

Pēc 2001. gada mūsu kontaktēšanās notiek Valsts emeritēto zinātnieku saietos un kopējās ekskursijās. Viņš joprojām ir aktīvs šo interesanto pasākumu organizators un vadītājs. Parasti ekskursijas notiek uz dažādiem Latvijas novadiem, interesantiem dabas un kultūrvēsturiskiem objektiem. Katru gadu pavasaros tiek organizētas ekskursijas uz Babītes rododendru audzētavu, kur viņš ir galvenais ekskursijas vadītājs, sniedzot interesantu materiālu par rododendru audzētavu, par katru jaunizveidoto šķirni. Neskatoties uz profesora lielo aizņemtību rododendru selekcijas darbā, viņš vienmēr ir atsaucīgs, jebkurā laikā konsultējot ne tikai par rododendru audzēšanu, bet par jebkuru augu selekcijas un fizioloģijas jautājumu.

Rododendriem veltīta dzīve

Edgars Vimba,

Dr. biol., LU Bioloģijas fakultātes

Botānikas un ekoloģijas katedras docents

Kad Latvijā pilnplaukumā ir pavasaris, mūs priecē arī rododendri. Pirms pusgadsimta Latvijā bija tikai nedaudzas šīs krāšņās ģints sugas. Turpretī tagad rododendri pavasarī redzami visur.

To ziedu kupenās grimst ne tikai LU galvenā ēka, tie redzami Rīgas parkos un apstādījumos, tie redzami privātos dārzos ne tikai Rīgā, bet visā Latvijā. Kas noticis aizvadītā pusgadsimta laikā?

Šajā laikā milzīgu rododendru introdukcijas un selekcijas darbu veicis Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenais loceklis, bioloģijas habilitētais doktors, Valsts emeritētais zinātnieks, profesors Rihards Kondratovičs.

Visa viņa dzīve ir saistīta ar rododendriem. Ar augiem, kuriem Rihards Kondratovičs jeb Ričs, kā viņu sauc kādreizējie studiju un arī darba biedri, veltījis visu savu dzīvi. Rododendriem, to introdukcijai Latvijā, selekcijai, jaunu šķirņu veidošanai Ričs veltījis ne tikai savu dzīvi, bet pratis šajā darbā iesaistīt visu ģimeni. Ar dažādiem rododendru pētījumu aspektiem ir nodarbojušies viņa meita, dēls, vedekla. Bet kā LU Bioloģijas fakultātes docētājs viņš pratis ar rododendriem savaldzināt daudzas fakultātes meitenes, kuru veikto pētījumu rezultāti atspoguļoti kursa, diploma, tagad arī bakalaura un maģistra darbos, pat zinātņu kandidāta un promocijas darbos.

Esmu viņa studiju biedrs ar gada atstarpi. Bet pazīstami gan esam vairāk kā pusgadsimtu – jau no 1950. gada rudens, kad viņš sāka studijas biologos, bet es mācījos 2. kursā. Arī pēc universitātes beigšanas mūsu ceļi ir gājuši nedaudz atstatu, bet tomēr turpat līdzās.

Kas raksturo Riču? Tā ir vienkāršība, sirsnība, noteiktība, mērķtiecība.

Rododendri ir aizpildījuši visu Riča dzīvi. Kad viņam kādreiz, kā

*LU 7. veselības veicināšanas dienā Ķempju gravā pie Līgatnes.
No kreisās: docenti T. Dumpis, U. Alksnis, R. Kondratovičs,
J. Raipulis, E. Vimba. 1971. gads*

tas tagad ir parasts, jautāts, kas ir viņa hobijs, tad atbilde bijusi: "Rododendri un fotografēšana." Nav jau viņš kļuvis par fotomākslinieku, taču šī māka ir palīdzējusi saglabāt kaut daļu no tā rododendru ziedu krāšņuma un daudzveidības, kas mūs priecē maijā, jūnijā. Ar savām fotogrāfijām profesors ilustrējis arī daudzus par rododendriem publicētos darbus.

Ar rododendriem profesors nodarbojas jau no 1957. gada. Tas ir gads, kurā viņš uzsāka mērķtiecīgu rododendru introdukciju un selekciju. Šo darbu viņš sāka LVU Botāniskajā dārzā. Lai sekmīgi varētu strādāt, vispirms vajadzēja izveidot rododendru sugu un šķirņu kolekciju. Līdz 1964. gadam bija pārbaudītas apmēram 400 sugu, no kurām kādas simts izrādījās piemērotas audzēšanai Latvijas klimata apstākļos. Paralēli savvaļas sugu introdukcijai izmēģināja arī daudzas Rietumeiropā audzētās šķirnes, kuru lielākā daļa izrādījās mūsu

apstākļiem nepiemērotas. Botāniskajā dārzā R. Kondratovičs izveidoja Augu fizioloģijas laboratoriju, kas burtiski bija nepieciešama, lai sekmiīgi veiktu eksperimentus un noteiktu daudzus vajadzīgos rādītājus. Piecdesmito gadu beigās un sešdesmito gadu sākumā veikto viņš apkopoja bioloģijas zinātņu kandidāta disertācijā: "Rododendru introdukcija Latvijas PSR", kuru aizstāvēja 1964. gadā, bet tālāko veikumu jau monogrāfijas veidā aizstāvēja kā doktora darbu 1983. gadā.

Laika gaitā Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava ir attīstījusies un pilnveidojusies. Lai ātrāk varētu savairot gan jau esošās, gan arī jaunās šķirnes, 1987. gadā uzsāka veidot augu audu kultūru laboratoriju. Šo laboratoriju oficiāli nodibināja 1992. gada oktobrī, un par tās vadītāju kļuva profesora vadībā par zinātnieci izaugusi Dr. biol. Dace Gertnere.

Babītes rododendru dārzs ir paradīzes stūrītis, kur priežu meža paēnā aug, zaļo un zied rododendri. Braucot garām audzētavai, kuru iejož sēta, grūti iedomāties visu to bagātību un krāšņumu, kas atrodas aiz šīs sētas. Audzētava apmeklētājus piesaista galvenokārt pavasarī rododendru stādīšanas laikā un arī ziedēšanas laikā. Stādīšanas laikā rododendru stādi aizceļo uz visdažādākajiem Latvijas nostūriem. Ziedēšanas laikā audzētavu apmeklē daudzi interesenti, lai priecātos par rododendru ziedu skaistumu un daudzveidību. Šajā laikā audzētavā notiek tradicionālie Jāņa Sproģa koncerti. Tad kādā pēcpusdienā, rododendru ieskaudas, skan dziesmas; savijas ziedu krāsu burvība ar melodijām un gan priecē, gan silda. Rododendru ziedu krāsu bagātību savās gleznās ar mākslinieka roku iemūžinājis Gustavs Bušmanis.

Jau tas, ka pavasaros tagad rododendri redzami visur, liecina par veiktā darba rezultātiem. Par to liecina jaunas introducētas rododendru sugas, jaunas izveidotas šķirnes, zinātniskās publikācijas, monogrāfijas. Te jāpiebilst, ka savas zināšanas un pieredzi profesors dāsnīgi nodevis Latvijas dārzkopjiem. Tie ir raksti par rododendriem un to audzēšanu žurnālā "Dārzs un Drava" u. c., 2002. gadā izdotā "Rododendru Avīze" un nupat 2005. gadā publicētā monogrāfija

70 gadu jubilejā kopā ar mākslinieku – dziedoni Jāni Sproģi rododendru audzētavā "Babīte". 2002. gads

"Rododendri un to selekcija Latvijā".

LVU un vēlāk LU Bioloģijas fakultātē biologa izglītību ieguvuši daudzi jaunie speciālisti. Tie ir izstrādājuši savus zinātniskos darbus un vēlāk arī disertācijas. Taču es domāju, ka neklūdīšos, ja teikšu, ka no visiem šo darbu autoriem Rihards Kondratovičs un viņa rododendru pētnieki ir nepārspēti vienā ziņā: viņu veiktais tautai ir devis tik daudz skaisuma kā neviens cits. Tie ir ziedi vienkārši tāpat, atnākot ciemos, tie ir rododendri, kas aug un zied visās Latvijas malās, tie ir rododendri mākslinieku gleznās, kurās to krāsas skatītājiem zaigo cauru gadu.

Profesora balss ir skanējusi ne tikai auditorijās, lasot studentiem lekcijas, bet arī zinātniskās konferencēs gan Latvijā, gan ārzemēs, stāstot par sava darba rezultātiem. Tā skanējusi arī lekcijās Latvijas dārzkopjiem, stāstot par rododendru audzēšanu un kopšanu.

No 1998. gada profesors ir Valsts emeritētais zinātnieks. Viņš ir arī Valsts emeritēto zinātnieku padomes loceklis un biedrības "Emeritus" valdes loceklis. Biedrībā "Emeritus" R. Kondratovičs aktīvi

darbojas, organizējot ekskursijas uz dažādiem Latvijas novadiem, kā arī tikšanās ar interesantiem cilvēkiem.

Runājot par profesoru, jāatzīmē, ka viņš ir ne tikai zinātnieks un administrators, bet arī pedagogs. Par to liecina viņa darbība Bioloģijas fakultātē Augu fizioloģijas katedrā, kur sākotnēji kā docents, vēlāk jau kā profesors viņš lasīja lekcijas, vadīja laboratorijas darbus, studentu zinātniskos darbus. Lekciju kursi lasīti augu anatomijā, augu imunitātē, augu introdukcijā un selekcijā, atsevišķas nodaļas arī augu fizioloģijā. Izdevniecība "Zvaigzne" 1976. gadā izdeva viņa sarakstīto mācību grāmatu "Augu anatomijas praktikums".

Selekcionāra darbs augsti novērtēts: no Valsts prēmijas 1985. gadā līdz 1989. gadā piešķirtajam Nopelniem bagātā zinātnes darbinieka goda nosaukumam. Tajā pat gadā Rihards Kondratovičs kļūst par Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājlocekli, bet pēc trīs gadiem – par tās īsteno locekli. R. Kondratovičam 2000. gadā piešķirts valdības apbalvojums – Triju Zvaigžņu ordenis – un 2006. gadā – Latvijas Zinātņu akadēmijas Lielā medaļa, kas ir Zinātņu akadēmijas augstākais apbalvojums.

Jau pieminēju, ka Rihards Kondratovičs rododendru pētniecības darbā iesaistījis savu ģimeni. Savu dedzību un aizrautību viņš pratis nodot dēlam, kurš bieži redzams līdzās tēvam Babītes rododendru dārzā.

Kā redzam, sasniegts ir ļoti daudz. Vai tas ir viss? Vai ir vēl kur iet? Ir! Selekcionāra rīcībā šodien ir vairāki desmiti tūkstošu hibrīdo sējeņu, no kuriem atlasīti daži simti visperspektīvāko, kuri tuvākajā laikā kļūs par jaunām šķirnēm, iegūs šķirnes statusu. Vēlam turpmākus panākumus!

Starp dzirnakmeņiem

Arturs Mauriņš,

Dr. habil. biol.,

Valsts emeritētais zinātnieks

LU Bioloģijas fakultātē darbojos no 1959. gada līdz aiziešanai pensijā 1994. gadā. Šajā periodā pieredzēju divas dekānes un trīs dekānus, starp kuriem ar spilgtu vadītāja talantu izcēlās Ričards Kondratovičs – gudrs, lietišķs, bez kompleksiem. Drīz vien nācās vilties tiem darbiniekiem (-cēm), kas bija iemanījušies (-šās) gūt sev labumus, spēlējot uz dekāna (-nes) personības īpatnībām vai rakstura vājībām. Problēmas ar šādiem “gudriniekiem” Ričards eleganti atrisināja. Iespējams, bieži vien tas dekānam nebija viegli. Arī kā pievilcīgam vīrietim sieviešu fakultātē saglabāt savu ārējo un iekšējo neatkarību.

Bet svarīgākais, manuprāt, bija tas, ka viņa dekanēšana iekrita padomju valsts pārvaldes paātrinātas stagnēšanās periodā, kad Hruščova “atkusni” nomainīja radošas domas un darbības stindzinoša sasaldēšana. Kad vadītāja darbu vērtēja nevis pēc rezultātiem, bet gan pēc tā, kā vadītājs ievēro noteiktu rituālu, kā viņš izdabā priekšniecībai. Taču pat sociālistiskā sacensība, kuru pārzināja LU prorektors audzināšanas darbā, prasīja ne tikai papīru noformēšanu, bet arī kādus formāli uzskaitāmus rādītājus. Bioloģijas fakultāte izcēlās ne tikai ar studentu sekmēm. Dekāns prasmīgi izmantoja iespēju dažas katedras iekļaut speciāli (no Maskavas) finansējamo zinātniskās pētniecības tēmu izpildītājos. Fakultātē uzsāka izstrādāt arī līgumdarbus ar dažādiem uzņēmumiem. Tas deva ne tikai pielikumu pie darbinieku algām, bet arī līdzekļus aprīkojuma un aparatūras iegādei. Protams, līdzekļus vajadzēja arī, lai nodrošinātu iespējas aparatūras iegādei. Tās pirkšanai nepietika ar naudu, nepieciešami bija attiecīgie fondi, ko piešķīra valdības institūciju darbinieki. Ar viņiem vajadzēja sarunāt, jo aparatūras sadalē priekšroka bija ZA institūtiem.

Fakultātē aktivizējās studentu zinātniskās pētniecības darbs. No toreizējiem studentiem veidojās zinātnieku paaudze, kas tagad pacēlusi fakultāti pasaules zinātnes līmenī. Aristotelis sacījis, ka sākums esot vairāk nekā puse no visa. Sākums bija grūts ne tikai pārejā uz modernu laboratorijas bāzi un tās efektīvu izmantošanu, bet arī informātikas laukā. Daži fakultātes darbinieki strādāja jau ar pirmajiem ESM lampu "dinozauriem" jaundibinātajā LU Skaitļošanas centrā. Perestroikas laikā, kad tapa kooperatīvi, no kāda Lietuvas kolhoza nopirkām pirmo personālo datoru. Tas bija samontēts kādā kooperatīvā no ASV atvestajiem blokiem. Kolhoza starpniecību ievajadzējās tāpēc, ka augstskolas no kooperatīviem neko vēl nedrīkstēja pirkt.

Starp dzirnakmeņiem Rihards nonāca stagnācijas "ziedu laikos". Padomju ideoloģijas virsuzraugs Suslovs arvien stingrāk "piegrieza skrūves". Kompartijas CK pieņēma vairākus lēmumus par ideoloģiskā darba pastiprināšanu, sevišķi augstskolās. LU priekšniecība stingri pieprasīja dekāniem iesniegt priekšlikumus izslēgt no LU studentus, kuri atļāvušies kādas ideoloģiskas vajības. Kondratovičs pat uz tiešu norādījumu par kāda konkrēta studenta "noformēšanu" reaģēja izvairīgi, lietu stiepa garumā, gaidīja, kad tās aktualitāte noplaks un varēs iztikt ar rektora rājienu. Bet "nenocirstās galvas" krājās, un priekšniecība reaģēja arvien nervozāk. Šķita, ka Riharda dekanēšanas atlikušās dienas jau var uz pirkstiem saskaitīt. Un tad... o, dzīves paradoksi! PSKP CK pieņēma kārtējo lēmumu. Šoreiz par Maskavas Valsts universitāti. Latvijas CK steidzami gatavoja lēmumu par mūsu universitāti. Pārbaudes komisija rāvās naski. Vairākās fakultātēs latvieši "ēda" savus tautiešus, visas negācijas par kolēģiem izliekot komisijai kā uz delnas. Mēs par savu fakultāti stāstījām tikai pozitīvo, norādot uz dekāna nopelniem. Iespējams, ka pārcentāmies, jo komisijai taču vajadzēja arī pozitīvos piemērus! LU kopsapulcē izdzirdām, ka universitātes nejēdzību un smagu pārkāpumu jūrā esot arī dažas cerīgas salas. Viena no tām – Bioloģijas fakultāte. Sekoja LKP CK un Rīgas partijas komitejas lēmumi. Ja augstākā instance bija izteikusi

rektoram rājienu, tad pilsētas komiteja viņu atcēla no amata. Stāsta, ka tikai viņa vizīte pie Vosa palīdzējusi saglabāt varas krēslu. Bet Kondratovičam augstākā līmenī uzdeva "izvilkt universitāti no purva" LU partijas komitejas sekretāra amatā. Nekāda argumentēta atrunāšanās un izlocīšanās nelīdzēja. Tie bija vēl smagāki dzirnakmeņi, kas mala Rihardu līdz pārvēlēšanai. Bet dekāna amatā viņš neatgriezās, jo kļuva par universitātes zinātņu prorektoru un veiksmīgi darbojās šajā amatā lielo un smago pārmaiņu laikā.

Parasti par bijušajiem vadītājiem atsaucas dažādi. Ļoti reti visas atsauksmes ir pozitīvas, sevišķi jau kardinālu pārmaiņu laikā. Par Rihardu neesmu dzirdējis nevienu argumentēti negatīvu atsauksmi – ne no LU Botāniskā dārza direktorēšanas, ne fakultātes dekanēšanas un zinātņu prorektora laikiem. Esmu mēģinājis rast atbildi uz jautājumu: kas ir viņa pozitīvā tēla pamatā? Acīmredzot, dominējošais ir viņa lietišķi labestīgais raksturs bez kaprīziem kompleksiem, neielaišanās kompromisos ar savu sirdsapziņu. Tā ir viņa cieņa pret līdzcilvēkiem bez savas personības izcelšanas, gatavība palīdzēt un lielām personībām piemītošā vienkāršība. Plašas un dziļas zināšanas par augu dzīvi un atvērtība mazāk zināmā noskaidrošanai. Nekad neesmu manījis viņa vēlmi pārliecinoši runāt par pašam neskaidrām lietām vai uzspēlētu pozu. Padomju laikos (nezinu, kā tas ir tagad) bija izplatīta priekšnieku (institūtu direktoru, laboratoriju vadītāju u. c.) pierakstīšanās par līdzautoru savu padoto līdzstrādnieku publikācijām. Kondratovičs šādu stilu kategoriski noraidīja. Atceros vairākus gadījumus, kad viņš atteicās no līdzautorības darbam, kaut arī tanī bija piedalījies. Viņš sacīja, ka viņa līdzdalība neesot pietiekama.

Tāds ir mans priekšstats par Rihardu Kondratoviču. Par cilvēku, pret kuru nav pretenziju.

“Radošās dedzības” vadībā

Māra Vikmane,

Dr. biol., LU Bioloģijas fakultātes

Augu fizioloģijas katedras docente

1962. gada maijs. Esmu LU Botāniskajā dārzā, lai pirmā kursa prakses laikā apgūtu augu transpirācijas noteikšanu ar transpirometru metodi. Visapkārt zied neparasti augi ar bagātīgiem ziedu čemuriem sārtā, sārti violetā krāsā ar lielām ziemzaļām lapām, kā arī ar nedaudz mazākām ziedkopām baltā, oranžā, dzeltenā krāsā – smaržojoši, mazām, vasarzaļām lapām. Toreiz vēl nezināju, ka tie ir rododendri. Nepazinu arī jauno Botāniskā dārza direktoru Rihardu Kondratoviču. Botāniskā dārza direktors, saulē iededzis, gaiši zilā darba apģērbā, šajā pasaku valstībā tik enerģiski un dedzīgi stāstīja par transpirāciju, tās bioloģisko nozīmi augu dzīvē un noteikšanas metodēm, ka es spēju tikai skatīties, bet no stāstītā nesapratu neko.

Radošās dedzības vadīts, Rihards Kondratovičs rododendru introdukciju, aklimatizāciju un selekciju uzsāka 1957. gadā. Šo darbu jaunais LU Botāniskā dārza direktors sāka laikā, kad valdīja uzskats, ka rododendru augšanai Latvijas apstākļi nav piemēroti, jo tie ir tipiski kalnu augi. Rododendru ģints augus introducēt Latvijā bija izmēģinājuši jau vairāku paaudžu botāniķi, bet pozitīvus rezultātus nebija ieguvuši. Pēc dažiem radoša un mērķtiecīga darba gadiem R. Kondratovičs bija noskaidrojis rododendru kultūras fizioloģiskās īpatnības, izstrādājis agrotehniku šo augu audzēšanai Latvijā un atradis labākos to pavairošanas paņēmienus.

Lai izpētītu rododendru aklimatizācijas iespējas Latvijā, tika ievāktas sēklas un stādāmais materiāls no dažādiem rododendru izplatības areāliem pasaulē. Vienlaicīgi rododendru kolekcija tika bagātināta ar Vācijā, Anglijā, Zviedrijā un citās zemēs selekcionētām kultūršķirnēm. Tā sākās radošais, ilgaus, darbietilpīgais selekcijas darbs, kur atsevišķu šķirņu izveide ir prasījusi desmit un vairāk gadu.

Tikai "personiskās dievības" – iekšējas balss apveltīts cilvēks spēj izvēlēties atbilstošas krustojumu kombinācijas, lai izveidotu tādas šķirnes kā 'Lavanda', 'Līgo', 'Liene' un tā pavisam 49 reģistrētās mūžzaļu un vasarzaļu rododendru šķirnes.

Paralēli zinātniskajam darbam R. Kondratovičs 1965. gadā sāk strādāt pedagoģisko darbu. Viņu ievēl par docentu Augu fizioloģijas un mikrobioloģijas katedrā, par dekānu LU Bioloģijas fakultātē. Dekāna lekcijas šķietami neinteresantajā pamatkursā "Augu anatomija" kļūst par vislabāk apmeklētajām lekcijām fakultātē, nemaz jau nerunājot par spekcursiem – "Augu izturības fizioloģija ar imunitātes pamatiem" un "Augu aklimatizācija un introdukcija". Lekcijās ir tik daudz interesantu faktu un piemēru, ka nemaz nespējam visu pierakstīt. Kur vēl docenta personība: zinošs, vitāls, radoši dedzīgs! Tāpat kā ilgus gadus LU labāko sporta sasniegumu sarakstā nepārspēts ir R. Kondratoviča ātruma rekords 100 m sprintā, dekāns ir nepārspēts arī studentu rīkotajās ikgadējās aptaujās "Fakultātes labākais docētājs". Jebkurā universitātes vai fakultātes pasākumā – veselības dienās, biologu naktīs, kolhozu talku noslēguma ballēs, izlaidumos, mācību ekskursijās u. c. – dekāns vienmēr ir dažādu ideju iniciators un realizētājs.

Habilitētā bioloģijas zinātnu doktora disertācijas (monogrāfijas par rododendru kultūras bioloģiskajām īpatnībām Latvijā) aizstāvēšana 1983. gadā. Jautājumu ir ļoti daudz, izskan arī negatīvi vērtējumi – Maskavas profesori apšaubā, vai Latvijā iespējams veikt tik plašus pētījumus augu introdukcijā un aklimatizācijā. R. Kondratoviča atbildes ir pārliecinošas, zinātniski argumentētas. Padomes balsojums – pozitīvs. Disertācijas darbs gūst augstu zinātnisku vērtējumu.

Veicamo pienākumu profesoram ir ļoti daudz, tomēr atliek laiks arī pedagoģiskajam darbam Bioloģijas fakultātē un nekad netiek pārtraukts zinātniskais darbs, diplomandu un doktorantu vadīšana. Profesors ir allaž radoši dedzīgs.

Pavisam nemanot ir izveidojusies R. Kondratoviča skola rododen-

dru ģints introdukcijā, izpētē un selekcijā. Tagad pētījumi notiek arī šūnu un audu kultūru līmenī. Ir izveidota rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava "Babīte", uz kuru brauc ekskursanti un praktikanti gan no Latvijas, gan citām zemēm, lai iepazītos ar rododendru audzēšanu, pavairošanu un selekciju. Visu šo lielo darbu organizē un vada profesors Kondratovičs.

Krāšņie, dekoratīvie rododendri ir izplatījušies visā Latvijā. Tie aug Jūrmalā, Tukumā, Talsos, Kuldīgā, pat Rūjienā un Alūksnē. Pateicoties rododendru stādījumiem, to ziedēšanas laikā Rīgā Jūrmalas gatve, Rododendru iela, atsevišķas vietas parkos un dārzos pārvēršas krāšņās oāzēs. Ziedu krāsa dažādām rododendru sugām ir no baltas līdz tumši sarkanai, no oranžas, dzeltenas līdz violeti zilai. Profesors Kondratovičs ir padarījis Latvijas augu valsti bagātāku ar vienu ģinti.

Rihardam Kondratovičam vienmēr blakus ir viņa dzīvesbiedre – bioloģe Skaidrīte Kondratoviča – inteliģenta, zinoša, labestīga, nosvērta, viens no profesora "radošās dedzības" spēkavotiem.

Uzticība Latvijas Universitātei

Juris Zaķis,
Dr. habil. phys.,

LU rektors no 1987. līdz 2000. gadam

Ar Rihardu Kondratoviču pirmo reizi sastapos, kad viņš piekrita kļūt par LVU partijas komitejas sekretāru. Nebūdams “izteiksmīgs” partijas darbinieks, bet gan zinātnieks, R. Kondratovičs tomēr saprata, ka tas ir viņa pienākums. To, ka uz viņu varēja paļauties, noteica viņa cilvēciskās īpašības, akadēmiskā stāja, necenšanās iztapt, izpatikt. Pats esmu bijis līdzīgā situācijā, tāpēc man nav grūti izprast viņa rīcību. Kolēģi Cietvielu fizikas institūtā paziņoja – gribam, lai tu būtu pirmais institūta direktors. Taču direktoram jābūt partijas biedram. Iestājos. Tā arī R. Kondratoviča solis nāca par labu gan konkrētiem cilvēkiem, gan Universitātei kopumā.

Tad nāca Gorbačova “perestroika” līdz ar norādījumu rektoru ievēlēt, nevis iecelt. Biju otrais pēc Felsberga demokrātiski ievēlētais rektors, līdz tam – zinātņu prorektors. Pirmsvēlēšanu periodā bija interese darboties kopā ar R. Kondratoviču. Piedalījāties fakultāšu darbinieku sapulcēs, un tās vienmēr bija lietišķas sarunas. Viņš ar ikvienu LU darbinieku sarunājās kā līdzīgs ar līdzīgu. Finiša taisnē Kondratovičam bija priekšrocība – plašāka atpazīstamība, noskaņojums pret viņu bija pozitīvs.

Bijām draudzīgi un labi sapratāmies arī pēc tam, kad biju ieguvis balsu vairākumu. Uzaicināju viņu zinātņu prorektora amatā. Pozitīvi, ka viņā nebija tieksmes pēc varas, un rīcība bija patstāvīga, aktīva, izteikta – viņš bija savā vietā, savu darbu darošs. Mēs lieliski viens otru papildinājām, atbalstījām, varējām atļauties arī savstarpēju kritiku. Ne vien vien iniciatīva nāca no zinātņu prorektora R. Kondratoviča.

Uz viņu varēja pilnībā paļauties. Atceros, kā tapa jubilejas grāmata “Latvijas Universitāte 75” – man nebija ne mazāko šaubu par rezultātu, jo atbildīgais bija zinātņu prorektors.

R. Kondratovičs parādīja izpratni arī situācijā, kad likuma norma noteica, ka pēc 65 gadu vecuma sasniegšanas nedrīkst ieņemt administratīvus amatus. Taču nešaubos, ka tas bija smags pārdzīvojums, jo reformas apstākļos augsta līmeņa speciālistam nācās samierināties ar zemu pensiju. Līdzīgi ir ar citiem LU emeritētajiem profesoriem – valsts labā darīts daudz, pienāktos arī atbilstoši devumam saņemt pretī.

Ar prieku piedalījāties Babītes rododendru audzētavas veidošanā. Labi, ka profesoram ir iespēja šo darbu turpināt. Tā būtu jābūt attiecībā uz visiem, lai saglabātos veiktā darba rezultāti un tos, kā arī pašus darītājus, neaizmirstu.

Visa R. Kondratoviča darbība apliecina uzticību mūsu *Alma Mater*. Viņš nekad tai nav atteicis, ja aicināts strādāt – gan kā sekretārs, gan kā prorektors.

Jā, prorektors varbūt varēja būt arī cits, taču attiecībā uz rododendriem – Latvijā nav otra tāda cilvēka kā biologs Kondratovičs. Novēlu viņam vēl daudz un cītīgi strādāt!

LU vadība: (no kreisās) zinātņu prorektors R. Kondratovičs, rektors J. Zaķis, mācību prorektors J. Krūmiņš. 1994. gads

Skolotājs un dārznieks

Dace Gertnere,
Dr. biol., vad. pētniece,

LU Attīstības un plānošanas departamenta direktore

Skolotājs un dārznieks – divas senas cilvēces nodarbes, kurām ir ļoti daudz kā kopīga. Gan veidojot dārzu, gan audzinot cilvēku, rezultāts ir redzams tikai pēc daudziem gadiem, to mēs īsti pat nevaram paredzēt, un tas nemitīgi mainās.

Dārzus var veidot dažādi: var ļoti akurāti izplānot, cirpt un veidot augus un var ļaut tiem būt pašiem, tikai pareizi sastādīt un nedaudz ievirzīt, lai aug vēlamajā virzienā. Pirmais dārzs ir efektīgs, uzreiz izraisa sajūsmu, bet tas ir ļoti atkarīgs no dārznieka. Otrais ir pieticīgāks, tomēr, pat ja dārznieka roka to vairs neveidos, tas turpinās attīstīties un noteikti būs ilglaicīgāks. Kurš ceļš ir labāks? Droši vien katram sava vieta šajā pasaulē.

Profesors Rihards Kondratovičs bijis savā dzīvē gan dārznieks, gan skolotājs šo vārdu tiešajā nozīmē. Viņš visu savu dzīvi ir centies norūdīt rododendrus, lai šie svešzemju skaistuli varētu augt arī Latvijas kaprīzajā klimatā, un vienlaicīgi tika rūdījis un audzinājis arī savus skolēnus. Viņam savos aktīvajos gados bija lemts būt par līderi. Tagad mēs veidojam starptautiskus projektus, kuros audzinām nākamos līderus. Profesors Kondratovičs ir dabas dots līderis. Viņu raksturo aizrautība, pat harismātisms, mērķtiecība un spēja realizēt savas idejas.

Es vienmēr sajūsminājos par viņa komunikācijas veidu ar cilvēkiem, ko raksturoja spēja ieklausīties sarunu biedrā, uztvert būtisko, analizēt un pasniegt dzirdēto plašākā kontekstā, formulēt un tālāk deleģēt uzdevumus un kontrolēt to izpildi. Viņš neaizmirsu pajautāt rezultātu pat vissīkākajiem uzdevumiem. Manuprāt, tās ir ideāla vadītāja īpašības, kuru dažreiz pietrūkst mūsu no akadēmiskās vides nākušiem vadītājiem, kuri bieži cenšas visu padarīt paši.

Personība, kurai piemīt izteiktas līdera īpašības, neapšaubāmi ir autoritāte skolēniem, darbiniekiem, kolēģiem. Autoritatīvs un autoritārs – robeža ir smalka.

Profesors Kondratovičs noteikti nav altruists, drīzāk egoistiskais altruists – katrai pasākumā iesaistītai pusei tiek savs labums, tikai jāprot to paņemt un izmantot. Viņš savos brieduma gados vienmēr bija godīgs pret citiem arī tajos pretrunīgajos apstākļos, kādos mēs dzīvojām. Vienlaicīgi godīgums tika prasīts no apkārtējiem.

Aizrautība, liekas, ir pati raksturīgākā profesora īpašība. Lai ko arī viņš darītu, lai kādā pasākumā iesaistītos – sadzīviskā, zinātniskā, administratīvā, visur kūsāja dzīvība, kas aizrāva arī pārējos. Viņš prata pulcēt ap sevi cilvēkus. Un kā gan nē. Vai tad kāds var nostāvēt malā, ja pats profesors dungriņos ar žokejcepurī galvā, apbruņojies ar cirvi

Salaspils Botāniskajam dārzam 30 gadi. Sveic R. Kondratovičs,
D. Gertnere, G. Nordmane, L. Spruģe. 1986. gads

un lāpstu, atbrīvo vietu jaunajai rododendru audzētavai. Tie bija brīnišķīgi gadi, kad mēs visi kopā sapņojām un plānojām, kā Babītes mežā augs un ziedēs rododendri, tiks uzcelts laboratoriju korpuss un mēs virzīsim šo lietu uz priekšu. Žēl, ka ne viss iznāca, kā bija izsapņots.

Ar savu mērķtiecību, konsekveci un uzticību vienai augu ģintij mūža garumā profesors neapšaubāmi devis lielu ieguldījumu, organizējot rododendru ģints sugu un šķirņu introdukciju Latvijā, to izpēti, agrotehnikas izstrādi, jaunu šķirņu selekciju. Kopš sešdesmitajiem gadiem viņa virsvadībā LU Botāniskajā dārzā un vēlāk arī Rododendru selekcijas un eksperimentālajā audzētavā dažādās laboratorijās

No kreisās stāv: Jeļena Kalniņa, Lita Zīra, Dace Auzenbaha, profesors Ričards Kondratovičs, Māra Ramane, Rudīte Kulberga, priekšā Rasma Voicehoviča, Dace Gertnere.

Jeļena, Lita, Māra, Rudīte, Rasma un Dace Gertnere uzsāka darbu profesora vadītajā LU Botāniskajā dārzā laboratorijā laikā no 1969. līdz 1971. gadam un strādā joprojām rododendru izpētes grupā

un grupās ir strādājuši no 5–6 līdz vairākiem desmitiem dārznieku, biologu, zinātnisko darbinieku, kuri veica gan rododendru un siltumnīcu acāliju izpēti, gan selekcijas, gan tehnoloģiju izstrādes, gan praktiskās audzēšanas ikdienas darbu. Rezultātā Latvijā ir izveidota brīvdabas rododendru un siltumnīcu acāliju sugu un šķirņu kolekcija, izstrādāta Latvijas apstākļiem piemērotas pavairošanas tehnoloģijas un audzēšanas agrotehnika, selekcionētas jaunas šķirnes, publicēti raksti un grāmatas, kurās apkopota grupas pieredze un iegūtie rezultāti. Atskatoties uz vairāk nekā 35 gadu kopdarbu ar profesoru, var secināt, ka ir ielikts ļoti būtisks pamats vienas augu ģints introdukcijai un izpētei Latvijas klimatiskajos apstākļos, kas var nodrošināt tālāku šī virziena izaugsmi jaunajos ekonomiskajos apstākļos. Tikai šodien spēles noteikumi ir citi. Ļoti gribas cerēt, ka jaunā paaudze pratīs izvērtēt padarīto un turpināt uzsāktu darbu jaunā pakāpē ar tādu pašu degsmi un aizrautību, kā to prata darīt profesors Kondratovičs.

Rožu koku valstības pilnvarots vēstnieks Latvijā

Andris Zvirgzds,
Dr. biol., Valsts emeritētais zinātnieks

Atgādinot, ka jau no antīkajiem laikiem kalnos apbrīnotie rododendri ieguvuši puķu karalienes rozes koku vārdu, tad, runājot par Rihardu Kondratoviču, izrādās, ka mēs, viņa kolēģi, viņu balti skaužam par tādu dzīves piepildījumu. Par Riču, kā mēs dendrologu vidū akadēmiķi ikdienas sarunās dēvējam, varu runāt citādi, jo viņa darbību, es to sauktu par saplūšanu ar rododendriem, redzu un jūtu turpat 50 gadus, sastapts un vērots viņš pie rododendriem un ārpus tiem, arī bez paša klātbūtnes Salaspilī, Babītē, Rīgā, Prāgā, Gruzijā, Berlīnē un vēl citur. Tur vajag drosmi un pārliecību.

Balta skaudība rodas, ja tik jauns sācis, atradis un sapratis, tik ilgstoši un neatlaidīgi varējis noturēties pie samērā daudz Viduseiropā izpētītas augu grupas, bet šeit, Ziemeļeiropā. Jo Kondratoviča ilgstoši pētīts, izprasts un darbā padarītais būtiskākais ir atziņa, ka mūsu mērenās joslas mežu zonas vēsākajā apakšjoslā, turklāt tās piejūras novadu mainīgajā klimatā, kur savvaļā rododendru gan nav, bet ir daudz augteņu, kurās tie sekmīgi iedzīvotos un "ļaudis ar saviem ziediem priecētu", ir savi visai atšķirīgi "spēles noteikumi". Šie noteikumi mums, citu ceļu gājējiem, Kondratoviču – tēva un dēla – atkārtoti un papildināti tik dažādās publikācijās, tagad liekas ābece patiesība.

Aptuveni pirms 12 gadiem Rīgā jūnija vidū ciemojās visai godājama Parīzes ainavu arhitekta, un mēs pirms iebraukšanas Jūrmalā apmeklējām un iestrēgām pie Riča Babītes plantācijās, pašā ziedu laikā. Mums vietējiem tādu ziedēšanu redzēt vēl nebija gadījies. M-me Bullard līdz pašām beigām klusēja un, tikai mašīnā kāpjot, izdvesa, ka bija labi. Babītes plantācijās cita starpā viešņai tika teikts, ka studenti pa klusam savu profesoru sauc par Rododendroviču.

“Babūte” 1989. gada aprīlī

Pēc nepilna mēneša pienāca pāris lokšņu bieza kolēģes atskaite par braucienu uz Rīgu, un tajā bija vesela lappuse sajūsmas par profesora Rododendroviča apbrīnojamiem rododendriem. Tā viņa bija pierakstījusi. Ceru, ka šīs lappuses kserokopija ir noglabāta rododendru piedzīvojumu suvenīros.

Tolaik Babītes plantācijā jau vairumā bija sākuši ziedēt tie rododendri, kas gadu gaitā tika atlasīti un, paškritiski vērtējot, kļuva par šķirnēm. No sēklas līdz kārtīgiem ziediem ir savi 10, pat 12 gadi. Ilgi jāgaida. Sēklas nav pat milimetra izmēros, 1 gramā ir vairāk nekā 100 000 sēklu, bet izaug 4 līdz 5 metrus augsts krūms, pat koks. Protams, veselā cilvēka mūžā. Kondratovičam ir laiks pagaidīt, kamēr uzdzied. Nekur nav jāsteidzas. Darbā tika iesaistīta visa ģimene, un tagad visiem rododendru draugiem pazīstamas šķirnes – tumši purpurvioletais, mūžzaļais ‘Uldis’ (dēls, nu jau pats rododendru profesors),

šarlaksarkanā, vasarzaļā 'Skaidrīte' (dzīvesbiedre, kas, būdama diplomāta bioloģe, redīgējusi daudzu kolēģu grāmatas), ir arī 'Ginta', 'Jānis', 'Kārlis', arī citiem radiem ticis pa šķirnei.

Babītes rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava ir viens no pamatīgiem rododendru selekcijas centriem ne tikai Eiropā, vairāk par 40 patentētām šķirnēm ir izturīgas visā Ziemeļeiropā, un te ir arī lielākais savvaļas sugu vākums tik tālu ziemeļos. Rododendri ir ļoti ilggadīgi un sīksti izturīgi, tikpat gadu vēlu šo rožu koku pētniekam un pilnvarotam vēstniekam Latvijā akadēmiķim Rihardam Kondratovičam.

Cilvēks, par kuru grūti uzrakstīt

Aldonis Vēriņš,
Dr. biol. h. c., žurnāla "Dārzs un Drava"
galvenais redaktors

Kad man palūdza uzrakstīt savas pārdomas par Rihardu Kondratoviču, piekritu uzreiz, jo likās, ka par viņu viegli varētu sarakstīt pat veselu romānu, jo mūs saista pusgadsimtu ilga draudzība. Tā tas šķita pirmajā brīdī, bet, kad apsēdos pārdomāt, apjuku, jo materiāla un atmiņu ir tik daudz, ka vairs nesapratu, kas ir būtiskākais. Četri kopā pavadītie studiju gadi, darba gaitas? Rakstīt par viņa zinātniskā darba mīlestību – rododendriem, kuriem viņš veltījis bez atlikuma visu savu zinātnieka mūžu? Rakstīt par jautriem atgadījumiem, sākot jau ar studenta gadiem?

Konstatēju, ka rakstīt par cilvēku, par kuru zināms tik daudz, ir vairāk nekā grūti. Kad par kādu cilvēku vai notikumu ir zināmi tikai pāris fakti, rakstītājs var justies kā zirgā – apceri tik šos faktus no visām pusēm, un raksts gatavs! Kad zināmi simtiem fakti, kā izvērt, kuri ir vissvarīgākie?

Tā kā visas labas lietas ir trīs, izvēlējos šīs trīs.

Pirmkārt, Riharda Kondratoviča zinātnieka laimes zvaigzne ir viņa rododendri. Nesākšu te analizēt viņa sasniegumus rododendru selekcijā, šīs kultūras ieviešanā Latvijā utt. Runa ir par citu – proti, rododendri aizņēmuši visu viņa zinātnieka mūžu pusgadsimta garumā. Bez atlikuma, bez novirzēm. Tādu zinātnieku nemaz nav tik daudz. Man zināmi daudzi pētnieki, kuri 5–6 gadus pētījuši kādu jautājumu, pēc tam 5–6 gadus kādu citu problēmu, vēl pēc kāda laika atkal citu, un tā visu mūžu līdz pensijai. Paliekošs devums nav atstāts. Tāpat Latvijā zināmi "ģēniji", kuri nodarbojušies ar desmit un vairāk kultūrām un visās sevi pasludinājuši par slavenākajiem un pirmajiem, bet pāriet gadi, un Latvijas dārzos no "ģēniju" veikuma vairs nav nekā...

Esmu pārliecināts, ka paliekošu veikumu zinātnieks var izdarīt tikai tad, ja kādai problēmai veltī visu savu dzīvi un darbu bez atlikuma. Riharda dzīvē un darbā tā bijis. Tikai pateicoties viņam, mums tagad Latvijā ir piemēroti salcietīgi un ziemcietīgi dekoratīvi rododendri, kas arvien vairāk ienāk gan mūsu sabiedriskajos, gan privātajos dārzos. Un vēl – Rihards Kondratovičs nav zinātnieks vienpatis, kura atklājumi un sasniegumi pieejami tikai kādai elitei. Bez zinātniskajām publikācijām viņa spalvai pieder arī vairāki simti populāru rakstu mūsu preses izdevumos, kuros viņš regulāri stāsta cilvēkiem par saviem atklājumiem un sasniegumiem. Nemaz jau nerunājot par citiem preses izdevumiem, pietiks, ja pateikšu, ka visos žurnāla “Dārzs un Drava” pastāvēšanas 48 gados nav bijis gada, kad Rihards Kondratovičs nebūtu publicējis kādu rakstu!

Otrkārt, nevar nepieminēt Riharda Kondratoviča dzīves izpratni un solīdo džentlmeņa stāju. Pārrunājot ar viņu visdažādākos dzīves, sadzīves un sabiedriski politiskos jautājumus, nekad viņam nav jāsaka, ka “es šo lietu stāstu tikai tev un tā nav stāstāma tālāk” vai – vēl trakāk – “nesaki tikai, ka to stāstījis Vēriņš” u. tml. Viņš pats lieliski saprot, kas stāstīts tikai viņam un kādus faktus un ziņas var stāstīt tālāk. Esmu pārliecināts, ka tāds viņš ir arī attiecībā ar citiem draugiem un paziņām.

Treškārt, šo piecdesmit gadu laikā ne vienu reizi vien ir gadījies, ka neesam tikušies ilgāku laiku, bet satikšanās vienmēr izdodas tāda, it kā iepriekšējā būtu notikusi tikai vakar. Bieži vien arī saruna, šķiet, turpina vakar vakarā nepabeigto... Šādas attiecības starp cilvēkiem nevar novērot bieži.

Esmu gandarīts, ka savu draugu skaitā ar lielo burtu varu ierakstīt Rihardu Kondratoviču.

Sapnis, kas pārvērsts īstenībā

Gunita Riekstiņa,
agronome, izmēģinājumu lauka vadītāja

Tie, kuriem ir izdevies apmeklēt Latvijas Universitātes Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētavu "Babīte" maija beigās vai jūnija sākumā, šo vietu dēvē par paradīzes stūrīti Rīgas pievārtē. Nevieni nespēj palikt vienaldzīgs, ieraugot mežā ziedošo rododendru krāšņās kupenas. Šīs skaistās vietas radītājs un veidotājs ir profesors Rihards Kondratovičs. Nu jau gandrīz 50 gadus viņš savu sirdi un prātu ir veltījis rododendriem. Kad viņš 1957. gadā Latvijas Universitātes Botāniskajā dārzā uzsāka darbu ar brīvdabas rododendriem, tur auga tikai daži šīs ģints eksemplāri. Rododendri Latvijā tajā laikā bija mazpazīstami košumkrūmi, trūka informācijas par to pavairošanu un kopšanu. Pateicoties Riharda Kondratoviča uzņēmībai, introdukcijas ceļā tika atlasīts liels rododendru savvaļas sugu un šķirņu skaits, kas ir piemērotas Latvijas klimatiskajiem apstākļiem. Tas bija izejas materiāls, lai varētu pievērsties jaunu, vietējo šķirņu veidošanas darbam. Krustošanas rezultātā ieguva milzīgu skaitu hibrīdo sējeņu, kurus selekcijas vajadzībām bija jāizaudzē līdz ziedēšanai. Lai nodrošinātu tiem pienācīgus augšanas apstākļus, bija vajadzīgas lielas zemes platības. Tad arī dzima sapnis par specializētas rododendru audzētavas izveidi. Par spīti daudzajām grūtībām un pateicoties Riharda Kondratoviča mērķtiecībai un neatlaidībai, sapni izdevās pārvērst īstenībā, un 1980. gada 1. jūlijā kā patstāvīga Latvijas Universitātes struktūrvienība tika nodibināta Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava "Babīte". Audzētavai tika atrasta 11,8 ha liela teritorija retā priežu mežā, kas nodrošina rododendriem nepieciešamo pusēnu. Atbilstoši dārzu mākslinieka Kārļa Barona izstrādātajam plānam, audzētavu sadalīja 20 × 30 m lielos kvartālos. Lai nodrošinātu rododendru stādījumus ar ūdeni, izraka ūdensbaseinu. Gar ceļa malām izveidoja rododendru sugu un šķirņu ekspozīcijas stādījumus.

Nu jau vairāk nekā 25 gadus Rihards Kondratovičs ir Rododendru audzētavas "Babīte" vadītājs. Kā vadītājam viņam piemīt apbrīnojama spēja organizēt darbus tā, lai tie notiktu it kā paši no sevis. Viņam ir izdevies izveidot kolektīvu no cilvēkiem, kuriem, tāpat kā viņam, darbs vienlaikus ir arī sirdslieta. Lielākā daļa darbinieku strādā audzētavā gandrīz kopš pašas tās dibināšanas un ir veltījuši rododendru audzēšanai visu savu darba mūžu. Pateicoties kopīgajam darbam, 25 gadu laikā ir izdevies izveidot lielāko specializēto rododendru audzētavu Baltijā. Ir savākta vērā ņemama brīvdabas rododendru kolekcija ar 74 savvaļas sugām un 166 šķirnēm. Audzētava interesentiem ik gadu piedāvā plašu stādu sortimentu ar vairāk nekā 50 rododendru sugu un šķirņu dažādībām.

Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētavas "Babīte" darbinieki. No kreisās: U. Kondratovičs, R. Strakše, R. Kondratovičs, G. Riekstiņa, V. Blumbergs, L. Zīra, I. Apīne, A. Kulbergs, I. Zablovskā, I. Brūveris, M. Lapiņa, E. Švarcs, R. Kulberga. 2004. gads

Visus šos gadus lielāko vērību Rihards Kondratovičs ir veltījis jaunu rododendru šķirņu selekcijas darbam. Par galveno mērķi viņš izvirzīja ziemcietīgu un reizē arī dekoratīvu šķirņu radišanu, kas būtu pilnīgi piemērotas Latvijas klimatiskajiem apstākļiem, bet skaistumā neatpaliktu no labākajām Rietumeiropas šķirnēm. Tā kā selekcijas darba rezultāti ir atkarīgi no pareizas pāru izvēles krustošanā un rododendri izturību parasti manto no mātes, bet skaistumu – no tēva, tad par mātes augiem izraudzījās izturīgākās sugas un šķirnes, bet par tēvaugiem – mazāk izturīgās, bet izcili dekoratīvās Rietumeiropā izaudzētās šķirnes. Pavisam līdz šodienai ir veikti 609 krustojumi starp dažādām sugām un šķirnēm un rezultātā iegūti vairāki simti perspektīvu hibrīdu. Šis darbs ir vainagojies ar 49 jaunu brīvdabas rododendru šķirņu apstiprināšanu un reģistrēšanu Latvijas aizsargāto augu šķirņu valsts reģistrā. 30 no tām ir reģistrētas arī Anglijas Karaliskajā dārzkopības biedrībā un iekļautas 2004. gadā publicētajā starptautiskajā rododendru šķirņu reģistrā. Mēs varam būt lepni, ka starp 28 000 pasaulē izaudzēto šķirņu ir atrodamas arī mūsu valstī radītās rododendru šķirnes. Par to jāpateicas Rihardam Kondratovičam. Rododendru selekcijas darbam ir nepieciešama milzīga pacietība, jo šķirnes izaudzēšanai no sēkļa līdz vārda došanas dienai ir vajadzīgi vismaz 12–15 gadi. Nav daudz tādu cilvēku, kuri spētu uzņemties darbu, uz kura rezultātiem ir jāgaida tik ilgi. Tas, vai jaunais sējenis kļūs par pasaulē vēl nebijušu šķirni, atkarīgs arī no selekcionāra uzmanības un vērības, kas ļauj to pamanīt un izdalīt no simtiem citu līdzīgu stādu vidus. Nav viegli izdomāt arī atbilstošus jauno šķirņu nosaukumus. Par laimi Rihardam Kondratovičam ir daudz tuvu cilvēku, kuru vārdi tiek iemūžināti rododendru nosaukumos. Tādi ir 'Skaidrīte', 'Uldis', 'Ginta', 'Emīls', 'Līva' un citi. 'Alma Mater' ir šķirne, kas nosaukta, godinot Latvijas Universitāti, 'Academia Scientiarum' veltīta Zinātņu akadēmijai, savukārt 'Emeritus' – izveidota par godu visiem pensionētajiem zinātniekiem.

Var tikai apbrīnot Riharda Kondratoviča lielās darba spējas un

enerģiju. 74 gadu vecumā viņš vēl joprojām aktīvi fiziski strādā, stādot un apkopjot savus mīļulus – rododendrus. Neviens darbs audzētavā nav iedomājams bez viņa vadības un līdzdalības.

Ir patīkami, ka, neraugoties uz saviem lielajiem panākumiem un tituliem, Rihards Kondratovičs spējis saglabāt vienkāršību un prasmi kontaktēties ar jebkuru cilvēku. Vienmēr ir jūtama viņa patiesā interese par otra cilvēka dzīvi un problēmām. Pēc daudziem gadiem viņš vēl joprojām atceras savu studentu un kolēģu vārdus, intereses un nodarbošanos. Profesoram piemīt arī īpašs pedagoga talants – viņš sarežģītas lietas spēj izstāstīt citiem tik vienkārši un saprotami, ka pat vislielākajam “nezinītim” viss kļūst pilnīgi skaidrs. Šo Riharda Kondratoviča spēju veiksmīgi izmanto žurnālisti, konsultējoties, veicot intervijas un gatavojot rakstus par rododendriem. Neskatoties uz lielo aizņemtību, profesors nekad nav atteicies sniegt padomu. Viņam vienmēr ir bijusi vēlme dalīties savās zināšanās un pieredzē. Lielu daļu laika Rihards Kondratovičs velta rododendru popularizēšanai presē, televīzijā, radio, lekcijās un izstādēs. Kā sava darba apkopojumu 2005. gadā viņš uzrakstījis grāmatu “Rododendri un to selekcija Latvijā”, kas ataino visu rododendru introdukcijas un selekcijas vēsturi Latvijā, sākot no 19. gadsimta līdz pat mūsdienām. Vērtīga ir arī Riharda Kondratoviča aizraušanās ar fotografēšanu. No rododendru fotogrāfijām gadu gaitā ir izveidojusies plaša kolekcija, kas sekmīgi tiek izmantota rododendru popularizēšanas darbā.

Ar savu darbību Rihards Kondratovičs ieguvis cieņu un atzišanu arī ārpus Latvijas. Viņš ir Vācijas, Amerikas un Anglijas rododendru biedrības biedrs. Kopīgs projekts, lai izaudzētu ziemcietīgu mūžzaļo rododendru ar koši dzeltenas krāsas ziediem, notiek sadarbībā ar Somijas rododendru audzētājiem (prof. Tigerštetu). Rododendru audzētava “Babīte” ir izraudzīta kā otrā vieta Eiropā, kurā tiks veikta jauno rododendru šķirņu pārbaude Eiropas kopienas augu šķirņu biroja vajadzībām. Kā liela autoritāte rododendru audzētāju vidū Rihards Kondratovičs bieži vien tiek aicināts publicēties arī Krievijas presē.

Kopš dibināšanas Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava "Babīte" vienmēr tikusi izmantota kā mācību un zinātnisko darbu veikšanas vieta.

Pa šiem gadiem audzētava ir kļuvusi populāra ne tikai Latvijā, bet arī ārpus tās robežām. Rododendru ziedēšanas laikā šurp brauc ekskursanti no Lietuvas, Igaunijas, Polijas, Zviedrijas, Krievijas. Tūrisma firmas Rododendru audzētavas apmeklējumu iekļauj arī savos tūrisma maršrutos. Daudzi gleznotāji un fotogrāfi audzētavā ļaujas rododendru krāsu un toņu burvībai, gūstot iedvesmu saviem darbiem. Apzaļumošanas speciālisti izmanto audzētavas piedāvāto stādāmo materiālu parku, skvēru un privātmāju apzaļumošanai. Tikpat kā neviens dārzs Latvijā vairs nav iedomājams bez krāšņi ziedošiem rododendru krūmiem. Arvien plašāk rododendru stādījumi tiek izmantoti arī sabiedriskajos parkos. Par Rīgas vizītkarti kļuvuši bagātīgi ziedošie rododen-

Rododendri Nacionālās operas apstādījumos

dru apstādījumi pie Nacionālās operas. Tas ir Riharda Kondratoviča nopelns. Pateicoties viņam, rododendru kultūra Latvijā kļuvusi tik pierasta un pazīstama. Viņš ir pierādījis, ka arī mūsu klimatiskajos apstākļos iespējams izaudzēt 2 un 3 metrus augstus rododendru krūmus, ko agrāk varēja ieraudzīt tikai Anglijā vai Vācijā. Tagad arī Latvijā, prasmīgi izmantojot dažādu sugu un šķirņu sortimentu, no aprīļa līdz pat jūlijam iespējams baudīt rododendru ziedu eksotisko krāšņumu. Lielā krāsu un formu daudzveidība, dažādie ziedēšanas laiki ļauj tos izmantot visdažādākajās vietās un kompozīcijās, radot brīnišķīgu dekoratīvo efektu un ļaujot izpausties cilvēka fantāzijai. Tas viss būtu bijis tikai sapnis, ja nebūtu Riharda Kondratoviča, kurš sapni ir spējis pārvērst īstenībā, bet mūsu apkārtējās dzīves īstenību padarījis līdzīgu sapnim.

LZA un LU Botāniskā dārza darbinieki rododendru audzētavā "Babīte".
No kreisās: I. Martena, Ā. Zorgevics, M. Kārklīņa, R. Kondratovičs,
J. Stradiņš, R. Valters, A. Edžiņa, B. Ādamsone. 2002. gads

Prāts gūst baudījumu zinātnē

Ausma Špona,

Dr. habil. paed.,

LU emeritētā profesore

Atceroties Rihardu Kondratoviču vēl no studentu gadiem, zinot viņa dzīvesdarbības ceļu, liekas, ka vislielākais viņa prāta baudījums ir zinātniskie pētījumi. Zinātne ir tā cilvēku darbības joma, kura pārbauda prāta spējas, uzticības jūtu dziļumu un mērķtiecības spēku. Bez zinātnieka spējām Rihardā līdzvērtīgas ir tādas spējas kā prasme izjust, izprast un organizēt cilvēkus. Straujš, optimistisks, sabiedrisks – tāds Rihards bija jaunībā, un šīs gara mantas viņš saglabājis arī brieduma gados. Domāju par to tādēļ, ka lielas personības dažreiz dzīvē izvēlas organizatora ceļu un zinātne paliek otrā plānā. Tā nav noticis ar Rihardu Kondratoviču. Universitātes Botāniskā dārza direktors, Bioloģijas fakultātes dekāns, fakultātes docents un P. Stučkas LVU partijas komitejas sekretārs, Universitātes zinātņu prorektors – tie ir bijuši darba lauki, kas nav ļāvuši Rihardam Kondratovičam kļūt par zinātnieku, kas atrauts no cilvēku dzīves mērķiem, tautas domām, darbiem un problēmām.

Organizatoriskajā darbībā Rihards Kondratovičs vienmēr prata ne tikai klausīties, bet arī dzirdēt cilvēku problēmas un aktīvi, savu iespēju robežās, palīdzēt. Viņa sadarbības prasmes gan ar studentiem, gan mācībspēkiem bija apbrīnojamas. Pamatā tam bija viņa uzskats par cilvēku kā vērtību un līdztiesību sadarbībā. Viņš nekad nevienu nevainoja, bet prasmīgi atrisināja konfliktus, tāpēc viņu cienīja gan studenti, gan mācībspēki un darbabiedri. Tas viss viņam noderējis zinātniski pētnieciskajā darbā, strādājot kopā ar dažādu tautību un vecuma cilvēkiem.

Manuprāt, zinātnieks tad ir savos pētījumos sasniedzis virsotnes, ja tās apgūst tauta un tā kļūst bagātāka. D. Mendeļejeva teiktais:

A. Šponas pateicības vārdi, LR doktora diplomu saņemot.

*No kreisās: nostrifikācijas procesa organizatori pedagoģijā un psiholoģijā
R. Kondratovičs, I. Plotnieks, A. Krūze. 1993. gads*

“Zinātnieku sējumu plauj tauta” attiecas uz Riharda pētījumu rezultātiem: Latvijā plaši izplatīts Kondratoviča lolotais skaistums – rododendri. Atceros, kā rododendru ziedu laikā kopā ar Šveices pedagoģu un filozofu Uli Zeileru aizbraucām uz Babīti – Kondratoviča izloloto rododendru pētniecības dārzu. Viesis bija bezgala pārsteigts par pētījumos iegūto rezultātu – rododendru krāsu un lieluma bagātību. Viņš apgalvoja, ka rododendru pētījumos, audzēšanā un izplatībā Latvijā mēs apsteidzam Šveici. Tas veido mūsos lepnumu par savu zemi, par cilvēkiem.

Cilvēka roku un prāta, gribas un jūtu vienotība ir vajadzīga, lai iegūtu 15 autorapliecības par jaunajām siltumnīcu acāliju šķirnēm un izveidotām 49 jaunām brīvdabas rododendru šķirnēm. Arī par tām saņemtas autorapliecības, un tās ierakstītas Latvijas aizsargājamo šķirņu

Valsts reģistrā. Par oriģināliem zinātniskiem pētījumiem šķirņu veidošanā uzrakstītas vairāk nekā 380 publikāciju, to skaitā 6 monogrāfijas. Es turu rokā vienu no vērtīgākajām viņa monogrāfijām "Rododendri Latvijas PSR. Kultūras bioloģiskās īpatnības" (krievu val.), ko Rihards Kondratovičs aizstāvēja kā doktora darbu PSRS ZA Galvenā botāniskā dārza zinātniskajā padomē Maskavā.

Es īpaši lepojos ar šo monogrāfiju tāpēc, ka arī mūsu kopējais skolotājs Voldemārs Zelmenis ir iegājis dabaspētnieku vēsturē – viņa vārdā Rihards Kondratovičs nosaucis vienu no savām šķirnēm. Tas nav tikai rododendra nosaukums. Tā ir godbijīga cieņa pret skolotāju, pie kura mācījies pats un viņa bērni. Lai svētīti tie cilvēki, kuru apziņā un rīcībā skolotājs tiek godāts un netiek aizmirsts.

Radošs gars, vīrišķība, zinātnisko pētījumu produkta nozīmība bija tās pamatvērtības, kas nodrošināja mūsu laikabiedram Rihardam

LU Mazajā aulā V. Zelmeņa 90 gadu jubilejā. 2001. gads

A. Špona un R. Kondratovičs V. Zelmeņa 90. dzimšanas dienā

Kondratovičam augstu starptautisko novērtējumu. Viena cilvēka dzīvei tas nav mazsvarīgi, īpaši mūsu mazās Latvijas zinātniekiem. Par viņu runā konferencēs, ar viņu sazinās zinātnieki – rododendru pētnieki no Japānas, Eiropas un Amerikas, viņš kļuvis par starptautisku ekspertu rododendru selekcijā.

Īpaša vērtība Riharda Kondratoviča dzīvē ir lieliskā ģimene un izaudzinātie dēls un meita. Savos mūža gados ne mazums fiziskā spēka un gudrības zinātnieks veltījis bērniem. Un vai tā nav laime – redzēt savu dēlu Uldi Kondratoviču Bioloģijas fakultātes dekāna amatā? Galvenais, ka humānisms cilvēku attiecībās un demokrātija fakultātes darbā tiek nostiprināta un tālāk attīstīta.

No sirds apsveicu ZA īsteno locekli Rihardu Kondratoviču ar 2006. gadā piešķirto LR ZA Lielo medaļu par izcilu ieguldījumu rododendru selekcijā!

Lai vairāk būtu augstskolu mācībspēku un zinātnieku dinastiju Latvijā!

Cilvēks – ziedi – zinātne

Rasma Garleja,
Dr. oec., Dr. habil. paed.,
LU emeritētā profesore

Profesors R. Kondratovičs ir personība, kurā integrējas cilvēks, ziedi, zinātne; cilvēks ar atklātu skatu, bez uzspēlētām ārišķībām, sirsnīgs, atsaucīgs; prot pietuvoties katram cilvēkam, katram ziedīnam, katrai radošai idejai, jau pat tās tapšanas stadijā.

Vadot LU Pedagoģijas zinātnes habilitācijas un promocijas padomi laikā no 1991. līdz 1993. gadam, ne vienam vien jaunam, topošam pedagoģijas zinātniekam bija iespēja iepazīt profesora personību. Viņš prata katram pateikt uzmundrinošu vārdu un paspiest roku arī tad, kad pašam zinātņu grāda pretendents, aizstāvot savu ideju, dažbrīd likās, ka varēja būt labāk, dziļāk, pamatotāk, nozīmīgāk.

Profesora uzmundrinošie vārdi plūda tik dabiski, izjusti, ka nevarēja tiem neticēt. To var pateikt tikai cilvēks, kas pats visu lielāko dzīves daļu ir veltījis pētniecībai, ir sarakstījis 300 zinātniskos rakstus, 5 monogrāfijas, 4 mācību līdzekļus; profesors ir pētnieks, kura zinātniskā darba rezultāti parādās ziedu veidolā. Viņš ir izstrādājis teorētiskos pamatus un praktiskās metodes rododendru kultivēšanai, izveidojis vairākus simtus rododendru hibrīdu, acāliju šķirnes u. c. Profesors prot veiksmīgi rīkoties arī grūtās, saspringtās situācijās. Viņam bija jāvada habilitācijas un promocijas padome laikā, kad vajadzēja pārvērtēt padomju laikā aizstāvētās disertācijas; vajadzēja atsijāt zinātni no ideoloģijas un veikt galējo vērtējumu pēc Latvijas zinātnes kritērijiem. No 1991. līdz 1993. gadam tika nostrificētas 104 zinātņu kandidāta un 5 doktora disertācijas, aizstāvēti 37 promocijas un 13 habilitācijas darbi. Tas bija ļoti atbildīgs process, jo kļūdīties varēja nozīmēt pārvilkt svītru Latvijas pedagoģijas zinātnei. Pateicoties profesora Kondratoviča gudrai vadībai un padomes ekspertu augstai atbildībai, pedagoģijas zinātne Latvijā saglabājās un turpināja attīstīties tālāk jauno paradigmu virzienā. Paldies par sadarbību!

“Labas drēbes” pazinējs un radītājs

Ārija Konstantinova,
rektorāta darbiniece 1980. gados

Jāatzīst, ka tad, kad gadus desmit (no astoņdesmito gadu vidus līdz deviņdesmito gadu vidum) strādāju kopā ar toreizējo Universitātes zinātņu prorektoru Rihardu Kondratoviču, tā īsti vēl neapzinājos, un droši vien arī pārējās rektorāta darbinieces ne, kādam augsta ranga zinātniekam un vienlaikus ļoti cilvēciskam vadītājam lemts diendienā atrasties līdzās un mācīties pazīt “labu drēbi”. Šis izcilu kvalitāti apliecinošais senais apzīmējums man šķiet precīzākais vadmotīvs šajā nelielajā atmiņu stāstījumā gan attiecībā uz zinātnieka darbu, gan uz viņa vienkāršību un draudzīgumu, bet arī prasīgumu ikdienas sakarsmē.

“Kā puķe var augt un zieds ziedēt, ja te ir sauss,” apmēram tādus tiešus vārdus profesors pirmdienas rītā veltīja mums, daiļā dzimuma un krietni vien jaunākajām kolēģēm, ja atklājās, ka dāsnī apzaļumoto rektorāta telpu skaistumu visu nedēļu gan bijām baudījušas, bet pirms brīvdienām nebijām puķes gana labi aplaistījušas. Jebkuram stādiņam ir vajadzīga prasmīga kopšana un atbilstoša augsne – šo Riharda Kondratoviča uzskatu bija grūti atspēkot, lai gan vairākums, vismaz puķu audzēšanas pašdarbnieku, droši vien ir pretējās domās. Un arī manas no Holandes atvestās lilijas diemžēl ilgi vis neziedēja, lai gan centos... Taču svarīgākais ir tas, ka braucienu uz Holandes tulpju audzētavām kopā ar dārzkopjiem un iespēju skatīt to, ko neredz parasts ekskursants, profesors mums ar Rūtu (Rūta Dripe) bija sagādājis kā prēmiju. Droši vien arī par nostrādātajām stundām Babītes rododendru audzētavā, kas sākotnēji lielā mērā bija atkarīga no entuziasma pilniem talciniekiem. Bet jāatzīst, ka talkās devāmies labprāt, un arī tāpēc, ka rododendru ziedēšanas laikā maijā, kad profesoram ir dzimšanas diena, mūs iepriecināja un savdabīgi atalgoja interesanti dārza svētki. Starp

citū, tā laika rektorāta darbinieki saviesīgu pulcēšanos pie Riharda Kondratoviča turpina joprojām, tikai kopš kādas no viņa apaļajām jubilejām, kad dāvanā sarūpējām dārza grilu, "saiets" reizi gadā notiek profesora vasarnīcā Apšuciemā. Tad tiek baudīti viņa dzīvesbiedres, prasmīgas saimnieces, sagatavoti gardumi, notiek peldēšanās jūrā, bet sporta spēlēs aizvien grūtāk stāties pretī viņa mazbērniem, kas pamazām izauguši par nopietnu komandu.

Vīrietis, kas mīl ziedus un bērnus – tas jau pats par sevi ir ietilpīgs raksturojums. Bet Riharda Kondratoviča gadījumā būtisks ir papildinājums, ka dārza lietās viņš caur un cauri ir zinātnieks, nevis komersants. Vēlmē radīt "labu drēbi" selekcijas darbā, jaunu augstvērtīgu šķirņu izaudzēšanā viņš allaž vienlīdz prasīgs ir bijis attiecībā uz visu – gan to daļu, kas zinātnei, gan to, kas tikai skaistumam; nīkulī-

*Prorektora R. Kondratoviča sekretāres
Ārija Konstantinova un Rūta Dribe. 1980. gadi*

gākie, mazāk vērtīgie stādi tiek izmesti, nevis kādam “iesmērēti”, lēti pārdodot, tiek tirgots tikai augstākās kvalitātes stādāmais materiāls. Un jāpiebilst, ka šajā jomā, kur zinātne tiek radīta ne tikai ar prātu, bet arī ar lāpstu, profesoram labi padodas arī praktiskais darbs. Attiecībā uz to ir radusies tāda viņa, var teikt, klasiska atziņa – nav sliktu laika apstākļu darbam dārzā, vajag tikai piemērotu apģērbu, teiksim, lietainā dienā – gumijniekus un lietusmēteli.

Runājot par “labu drēbi”, līdz šim to lietoju pārnestā nozīmē kā metaforu. Taču atceros arī gadījumu, kad profesors pats šos vārdus

LU darbinieki viesos pie rododendru kopēja.

*1. rindā no kreisās: Inga Apine, Anita Tērauda, Ņina Pašvikina,
Lolita Spruģe, Lilija Krekaus, Ārija Konstantinova,
Rūta Dripe, Jeļena Smailova.*

*2. rindā no kreisās: Uldis Kondratovičs, Astra Kravčenko,
Rolands Gržibovskis, Klementīne Novika, Gunita Riekstiņa,
Rasma Strakše, Valērijs Smailovs. 2000. gads*

teica ar pavisam konkrētu domu. Proti, kad kolēģe Rūta par prēmiju iegādājās jaunu mēteli un atrādīja pirkumu, izskanēja atzinīgs vērtējums – silts, laba drēbe...

Lai nerastos vienpusīgs priekšstats, ainu gribu papildināt ar atmiņām, ka Rihards Kondratovičs kā priekšnieks ar mums, darbiniecēm, nebūt neucinājās, drīzāk bija stingrs. Savureiz es pati, profesora uzdevumus pildīdama, pa asarai nobirdināju, pārrakstot viņa zinātniskos darbus, jo sākumā ne vien nesapratu viņa rokrakstu, bet arī specifisko terminoloģiju. Tāpat ar laiku atskārtu, ka profesoram nevienu jautājumu nedrīkst uzdot tikai pieklājības pēc, ja tas neinteresē, jo izsmelošas atbildes tik un tā jānoklausās pa īstam. Īsts un patiess zinātnē, īsts un patiess dzīvē – tā, manuprāt, ir “labas drēbes” pazinēja un radītāja pamatiezīme.

Dekāns, profesors jeb vienkārši – jauks cilvēks

Astrīda Skudra,

LU Bioloģijas fakultātes izglītības metodiķe

Bija 1965. gada pavasaris, un mēs, 1. kursa studenti, uzzinājām, ka mums būs jauns dekāns – docents Rihards Kondratovičs. Kādu rītu ieraugām fakultātē ieskrienam jaunu, enerģisku cilvēku. Izrādās, ka tas ir viņš.

Mana pirmā tikšanās ar Rihardu Kondratoviču notiek studentam ne sevišķi patīkamā brīdī – jāiet pie dekāna, lai dabūtu atļauju kārtot eksāmenus. Toreiz pie eksāmeniem varēja tikt tikai tad, ja bija nokārtotas visas ieskaites, bet man nav ieskaites fizikultūrā. Tā nu es drebošu sirdi ar iesniegumu rokās dodos pie dekāna. Man pretī raugās gaišas, mazliet šķelmīgas acis. Drebošā balsī stāstu savu problēmu. Dekāns paskatās, pasmaida un jautā, vai varu apsolīt, ka visus eksāmenus nolikšu ļoti labi. Ko man atliek darīt, apsolu arī. Tā mana pirmā tikšanās beidzās veiksmīgi.

Pēc pirmā kursa vasaras prakse mums bija Vidzemes jūrmalā, netālu no Ainažiem – Lāņos. Kādu dienu pie mums ciemos ieradās dekāns, lai pārliedzinātos, ka esam sveiki un veseli. Izrādījās, ka mums kopā ar dekānu jāstaigā pa jūrmalu un jāmeklē kolorado vaboles, jo esot pakļīdušas baumas, ka milzīgi kolorado vaboļu bari peld ārā no jūras, lai apēstu padomju kartupeļus. Rīkojums no “augšas” jāpilda, un mēs visi priecīgi arī tos barus meklējām. Ja pareizi atceros, visi kopā atradām tikai trīs kaitnieces. Kur palikušas pārējās – tas palika noslēpumā. Varbūt bija sajaukušas virzienu un aizpeldējušas uz Zviedriju? Mēs jau gan zinājām, ka vaboles lido.

Pašam īsti neapzinoties, Rihards Kondratovičs daudziem studentiem bija tāds kā likteņa lēmējs. Arī man pēc otrā kursa, kad vienu semestri nesaņēmu stipendiju, biju nolēmusi pāriet studēt neklātienē, taču neizdevās. Dekāns ilgi centās pārliedzināt, ka tas nebūs pareizi. Visi mani argumenti tika apstrīdēti, pie tam nevis vienkārši ar “nē”,

bet pamatoti. Tā nu turpināju vien studēt bez stipendijas, bet dienas nodaļā. Kad pēdējos kursos biju kursa vecākā, diezgan bieži tiku saukta pie dekāna uz pārrunām – gan labām, gan ne tik labām. Tās bija ļoti interesantas – vispirms tiku pacienāta ar dekāna mīļākajām konfektēm “Vāverīte” un tikai pēc tam informēta par to, kāpēc esmu aicināta. Slikto dekāns prata pateikt tā, lai otru neaizvainotu.

Ar R. Kondratoviča ienākšanu fakultātē sākās lielas pārvērtības. Krāsnis toreizējā F. Gaiļa ielas ēkā aizvietoja centrālās apkures caurules, un fakultātē ziemā bija patikami silts. Viņš bija arī izcils saimnieks.

Piektajā kursā tuvojās valsts sadale. Dekāns atbalstīja manu palikšanu fakultātē. Kad pavasarī uzzinājām, ka R. Kondratovičs vairs nebūs dekāns, mūsu kurss vēlējās diplomus saņemt tieši no viņa rokām. Liels bija mūsu prieks, kad izlaidumā ieraudzījām savu dekānu pie galda ar diplomiem. Izlaidums bija skaists, sevišķi visiem patika dekāna izteiciens pirms diplomu pasniegšanas: “Ķersimies pie darba!”

Jaukās pavasara ekskursijas uz Babīti rododendru ziedēšanas laikā jau kļuvušas mūsu fakultātē par tradīciju. Daudzus gadus fakultātes dekanātā uz galda stāvēja skaists ziedošu acāliju pods. Nu, protams, to atnesa profesors.

Gadi prasa savu – “jākļūst taču prātīgākam” – tā profesors... Taču, kad viņš ierodas fakultātē, pirmais mundrais sauciens ir: “Sveikas, meitenes! Kā klājas?” Tad bieži tiek izstāstīta kāda asprātīga anekdote, pārrunāti jaunieši. Es vienmēr brīnos, kur var būt cilvēkam tik daudz vitalitātes, dzīvesprieka, asprātības.

Tā kā fakultātē esmu no 1964. gada, redzēju, kā izauga un mūsu fakultātē ienāca abi Riharda Kondratoviča bērni – Ginta un Uldis, kuri turpina viņa iesākto. Uldis tagad lasa studentiem kursu “Augu anatomija”, to pašu, ko ilgušus gadus docēja profesors.

Varu teikt, ka manā studiju un ilgajā darba dzīvē Bioloģijas fakultātē it kā noslēdzies aplis – četrus studiju gadus mans dekāns bija Kondratovičs, pēdējos – arī ir Kondratovičs, tikai – Uldis Kondratovičs. Vai aplis? Varbūt spirāle?

Ziedu un cilvēkmīlestība

Anna Šubiņa,
pensionēta LU darbiniece

Latvijas Universitātē sāku strādāt 1952. gadā, sākumā grāmatvedībā, vēlāk rektorātā par sekretāri.

Pie universitātes rektora bieži parādījās kāds ļoti aktīvs, sabiedrīks, vienmēr humora un optimisma pilns jauneklis, ko sauca par Rihardu Kondratoviču.

Vēlāk noskaidrojās, ka šis jauneklis beidzis Bioloģijas fakultāti, strādā LU Botāniskajā dārzā un iemīlējis šo ziedu valstību uz visu savu mūžu.

Atceros, kad pavasarī sākās acāliju ziedēšanas laiks, Rihards Kondratovičs rektora kabinetā no Botāniskā dārza atveda ļoti lielu, skaistu acāliju, kas atgādināja ziedošu krūmu ar rozīgiem ziediem. Kad pēc kāda laika viņš kārtējo reizi ieradās pie rektora, ieraugot acāliju, ka tā nav pienācīgi ūdeni baudījusi, viņš paskatījās uz mani ar tik pārmetošu skatienu, ka to atceros vēl šodien.

Neraugoties uz to, rektorāta darbiniecēm uz galda vienmēr atradās krāšņi ziedi, kas bija radušies ar Riharda Kondratoviča gādību.

Gribu vēl pieminēt R. Kondratoviča iecietību un izpalīdzību. Reiz man steidzami vajadzēja nokļūt Kandavā, kur vasaru pavadīja mana mazā meitiņa. Biju norūpējusies. To uzzināja R. Kondratovičs un ar savu mašīnu mani nogādāja Kandavā, kas tobrīd man bija ļoti svarīgi. Tāda cilvēce vienmēr paliek atmiņā. Ļoti priecājos, ka profesors Rihards Kondratovičs ir kļuvis ievērojams zinātnieks un viņa izlolotie rododendri priecē ziedu mīļotājus arī tālu aiz Latvijas robežām.

Ar vienu mīlestību

Aīda Krūze,

Dr. paed., LU Pedagoģijas un
psiholoģijas fakultātes profesore

Pēc sarunām ar profesoru R. Kondratoviču un lūguma vairākiem viņa bijušajiem un esošajiem kolēģiem padalīties iespaidos par sadarbību ar ievērojamo zinātnieku, mani māca bažas, ka atmiņu stāstos un pārdomās varētu būt bieža atkārtošanās, kā tas ir bijis ne reizi vien, stāstot par kādu līdzgaitnieku. Bet man par patīkamu pārsteigumu jau virsrakstu formulējumi solīja daudzveidību un interesantu dažādu šķautņu atklāsmi profesora dzīvesdarbībā un raksturā: rododendru izpēte un audzēšana, aktīva akadēmiskā un sabiedriskā darbība, prasme veidot attiecības ar darba kolēģiem, studentiem, priekšniekiem un padotajiem, vecāku ieaudzinātā darba mīlestība un pienākuma apziņa, vienkāršība un mērķtiecība...

Kāpēc es cienu un apbrīnoju profesoru? Tāpēc, ka viņš neizceļ sevi citu vidū, tāpēc, ka viņš nenoniecina savu darbu laikmetā, kurā bijis lemts dzīvot un strādāt lielāko mūža daļu, tāpēc, ka visā, kas bijis jādara, viņš meklējis jēgu un atradis iespēju darboties lietas labā. Tā rīkoties spēj tikai patiesi neatkarīga, lemtspējīga, radoša personība.

Un vēl – no daudzajām publikācijām par R. Kondratoviču mani piesaistīja A. Vēriņa raksts “Ar vienu mīlestību” (“Dārzs un Drava”, 1981, Nr. 8) un viņa atziņa, ka Rihards Kondratovičs – zinātnieks, jaunradītājs, vīrs un tēvs – cauri visai dzīvei, cauri rododendru birzij iznes vienu vienīgu mīlestību.

Varbūt lai šim rakstam ir divi nosaukumi: viens, kā pieņemts, sākumā, un otrs nobeigumā – profesora domubiedra un ilggadējā sadarbības partnera A. Vēriņa pirms 15 gadiem trāpīgi teiktais, bet joprojām aktuālais un nemainīgais – **“Ar vienu mīlestību”**.

Bibliogrāfija

Nozīmīgākās publikācijas līdz 1992. gadam

1. Kondratovičs, R. *Rhododendri*. R.: Liesma, 1965. 124 lpp.
2. Kondratovičs, R. *Acālijas*. R.: Liesma, 1971. 144 lpp.
3. Kondratovičs, R. *Augu anatomijas praktikums*. R.: Zvaigzne, 1976. 280 lpp.
4. Kondratovičs, R. *Rhododendri*. R.: Liesma, 1978. 180 lpp.
5. Kondratovičs, R. *Rhododendri*. R.: Avots, 1981. 231 lpp. (krievu val.)
6. Kondratovičs, R. *Rhododendri Latvijas PSR. Kultūras bioloģiskās īpatnības*. R.: Zinātne, 1981. 333 lpp. (krievu val.)

1993. gads

1. Kondratovičs, R. 1993. Latvijas Universitātes vecākā un stabilākā struktūrvienība. *Latvijas Vēsture*, 4(11), A/S Lana, 3–7.

1994. gads

1. Kondratovičs, R. 1994. *Rhododendri Latvijā – šodien un rīt. Dārzs un Drava*, 2, 18–27.
2. Кондратович, Р. 1994. Рододендроны в Латвии. *Сад и огород*, 3.

1998. gads

1. Kondratovičs, R. 1998. Daudzi sāka ar ieņēmumiem no puķu audzēšanas. *Kapitāls*, 6, 66–68.
2. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1998. Introduction and breeding of Rhododendrons in Latvia. *Baltic Botanic Gardens in 1997. Estonia, Latvia, Lithuania, Tallin, Estonia*, 1, 26–29.
3. Kondratovičs, R., Vinnere, O. 1998. Izplatītākās brīvdabas rododendru slimības un to apkarošana Latvijā. *Dārzs un Drava*, 12.

4. Kondratovičs, R. 1998. Rododendri – skaistumam un veselībai. (Nodots publicēšanai Laumas dabas parka rakstu krājumā.)
5. Kondratovičs, R. 1998. Rododendri Latvijā. *Dārzs un Drava*, 12.

1999. gads

1. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Neparazitārās rododendru slimības. *Dārzs un Drava*, 1, 22–25.
2. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru kaitēkļi un to apkarošana. *Dārzs un Drava*, 2, 27–31.
3. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru mēslošana. *Dārzs un Drava*, 3, 43–46.
4. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Vietas izvēle, substrāta sagatavošana un rododendru stādīšana. *Dārzs un Drava*, 4, 40–43.
5. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendri. *Dārzs un Drava*, 2, 34–38.
6. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Vasarzaļie rododendri. *Dārzs un Drava*, 5, 32–37.
7. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Mūžzaļie rododendri. *Dārzs un Drava*, 6, 26–33.
8. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru kopšana. *Dārzs un Drava*, 7, 36–41.
9. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru kaimiņaugi. *Dārzs un Drava*, 8, 34–37.
10. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru ģeneratīvā pavairošana. *Dārzs un Drava*, 9, 25–29.
11. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru veģetatīvā pavairošana: pavairošana potējot. *Dārzs un Drava*, 10, 27–30.
12. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru pavairošana ar spraudeņiem, noliektņiem un dalīšanu. *Dārzs un Drava*, 11, 34–40.

13. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru klonālā mikropavairošana. *Dārzs un Drava*, 12, 26–31.
14. Kondratovičs, R. 1999. Rododendri. Grām.: *Latvijas selekcionāru ziedi*. Rīga: Jumava, 43–56.
15. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendri Universitātei un Latvijai. *Universitātes Avīze*, speciālizlaidums, 22. lpp.
16. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 1999. Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava "Babīte". Grām.: *"Latvijas Universitātei – 80"*. Rīga, 111–112.

Autorapliecības

1. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-1 par rododendru šķirni 'Rubīns'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
2. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-2 par rododendru šķirni 'Rīta zvaigzne'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
3. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-3 par rododendru šķirni 'Polārzvaigzne'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
4. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-4 par rododendru šķirni 'Pasaciņa'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
5. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-5 par rododendru šķirni 'Mazais Jefiņš'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
6. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-6 par rododendru šķirni 'Līva'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
7. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-7 par rododendru šķirni 'Indra'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.

8. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-8 par rododendru šķirni 'Inga'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.
9. Šķirnes reģistrācijas apliecība Nr. ROD-9 par rododendru šķirni 'Astra'. Latvijas Valsts augu šķirņu salīdzināšanas centrs, 1999. g. 26. februārī, Rīgā.

2000. gads

1. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2000. Rododendru audzēšana un kopšana. Rīga, 28 lpp.
2. Kondratovičs, R. 2000. Gadu tūkstošu mijā. Dārzs un Drava, 2, 32–36.
3. Kondratovičs, R. 2000. Mājā ienāk acālija. Dārza Pasaule, 4, 31–33.
4. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2000. Jaunas vasarzaļo rododendru šķirnes. Praktiskais Latvietis, 17(189), 12–13.
5. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2000. Rododendri rotā katru māju. Dārza Pasaule, 7, 12–15.
6. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2000. Saules lutekle dārza acālija. Dārza Pasaule, 8, 22–25.

Autorapliecības

1. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-10 šķirnei 'Anita'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
2. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-11 šķirnei 'Laura'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
3. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-12 šķirnei 'Uguns'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.

4. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-13 šķirnei 'Irina'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
5. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-14 šķirnei 'Lavanda'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
6. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-15 šķirnei 'Lita'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
7. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-16 šķirnei 'Līgo'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
8. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-17 šķirnei 'Sprīdītis'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
9. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-18 šķirnei 'Uldis'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.
10. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-19 šķirnei 'Alīna'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2000. g. 6. martā.

2001. gads

1. Kondratovičs, R. 2001. Kāpēc nīkuļo rododendri. *Praktiskais Latvietis*, 26(250), 14–15.
2. Kondratovičs, R. 2001. Mācībām – pētniecībai, acu priekam. (LU Botāniskajam dārzam 80). *Dabas un vēstures kalendārs*. 2002. Rīga: Zinātne, 135–138.
3. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2001. 2001. gadā apstiprinātās jaunās brīvdabas rododendru šķirnes. *Dārzs un Drava*, 11, 23–25.
4. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2001. *Rododendru selekcija*

- Latvijā. 2. Pasaules latviešu zinātnieku kongress, Rīga, 14.–15. augusts, 2001. Tēžu krājums, 356. lpp.
5. **Kondratovičs, R.** 2001. *Realizējamo rododendru katalogs*. Babīte, 34 lpp.
  6. **Kondratovičs, R.** 2001. Kas ir Ausma Špona? Grām.: *Uzticība pedagogijai*. Rīga: RaKa, 110–111.
  7. **Kondratovičs, U., Kondratovičs, R.** 2001. Rododendru introdukcija un selekcija Latvijā. *Latvijas Daba*, 15. laidniens, 28–32.

Autorapliecības

1. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-20 šķirnei 'Ilze'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
2. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-21 šķirnei 'Liene'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
3. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-22 šķirnei 'Liesma'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
4. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-23 šķirnei 'Skaidrīte'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
5. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-24 šķirnei 'Teika'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
6. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-25 šķirnei 'Dace'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
7. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-26 šķirnei 'Eduards Smilgītis'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.

8. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-27 šķirnei 'Emīls'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
9. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-28 šķirnei 'Ginta'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
10. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-29 šķirnei 'Jānis'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.
11. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-30 šķirnei 'Kārlis'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome. 2001. g. 9. martā.

2002. gads

1. Kondratovičs, R. 2002. Botāniķi – daiļdārzkopībai Latvijā. *Dārzs un Drava*, 5, 35. lpp.
2. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2002. Rododendru burvīgais šarms. *Vasara Mūsmājās*, 7, 16–21.
3. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2002. Rododendri visās varavīksnes krāsās. *Sieviete*, 7, 72–73.
4. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2002. Rododendru parāde RHODO-2002. *Dārzs un Drava*, 7, 23–27.
5. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2002. 2002. gada rododendru šķirnes. *Dārzs un Drava*, 12, 34–35.
6. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U. 2002. Rododendru avīze, Nr. 8(74). *A/S Lauku Avīze*, 64 lpp.
7. Kondratovičs, R. 2002. Prospekts "Latvijas Universitātes Rododendru selekcijas un izmēģinājumu audzētava "Babīte". Rīga: LGL Stils.
8. Kondratovičs, R., Orehovs, A., Galeniece, A. u. c. 2002. *Latvijas Universitātes Botāniskajam dārzam 80*. Rīga: LU, 66 lpp.
9. Кондратович, Р., Кондратович, У. 2002. Рододендроны для каждого сада. *Цветочный Клуб*, 3, 24–27, Москва.

10. Кондратович, Р., Кондратович, У. 2002. Рододендроны виды и сорта. *Цветочный Клуб*, 4, 34–37, Москва.
11. Кондратович, Р., Кондратович, У. 2002. Как правильно сажать рододендроны. *Цветочный Клуб*, 7, Москва.

Autorapliecības

1. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-31 šķirnei 'Austra'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2002. g. 31. janvāra lēmums Nr. 18. Rīgā, 2002. g. 16. septembrī.
2. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-32 šķirnei 'Ina'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2002. g. 31. janvāra lēmums Nr. 18. Rīgā, 2002. g. 16. septembrī.
3. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-33 šķirnei 'Lorija'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2002. g. 31. janvāra lēmums Nr. 18. Rīgā, 2002. g. 16. septembrī.
4. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-34 šķirnei 'M-me Debene'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2002. g. 31. janvāra lēmums Nr. 18. Rīgā, 2002. g. 16. septembrī.
5. Selekcionāra tiesību un šķirnes aizsardzības piešķiršanas apliecība Nr. ROD-35 šķirnei 'Saule'. Latvijas Republikas Nacionālā augu šķirņu padome, 2002. g. 31. janvāra lēmums Nr. 18. Rīgā, 2002. g. 16. septembrī.

2003. gads

1. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Specializācijas paraugs. *Dārzs un Drava*, 3, 35–36.
2. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Rododendri daiļdārziem. *Lauku Avīze* (Pavasara Avīze), 59(1640), 17. lpp.

3. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U., Riekstiņa, G. 2003. Agri ziedošie rododendri. *Dārzs un Drava*, 4, 21–24.
4. Kondratovičs, R. 2003. Ernests Foldāts (1925.15.05.–2003.15.01.) In memorium. *Dārzs un Drava*, 4, 38–39; *Universitātes Avīze*, 12; *Zinātnes Vēstnesis*, 4(254), 4. lpp.
5. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Rododendri mazdārziņiem. *Mazdārziņš*, 5, 10–13.
6. Kondratovičs, R. 2003. Pašlaik modē rododendri. *Mans Īpašums*, 5, 9–11.
7. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Rododendru stādījumu sagatavošana ziemai. *Dārzkopja kalendārs 2004. gadam*. Kultūra servis: oktobris.
8. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Lai rododendri neciestu no sala. *Lauku Avīze*, 211(1792).
9. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Rododendru stādījumu sagatavošana pārziemošanai. *Dārzs un Drava*, 11, 36. lpp.
10. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2003. Palīdziet rododendriem pārziemot. *Praktiskais Latvietis*, 45(370), 15. lpp.
11. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U., Riekstiņa, G. 2003. Jau nās 2003. gada brīvdabas rododendru šķirnes. *Dārzs un Drava*, 12, 13–16.
12. Кондратович, Р., Кондратович, У., Риекстиня, Г. 2003. Выращивание рододендронов и уход за ними. *Latvijas Universitāte*, 31 lpp.
13. Кондратович, Р. 2003. Выдающийся физиолог растений Латвии доцент М. Тауя. *Abstracts of the 21st international Baltic conference on the history of science*, Riga, 13–15 October, 2003.
14. Кондратович, Р., Риекстиня, Г. 2003. Подготовка посадок рододендронов к зиме. *Календарь огородника и садовода 2004 года*. Kultūra servis: октябрь.

Autorapliecības

1. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 240 par šķirni '*Academia Scientiarum*', ROD-36, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
2. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 241 par šķirni '*Alma Mater*', ROD-37, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
3. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 242 par šķirni '*Babītes baltais*', ROD-38, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
4. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 243 par šķirni '*Emeritus*', ROD-39, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
5. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 244 par šķirni '*Francisa*', ROD-40, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
6. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 245 par šķirni '*Kristīne*', ROD-41, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
7. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 246 par šķirni '*Polonia*', ROD-42, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.
8. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 247 par šķirni '*Rīgas rododendrs*', ROD-43, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2003. g. 27. oktobris.

2004. gads

1. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2004. Klāt rododendru stādīšanas laiks. *Latvijas Avīzes ielikums, Pavasara Avīze*, 22. marts, 11. lpp.
2. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2004. Pavasaris rododendru dārzā. *Dārzs un Drava*, 5, 18. lpp.
3. Kondratovičs, R. 2004. Sasirgušais Rododendrs. *Dārza Pasaule*, 4, 42. lpp.
4. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2004. Rododendru kopšana un mēslošana. *Dārzkopja kalendārs 2005. gadam*. Jelgava: Kultūra serviss: marts.
5. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2004. Laiks stādīt rododendrus. *Dārzkopja kalendārs 2005. gadam*. Jelgava: Kultūra serviss: maijs.
6. Kondratovičs, R., Kondratovičs, U., Riekstiņa, G. 2004. LU zinātnieki – Latvijas kultūraugu floras bagātinātāji. *LU raksti*. Jubilejas izdevums. Latvijas Universitāte, 310–314.
7. Kondratovičs, R. 2004. Rododendru pavairošana un selekcija Latvijā. *Starptautiskās konferences "Dekoratīvā dārzkopība kā perspektīva laiksaimniecības nozare Eiropas Savienībā. Tendences un attīstības sekmēšana" tēzes*. Rīga, 12. lpp.
8. Кондратович, Р., Риекстиня, Г. 2004. Уход за рододендронами и их подкормка. *Календарь огородника и садовода 2005 года*. Елгава, Kultūra serviss: март.
9. Кондратович, Р., Риекстиня, Г. 2004. Уход за рододендронами и их подкормка. *Календарь огородника и садовода 2005 года*. Елгава, Kultūra serviss: май.

2005. gads

1. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2005. Smaržīgie rododendri ar spēcīgo vaivariņu aromātu. *Latvijas Avīzes ielikums, Pavasara Avīze*, 5. aprīlis, 11. lpp.

2. Riekstiņa, G., Kondratovičs, R. 2005. Rododendru uzvaras gājiens. *Terra*, 5/6, 21–25.
3. Kondratovičs, R. 2005. Babītei – 25. *Dārzs un Drava*, 6, 7–10.
4. Kondratovičs, R. 2005. Rododendri un to selekcija Latvijā. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 104 lpp.
5. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2005. Agri ziedošie rododendri. *Dārzkopja kalendārs 2006. gadam*. Jelgava: Kultūra serviss: marts.
6. Kondratovičs, R., Riekstiņa, G. 2005. Rododendru šķirnes mūsu dārzam. *Dārzkopja kalendārs 2006. gadam*. Jelgava: Kultūra serviss: maijs.
7. Кондратович, Р., Риекстиня, Г. 2005. Раноцветущие рододендроны. *Календарь огородника и садовода 2006 года*. Елгава: Kultūra serviss: март.
8. Кондратович, Р., Риекстиня, Г. 2005. Сорта рододендронов для нашего сада. *Календарь огородника и садовода 2006 года*. Елгава: Kultūra serviss: май.
9. Кондратович, Р. 2005. Порхание нежных лепестков. *Ракурс + ТВ*, № 17(104), 30 апреля – 6 мая.

Autorapliecības

1. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 323 par šķirni 'Dzintra', ROD-44, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
2. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 324 par šķirni 'Lidija', ROD-45, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
3. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 325 par šķirni 'Arta', ROD-46, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
4. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 326 par šķirni 'Agris', ROD-47, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.

5. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 327 par šķirni 'Feja', ROD-48, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
6. Selekcionāra tiesību uz šķirni piešķiršanas apliecība Nr. 328 par šķirni 'Lu Rolands', ROD-49, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.

2006. gads

1. Riekstiņa, G., Kondratovičs, R. 2006. Kā gūt panākumus rododendru selekcijā. *Dārzs un Drava*, 1, 23–25.

Publikāciju sarakstu (1953–1991) sk.: Profesors Rihards Kondratovičs. Bibliogrāfiskais rādītājs / LU ZB. Sast. L. Erdmane. R.: LU, 1992. 71 lpp.

Fotogrāfijas no personīgajiem arhīviem.

1. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
2. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
3. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
4. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
5. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
6. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
7. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
8. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.
9. Komarovs, P. 2005. *Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests*. 2005. g. 30. maijs.

Atgriešanās

1. Selekcionāra resibu uz šķirni 'Dzintars' aplikācija Nr. 323 par šķirni 'Dzintars', ROD-44, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
2. Selekcionāra resibu uz šķirni 'Lāzars' aplikācija Nr. 324 par šķirni 'Lāzars', ROD-44, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
3. Selekcionāra resibu uz šķirni 'Mārcis' aplikācija Nr. 325 par šķirni 'Mārcis', ROD-44, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.
4. Selekcionāra resibu uz šķirni 'Pēteris' aplikācija Nr. 326 par šķirni 'Pēteris', ROD-44, Latvijas Republikas Zemkopības ministrijas Valsts augu aizsardzības dienests, 2005. g. 30. maijs.

*Rihards Kondratovičs ar dēlu Uldi Kondratoviču
LU Botāniskajā dārzā pie rododendriem. 1995. gada 8. jūnijs*

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Lavanda'

Vasaržalų rododendru šķime 'Astra'

Vasaržalų rododendru šķime 'Pasaciņa'

Vasarzaļo rododendru šķirne 'Līva'

Vasarzaļo rododendru šķirne 'Madame Debene'

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Alma Mater'

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Academia Scientiarum'

Mūžzaļo rododendru šķime 'Feja'

Vasarzaļo rododendru šķime 'Anita'

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Ginta'

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Uldis'

Vasarzaļo rododendru šķirne 'Skaidrīte'

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Emīls'

Vasarzaļo rododendru šķirne 'Austra'

Mūžzaļo rododendru šķirne 'Emeritus'

Latvian
Botanical Garden

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0306067940

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀPS**

4,40

2002-4
L 6

Cilvēks aiziet, darbs paliek, bet pašu darītāju
atzinībā piemin paaudžu paaudzes.

Jānis Grete

SAGATAVOŠANĀ:

9. rakstu krājums par izglītības ministriem no pirmās
Latvijas brīvvalsts laika līdz mūsdienām.

ISBN 9984-15-813-6

9 789984 158136